

ДОНИШГОҶИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД: 659.3+321.01+1(575.3) (32.811+76;66.3 (2 тоҷик))

ДАВЛАТАЛИЗОДА ХУРШЕД ДАВЛАТАЛӢ

**НАҚШИ РАСОНАҶО ДАР ТАШАККУЛИ
АҲКОРИ УМУМ**

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD), доктор
аз рӯйи ихтисоси 6D050400 – Рӯзноманигорӣ
(6D050401 – Рӯзноманигорӣ)

Роҳбари илмӣ:

номзади илмҳои филологӣ,
дотсент Гулов С. Н.

ДУШАНБЕ – 2026

МУНДАРИҶА	
МУҚАДДИМА.....	3-12
 БОБИ I. ТЕЛЕВИЗИОН ВА НАҚШИ ОН ДАР ТАШАККУЛИ	
АҲКОРИ УМУМ	13-51
1.1. Нақши расонаҳо дар шаклгирии афкори умум.....	13-31
1.2. Таъсири муборизаҳои иттилоотӣ ба афкори умум.....	33-38
1.3. Фаъолияти телевизион дар самти шаклдихии афкори умум.....	38-51
 БОБИ II. ВАО-И ВАТАНӢ ВА БУНӢДИ АҲКОРИ СОЗАНДА	
ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН.....	52-109
2.1. Матбуот – василаи аввалини нашру паҳни иттилоот.....	52-78
2.2. Нақши матбуоти даврӣ дар ташаққули афкори умум (дар мисоли нашрияи “Ҷумҳурият”).....	68-87
2.3. Телевизиони Тоҷикистон ва махсусияти барномаҳои он дар фазои иттилоотӣ	87-109
 БОБИ III. НАЗАРПУРСӢ – ВАСИЛАИ ОМӢЗИШ ВА ТАҲҚИҚИ	
АҲКОРИ ОММА.....	110-159
3.1. Баррасии назари коршиносон дар бораи нақши расонаҳо дар афкори омма.....	110-133
3.2. Таъсири расонаҳо дар шинохти аудитория.....	133-159
 ХУЛОСА.....	
ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ	
ТАҲҚИҚ.....	164
РӢҲАТИ АДАБИӢТ.....	165-180
ЗАМИМАҲО.....	181-182

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқ. Қомеаи муосирро бидуни васоити ахбори омма (ВАО) тасаввур кардан ғайриимкон аст. ВАО дар ташаккули афкори ҷамъиятӣ нақши калидӣ дошта, ба дарки равандҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ таъсири амиқ мерасонад. Дар шароити рушди босуръати технологияҳои иттилоотӣ ва рақамикунонӣ, ВАО на танҳо манбаи иттилоот, балки воситаи пурқуввати таъсиррасонӣ ба шуури одамон гардидааст. Ин раванд, алаҳусус, барои кишварҳои рӯ ба тараққӣ, аз қабили Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар он расонаҳо ба иҷтимоикунонии сиёсӣ, иштироки шаҳрвандон дар қабули қарорҳои муҳим ва рушди муколамаи ҷамъиятӣ мусоидат мекунанд, дахл дорад.

Давоми асрҳои XX-XXI дар сохтор ва вазифаҳои ВАО тағйироти назаррас ба амал омад. Рушди интернет, технологияҳои мобилӣ ва шабакаҳои иҷтимоӣ ба ҷаҳонишавии фазои иттилоотӣ оварда расонд, ки тарзи қабул ва интишори иттилоотро ба кулӣ тағйир дод. Дар ин замина, нақши ВАО ҳамчун механизми ташаккули афкори ҷамъиятӣ меафзояд, зеро онҳо дар баробари хабархоро интиқол додан, рӯйдодҳоро тафсир намуда, ба афзалиятҳои сиёсии шаҳрвандон таъсир мерасонанд ва меъёрҳо ва арзишҳои иҷтимоиро ташаккул медиҳанд.

Дар ҷаҳони муосир, ВАО якчанд вазифа асосиро иҷро мекунанд: иттилоотӣ, иҷтимоӣ, сафарбаркунии сиёсӣ, назорат ва фароғат. Таъсири онҳо дар он зоҳир мешавад, ки одамон воқеиятро чӣ гуна дарк мекунанд, дар бораи рӯйдодҳои ҷорӣ чӣ гуна доварӣ мекунанд ва чӣ гуна онҳо дар ҳаёти иҷтимоӣ ва сиёсӣ қарор қабул мекунанд. Омӯзиши ин таъсир дар кишварҳое, ки дар онҳо институтҳои демократӣ дар раванди ташаккулёбӣ қарор доранд ва ВАО ба воситаи асосии ҳамкориҳои ҷамъиятӣ табдил меёбанд, махсусан муҳим аст.

Дар Тоҷикистон мисли бисёр аз кишварҳои дигар, афкори ҷамъиятӣ зери таъсири омилҳои гуногун, аз ҷумла, анъанаҳои фарҳангӣ, хусусиятҳои таърихӣ, низоми сиёсӣ ва сатҳи рушди технологияҳои иттилоотӣ ташаккул меёбад. Аммо ВАО дар ин ҷо нақши махсус дорад, зеро он манбаи асосии иттилоот барои қисми зиёди аҳоли мебошад. Телевизион, радио, нашрияҳои ҷопӣ ва захираҳои

интернетӣ тасаввуроти шахрвандонро дар бораи рӯйдод, равандҳои сиёсӣ ва тағйироти иҷтимоӣ ташаккул медиҳанд.

Вазъи сиёсӣ ва иҷтимоӣ иқтисодии кишвар хусусияти кори ВАО ва таъсири онро ба шуури ҷамъиятӣ муайян мекунад. Дар шароити гузариши иқтисодӣ, навсозии сиёсӣ ва афзоиши ҷаҳолияти шахрвандӣ, ВАО омили асосии муайянкунандаи сатҳи огоҳии аҳоли, муносибати он ба ҳокимият, сиёсати дохилӣ ва хориҷии давлат мегардад. Ғайр аз он, рушди воситаҳои нави иттилоотрасонӣ, ба монанди шабакаҳои иҷтимоӣ, ки имкониятҳои таъсиррасониро ба афкори ҷамъиятӣ хеле васеъ кардаанд, бояд ба назар гирифта шаванд. Солҳои охир дар Тоҷикистон афзоиши шумораи истифодабарандагони захираҳои интернетӣ ва платформаҳои иҷтимоӣ ба мушоҳида мерасад, ки хусусияти робитаи байни давлат, шахрвандон ва ниҳодҳои гуногуни ҷамъиятиро тағйир медиҳад. Ин тағйирот фаҳмиши амиқи илмӣ ва таҳлили механизмҳои таъсири ВАО ба шуури оммаро талаб мекунад.

Дарҷаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Дар раванди таҳлил ва таҳқиқи мавзӯи мазкур муаллиф аз сарчашмаҳои гуногуни илмӣ, оммавӣ ва ҳуқуқии мухталиф, ки паҳлуҳои гуногуни ҷаҳолияти ВАО-ро дар Тоҷикистон мавриди таҳлил қарор додааст, истифода кардааст. Мавзӯи таъсири ВАО дар шаклгирии афкори умум барои ҷомеаи Тоҷикистон нисбатан мавзӯи нав мебошад. Аз ин ҷост, ки маводди илмӣ ва публитсистии мустақиман ба мавзӯ дахлдошта нисбатан камтар мебошад. Аммо дар ҷараёни таҳқиқ аз маводу мақолаҳои гуногуне, ки ба самти илмҳои ҳуқуқшиносӣ, сиёсатшиносӣ, равоншиносӣ, ҷомеашиносӣ, таърих ва ғайра тааллуқ доранд, истифода гардидааст.

Ташаккули афкори ҷамъиятӣ таҳти таъсири ВАО дар Тоҷикистон раванди мураккаб ва гуногунҷанба буда, таҳлили муфассали илмиро талаб мекунад. Имрӯзҳо таҳқиқи ин падида вазифаи муҳим боқӣ мемонад, зеро ҳамкориҳои байни ҷомеа ва муҳити ВАО таҳти таъсири омилҳои технологӣ, сиёсӣ ва иҷтимоӣ пайваستا рушд мекунад. Дар гуфтугӯи илмӣ якҷанд равиш барои омӯзиши нақши ВАО дар ташаккули афкори ҷамъиятӣ мавҷуданд. Сиёсатшиносон ва ҷомеашиносон ВАО-ро ҳамчун воситаи муҳимми

таъсиррасонӣ ба равандҳои интиҳоботӣ, механизми қонунигардонии ҳокимият ва воситаи сафарбаркунии ҷамъиятӣ меҳисобанд. Равоншиносон таъсири ҷараёни иттилоотро ба равандҳои маърифатӣ ва қабули қарорҳо нисбат медиҳанд. Журналистон ва муҳаққиқони ВАО ба масъалаҳои объективӣ, мустақилият ва сензура дар қори ВАО таваҷҷуҳ доранд. Дар заминаи Тоҷикистон таҳқиқоти марбут ба таъсири танзими давлатӣ ба озодии матбуот, рушди расонаҳои мустақил, нақши шабакаҳои иҷтимоӣ дар паҳн кардани иттилоот ва таъсири мундариҷаи ВАО ба ташаккули ҳувиёти миллий муҳим шуморида мешавад. Аз ин рӯ, адабиёти марбутаро шартан ба 5 гурӯҳ ҷудо намудан дуруст мебошад.

1. Пажӯҳишҳои илмӣ муҳаққиқони ватанӣ, ки вобаста ба мавзӯи таҳқиқотӣ анҷом шудааст. Дар ин гурӯҳ, асосан, аз диссертатсияҳо, мақолаҳои илмӣ ва асару китобҳои гуногуни олимони – И. Усмонов, А. Саъдуллоев, А. Нуралиев, М. Имомзода, П. Гулмуродзода, Д. Давронов, М. Муродӣ, М. Муқимов, Ҷ. Саъдуллоев, М. Абдуллозода, Н. Солеҳов, Г. Зокиров, С. Гулов, Б. Қутбиддин, К. Искандаров, М. Ҷумъаев, З. Эшматов, Н. Усмонова, А. Макашов, В. Руднитский, И. Мирзоев, Х. Сафарзода, М. Сафарзода ва дигарон дар соҳаҳои гуногун қор бурда шуд.

2. Мақола ва китобҳои олимони хориҷӣ. Азбаски дар ҷаҳони имрӯза нақши ВАО ва таъсири он миёни ҷомеа басо бузург мебошад ва бевосита ба шаклгирии сиёсати давлатҳову ҳукуматҳо таъсир мерасонад, миёни муҳаққиқон ва олимони кишварҳои гуногун масъалаи муҳимми таҳқиқиро ташкил менамояд. Д. Алиакбари, А. Алиев, Я. Амашов, Л. Егорова, Б. Грушин, В. Ленин, М. Лойко, Р. Муҳаммад, Е. Прохоров, В. Понамеров, Е. Пронина, В. Кузнецов, Ю. Тсзик, Я. Юровский ва дигарон аз зумраи олимонеанд, ки самтҳои гуногуни таъсири ВАО-ро миёни аҳоли ва ҷомеаи кишварҳои гуногун мавриди таҳлил қарор дода, хусусиятҳои хоси таъсири сиёсӣ, илмӣ ва фарҳангии ин воситаи пурқудрати таъсиррасониро муайян намудаанд.

3. Қонунҳо ва меъёрҳои қонунгузори милли, ки дар фаъолияти ВАО-и ватанӣ хос буда, самтҳои гуногуни онро дар асоси талаботи санадҳои меъёрий-ҳуқуқии мамлакат ба танзим медароранд.

4. Мақолаҳои илмию оммавӣ дар матбуоти даврӣ ва барномаҳои телевизиониву радиой. Мақолаҳо дар матбуоти даврӣ ва шабакаҳои интернетӣ, барномаҳои радиой аз сарчашмаҳои дигаре буданд, ки дар қор истифода шудаанд. Қорбасти аз адабиёти марбути ва манбаъҳои зикргардида, дар раванди омӯзиши мавзӯи диссертатсия имкон дод, ки ба бисёре аз пахлуҳо баҳои илмӣ дода шавад. Дар ин радииф, метавон навиштаҳои олимону журналистони тоҷик, аз ҷумла, С. Ятимов, А. Азимов, Н. Камол, М. Муқимов, А. Рӯзӣ ва дигаронро дохил намуд.

5. Натиҷаҳои пурсишномаҳои ҷомеашиносӣ. Бо мақсади бештар самаранок гардонидани натиҷаи таҳқиқоти илмӣ, миёни аҳолии пурсишномаҳои сотсиологӣ гузаронида шуд, ки дар қисмати таҳлили диссертатсия нақши муҳимро сазовор гардидааст.

Аҳаммияти тадқиқот на танҳо бо моҳияти амалии мушкилот, балки бо зарурати дарки назариявии равандҳои ташаккули афкори ҷамъиятӣ дар шароити муҳити тағйирёбандаи ВАО вобаста аст. Омӯзиши илмӣ таъсири ВАО ба шуури ҷамъиятӣ имкон медиҳад, ки механизмҳои муоширати иҷтимоӣ амиқтар фаҳмида шаванд, тамоюлҳои асосӣ ва омилҳои муайянкунандаи сиёсати иттилоотии давлат ошкор карда шаванд. Дар ҷаҳони муосир таваҷҷуҳ ба таҳқиқоти байнисоҳавии ВАО, аз ҷумла, сиёсатшиносӣ, ҷомеашиносӣ, равоншиносӣ ва фарҳангшиносӣ меафзояд. Таҳлили ҳамкориҳои ВАО ва ҷомеа дар Тоҷикистон имкон медиҳад, ки заминаи назариявии таҳқиқоти илмӣ ба таври васеъ омӯхта, барои рушди фазои ВАО-и кишвар тавсияҳои мушаххас пешниҳод карда шавад.

Робитаи таҳқиқ бо барномаҳо ва ё мавзӯҳои илмӣ. Мавзӯи қори диссертатсионӣ ба барномаҳои таълимӣ ва илмӣ самтҳои рӯзноманигорӣ алоқамандии амиқ дорад. Масъалаи таҳқиқшаванда як ҷузъи қорҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи телевизион ва радиошунавонии факултети журналистикаи

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон мебошад. Ҳамчунин диссертатсия ба ҳадафҳои татбиқи барномаҳои давлатии соҳавӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла «Барномаи давлатии рушди телевизион ва радио дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025» (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июли соли 2020, №429) ва «Барномаи давлатии рушди паҳши телевизиони рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2026-2030» (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 августи соли 2025, №461) мувофиқат мекунад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚ

Мақсади таҳқиқ таҳлили ҳамаҷонибаи нақши воситаҳои ахбори оммаро дар раванди ташаккули афкори ҷамъиятӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил медиҳад. Дар доираи тадқиқот механизмҳои таъсири ВАО ба шуури ҷамъиятӣ баррасӣ карда шуда, омилҳои асосии муайянкунандаи дараҷаи таъсири иттилоотӣ омӯхта шудааст.

Таҳқиқот ба муайян кардани хусусиятҳои фаъолияти расонаҳои миллий ва байналмилалӣ дар фазои иттилоотии Тоҷикистон, инчунин, таҳлили нақши онҳо дар ташаккули ақидаҳои сиёсӣ, арзишҳои фарҳангӣ ва муносибатҳои иҷтимоии шаҳрвандон равона шудааст. Дараҷаи эътимоди аҳоли ба манбаъҳои гуногуни иттилоот, таъсири расонаҳои рақамӣ ва анъанавӣ ба дарки ҷамъиятии рӯйдодҳои муҳим, инчунин, нақши расонаҳои давлатӣ ва мустақил дар паҳн кардани иттилооти объективӣ минбаъд омӯхта мешавад. Дар асоси таҳлили гузаронидашуда тавсияҳо оид ба баланд бардоштани самаранокии кори ВАО дар шароити муҳити муосири иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия карда мешаванд.

Вазифаҳои таҳқиқ. Барои ноил гардидан ба мақсади зикршуда, муайян намудани махсусиятҳои бозтоби фаъолият, хусусиятҳои хос ва таъсири ВАО дар шаклири афкори ҷомеа ҳалли вазифаҳои зеринро зарур меҳисобем:

- таҳқиқи равишҳои асосии назариявӣ оид ба омӯзиши таъсири ВАО ба афкори ҷамъиятӣ;

- баррасии технологияҳои муосири ВАО ва таъсири онҳо ба дарки иттилоот аз ҷониби шунавандагон;

- тавсифи сохтор ва хусусиятҳои фаъолияти расонаҳои анъанавӣ ва рақамӣ дар кишвар;

- муайян намудани таъсири ВАО-и давлатӣ ва мустақил ба ташаккули афкори ҷамъиятӣ;

- таҳлили таҷрибавии таъсири ВАО ба афкори ҷамъиятӣ дар Тоҷикистон;

- гузаронидани пурсиши сотсиологӣ ё таҳлили мундариҷаи нашрияҳо оид ба нашрияҳои мубрами ҷамъиятӣ;

- арзёбии дараҷаи эътимоди аҳоли ба намудҳои гуногуни ВАО (давлатӣ, мустақил, иҷтимоӣ);

- муқоисаи сатҳи эътимоди аҳоли ба ВАО ва платформаҳои интернетӣ;

- муайян кардани омилҳои ба дарки иттилоот аз ҷониби аҳоли таъсиррасон;

- таҳлили василаҳои идоракунии афкори ҷамъиятӣ тавассути ВАО.

Объекти таҳқиқро васоити ахбори оммаи ватанӣ (телевизион, радио, нашрияҳои ҷопӣ, захираҳои интернетӣ) бо дарки равандҳои иҷтимоӣ, сиёсӣ ва фарҳангии кишвар ташкил менамояд.

Мавзӯи (предмети) таҳқиқ — таъсири воситаҳои ахбори омма ба ташаккули афкори ҷамъиятӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Дар кор шаклҳо ва намудҳои гуногуни ВАО-и анъанавӣ (телевизион, радио, нашрияҳои ҷопӣ) ва платформаҳои рақамии муосир (захираҳои интернетӣ, шабакаҳои иҷтимоӣ) таҳлил карда мешаванд. Василаҳои таъсири ВАО ба шуури ҷамъиятӣ, инчунин, нақши журналистон, сиёсати иттилоотӣ ва фаъолияти ВАО дар ташаккули афкор ва руҳияи ҷамъиятӣ дар шароити хусусиятҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии Тоҷикистон баррасӣ мешаванд.

Асосҳои назарии таҳқиқ. Дар диссертатсия таълифоти назарӣ ва амалии донишмандони тоҷику хориҷӣ, ба монанди И. Усмонов, С. Ятимов, М. Имомзода, А. Саъдуллоев, А. Нуралиев, П. Гулмуродзода, М. Муродӣ, Ҷ. Муқим, Ҷ. Саъдуллоев, М. Абдуллозода, А. Азимов, Р. Бобочонова, Г. Зокиров,

Н. Солеҳов, Ш. Муллоев, З. Муъминҷонов, Б. Ҳошимзода, С. Ҳоҷазода, Н. Бозорзода, С. Гулов, М. Ҷумъаев, Д. Давронов, Н. Усмонова, Х. Сафарзода, М. Сафарзода, К. Искандаров, А. Макашов, В. Руднитский ва дигарон истифода шуд.

Навгонии илмӣ таҳқиқро чунин метавон асоснок намуд:

- дар натиҷаи таҳлили мазкур бори аввал дар Тоҷикистон шаклҳои гуногуни таъсиррасонии иттилоотӣ тавассути ВАО ба ҳаёти ҷамъиятӣ ва шаклгирии андешаву ақоиди аҳолии баррасӣ гардидааст;
- нақши шаклҳои гуногуни ВАО дар шаклгирии афкори ҷамъиятӣ ба таври алоҳида таҳлил карда шуда, вижагиҳои ин таъсир дар ниҳояти қабули қарорҳои сиёсӣ муайян карда шуд;
- тавассути гузаронидани пурсишномаҳои ҷомеашиносӣ миёни қишрҳои гуногуни аҳолии ва мутахассисони соҳаи рӯзманигорӣ, ҳуқуқшиносӣ, сиёсатшиносӣ ва ҷомеашиносӣ андешаҳои онҳо муайян гардида, хулосаҳои эътимоднок пешниҳод карда шуд;
- дар натиҷаи таҳлили пурра ва ҳаматарафаи мавзӯи чандин барномаву пешниҳодҳо, ки ба ташаккули самтҳои гуногуни фаъолияти ВАО дар Тоҷикистон нигаронида шудааст, пешниҳод гардид;
- масъулияти ҷомеаи шахрвандӣ ва ниҳодҳои танзимкунандаи сиёсати давлатӣ дар баҳши сиёсати иттилоотӣ мушаххасан таъкид шуда, ба баррасии масъалаҳои ВАО тавачҷуҳ шудааст.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда

1. Омӯзиш нишон дод, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон расонаҳои анъанавӣ, бахусус воситаҳои ахбори оммаи давлатӣ, дар ташаккули афкори умум мавқеи асосӣ дошта, тавассути инъикоси сиёсати давлатӣ ва масъалаҳои муҳимми иҷтимоӣ ба ташаккули мавқеи шахрвандон таъсири назаррас мерасонанд.

2. Аз баррасиҳои илмӣ бармеояд, ки дар баробари расонаҳои анъанавӣ, шабакаҳои иҷтимоӣ ва воситаҳои нави иртиботӣ тадриҷан ба унсури муҳимми фазои иттилоотӣ табдил ёфта, махсусан дар байни ҷавонон ҳамчун манбаи

ташаккули афкор, мубодилаи иттилоот ва иштирок дар муҳокимаҳои ҷамъиятӣ нақши афзоянда доранд.

3. Таҳлилҳои муқоисавӣ нишон медиҳад, ки самаранокии таъсири расонаҳо ба афкори умум аз сатҳи эътимоди ҷомеа ба воситаҳои ахбори омма, сифати мухтаво, касбияти фаъолияти журналистӣ ва мутобиқати иттилооти пешниҳодшаванда ба манфиатҳои ҷомеа вобастагӣ дошта, рушди муҳити иттилоотии рақамӣ тақозои тақмили сиёсати иттилоотӣ ва заминаҳои ҳукукии фаъолияти расонаҳоро ба миён меорад.

4. Таҳқиқ собит менамояд, ки дар шароити ҷаҳонишавии иттилоот нақши воситаҳои ахбори омма дар таҳкими хувияти миллӣ, арзишҳои фарҳангӣ ва суботи иҷтимоӣ афзуда, ҳамзамон истифодаи самараноки имкониятҳои расонаҳои миллӣ барои муқовимат ба таъсири манфии иттилоотии ғайр ва ташаккули афкори солими ҷамъиятӣ аҳаммияти калидӣ дорад.

Аҳаммияти назарӣ ва амалии таҳқиқ. Натиҷаҳои таҳқиқот метавонанд барои тақмили сиёсати иттилоотии давлатӣ, баланд бардоштани саводнокии расонаӣ, таҳияи стратегияҳо оид ба таъмини мустақилият ва объективияти ВАО истифода шаванд. Илова бар ин, барои беҳтар кардани омодагии касбии рӯзманигорон, ташкили механизмҳои самараноки танзими фаъолияти ВАО ва баланд бардоштани сатҳи эътимоди ҷомеа ба он метавонад замина гузорад. Таҳқиқи нақши ВАО дар ташаккули афкори ҷамъиятӣ дар Тоҷикистон вазифаи муҳими илмӣ буда, ҳам аҳаммияти назариявӣ ва ҳам амалӣ дорад. Бо дарназардошти низоми муҳити ВАО ва таъсири он ба равандҳои ҷамъиятӣ, омӯзиши ин мавзӯ ба фаҳмиши амиқи василаҳои шуури ҷамъиятӣ ва тағйирёбии онҳо дар шароити асри рақамӣ мусоидат мекунад.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқ. Натиҷаҳои таҳқиқ эътимодбахш буда, аз тарафи муаллиф бевосита дар марҳалаҳои гуногун коркард, тасвиб ва баррасӣ шудаанд. Ҳамзамон, муаллифи диссертатсия тӯли солҳои зиёд дар соҳаи рӯзманигории ватанӣ фаъолият намуда, мавзӯро ҳам аз лиҳози илмӣ ва ҳам амалӣ мавриди омӯзишу таҳқиқ қарор додааст.

Мутобиқати мавзӯи диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ.

Мавзуи диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ 6D050401 – Рӯзноманигорӣ ва муҳтавои он ба талаботи муқарраршуда оид ба таҳияи диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD) – доктор аз рӯи ихтисос мутобиқат менамояд.

Дар доираи ин ихтисос масъалаҳои зерин мавриди таҳқиқ ва баррасӣ қарор гирифтаанд, ки ба бандҳои 7, 9, 10 ва 11-и қисми «Соҳаҳои таҳқиқот»-и шиносномаи ихтисоси илмӣ мутобиқат доранд:

- навъҳои ВАО ва вижагии фаъолияти онҳо;
- дискурси ВАО (таҳқиқи таҳлилӣ);
- ВАО ва ҳаҷони иттилоотӣ;
- ҷанбаҳои иҷтимоӣ, сиёсӣ ва иқтисодии рушди рӯзноманигорӣ.

Диссертатсия ба таҳқиқи нақши воситаҳои ахбори омма дар ташаккули афкори умум, таҳлили фаъолияти расонаҳои анъанавӣ ва рақамӣ, арзёбии таъсири онҳо ба шуури ҷамъиятӣ ва омӯзиши равандҳои рушди фазои иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шуда, ба доираи таҳқиқоти пешбининамудаи шиносномаи ихтисоси илмӣ мазкур ворид мегардад.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқ дар ҷамъовариҳои маводди зарурӣ, тасвиби натиҷаҳо, омода намудани мақолаҳо ва маърузаҳо доир ба мавзӯ зоҳир мегардад. Диссертант дар машварат бо роҳбари илмӣ дар коркарди мавзӯ, дараҷа ва робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва мавзӯҳои илмӣ, мақсади таҳқиқот, вазифа, объект, фарзия, марҳала, макон ва давраи таҳқиқот, асосҳои назариявӣ методологӣ ва наwgонии илмӣ саҳми шахсии худро гузоштааст. Масъалаҳои асосии таҳқиқ тарҳрезӣ гардида, ҷустуҷӯ ва натиҷагирӣҳои илмӣ унвонҷӯ дар диссертатсия, мақолаҳои илмӣ, маъруза дар конференсияҳои донишгоҳӣ, ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ инъикос ёфтаанд. Мақолаҳои илмӣ диссертант натиҷаи таҳқиқоти ӯ буда, дар шакли маърузаҳои илмӣ дар конференсияҳои гуногун пешниҳод гардидаанд.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқ. Натиҷаҳои асосии диссертатсия дар шакли маъруза дар конференсияҳои байналмилалӣ, ҷумҳуриявӣ ва донишгоҳии илмию назариявӣ ва илмию амалӣ (солҳои 2018-

2024) мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Бахшҳои асосии диссертатсия дар ҷаласаҳои кафедраи журналистикаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон муҳокима ва барои ҳимоя тавсия гардидаанд.

Диссертатсия дар ҷаласаи васеи кафедраи телевизион ва радиошунавонии факултети журналистикаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (суратмаҷлиси №7, аз 22.01.2026) муҳокима ва ба ҳимоя пешниҳод шудааст.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Мазмуну моҳияти асосии диссертатсия дар 16 мақола, аз ҷумла, 9 мақола дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 7 мақола дар маҷмуаҳои илмӣ ба ҷоп расидаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, ҳашт фасл, хулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқ, рӯйхати адабиёт, замимаҳо иборат аст. Ҳаҷми умумии диссертатсия 182 саҳифаи ҷопи компютериरो дар бар мегирад.

БОБИ I

ТЕЛЕВИЗИОН ВА НАҚШИ ОН ДАР ТАШАККУЛИ АФКОРИ УМУМ

1.1. Нақши расонаҳо дар шаклгирии афкори умум

Пеш аз таҳлили мустақими нақши расонаҳо, бахусус телевизион, дар ташаккули афкори умум, зарур аст, ки моҳияти ин мафҳум ва аҳаммияти он дар низоми муносибатҳои иҷтимоӣ ва иттилоотӣ дақиқ карда шавад. Зеро шакл додани афкори умум худ ба худ як раванди мураккаби иҷтимоӣ мебошад, ки зери таъсири омилҳои гуногун, аз ҷумла, муҳити иттилоотӣ, шуури шаҳрвандӣ ва механизмҳои идоракунии ахбор ташаккул меёбад.

Ба таъкиди Волтер Липпман, афкори умум ҳамчун шабакаи «*тасаввуроти рамзӣ*» (pictures in our heads) зухур мекунад, ки аз ҷониби расонаҳо ба шуури ҷомеа интиқол дода мешаванд. Ё бар он аст, ки аксари одамон ҷаҳонро на аз тариқи таҷрибаи шахсӣ, балки аз тариқи «расонаҳои миёнарав» мешиносанд, ки воқеиятро «баста-баста» пешниҳод мекунанд [45, с. 45]. Аз нигоҳи Гаролд Лассуэлл, ВАО на танҳо манбаи иттилоъ, балки асбоби ҷамоҳангсозии иҷтимоӣ ва шояд танзимгари фазои тафаккури омма маҳсуб мешаванд. Ба андешаи ӯ, маҳз тавассути ВАО муҳити ҷамъиятӣ мутамарказ, андешаҳо ҳидоят ва шуури сиёсӣ шакл дода мешавад [43, с. 40-41]. Ҳамин тавр, вақте ки мо ВАО ва афкори умумро дар муқобили ҳам мегузорем, ин на ба маънои зиддият, балки ҳамдигартаъсир ва вобастагии сохторӣ мебошад. Чунончи, Э. Херман, Н. Хомский дар таҳлили сиёсати ахборӣ таъкид мекунанд, ки расонаҳо «на танҳо иттилоъ медиҳанд, балки тарзи фикрро низ истеҳсол мекунанд» [115, с. 12], яъне онҳо концепсияи воқеиятро месозанд, ки дар он афкори умум шакл мегирад.

Дар ҳамин росто, афкори умум ҳамчун мафҳум ва падидаи иҷтимоӣ, тавассути ВАО на танҳо ташаккул меёбад, балки барои идора ва назорати равандҳои сиёсӣ фарҳангӣ заминаи муҳимми иҷтимоӣ муҳайё мекунанд. Аз ин

рӯ, дар баррасиҳои минбаъдаи таҳқиқ шарҳи луғавӣ, истилоҳӣ ва назариявии «афкори умум» бо истинод ба фарҳангҳо ва таърифҳои донишмандон сураат мегирад, то асоси методологии таҳлил комил ва мушаххас гардад.

Донишмандони ин ки «афкори умум» худ аз кучо сарчашма мегирад ва зери мафҳуми он бояд чиро фаҳмид, дар луғату фарҳангҳо гуфтаҳои зиёд рӯйи ҷоп омадаанд. Албатта, ин дар шакли ибора пешниҳод шудааст ва дар тақвияти ҳамдигар меоянд. «Афкор» дар «Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ», ба маънои фикр ва тааммул, ақидаҳо омадааст. «Афкори умум» бошад ҳамчун афкори омма, афкори умумихалқӣ маънидод шудааст [111, с. 432]. Яъне, «афкор» чамъи фикр ва «афкори умум» фикрҳои омма. Дар «Фарҳанги мукаммали забони тоҷикӣ» бошад вожаи «афкор» ба маъноҳои зайл омадааст: Фикрҳо, андешаҳо; Тасаввурот, афҳом, тадбир, ақида. «Афкори ҷамъиятӣ»-ро фикрҳои иҷтимоӣ, ҳамчунин, «афкори умум»-ро афкори омма, назари умумихалқӣ, назари мардум [112, с. 683]. Муаллифи «Ғиёс-ул-луғот» Муҳаммад Ғиёсиддин «фикр»-ро ҳамчун «андеша» [22, с. 116] ва Алиакбари Деҳхудо тарзи фикрҳо, андешаҳо, тасаввурот, афҳом ва тадбир-ро истифода намудааст [25, с. 3219].

Шарҳи мукаммали мафҳуми мазкурро дар «Луғати энсиклопедияи фалсафа» вохӯрдан мумкин аст. Дар «Фарҳанги энсиклопедии фалсафа» мафҳуми «афкори умум» ба ин шакл омадааст: тарзи мавҷудияти шуури омма, ки дар он муносибат (пинҳонӣ ё аёнӣ)-и гурӯҳҳои гуногуни одамон нисбат ба ҳодисаву равандҳои ҳаёти воқеӣ, ки ба манфиат ва талаботи онҳо дахлат мекунад, зухур меёбад. Ташаккул ва инкишофи афкори умум ё ба таври мақсаднок, дар зерин таъсири шуури умумии институтҳои сиёсӣ ва муассисаҳои иҷтимоӣ (ҳизбҳои сиёсӣ, ВАО ва ғ.), ё ки беихтиёр – дар зерин таъсири шароити ҳаётӣ, таҷрибаву анъанаҳои мушаххас рӯй медиҳанд [114, с. 312]. «Энсиклопедияи иҷтимоии Русия» «Афкори иҷтимоӣ»-ро зухуроти шуури иҷтимоӣ маънидод мекунад, ки дар он муносибати гурӯҳҳои калони иҷтимоӣ, дар маҷмӯъ тамоми мардум нисбат ба ҳодисаҳои муҳим дар асоси муносибатҳои ҷамъиятии мавҷуда манфиати иҷтимоӣ доранд. Баҳодиҳӣ ба ҳақиқати атроф мавқеи синфӣ табақаҳо ва гурӯҳҳои аҳолиро, ки афкори

умумро ифода мекунад, маънидод менамояд [82, с. 290]. Дар «Донишномаи сиёсӣ» «афкори ҷамъиятӣ» чунин омадааст: «Институти сиёсест, ки дар амалишавии ҳокимият иштирок менамояд ва як навъ тартиби муайяни раванди қабули қарорҳои сиёсиро дар тамоми соҳаҳо таъмин менамояд. Дар сурати дигар, вай кулли муҳокимарониҳое мебошад, ки умумиятҳои иҷтимоии гуногунро оид ба ин ё он ҳодисаю воқеият ҷудо месозад» [30, с. 35].

Афкори ҷомеа бошад, шуури омма аст. Шуур кӯшиши дохилӣ ва ғайроҷона ҷиҳати идораи тасаввуроти махсуси худ, маълумот, майлу хоҳиши эҳсосоти ирода, хотирот, умедворӣ ва ғ. мебошад, ки мақсади он ба даст овардани дастури зарурӣ барои идораи вазъият аст [114, с. 280].

Ташаккул ва инкишофи афкори умум бо таъсири шуури муассисаҳои иҷтимоӣ ва шароити ҳаётӣ сурат мегирад. Аз асоситарин омилҳое, ки ба афкори умум таъсир мерасонанд, давлат, масҷид (ибодатгоҳ) ва ВАО мебошанд. Агар ду институти иҷтимоии аввал ба афкори инсоният аз замонҳои қадим таъсир расонида бошанд, ВАО, махсусан, ВАО-и электронӣ ба ҳаёти мо баъдтар ворид гардиданд. Аммо ВАО назар ба дигар воситаҳо зудтаъсир буд. Аз ҳамин лиҳоз, ба зудӣ мавқеъ пайдо намуд ва дар ростои дигар омилҳои таъсиррасон маҳбубият пайдо кард ва аз асоситарин воситаҳои таъсиррасон дар миёни ВАО телевизион ба шумор меравад.

Саҳми олимони бритониёӣ Айртон ва Периро дар пайдоиши телевизион назаррас мебошад, зеро онҳо аввалин шуда идеяи истифодаи тасвирҳоро бо неруи барқ пешниҳод намуданд. Бо вучуди ин, ҳангоми кӯшиши амалӣ сохтани ин идея дар соли 1880 маълум гардид, ки татбиқи он дар шароити он замон ғайриимкон аст, зеро сатҳи рушди техника ва истеҳсоли таҷҳизот барои иҷрои ин нақша ҳанӯз хеле маҳдуд буд.

Собиқаи дигари рӯйдод ё худ пайдоиши аввалин нишонаҳои телевизион, ки вазифаи фиристодани аксҳо дар масофаи дурро пешбинӣ намуда буд, ҳамчунин, дар ҳамон сол ба олими амрикоӣ В. Е. Сойер ва олими фаронсавӣ М. Леблан марбут медонанд. Телевизиони ихтиронамудаи ин ду олимро телевизиони электромеханикӣ унвон карданд. Қадами нисбатан устувор дар ин

самт соли 1884 аз тарафи муҳандиси олмонӣ Паул Готлиб (дар баъзе ҷой Нипков) гузошта шуд. Дар солҳои 1920-1922 алақай шакли мукаммали телевизион ба омма пешниҳод гардид.

Калимаи «Télévision» аз юнонии τῆλε «масофа» ва латинии vīsiō «дидан» пайдо шудааст. Аввалин маротиба истилоҳи мазкур дар Фаронса соли 1900 аз ҷониби олими рус Константин Перрит дар VI Конфронси байналхалқии электротехникӣ, ки дар доираи намоишгоҳи ҷаҳонӣ дар шаҳри Париж сурат гирифт, истифода бурда шудааст. Дар забони англисӣ бошад, бори аввал дар соли 1907 дар шарҳи «системаи гипотезӣ барои интиқоли тасвирҳои ҳаракаткунанда дар телеграф ё телефонҳо» ба вуҷуд омадааст. Аввал дар Русия, калимаи «телевизион» истифода намешуд. Танҳо дар нимаи солҳои 30-юми дар ИҶШС калимаҳои «электровидение», «дальновидение» ва «радиотелескопию»-ро иваз намуд.

Дар аввали пайдоиш албатта ҳадаф як чиз буд ба бинанда нишон додани чизе. Рафта-рафта баъди оммавӣ шудани телевизион барои ҷи нишон додану ҷи нишон надодан, дар он вазифа ва дастурҳо баромад. Яъне, зарурате ба миён омад, ки телевизион дар доираи муайян барои аудиторияи майян бояд фаъолият намояд. Нигаронкунанда ҳам ҳаст, ки дар фазои ВАО-и имрӯза, бахсус дар телевизион, зимомдорони он баъзан, сарфи назар аз арзишҳои инсонӣ, милливу фарҳангӣ, барои тарғиби манфиатҳои худ, барномаҳои ро паҳш мекунанд, ки бар ҳилофи ҳамагуна одобу ахлоқ ва арзишҳо меистанд.

Матбуот дар худ таърихи ғаниро дорост. Аз давраи пайдоиш онро дар баробари иттилоърасонӣ, ҳамчунин, як воситаи таъсиррасон ном мебарданд. Ба воситаи он ҳодисаҳои гуногун дарҷу паҳн мегардид. Мардум бошанд, ба воситаи мутолиа аз чизҳои огоҳ мешуданд, ки аз он беҳабар буданд. Ё навиштаҳои ро мутолиа мекарданд, ки ба чизе боварӣ ва эътиқоди онҳоро меафзуд.

Шаклҳои электронии воситаи ахбори омма ё дигар намуди воситаҳои таъсиррасонӣ бошанд, ҳамакун, чанд даҳсола аст, ки фаъолият доранд. Бо вуҷуди ин, воситаҳои электронӣ миёни омма бештар мавқеъ пайдо намуданд.

Чун ба воситаи он омма аз навғониҳо бештар беҳтар воқиф гардиданд. Ҳамчунин, онҳо саривақтӣ буда, дастрас намуданаш ҳам осон аст. Вале бояд гуфт, дар ин росто маводди ҷопӣ низ қимати худро аз даст наводааст ва он ҳамчун як воситаи таъсиррасон дар истифодаи омма қарор дорад.

ВАО дар Тоҷикистон, махсусан матбуот, фаъолияти густурда дошта, тули 70 сол, дар замони шуравӣ дар зерин назорати ҳизби коммунист афкореро ба вуҷуд меовард, ки ба сиёсати он давр хос буд. Фаъолияти ВАО як шакли тарғиботе буд, ки фаъолияти ҳамаҷузъи ҳизби ҳоким ва роҳбарони онро тарғиб мекард. Гуфтан мумкин аст, ки дар ин давра ВАО ба ҳама масъалаҳо нақши яктарафа дошт. Аммо гардиши азими таърихӣ давлати абарқудрати шуравиро барҳам доду дар ҳаёти миллати тоҷик неъматҳои бебаҳои истиқлолиятро эҳдо намуд ва ба тамоми соҳаҳо дигаргунӣ ворид кард. Бахусус, самту фаъолияти ВАО-ро дигар намуд. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма» қабул шуда, фаъолияти ВАО-ро дигар намуд ва сензураи манъ кард. Ба ин тартиб, барои пайдоиши матбуоти ғайридавлатӣ, ҷамъиятӣ, шахсӣ ва ҳизбӣ замина пайдо гардид. Замони истиқлолият чунин шароитро фароҳам овард, ки нақши расонаҳо барҷаста гардиду афкори муҳталиф ба миён омад.

Қавли машҳури «Қасе иттилоотро соҳибӣ мекунад, ӯ ҷаҳонро идора мекунад»-ро дар замони кунунӣ метавон ба «Қасе ВАО-ро соҳибӣ мекунад, ӯ афкори умумро идора мекунад» иваз намуд. Ҳаводиси солҳои охир низ инро собит мекунад, ки на танҳо дар давлатҳои абарқудрат, балки дар ҳама кишварҳои ҷаҳон ВАО дар шаклгирии афкори умум нақши калон дорад. Агарчи ин раванд тули як аср идома дорад, вале солҳои охир барои ташаккул додани афкори умум доир ба дилхоҳ масъалаи саҳми ВАО бориз арзёбӣ мешавад.

Масъалаи нақши расонаҳо дар афкори умум барои қарнҳо ба он хотир мавриди тавваҷҷуҳ аст, ки қудрати он метавонад фикру андешаи мардумро нисбати дилхоҳ масъала дигаргун созад. Ба андешаи муҳаққиқон Муқим Ҷ. ва П. Гулмуродзода: «Дар раванди дигар кардани тафаккури мардум нақши ВАО

хеле зиёд аст, зеро вай ба ҳаёти ҳамарӯзаи мардум таъсири гоногун ва амиқ мерасонад» [54, с. 23].

Дар оғози қарни бистум, замоне ки василаҳои интиқоли иттилоот, ба мисли телефон, телеграф, радио, синамо ва ғайра пайдо гардиданд, ҳамагӣ дар истифодаи васеи ҷомеа қарор гирифтанд. Истифодаи онҳо имкон дод, ки ҳамаи бахшҳои ҷомеа ба иттилооти гуногун дастрасӣ пайдо намоянд. Бинобар ин, усулҳои иртибот бо ҷомеа тағйир ёфтанд ва дар онҳо василаҳои ҷадид баҳри шаклдиҳии афкори умум зоҳир гардиданд. Муҳаққиқи рус Михаил Лойко ҳамин ҳолатро ба назар гирифта мегӯяд: «Дар раванди рушди ҷомеа меъёрҳои ахлоқию қонунӣ ба вучуд омад, ки фарҳанги муайянеро муқаррар мекарданд ва ҷузъҳои муҳимтарини шуури ҷамъиятӣ ба шумор мерафтанд. Онҳо дар асоси фикру андешаҳои ҷамъиятӣ, ки дар маҷмӯъ дорои як қатор қарорҳо буданд, муносибати ҷомеаро бо мушкилот ва рӯйдодҳо муайян мекарданд. Муносибати ҷомеа ва боварӣ дар дараҷаи начандон зиёд дучори таъсири беруна мегардад. Давлат, масҷид ва васоити ахбори омма ба омилҳои асосӣ таъсир мерасонанд, ки метавонанд дар эҳёи ҷамъият саҳм гузоранд» [157]. Яъне, ВАО низ бо қудрати худ метавонад, дар баробари давлату масҷид дар ҷиғунагии раванди ҷомеа саҳм гузорад. Муҳаққиқ А. У. Муҳаммадиев бошад, ба ин назар аст, ки: «Давлат ва масҷид ба инсон аз қадим таъсир мерасониданд. ВАО (радио, телевизион, шабакаҳои глобалӣ, интернет) бошад, дар зиндагии мо солҳои охир пайдо гардиданд. Бо вучуди ин, онҳо дар муддати хеле кӯтоҳ ақидаҳои инсониро бартарӣ доданд. Бинобар ин ВАО «ҳукумати ҷаҳорум» ном бурда мешавад» [65, с. 386-388].

Аз аввали пайдоиш расонаҳо чун муҳимтарин абзори сиёсӣ қарор гирифта, донишмандону мутахассисон омӯзишу таҳқиқи усулу роҳҳои шаклгирии афкори умумро ба воситаи расонаҳо шуруъ намуданд. Чуноне муҳаққиқи соҳаи журналистика А. Ҳ. Қутбиддинов мегӯяд: «Дар асрҳои гузашта таҳлил, афкор ва ҳукм дар саҳифаҳои рӯзномаҳо мақоми аввалиндараҷа дошт» [41, с. 12]. Мутахассисону мутафаккирон саъй мекарданд, ки ба таври осон ва мувофиқ ба воситаи нашрияҳо афкори ҷомеаро дар самтҳои мухталиф шакл диҳанд:

«Омӯзиши психология бо мақсади таъсир расонидан ба одамон аз давраи антиқа диққати донишмандон ва мутафаккиронро ҷалб намуда буд. Аз ҷумла, Афлотун дар асараш «Республика», Арасту дар «Сиёсат» ва «Этика» ба ин масъала таваҷҷуҳ намуданд. Оҳиста-оҳиста муҳаққиқони соҳаи журналистика ба омӯзиш ва умқи ин масъала, яъне омӯзиши равонии инсон, бо мақсади таъсир ба шуури онҳо машғул шуданд» [89, с. 66].

Таҳлилҳо низ нишон медиҳанд, ки расонаҳо метавонанд барои дар дилхоҳ масъала ва мавзӯ дигаргун намудани афкори умум дастёри хуб бошанд. Дар ин росто, расонаҳо ба унвони абзоре барои равшансозии афкор, эҷоди фазо барои бархурди солим ва созанда, дидгоҳҳо ва иттилоърасонии муносиб аз муҳимтарин омилҳои тавсеа барои таҳрики ҷомеа маҳсуб ёфтанд. Чуноне муҳаққиқи рус Е. П. Прохоров таъкид мекунад: «ВАО, махсусан, телевизион силоҳи муҳимми таъсиррасонӣ ба мафкураи одамон аст, ки онро наметавон ба чизи дигар муқоиса намуд» [73, с. 43]. Аммо бояд пазируфт, ки нақши дугонаи расонаҳо дар шаклсозии афкори умум, чуноне муҳаққиқони ин соҳа мегӯянд, воқеияти инкорнопазир ва ошкор аст. Дар замони кунунӣ расонаҳо бахши густурдаи моҳияти афкори умумро шакл медиҳанд. Ин раванд бошад, рӯз аз рӯз рӯ ба афзоиш аст. Ба таъкиди муҳаққиқон, бунёди ин раванд – нақши расонаҳо ба афкори умум бештар дар солҳои 1930-1960 шакл гирифт ва нақши мутамарказӣ пайдо намуд. Ин раванд имрӯз ташаккул ёфта, шаклу усулҳои нав касб карда, самтҳои навро фаро гирифтааст.

Дар Иттиҳоди Шуравӣ ба шаклгирии афкори умум диққати махсус зоҳир мешуд ва забти фикрониҳо доир ба сиёсати ҳизбӣ, яккаандешӣ дар доираи сиёсати ҳизби коммунистӣ шартӣ асосии ҳукуматдорон ба шумор мерафт. Чунончи дар Иттиҳоди Шуравӣ барои «... рушди шахсият воситаҳои ахбори омма, махсусан, телевизион нақши муассир доранд» [89, 104] аҳаммияти махсус дошт. Яке аз дастурҳои роҳбари вақти ИҶШС В. И. Ленин ҳам ҳамин буд: «Ташаккули афкори омма чун ҳамеша асос ва мундариҷаи кори мо боқӣ мемонад» [44, с. 369-377]. Барои ба ин ҳадаф ноил шудан ва барои шаклгирии афкори умум давлати шуравӣ ба таври ҷиддӣ ин талошро ба роҳ монда буд, ки

хар як шахрвандаш рӯзнама бихонад, ба радио гӯш диҳаду телевизион тамошо кунад. «Қудрати таъсири тарғиб чунон аст, ки метавонад ҳар нафарро ба доми худ кашад» [85, 43]. Табиист, ки тарғиби ҳамешагии дилхоҳ мавзӯ дар дигаргунии афкори умум нақш гузошта, барои ҳамфикрӣ ё зиддият нишон додан миёнарави беминнат аст. Чуноне муҳаққиқ М. А. Сафарова мегӯяд: «...воситаҳои ахбори омма метавонанд, ба воситаи таъкидкуниҳои пайдарҳам ва таблиғоти пурзӯр афкори умумро дар бораи масъалаҳои мубрами рӯз ба вучуд биёранд» [89, с. 24].

Қудрати ВАО ҳамеша даст медиҳад, ки дар аксар маврид сиёсатмадорон ба мардум тасаллут ёбанд. Чун ҳар иттилооте паҳн мегардад, соҳибқудратон кӯшиш мекунанд, ки он аз доираи манфиатҳои худ берун набошад. Дар ин замина профессор И. К. Усмонов чунин гуфтааст: «Ҳамаи зимомдорон дар тамоми ҷаҳон намегузоранд хабаре паҳн шавад, ки муҳтавояш ба ғоидашон набошад» [106, с. 7]. Бояд таъкид намуд, ки дарки қудрати ВАО дар шаклдиҳии афкори умум маҳз ин масъаларо ба миён овардааст. Равандҳои сиёсӣ ва вазъи байналхалқӣ нишон медиҳанд, ки ин самт сол аз сол аҳаммият бештар касб карда, барои соҳиб шудан ба иттилоот кӯшишҳо бештар шудаанд: «Феълан, рақобатҳои соҳибият ба ахбор ва раванди мураккаби ҷаҳони иттилоотӣ мақоми ахборро баланд бурдааст» [41, с. 13], – мегӯяд муҳаққиқ А. Ҳ. Қутбиддинов.

Дар қиболи дигар ҳадафҳо, раванди мутамарказии расонаҳо ин аст, ки онҳо тавассути ахбору иттилооти худ дар андешаронии ҷомеа нақш гузошта, афкори умумро дар масире, ки ниёз доранд, шакл медиҳанд. Бузургтарин таҳдид барои ҷомеа ин аст, ки расонаҳо дар баъзе аз маворид чун як дастёри сиёсӣ зоҳир мешаванд ва ҷомеаро ба он таҳрик медиҳанд, ки ба манофеи касе ё чизе амал кунанд. Муҳаққиқи эронӣ доктор Муҳаммад Раҳими Авазӣ чунин андеша дорад: «Тасаллут ба расонаҳо ва хабаргузориҳо қудрати бисёр зиёде ба бозигарони саҳнаҳои сиёсӣ ва давлатӣ додааст. Ба гунае, ки бо бакоргирии агентҳои хабарӣ ва иттилоотӣ метавонанд нисбат ба тағйири боварҳо ва нигаришҳои ҷамъиятӣ ва ё шаклдиҳӣ ба афкори умумимиллӣ ва фаромиллӣ иқдом кунанд» [67, с. 256].

Объектҳое, ки афкори умум ба он равона мегарданд ҳодисаю падидаҳо ва воқеиятҳои иҷтимоӣ мебошад. Одатан барои шаклгирии афкори умум омилҳои мазкур сабаб мешаванд:

1. ВАО ва арзёбии иттилооти он;
2. Ташаккули афкори умум тавассути табодули нуқтаи назари инфиродӣ ва ғурӯҳӣ;
3. Изҳорот дар шакли шифохӣ;
4. Изҳорот дар шакли рафтор.

Аз ин миён иттилоот бартарии зиёдро соҳиб аст. Чун дар маърақаҳои муҳимми давлатӣ барои шаклгирии афкори умум асосан аз ВАО истифода мекунам. Чуноне муҳаққиқон Гулов С. ва Ҷумъаев М. мегӯянд: «Дар арафаи маърақаҳои муҳимми сиёсӣ – дар арафаи интиҳоботҳо вазифаи тарғиботии ВАО хеле барҷаста ба назар мерасад. Ҳизбҳову ҳаракатҳои сиёсӣ дар ин давра кӯшиш ба харҷ медиҳанд, ки барои ба пирӯзӣ ноил гаштан аз тамоми имконоти ВАО ба таври густурда истифода баранд, зеро таъсири ВАО дар ҷомеа ниҳоят бузург аст ва ягон дастгоҳи дигари идеологӣ чунин таъсир дошта наметавонад» [21, с. 37]. Ҳамин аст, ки зимни баргузориҳои интиҳоботҳо ва дигар маърақаҳои сиёсӣ аҳамияту муҳимияти ВАО беш аз пеш мегарданд. Гузашта аз ин, дар фаъолияти рӯзмарраи одамон низ махсусияти шаклдиҳии ВАО-ро дар афкори умум ба осонӣ ҳис кардан мумкин аст. Муҳаққиқ Б. Н. Сафарова роҷеъ ба ин масъала чунин гуфтааст: «Ҷойи пӯшида нест, ки имрӯз воситаҳои ахбори омма воситаи муҳимми идоракунии шуури мардум мебошанд» [88, с. 156].

Барои шаклдиҳии афкори умум иҷрои якчанд вазифаҳои асосиро муҳим мешуморанд, ки муҳимтарини онҳо иттилоотонӣ ва бо низомӣ ба шумор меравад. Дар баробари ин, вазифаҳои иловагиро низ амалӣ мекунам. Ба монанди: назоратӣ, машваратӣ, даструдиханда ва баҳодиханда.

Самтҳои асосӣ барои муайянкунии афкори умум инҳо мебошанд:

- сиёсат (ширкатиҳои интиҳоботӣ, муносибат бо сохторҳои ҳокимияти иҷроия, қабули қарорҳои сиёсӣ);
- соҳаҳои иҷтимоӣ;

- тиҷорат (бозори истеъмоли, бозори тиҷоратӣ);

Инҳо самтҳои мебошанд, ки нақши ВАО-ро дар шаклдиҳии афкори умум дар синну соли гуногуни аҳолии нишон медиҳанд. Аз ин самтҳо метавон фаҳмид, ки ВАО дар дигаргун намудани андешаи ҷомеа, маҳдуд намудани фазои фикронии инсонҳо чӣ нақш дорад. Зимнан, ба ин восита дилхоҳ шахс метавонад, ки бе ёрии реклама ё тарғиби иловагӣ иттилооти барҳадаф пахншударо муайян созад.

Аз ин махсусиятҳо метавон гуфт, ки ВАО барҳақ чун ҳокимияти ҷаҳорум дар ҳаёти инсонҳо нақши муҳим мебозад. Зеро иттилооти аз ВАО расида метавонад, ки моро ба ҳар тарафе моил кунад. Барои дарёфти иттилооти нисбатан дақиқ ба он мебоист аз чанд ҷониб нигарист. Дар муқоиса бо сарчашмаҳои гуногун, ҳамаро ба шубҳа кашид ва аз усулҳои гуногуни рӯзманигории вучуддошта, дурӣ ҷӯст. Ба таъкиди муҳаққиқ А. Азимов: «...журналист ба воситаи эҷоди худ ба мафкураи иҷтимоии ҷомеа таъсир мерасонад» [9, с. 83]. Аз ҳамин сабаб, ҳангоми интиҳоб ва мутолиаи иттилоот зарур аст, ки ба мазмун ва муҳтавои он таваҷҷуҳ зоҳир намоем. Зеро эҷоди матни журналистӣ ҳамеша бо ҳадафи ташаккул додани афкори умум нисбат ба ҳодисаҳои муайян амалӣ мешавад. Ҷуноне муҳаққиқ И. К. Усмонов таъкид кардааст: «Бояд дар хотир дошт, ки ҳар гуна фаъолият, ки мақсадаш ба фикр таъсир расонидан аст, дар баъзе худ маъноӣ таълиф дорад. Яъне ба чизе бовар кунонидан, ё аз чизе дилхунук кардан меҳаҳанд» [106, с. 7].

ВАО ба тарзи ҳаёти мо, идеология ва густариши арзишҳои фарҳангӣ нақши муассир мегузорад: «ВАО зимни иҷрои вазифаи худ, ки пеш аз ҳама, хабаррасон (иттилоотонӣ) ва ташаккули афкори омма ба шумор меравад, дар таъмини манфиатҳои миллӣ низ нақши муассир мегузорад» [89, с. 13].

Дар асри иттилоот маълумот дастраси ҳамагон ва оммавист. Бе ягон душворӣ, бо паҳши тугмачаҳои смартфонӣ, компютер ва технологияҳо ахбори бароямон лозимаро дарҳол метавон дастрас кард. Албатта, то наздикиҳо вазъ чунин набуд. Ҳамагӣ якчанд аср пеш, иттилоот танҳо дастраси табақаи болонишини ҷомеа махсуб меёфт халос. Барои омма бошад, бо гузашти моҳҳо

дастрас мегардид. Ҳамин буд, ки афкори умум доир ба масъалаҳо вучуд надошт. Вале дар замони кунунӣ ҳамагӯза тарз ва механизми таъсиррасонӣ ба афкори умум ва усулҳои тозаии он пешниҳод мегарданд, ки дар шаклгирии афкори умум нақши муассир доранд.

Нақши ВАО, одатан, дар он зоҳир меёбад, ки он метавонад бо қудрати худ дар мудирияти иҷтимоии аҳолии саҳм гузорад. Фикру андешаи онҳоро доир ба вазъу ҳаводиси манфӣ мусбат гардонад ё баръакс. Андешаҳои рӯзноманигор Моҳира Сангмамадова бобати ҳамин нукта чунин ироа шудаанд: «Дар марҳилаи кунунӣ ВАО ҳамчун фишанги асосии таъсиррасон ва дастгоҳи пурқуввати таҳриқдиҳандаи афкори ҷамъиятӣ эътироф гардида, ба ҳайси абзори қавии «неруи нарма» баромад мекунад. Бинобар ин, бо истифода аз ВАО бозингарони сиёсӣ ҳадафмандона ба равандроҳои сиёсӣ таъсир расонда, осебпазирии давлатҳои миллиро ба вучуд меоранд. Дар шароити имрӯза таъсиргузориҳои ин равандро ба фазои иттилоотии кишвари мо низ вучуд дорад ва нуфузи ВАО-и берунӣ дар он зиёд буда, бо паҳн кардани иттилооти мухталиф афкори ҷамъиятиро ба нафъи худ таҳриқ медиҳанд» [154].

ВАО рӯз аз рӯз бо пешниҳоди матолиби гуногунжанр дар шаклгирии афкори умум мавқеи мустаҳкамтарро соҳиб мешавад. Муборизаҳои шадиди иттилоотӣ баёнгари онанд, ки дар замони кунунӣ бе истифода аз ёрии ВАО ҳеҷ як давлати соҳибқудрат ба мақсаду ҳадафҳои сиёсии худ расида наметавонад. Ҳамин аст, ки онҳо василаи асосии худ расонаҳоро қарор дода, аз онҳо ба таври бояду шояд истифода меkunанд. Гузашта аз ин, айна ҳол ВАО дар шаклгирии афкори умум дар ҳама ҷанбаҳои зиндагии мардум нақши назаррас дорад.

Бе ҳузури хонанда, шунаванда ва бинанда, ё ба истилоҳ аудитория ғайриимкон аст. ВАО замоне метавонад ғайриимкон дошта бошад, ки барои гурӯҳе аз аҳолии матолибаш муҳимму даркорист. Дилхоҳ ВАО қабл аз он ки ташкил шаваду ба ғайриимкон пардозад, бояд доираи хонандаву шунаванда ва бинандаашро омӯзад ва донанд. Яъне, аз ҷузъҳои асосӣ дар созмон ва ғайриимконии ВАО ин донишдони

дақиқи аудиторияи фарогир ба ҳисоб меравад. Ё дар раванди фаъолият ҳатман пайдо кардани он мебошад.

Ногузир аст, ки ВАО бо матолиби дарҷкардааш аудиторияро соҳиб мешавад. Чунин ҳам нест, ки як расона пеш аз он ки ташкил гардад, аудиторияро ҷамъоварӣ намояд. Танҳо дар раванди фаъолият инро метавон дақиқ кард, ки оё самти пешгирифтаи расона дуруст аст ё не. Оё он ба ҳадафи худ расидааст, ё не? Ин равандро бошад, замоне метавон аниқ кард, ки ВАО аудитория пайдо карда бошад.

Мухимтар аз ҳама, барои пайдо кардани аудитория ва нигоҳ доштани он боварӣ мебошад. Хонанда, шунаванда ва бинанда танҳо замоне матолиби расонаро пайгирӣ мекунад, ки ба он бовар дорад. Гузашта аз ин, ВАО низ дар ҳамин ҷабҳа бояд кӯшиш намояд, ки боварии аудиторияро ба даст орад ва онро нигоҳ дорад.

«Албатта, воситаҳои ахбор дар ҳама ҷо як мақсад доранд – ба афкори иҷтимоӣ таъсир расонидан, барои он аз воситаҳои шабеҳ истифода мебаранд. Воситаҳои шабеҳ ба он маъно, ки вобаста ба шароити рушд, имкониятҳои моддӣ ва таҳассусӣ, ҳатто вобаста ба сохтори иҷтимоӣ ва ҳадафи иҷтимоӣ сиёсии воситаҳои ахбори умум ва таблиғи онҳо ҳамсон намешаванд» [102, с. 34], – таъкид мекунад муҳаққиқ И. К. Усмонов. Ётимод ба ВАО аз ётимод ба матолиби он сарчашма мегирад. Он чӣ дарҷу пахш мешавад, агар хонандаву шунаванда ва бинандаи худро ёбад, пас ба ҳадаф расидааст. Ётимод, ки ба ВАО пайдо мешавад, заминаи асосии таъсир расонидан ба афкори умумро падида меорад. Чун вақте бинанда, шунаванда ва хонанда ба ахбори гирифтааш бовар мекунад, сари он андеша карда, мазмуну моҳияти онро баррасӣ менамояд ва дар бораи он фикр мекунад.

Имрӯзҳо тасвири олам дар одамон аз ҳисоби иттилооте, ки аз ҷониби воситаи ахбори омма пешниҳод мегарданд, ташаккул меёбад. Мо гуфта метавонем, ки ВАО чун воситаи аввалиндараҷаи таъсиррасон ба афкори умум ба ҳисоб меравад. Дар омӯзиши таъсиррасонии пинҳонӣ дар соҳаҳои гуногун ба шуури омма фаҳмиши «идоракунии шуури омма» ё «манипулятсия» аҳаммияти

махсус дорад. Дасткорию шуури омма яке аз роҳҳои назорат кардани шумораи зиёди одамон тавассути фароҳам овардани тасаввурот ва шароити назорати рафтори онҳо мебошад. Чунин навъи таъсир ба сохтори равонии инсон нигаронида шудааст. Он пинҳонӣ анҷом дода мешавад ва вазифаҳои назорат аз болои рафтор, маҳрум кардани озодии интихоби объекти дасткорӣ бо тағйир додани ғояҳо ва андешаҳо дар бар мегирад. Истифодаи таъсири пинҳонии ВАО ба шуури ҷомеа метавонад ба оқибатҳои пешгӯинашаванда барои рушди иҷтимоӣ ва равонии ҷомеа оварда расонад. Ғоҳҳо расонаҳо бо мақсади ба даст овардани эътимоди ҷомеа ва таъсиргузорӣ бар шуури умумӣ, бо усулҳои гуногун фаҳмиш ва равонияти аудиторияро таҳти нуфузи худ мегиранд. Дар ин раванд, онҳо ахбор ва иттилооти интихобшударо бо мақсади таҳкими мавқеи худ ва таъсиррасонӣ ба афкори умум пахш менамоянд. Метавон ба назари муҳаққиқ Ҷовид Муқим таъя кард, ки чунин меғӯяд: «Меъёри сатҳи камолоти маънавии ҷомеа донишмандони васоити ахбор, ба назари мо дуруст аст, зеро васоити ахбор муайянкунандаи сатҳи маънавияти ҷомеа мебошанд ва ба руҳияи инсонҳо таъсири амиқ доранд» [55, с. 5].

На дар ҳама ҳолат ВАО-ро «меъёри маънавии ҷомеа» шуморидан дуруст аст. Меъёри маънавий, ҷуноне таъкид намудем, барои гурӯҳҳои алоҳида расонаҳои мухталиф шуда метавонанд. Расонаҳое, ки гурӯҳҳои алоҳида ба онҳо эътимод доранд ва бо иттилооте, ки тавонистаанд афкори онҳоро дар самте савк бахшанд. Ҷуноне дар идома муҳаққиқ таъкид мекунад: «Ин нукта собит шудааст: «Тафаккури инсон чунин сохта шудааст, ки иттилоъро қабул карда, бо таъсири он дар баъзе ҳолатҳо худ куллан тағйир меёбад» [55, с. 5]. Вақте ба иттилои паҳншуда боварӣ ҳосил гардад, аудиторияи он ҳатман зери таъсир мемонад. Дар нигоҳи аввал агар ин раванд як чизи одӣ намояд, вале таъсири махсуси ВАО дар соҳаи дилхоҳ вобаста ба пешниҳодаш зоҳир мешавад. Масалан, мо метавонем таъсири ВАО-ро дар самти сиёсат арзёбӣ кунем. Аввалан, ВАО вазифаи иттилоотӣ ва назоратиро иҷро мекунад ва ба шахрвандон имкон медиҳад, ки ғайриқонунии мақомоти маҳаллиро арзёбӣ кунанд. Дуюм, ВАО мушкилоти муҳимтарини ҳаёти сиёсиро ба мардум мерасонад.

Инчунин, ВАО қодир аст, ки симои мусбат ва ё манфии ин ё он шахсияти сиёсӣ ё хизби ба омма пешниҳод намояд. Инро метавонем дар давраи интиҳобот мушоҳида намоем. Дар ин давра ВАО мардумро даъват мекунад, ки ба сиёсатмодори муайян овоз диҳанд ва ин ҳам шаҳрвандонро ташвиқ мекунад, ки дар ҳаёти сиёсии давлати худ ширкат варзанд. Аммо дар хотир бояд дошт, ки афзалияти ВАО дар навбати аввал манфиати ҳуди он меистад ва баъдан адолат. Дар мисоли вазифаҳо, метавон таъсири ВАО-ро ба рушди демократия, иштироки шаҳрвандон дар рушди сиёсии кишварашон мушоҳида кард. Вале паҳлуҳои манфии таъсири ВАО-ро ба ҷомеа бо роҳҳои манипулятсияи сиёсӣ набояд фаромӯш кард. Мо метавонем ин гуфтаҳо дар партави андешаҳои муҳаққиқ И. Усмонов тақвият диҳем: «Воситаҳои ахбор шахсони алоҳидаро муттаҳид менамояд, андешаҳои парокандаро савқ мебахшанд ва ба самте равона менамоянд, то онҳо бор оранд, махсул диҳанд» [106, с. 38].

Дар паҳшу пешниҳоди мавод аз ҷониби ВАО дар ҷои аввал ҳадафи пешбинишуда мебошад. «Хусусияти идеологии вазифаҳои ташвиқ натавонанд дар он зоҳир мешавад, ки кадом фактҳо ва воқеаҳо гуфта мешаванд, балки дар он ҳам зоҳир мешаванд, ки чӣ гуна гуфта мешаванд ва оё гуфта мешаванд ва ё не» [106, с. 38]. Ҳамин тавр, на ҳама он чизе ба аудитория иттилоъ дода мешавад, ки асли воқеии масъала аст. Дар маркази ҳама иттилооту матолибе, ки аз ҷониби ВАО пешниҳод мегардад, муҳим боварии аудитория меистад. ВАО бо ин боварӣ метавонад, ки ҳатто нафарони алоҳидаро чун намуна ва ё баръакс муаррифӣ кунад: «Ҳар яке аз дидгоҳи худ ва пеш аз ҳама, вобаста ба сиёсати давлатии худ ба ин қазия баҳо хоҳанд дод. Ба тавассути иттилоъ ва сухан метавон ҷомеаро идора кард. Ҳамин аст, ки иттилоъ дар ҳамаи давраҳои рушди ҷомеа мавқеи муҳим дошт ва он объекти мубориза буд. Беҳуда наметавонем, ки касе иттилои бештар дорад, ҷаҳонро идора мекунад» [56, с. 4], – метавонем муҳаққиқ Ҷ. Муқим.

Гузашта аз ин, ВАО бо он эътимод, ки ба даст овардааст аудитория сохтааст, ба воситаи иттилоот имкониятҳои фаррохро соҳиб шудааст. Ин имкониятҳо дар амалӣ намудани ҳадафу нақшаҳои бузург низ ба кор бурда мешаванд: «Дар шароити имрӯзаи ҷаҳонишавӣ, дар асри иттилоот, ки нақши

васоити ахбори оммаро боло бурдааст, дар ҳоле ки имкониятҳои нави дастрасӣ ба иттилоот ягон марзро наmeshиносад, воситаҳои ахбор ҳамчун неруи пуриқтидор барои амалӣ намудани ҳадафҳои геополитикӣ истифода шуда истодаанд ва ҳар замон имкони сар задани таркиши иттилоотӣ ҳаст» [78, с. 4], – таъкид мекунад Х. У. Раҳимҷонов.

Дар айни замон, имкониятҳои бештари паҳни матолиб ба воситаҳои гуногун ба ВАО имкон медиҳад, ки дар самтгирии афкори умум талоши бештар дошта бошанд: «Дар амалӣ кардани ҳадафҳои геополитикӣ нақши васоити ахбори омма зиёд аст. Зеро тавассути ВАО таъсири иттилоот ба ташаккули инсон ва тафаккури он самараноктар сурат мегирад. Зеро инсон тули ҳаёти худ бо таъсири иттилои ба ӯ расида ташаккул меёбад. Тафаккури инсон чунин сохта шуда аст, ки иттилоъро қабул карда, бо таъсири вай дар баъзе ҳолаҳо худ куллан тағйир меёбад. Ин дар ҳолест, ки як иттилоъ созанда асту иттилои дигар сӯзанда. Иттилои созанда неруи пешбаранда дорад. Иттилои дурӯғ ва барои таҳрибкорӣ истифодашаванда метавонад чомеаро аз раванди табиӣ пешрафта берун бикунад. Иттилоъ дар бораи инсон, чомеа ва ягон рӯйдод метавонад тасаввури мусбат ё манфиро ба вучуд орад» [56, с. 5]. Ҳолатҳои гоногуни ба пешниҳоди мавод низ маҳз дар ҳолати дар боварии аудитория будани ВАО қаробат мегирад. Дар сурати ғайр иттилоот ба ҳеҷ ҳадафу мақсаде намерасад.

ВАО дар раванди фаъолияти худ бовар кунонидани аудиторияро дар зумраи вазифаҳои аввалиндараҷа мегузорад. Ҳар матолибе, ки пешниҳод мегардад, маҳаки асосии онро нуктаҳои ташкил медиҳанд, ки барои бовар кунонидани аудитория равона шудаанд. Бахус, ин вазифаи ВАО замоне тақвият меёбад, ки он аҳаммияти махсус барои худ касб кунад. Мисли маърақаҳои муҳим, иттилооти муҳим ва ё муаррифии шахсони алоҳида. Усмонов И. перомуни ин вазифаи ВАО чунин андеша дорад, ки: «Таблиғотчи дастачамӣ будани воситаи ахбор (пропагандист) ба он маъно аст, ки вазифаи асосии воситаҳои ахбор бо дурустӣ ё нодурустии ақидае гирандагони худро бовар кунонидан меҳаҳад. Гебелс ақида дошт, ки як чизи дурӯғро сад бор гӯй мардум гумон мекунанд, ки рост аст» [106, с. 36]. Ин муҳаққиқ дар идома барои

боз ҳам возеҳ фаҳмонидани андешаи худ ҳикояро мисол меорад, ки шогирдон забон як карда, меҳоянд аз устои саҳтгиршон қасос гиранд. Вақте муаллим ба дарс меомад, шогирде дар кӯча ӯро дида гуфт, мисле ки имрӯз муаллим тобатон нест, муаллим аҳаммият надод. Вақте ин гапро аз дуввум шунид, асабӣ шуд. Аз сеюм шунид, шубҳа ба вучуд омад ва ниҳоят ба бистари беморӣ рафт. «Яъне, ҳадафи ниҳии таблиғ бовар кунонидан аст» [106, с. 36], – таъкид мекунад, дар охир муҳаққиқ.

Дар нигоҳи аввал дақиқ карда наметавонем, ки фалон барнома сирф мақсади таблиғотӣ дорад. Ҳадафи ниҳии онро кадом аст, танҳо натиҷаи ниҳии он дақиқ мекунад. Имрӯзҳо як зумра расонаҳои пуриктидоре мавҷуданд, ки имкони фаъолият дар як зумра мамолики дунёро доранд. Дар назари аввал, мо гуфта наметавонем, ки онҳо мушаххасан ба хоҳири чӣ иттилоъ паҳн мекунанд. «Агар аз ҳамин нигоҳ мо ба «Озодӣ», «Садои Амрико», «Би-Би-Си» назар андозем, онҳо ба сифати муассисаҳои хайрияе талаққӣ мешаванд, ки як ҳадаф доранд: ба мо воқеҳои муҳимтарини одиро бидуни ҳеҷ мақсади «нимкосаи зерӣ коса» мефаҳмонанд. Ҳол он ки мутлақо чунин набудааст» [106, с. 37]. Яъне, бо паҳши навигарии одӣ дар шуруъ боварии мардумро ба расона зиёд мекунанд, аудиторияи худро васеъ мекунанд ва дар ниҳоят ҳатман аҳдофи ниҳии худро роҳандозӣ менамоянд.

Имрӯзҳо ба назар чунин мерасад, ки ВАО миёни аудиторияи худ эътимодро аз даст дода истодааст. Инро метавон аз он хулоса кард, ки аудитория ба матолибе, ки аз ҷониби ВАО, бахусус, радио ва матбуот, пешниҳод мегардад, чандон тавачҷӯ намекунад. Ҳамчунин, чизи дигаре, ки онро бояд таъкид намуд, «имрӯз бо рушди техникаву технологияи муосир, алоқаи маснӯӣ, Интернет иттилоъро ҳамон лаҳза метавон ба тамоми олам паҳн кард. Ҳамин аст, ки як рӯйдодро дар як вақт қариб ҳамаи расонаҳои иттилоотии бузурги олам хабар медиҳанд. Вале бо вучуди ин, тафсир ба ин рӯйдод аз ҳар як ин расонаҳо гуногун хоҳад буд» [56, с. 5]. Ин имконият боварио ба расонаҳо коҳонидааст. Муҳаққиқ Қ. Муқим мегӯяд: «Як фактро метавон чанд хел тафсир кард ва афкори ҷомеаро ба вучуд овард» [56, с. 23]. Албатта, чуноне гуфтем,

пешниҳоди дилхоҳ мавод танҳо ба хотирест, ки афкори умумро ба вучуд орад. Иттилоот низ замоне қимату бартарӣ пайдо мекунад, ки фикру андеша нисбат ба он зиёд бошад, таваҷҷуҳ ба он бештар равона гардад. Вале дар аксар маврид чунин ба назар мерасад, ки ин ҳолат, тавсифи факт дар чанд намуд, ба безътимодии ҷомеа нисбат ба ВАО оварда расонад. Баъзе ВАО метавонанд дар ташаккули тафаккури ҷамъиятӣ дар ба вучуд овардани маълумоти нодуруст ё ғалат саҳмгузор шаванд. Аз ҷумла, ин раванд метавонад шаклҳои зеринро дошта бошанд:

1. паҳн кардани иттилооти нодуруст ё яктарафа, ки боиси нофаҳмиву роҳгумӣ дар байни аудитория мегардад;
2. ҷамъоварӣ ва таҳрифи маълумот бо мақсади таъсири равонӣ ё идеологӣ;
3. ифодаи назарҳо ва андешаҳои носоҳеҳ, ки метавонад воситаи таъсири манфиатдорона гардад;
4. истифодаи иттилооти ғаразнок бо мақсади ҷудо намудани ҷомеа ё нисбат ба кишварҳои дигар, ки метавонад ба нооромӣ ва низоъҳои иҷтимоӣ мусоидат кунад.

Дар росто, баланд бардоштани сатҳи саводнокии расонаӣ дар ҷомеа, мустақкам намудани меъёрҳои касбӣ дар фаъолияти ВАО ва ташвиқи истифодаи манбаъҳои боэътимод метавонад нақши муҳим дар кам кардани паҳншавии иттилооти нодуруст ва таъсири манфии он ба афкори умум дошта бошад. Ҳамзамон, бояд гуфт, бо ин тарз, рушд кардани ВАО эътимоду боварии мардумро ба худ кам кардааст.

Муҳаққиқ С. Гулов таъкид мекунад, ки «агар дар соли 1991 дар кишвар ҳамагӣ 139 адад рӯзномаву маҷалла (аз ҷумла, 4 рӯзномаи хусусӣ) ва ҳамагӣ як агентии иттилоотии давлатӣ вучуд дошта бошад, пас имрӯз бино ба маълумоти Вазорати фарҳанги ҷумҳурий қариб 500 расона қайд шудаанд, ки 75 дарсади онҳо ба бахши хусусӣ рост меоянд. Аз 11 оҷонсии иттилоотии дар ҷумҳурий фаъолиятдошта 10 оҷонсӣ ғайриҳукуматӣ мебошанд. Аз нигоҳи муҳтаво нашрияҳоро метавон ба сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ, адабӣ, маърифатӣ, экологӣ, ҳуқуқӣ, варзишӣ, ҳизой, соҳавӣ, Барои кӯдакону наврасон, ҷавонон,

бонувон ва ғайра, аз нигоҳи фароғирии ҷуғрофӣ ба умумичумхуриявӣ, вилоятӣ ва маҳалли ҷудо кард. Яъне, тамоми кишварҳои ҷомеаи Тоҷикистон ба матбуоти ба ҳудашон нигаронидашуда дастрасӣ доранд. ...Ҳоло дар Тоҷикистон беш аз 70 муассисаи телевизиониву радиой фаъол буда, 11 телевизион ва 10 радио давлатӣ, 31 телевизион ва 20 радио ғайриҳукуматӣ мебошанд». Ба таъкиди ин муҳаққиқ, «Ин расонаҳо барои боз комилтару рангоранг гардидани фазои иттилоотии кишвар, дар руҳияи тоҷикият, худшиносиву ҳудогоҳӣ, зебоипарастӣ тарбия намудани насли наврас, боло бурдани маърифати ҷомеа, дастрасии бештари мардуми Тоҷикистон ба иттилои зарурӣ мусоидат менамоянд. Агар дар замони шуравӣ радио 80 дарсад ва телевизион камтар аз 70-фоизи ҳудуди кишварамонро фаро мегирифта бошанд, имрӯз ҳудуди «фароғирии шабакаҳои телевизиони давлатӣ то ба 99,1 дарсади ҷумхурии мерасанд. Тавассути моҳвора дар 50 мамлакати ҷаҳон барномаҳои онро дида метавонанд». Бо вучуди рушди расонаҳо ва густариши фаъолияти онҳо дар фазои иттилоотии кишвар, наметавон гуфт, ки тамоми васоити ахбори омма тавонистаанд пурра ба афкори умум таъсир расонда, аҳолии кишварро ба ҳайси аудиторияи устувори худ дароварда бошанд. Ин нукта то андозае ба рақобати мавҷуда бо расонаҳои хориҷӣ вобастагӣ дорад. Бахши муайяни аҳоли ба воситаҳои ахбори оммаи беруна, аз ҷумла расонаҳои Ёзбекистон, Туркия, Русия ва дигар кишварҳо таваҷҷуҳи ҷиддӣ зоҳир мекунанд.

Дар ин замина муҳаққиқ З. Эшматов бар он аст, ки «қормандони телевизион ҳанӯз наметавонанд талаботи рӯзафзуни бинандагонро пурра қонеъ созанд. Барномаҳо аз ҷиҳати ороиши визуалӣ, мазмуну муҳтаво сатҳи паст дошта, ҷустуҷӯҳои эҷодӣ кам ба назар мерасанд. Илова бар ин, шумораи шоуҳои беарзиш зиёд буда, шахсияти журналистон дар эфир ноаён аст; гоҳе одамони тасодуфӣ ва бесалиқа ба барномаҳо ҷалб мегарданд ва сатҳи дониш ва маҳорати касбии қормандони соҳа, аз ҷумла наворбардорон ва овознигорон, қонеъкунанда нест» [125, с. 284-288].

Аз ин рӯ, метавон гуфт, ки маҳз нарасидани мазмуни рақобатпазир ва сифати касбӣ дар бархе расонаҳои дохилӣ сабаби коҳиши таваҷҷуҳи ҷомеа ва

интиқоли он ба сӯи расонаҳои хориҷӣ мегардад. Илова бар ин, паҳншавии васеи шабакаҳои иҷтимоӣ ва абзорҳои нави рақамӣ дар айни замон барои расонаҳои анъанавӣ, аз ҷумла телевизион ва радио, ҳам мушкилӣ ва ҳам имконият эҷод мекунад. Аз як тараф, дастрасии зуд ва озод ба иттилоот тавассути интернет метавонад боиси коҳиши аудиторияи анъанавии ВАО гардад, аз сӯйи дигар, он ба миён омадани рақобати солим ва эҳтиёҷ ба навсозии муҳтаво ва усулҳои пешниҳодро тақозо мекунад.

Дар баробари ин, паст шудани эътимод ба ВАО бештар ба фазои рақамӣ мансуб аст. Дар шабакаҳои иҷтимоӣ ва сомонаҳои ғайрирасмӣ на ҳамеша манбаъҳои иттилоотӣ муътамаданд. Аксар вақт дар он ҷо иттилооти беасос, аз манбаъҳои дувум ва бо ангезаҳои шахсӣ паҳн мегарданд. Аз ин рӯ, баланд бардоштани меъёрҳои масъулиятшиносӣ ва тафтиши дақиқи ҳар як хабар ва маълумот барои нигоҳ доштани эътимоди ҷомеа ба расонаҳои дохилӣ муҳим мебошад.

Бо дарназардошти ин, ВАО-и кишвар бояд тамоми ҷораҳои имконпазирро ҷиҳати таҳкими ҷойгоҳи худ, баланд бардоштани сифати муҳтаво, касбияти кормандон ва шаффофияти иттилоот биандешад. Зеро танҳо бо ин роҳ метавон дар шароити рақобати иттилоотӣ эътимоди ҷомеаро ҳифз кард ва мавқеи устувори худ дар фазои расонаӣ нигоҳ дошт.

Ҳамзамон, пурзур намудани низоми касбии этникии худтанзимкунии ҷомеаи журналистӣ барои муътадил нигоҳ доштани эътимодноки нисбат ба ВАО мувофиқи мақсад аст. Дар фаъолияти журналистӣ, бояд афзалиятҳо барои ҷалби аудитория ва қонеъ кардани ниёзҳо ва манфиатҳои онҳо бошад. Ташкили бахши ягонаи ВАО, яъне, созмоне, ки тамоми иттилоотро назорат мекунад, ба маврид аст. Агар ин муносибати манфӣ ба ВАО роҳи халли худро наёбад, он метавонад ба оқибатҳои ҷиддӣ оварда расонад. Дуруст аст, ВАО метавонад моро идора намояд, аммо бояд ба назар гирифт, ки одамони дигаре пайдо мешаванд, ки мехоҳанд ба ҷомеа таъсири манфӣ расонанд ва онро идора кунанд. Дар ин ҳол ВАО ҷойгоҳи худро аз даст меҳидад.

1.2. Таъсири муборизаҳои иттилоотӣ ба афкори умум

Имрӯз беш аз ҳар вақти дигар аён мегардад, ки нақши воситаҳои ахбори омма дар ҳаёти ҷомеаи муосир то чӣ андоза калон ва сарнавиштсоз аст. Воқеан ҳам, матбуот ва дигар воситаҳои иттилоотӣ дар шаклгирии афкори ҷомеа нақши калидӣ мебозанд. Ин таъсир, бахусус дар марҳалаҳои гузариш, дигаргуниҳои сиёсӣ иҷтимоӣ ва шаклгирии ҷаҳонбинии нав, аҳаммияти дучанд пайдо мекунад. Ҳар ҷомеаи демократӣ, ба вижа он кишварҳое, ки тоза ба роҳи демократия ворид шудаанд, ба фаъолияти муассир ва ҳадафманди воситаҳои ахбори омма саҳт ниёз доранд.

Рушду нуму ва раванди дигаргуншавии ҷомеаи ҷаҳонӣ ҳар лаҳза собит мекунад, ки эҳтиёҷ ба иттилооти саҳеҳу мафкурасоз ҳарчи бештар гардида истодааст. Давлатҳои ҷаҳон, новобаста аз шакли идорӣ ва андозаи қудрату иқтидор, дар роҳи даст ёфтани ва соҳибӣ кардани иттилооти муфиду ба фоидаи худ маблағҳои зиёд сарф намуда мекунанд. Роҳбарон ва намояндагони боломақоми давлатҳо аз раванди сиёсӣ иқтисодӣ ва иҷтимоӣ фарҳангии робитаҳои байниҳамӣ неқ дарк намудаанд, ки дар майдони сиёсӣ танҳо нафароне боқӣ мемонанд, ки иттилооти бештар дар даст доранд ва онро дар робита ба даст гирифтани тафаккури мардум хуб истифода бурда метавонанд. «Имрӯз ҳама гуна назарсанҷиҳо, муборизаҳо, ҷангҳои равонӣ лафзӣ асосан тавассути намудҳои гуногуни ВАО – радио, телевизион, интернет, рӯзномаву маҷаллаҳо роҳандозӣ мешаванд. Аз ин рӯ, қудратҳои ҳоким ба ҳар роҳу восита ВАО-ро зерӣ нуфузи худ нигоҳ медоранд, барои мавҷудияти онҳо маблағҳои зиёд ҷудо мекунанд ва дар лаҳзаҳои муайян онҳоро чун яроқи муҳимтарини идеологӣ истифода мекунанд» [118, с. 254]. Давраи нави тақсимои ҷаҳонӣ низ миёни абарқудратон ва қудратталабон табиист, ки ба ҳаёти башарият бетағйир набуда, ҷомеа дар он иштирокдори асосӣ ба шумор меравад. Ҷонибдорӣ кардан аз қудрат ва ҳадафҳои пайгирона дар раванди ин тақсимо аз нақшаву дурнамо ва системаи хуби идоракунии амалӣ мешавад. Ҳамчунин, дар ин росто хатари дигаре, ки ҷомеаи ҷаҳониро дар ҷорроҳаи роҳгумӣ қарор медиҳад, ҷаҳонишавист, ки бо имкониятҳои бузургу хатарзо «таҳдидҳои ҷиддиро ба

ҳаёти башарият ворид сохтааст. Таъсири манфӣ ва таҳдиди раванди ҷаҳонишавӣ ба шуур ва маънавиёти ҷомеа тавассути васоити ахбори омма, ки он дорои неруи бузурги таъсиррасонанда аст, эҳсос мегардад ва дар баробари талқини сулҳу субот ва неъматӣ оромӣ, ҳамзамон, иттилоот ва ВАО дар тарғибу ташвиқи гурӯҳу созмонҳои террористӣ, ки ин зухурот бошандагони сайёро ба ҷунбиш гузоштааст, нақши муҳимро касб кардааст. Ҳамзамон, ВАО дар пиёда шудани манфиати ин ё он қувваву гурӯҳҳои муайян ба тариқи мушаххас истифода мешаванд ва таҷрибаи дилхоҳро низ баҳри қувваҳои манфиатҷӯ ба бор овардаанд» [158].

Имрӯзҳо пахшу паҳни иттилоот дар сиёсати пешгирифтаи давлатҳо як ҷанбаи асосии фаъолияти сиёсиро дар кишварҳо ташкил медиҳад. Чун ҷаҳони нав зури силоҳро наметавонад. Вале бадтар аз ин як иттилоот метавонад, ки кори садҳо ҷангиё ҳазорон силоҳро ба ҷо оварад. Ин силоҳро баробар ба силоҳи қатли ом донистаанд. «Ба ақидаи олимону коршиносони соҳаи силоҳи иттилоотӣ ин ба вучуд овардани бесарусомонӣ дар мафкураҳост, ки аз бесарусомонӣ дар иқтисод дида бадтару пурҳавфтар аст» [156]. Ҳамин аст, ки нақшаву стратегияҳои нав дар маҳаки худ на сиёсати зӯргароёна, балки табиғиро ҷой додаанд, ки ҳазорон мафкураро моил ба дигар ҷониб месозад. Ҳамин нақшаву стратегияҳои нав мафҳуми «ҷанги иттилоотӣ»-ро ба миён овардаанд.

Таҳқиқ ва пайгирии аҳдофу мақсадҳо дар «ҷанги иттилоотӣ» ва мавзуоти вобаста ба он самтҳои фарохро дар бар мегирад. Қисмати асосии назариявии он ба илми сиёсатшиносӣ рабт мегирад. «Имрӯз дар илми сиёсатшиносӣ мафҳуми нав - «ҷанги иттилоотӣ» ё «муборизаи иттилоотӣ» хеле маъмул гаштааст» ва дар ин самт олимону муҳаққиқон корҳои зарурии илмӣ таҳқиқотиро ба анҷом расонидаанд [159]. Вале ҷанбаи асосӣ ва ҳадафи ягона, ки дар ҷангҳои иттилоотӣ пешбарӣ мешавад, дар илмҳои сиёсӣ аҳамияти дуюмдараҷа дорад. Ҳадаф аз ҳама ҷангҳои иттилоотӣ ва тарҳрезии онҳо ин мафкурасозӣ ва таъсир расонидан ба афкори умум аст. Зури иттилоот низ дар ҳамин ҷо ифшо мешавад,

ки иқтидору қувваеро, ки ВАО ба омма муаррифӣ мекунад, тамоми воситаҳои дигар очизанд.

Ба таъкиди муҳаққиқ М. А. Муқимов «чанги иттилоотӣ ин таъсиррасонии нақшавӣ ба тамоми системаи иттилоотиву иртиботии душман ва давлатҳои бетараф ба мақсади ташаккул додани фазои мусоиди ҷаҳонии иттилоотӣ барои гузаронидани амалиётҳои сиёсӣ мебошад, ки назорати аксари ин фазоро таъмин менамояд. Дар замони муосир чанги иттилоотиро асосан кишварҳои абарқудрат барои амалисозии ҳадафҳои геополитикии худ истифода мебаранд» [159]. Аён мегардад, ки дар аксар маврид дар сиёсати ҷаҳонӣ кори иттилоотро ҳеҷ гуна силоҳ ба иҷро расонида наметавонад, баргирифта аз ҳамин нуқта, дар ин раванд дигар самтҳо низ обуранги сиёсӣ касб мекунанд. Аз ҷумла, барои ҷалби таваҷҷуҳ ва ҳамфикрии халқиятҳо давлатҳои абарқудрат ва манфиатҳои иттилоотеро барои омма пешниҳод мекунанд, ки заминаи онро шаклдиҳии афкори умум ба самтҳои пешбинишуда ташкил медиҳад. Ба таври дигар, «Солҳои охир аксар мамлакатҳои дунё кӯшиши сохтани ҷомеаи глобалии иттилоотиро доранд» [158].

Дар марҳилаи кунунии рушди иқтисодиву иҷтимоӣ ва илмию техникӣ дар ҳаёти ҷомеа ва давлат иттилоот аҳаммияти махсус дорад. Аз нимаи дууми асри XX бо сабаби рушди босуръати воситаҳои иттилоърасон, системаҳои иртиботӣ, иттилоот натавон ҳусусияти ба даст овардани муълумот, балки ҳамчун як манбаи муҳими стратегӣ барои ҳар як давлат ба ҳисоб меравад. Муҳаққиқ Л. С. Егорова чунин мепиндорад, ки дар ҷараёни таҳаввулот, ҷамъияти инсонӣ натавон аҳаммият ва самаранокии иттилоотро дарк кард, балки онро ҳамчун як дастгоҳи пуриқтидорӣ таъсирбахш ва яроқи бебаҳое дорои тамоми қудрат, ки баъзан вақт аз ҳама намудҳои маълуми яроқҳо болотар аст, арзёбӣ кардаанд. Ў мегӯяд: «Иттилоот – ин силоҳи замон аст. Қобилияти он пайваст намудани шаклҳои гуногуни таъсир, номуайяний, чандирӣ ва танҳо як қисми афзалиятҳои машҳур мебошад. Ин бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ дар шароити мухталиф ва сатҳҳои гуногун имкон медиҳад. Иттилоот барои ноил шудан ба ин

ҳадафҳо истифода мешавад: тақвият ё шикаст додани қудрат, идоракунии омма, таъсир ба афкори ҷомеа ва ғайра» [27, с. 56].

Аз таҳлилҳо бармеояд, ки дар охири асри сипаришуда ва оғози асри нав, бо истифода аз қувваи иттилоот ҳар бахше лозим бошад, заиф нишон дода мешавад ва ҳар чизи заиф пурқудрат. Ин нукта баёнгари он аст, ки на дар ҳама маврид ба омма иттилоот саҳеҳу дуруст пешниҳод мегардад. Чуноне профессори Донишгоҳи миллии Тоҷикистон М. А. Муқимов дар мақолаи худ овардааст: «Ходими илмӣ Институти таҳқиқотҳои стратегии Россия Дмитрий Беляев ба суоли хабарнигори маҷаллаи бритонии «Jane's Intelligence Review»- «Оё ҳангоми ҷанги иттилоотӣ журналистика метавонад воқеънигорона бошад?», мегӯяд, ки ҳангоми инъикоси ҳодисаҳои доғи байналхалқӣ ВАО-и Ғарб хеле кам аз воқеият ҳарф мезананд» [159]. Воқеан, метавонем, дар як рӯзи кӯтоҳ дар мисоли таъсиси баъзе гурӯҳҳои террористӣ онро дақиқ созем. Агар ба рӯзҳои аввали таъсисёбии гурӯҳҳои террористӣ, баҳусус, созмони ифротии ба ном «Давлатӣ исломӣ» назар афканем, чунин ба назар мерасад, ки чунин гурӯҳҳо маҳз дар қатори ташкил шудани сомонҳои таблиғотии худ, ҳамзамон, зери муаррифиҳои дар умум ВАО-и ҷаҳонӣ шуҳрат пайдо намудаанд, яъне, ВАО-и байналмилалӣ аз ташкил ёфтани чунин гурӯҳҳо ва қудрату тавоноии онҳо ба сокинони олам маълумот пешниҳод намуданд ва дар баъзе ҳолат аз даъвати онҳо гӯё ба ҷиҳоду хизмат, ки баён менамуданд, маълумотҳои муфассал пешниҳод мегардиданд. «Дар натиҷа, баъзе аз сокинони ғумроҳу кӯтоҳандеши мамолики сайёра азми пайвастишавӣ ба онро намуда, ҳамзамон, қувваҳои созмонҳои манфиатхоҳ бо пайдо намудани маълумот оид ба мақсади аслии чунин гурӯҳҳо ва қувваву тавоноии онҳо шояд бо сарпарастиву таъмини лавозимоти ҷангиву дигар омилҳои тавоноӣ азм намуданд, ки мақсади онҳо низ пеш аз ҳама, пиёда намудани ҳадафи худ мебошад» [159]. Яъне, маҳз бо истифода аз қувваи иттилоот дар аввал созмонҳои террористӣ худро муаррифӣ мекунанду дар афкори омма таъсири раванӣ мерасонанд.

Гуфтан мумкин аст, ки иттилоот силоҳи аввалин ва муҳимтарин на танҳо барои ин созмонҳо, балки давлатҳо низ ба ҳисоб меравад. Истилоҳи «ҷанги

иттилоотӣ» дар дастгоҳи концептуалӣ бо маънии иттилоот ҳамчун силоҳ ворид карда шудааст. Дар ташреҳи мутахассисони соҳа ҷанги иттилоотӣ – амали мавриди ҳадафи муайян қарор гирифта, ноил шудан ба бартариҳои бештар тавассути иттилоот фаҳмида мешавад. Сӯйистифода аз қувваи бузурги иттилоот ба хоҳири қорбурд баҳри амалӣ гардонидани стратегияҳои бузурги мӯйян дар аввали пайдоиш таваҷҷуҳро ба иттилоот тезонид. Ҳамин буд, ки дар ибтидо, дар ҳоле, ки иттилоот аҳаммияти хосса касб накарда буд, таваҷҷуҳ ба он равона гардид. Давлатҳои абарқудрат дар аввалин қадамҳо дарк намуданд, ки мубориза бо иттилоот самарабахштар аз ҳар гуна мубориза аст. Чун иттилоот метавонад, ки афкори тафаккурро дар ҷомеа ба ҳар ҷонибе самт бахшад ва бо истифода аз афкори ба даст омада, дилхоҳ нақшаву ҳадафро амалӣ намуд.

Дар давраи ҷадидтар ҷанги иттилоотӣ аз он ҷиҳат қувваи бештарро соҳиб гардид, ки иттилоърасонӣ ба мардум осон гардид. Ҳамчунин, воситаҳои роҳҳо барои паҳни иттилоот ва дар шаклҳои мухталиф пешниҳод намудани он зиёд шуд. Техника ва технологияи ҷадид имкон медиҳанд, ки ҳар нафар дар алоҳидагӣ ва дар ҳар ҷое аз иттилооти мавҷуда огоҳӣ пайдо намояд. Вале ин раванд ба афкори ҷомеа дар тамоми мамолики дунё зарбаи равоӣ ворид намуд. Чун ҳуду беҳуд ба майнаи мардум афкореро таҳмил мекунад, ки дар паёмад метавонад аксаран ба зиён бошад. «Ҷанги иттилоотиро метавон ҷанги шаҳрвандӣ низ номид, зеро технологияҳои иттилоотӣ дар ҳонаи мо ҳуҷаинӣ карда, ҳар яки моро водор менамояд, ки ягон идеяро қабул бикунем ва дигарашро инкор намоем. Вазифаи ҷанги иттилоотӣ дар он аст, ки бояд ҳадафҳо, нигоҳ ва ҷаҳонбинии одамонро аз дохил бишканад. Дар ин ҳол хатари аз ҳама асосӣ дар он мешавад, ки «душмани иттилоотӣ» ноаён ва мутлақо номуайян аст» [159], – таъкид мекунад профессор М. А. Муқимов дар мақолаи худ «Ҷанги иттилоотӣ ва таъмини амнияти фазои иттилоотӣ».

Мутаасифона, дар доираи ҷангҳои иттилоотӣ маҳз ҳамин норӯшан будани «душмани иттилоотӣ» ба шуури ҷамъиятӣ ва афкори умум ба гунае ворид мегарданд, ки дигар шудани дидгоҳ ва самти фикрронӣ бобати дилхоҳ масъала беҳудона давра ба давра савқ меёбад. Ба қавли доктори илмҳои сиёсӣ С. Ятимов

«дар структураи шуури рӯзмарра, ҳамакнун беш аз пеш чузъиёти хориҷӣ, бегона қувват мегирад. Аз бозе ки асбобе бо номи радио, баъдан телевизион, ҳамакнун васоити ахбор ва алоқаи электронӣ пайдо гаштааст, шаклгирии чузъиёти шуури рӯзмарра мансуб ба ононест, ки аз маблағҳои ҳангуфти нафту газ ва ононе, ки аз ин хазинаҳо дар ҳар шакл бархӯрдоранд, инчунин, имконоти ба ҳамин монанд вобастагӣ доранд» [135, 2015. – 17 декабр]. Дар така ба андешаи муҳаққиқ С. Ятимов ҳаминро метавон тазаккур дод, ки шаклгирии тафаккури омма ва таъсири рӯзмара ба он, ба ВАО бастагии калон дорад ва ҳамеша ҳадафи ҳучуми иттилоотӣ маҳз таъсир расонидан ба шуур, афкори муқаррарӣ ва психологияи ҷамъиятии давлатҳои миллӣ равона карда мешавад.

Имрӯзҳо роҳҳои таъсиррасонӣ ба афкори умум хеле зиёд гардида, фишангҳои ҷалби мардум ба масъалаҳои мухталиф сари ҳар қадам вомехӯранд. Ҳама он матолибе, ки дар интернет сари ҳар қадам рӯбарӯ мешавем, барои мо бетаъсир буда наметавонанд. Хоҳу нохоҳ мо ҳар гоҳе, ки ба торнамоҳо ворид мешавем, болои яке аз аксу навор ва ё навиштаҳо тамаркуз мекунем. Чуноне муҳаққиқ Қутбиддинов Б. таъкид мекунад «Кам афродест, ки барои дарк ва воқиф гаштан аз интернет истифода набаранд. Эълон, реклама, нарх, тичорат, мактуб, хабардор гаштан аз таҳсили фарзанд ва садҳо масоили дигар боисанд, ки омма ба интернет муроҷиат намояд. Ин як шеваи ноаёни дар зерӣ таъсири фазои иттилоотии мухталиф қарор гирифтани мебошад. Як сайри кутӯҳ низ ба мафкура дахлӣ таъсир дорад. Як нигоҳи хушк ба вазъи обу ҳаво низ моро водор менамояд, ки ба сарлавҳаи чанд хабар нигарем» [156].

Дар шароити кунунӣ таваҷҷуҳ ба расонаҳо ҳамеша дар мадди аввал қарор дорад. Қудратҳо ҳар кадом дар алоҳидагӣ мецоҳанд, ки ба воситаи иттилоот ҳадафҳои хошро пиёда созанду дар амал онҳоро татбиқ намоянд. Ба таъкиди муҳаққиқ Юнуси Ранҷкаши Кисамӣ «Расона абзори иттилоърасонист, ки бо таваҷҷуҳ ба густураи асаргузорӣ ва тавоние, ки аз назари навъу коркард дорад, дар дунёи имрӯз нақши ҳаёти дар таъсиргузорию равобити байнидавлатҳо ва миллатҳо бар асоси манофеи миллии онҳо дорад ва он чи ки беш аз ҳама дар ин замина муҳим аст, нақшу коркарди расонаҳо дар ҳамгироии давлатҳо ва

таъсиргузориҳои фарҳангии байни миллатҳо дар ҷуғрофиёи мухталифи ҷаҳон аст» [38, с. 279]. Гуфтан мумкин аст, ки ВАО имрӯз сирф ҳамчун як абзори сиёсӣ истифода мешавад. Ин андешаи моро таъкиди муҳаққиқ М. А. Муқимов низ тасдиқ мекунад: «ВАО новобаста аз муҳтаво, шакл, намуд ва аудиторияи худ бунёдан ниҳоди сиёсӣ маҳсуб мешавад» [57, с. 251].

Дар хулоса ҳаминро метавон гуфт, ки васоити ахбори омма барои интишори иттилооти дар ҳаёти иҷтимоии аҳоли дахлдор нақши асосиро мебозад. Ҳучум ба андешаву афкори ҷомеаи ҷаҳонӣ ба воситаи иттилоот нақшаи якуми ҷангҳои иттилоотӣ ба шумор меравад ва ҷуноне маълум аст, ин раванд хеле васеъ ва доманадор аст.

Аз ин ҳама андешаву назароте, ки дар боло овардем, метавон хулоса кард, ки телевизион барои таъсир расондан ба афкори ҷомеа дорои имкониятҳои васеъ мебошад. Бахусус, бо ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ беҳ сохтани шарту шароит дар системаи телевизион имкониятҳо фарох гардиданд. Акнун бо истифода аз таҷҳизотҳои замонавӣ шакли барномаҳо рангу намуд ва мазмуни тоза гирифтун дар объективии ҳаёти одамон, муҳити ахлоқии ҷомеа ва афкори ҷомеа бештар таъсиррасон гардид. Ҳамин тавр, телевизион чун дастгоҳи бузурги ташвиқотию тарғиботӣ муҳимтарин восита дар шаклдиҳии афкори умум бо тарғиби ин ё он тарзи зиндагӣ, рӯйдоди рӯзмарраи ҷомеаи ҷаҳон, масоили ғуноғуни сиёсат, иқтисодиёт, иҷтимоиёт, илму фарҳанг ба шумор меравад.

1.3. Фаъолияти телевизион дар самти шаклдиҳии афкори умум

Телевизион чун васоити паҳнкунандаи ахбор танҳо солҳои 60-уми асри гузашта дар баробари матбуот ва радио ҳамчун воситаи расонандаи ахбор шинохта шуд. Агар ба таври умум хулоса кунем, ягон воситаи расонандаи иттилоот ва дастоварди техникӣ ба ҳаёти ҳаррӯзаи омма мисли телевизион зуд ворид нашуд ва ба инкишофи ҳамаҷонибаи инсоният мисли он таъсиргузор нагардид.

«Ин куттӣ сари чандин шохасарро меҳӯрад», – гуфта буд, баъди пайдоиши телевизион нависандаи америкой Чек Лондон. Воқеан телевизион баъди пайдоиш авлавият пайдо карда, ба зудӣ роҳу равнақи тозаро ба худ касб кард. Дар муддати кӯтоҳ он дар байни дигар ВАО мавқеъ ва ҷойгоҳи махсусро ҷиҳати расонидани хабарҳо ва сареҳияти он ба даст овард. Дақиқан, махсусиятҳое ҳаст, ки ин бартариҳоро ба телевизион додааст. Аз ҷумла, имкониятҳои техникӣ, дидани он, фаҳмоӣ дастрас, тарзи истифодаи мавод, роҳҳои муассир кардани матн, интиҳоби шакли баён ва ғайраҳо.

Далоиле, ки телевизионро дар қатори дигар ВАО бартар нишон медиҳад, хеле зиёданд. Тавассути системаи жанрие, ки дар телевизион ба роҳ монда шуд, тамошобин метавонист ба ҳар чиз хӯрдагирона нигоҳ кунад ҳар чизро аз диди ҳудаш ҳулоса кунад, онро ба бартариҳои комил оварда расонид.

Дар боби мавқеъ ва ҷойгоҳи телевизион дар миёни дигар ВАО гуфтаю навиштаҳо хеле зиёданд. Нуктаи асосие, ки мо ба он така мекунем, ин мутааллиқ донишмандони телевизион ҳамаҷун яке аз воситаҳои пурнақш дар таҷаққули афкори умум мебошад.

Телевизион яке аз воситаҳои пуриқтидортарини таъсиргузор ба шумор меравад. Пуриқтидор маҳз ба он хотир ҳисобида мешавад, ки оммаи васеи одамон ҳамаҷӯза аз он истифода мекунанд. «40 фоизи ҳаёти шахси замонавӣ маҳз дар тамошои телевизион сарф мешавад» [71, с. 36]. Аз ин зовия метавон гуфт, ки модоме як нафар ин қадар вақти худро ба тамошои телевизион сарф кунад, аз ин миён хоҳу ноҳақ барнома ва наворҳои паҳш ва манзури бинанда мегарданд, ки ба шуур ва афкораш бетаъсир намерасанд. Имрӯзҳо телевизион дар баробари оила, ҷомеа, муҳит, равшаншиносону ҷомеашиносон ва дигар воситаҳои таъсиррасон дар инкишофи маънавӣ ва тарбияву ахлоқии инсонҳо нақшаш кам нест. Ҳар қадом гурӯҳ ба завқи худ ба таври васеъ аз телевизион истифода мекунанд.

Ҳамаҷунин, дар ин раванд давлатҳои абарқудрат низ ба фаъолияти телевизион аҳаммияти ҷиддӣ медиҳанд. Баҳри таъсис додани телевизионҳои худӣ дар марзи давлатҳои дигар саъю талош менамоянд. Зеро дақиқ гаштааст,

ки телевизион беҳтарин васоити маҳвкунандаи мафкураи омма ба шумор меравад ва барои ба даст гирифтани лаҷоми кишвар беҳтарин ва қулайтарин восита аст. Бо дарназардошти ҳамин, асри XXI-ро замони муборизаҳои идеологӣ, таҳҷуми иттилоотӣ ва набардҳои шадидаи лафзӣ раванӣ унвон кардаанд. Давлатҳои абарқудрат, яке аз комёбӣ ва ба абарқудрат бадал шуданашон низ маҳз ҳамин аст, ки дар ин раванди глобалӣ пирӯз шудаанд. Маҳз имконоти васеи онҳо дар баробари имкониятҳои моливу фанӣ ва нерӯҳои зеҳнӣ, доштани ВАО-и пуриқтидор, баҳусус, телевизион ба ҳисоб меравад. Ин гуфтаро аксари назарсанҷиҳо, муборизаҳо, ҷангҳои раванӣ лафзӣ, ки тавассути ВАО роҳандозӣ мешаванд, собит намудааст. Шояд баъзан саволеро низ пеш орад, ки ВАО чи гуна метавонад, давлатеро пуриқтидор намояд. Ба таври одӣ, метавон шарҳ дод, ки ВАО қудрату тавони ҳар давлатро ба таври даҳчанд нишон медиҳад. Ин раванд гуфтаи «Овозаи Рустам беҳ аз Рустам»-ро мемонад.

ВАО бо ҳар роҳу восита нуфузи давлатҳоро дар худ нигоҳ медорад ва онро даҳчанд ба ҷаҳониён муаррифӣ мекунад. Ҳамин аст, ки барои таъсис, мавҷудият ва фаъолияти босамари онҳо маблағҳои ҷангуфт ҷудо мегардад. «Дар солҳои охир тавассути тадқиқу мубоҳисаҳо оид ба ВАО истилоҳи «империализми иттилоотӣ» ба миён омад. Онро ҳамчун системаи муайяни ВАО-и давлатҳои бузурги сармоядори инҳисоршуда ва шакли таъмини тарғиби сиёсати дохилию берунаи онҳо маънидод кардан мумкин аст» [69, с. 9], – мегӯяд муҳаққиқи журналистикаи тоҷик А. Нуралиев. Ба таъкиди муҳаққиқи мазкур, ҳоло дар сиёсат ВАО як қисми ҷудонашаванда ба ҳисоб меравад.

Бешак, имрӯзҳо ВАО ба афкори ҷомеа таъсир расонида дар рушду ташаккули он ба таври мусбат ё манфӣ мусоидат мекунад. Оммаро ҳоҳ ба созандагӣ даъват мекунад ва ё ба роҳи нодуруст мебарад. Мардумро дар атрофи як шахсият ё ҷанд нафари муҳимми сиёсӣ иҷтимоӣ бо ҳам меораду муттаҳид мекунад ва ё баръакс.

Ҳоло танҳо дар бораи иқтидори ВАО сухан гуфтем. Аммо аз объекти ғардонкунандаи ВАО – журналистон ҷизе нагуфтем. Журналистон бошанд, дар

ин раванд ба афкори чомеа бо роҳи муайян намудани муносибати шахрвандон ба масъалаҳои гуногуни ҳаёти иҷтимоӣ таъсир мерасонанд.

Таъбири ин ки «Фазои иттилоотӣ ба таври табиӣ ҳар қадар худитар монад, ба ҳамон андоза амнияти кишвар беҳтар таъмин мешавад» [102, с. 73] ба замон хеле созгор мебошад. Чун телевизион як андоза самти фаъолиятро тағйир дода, дар баробари расонандаи ахбор ва фароғат ба дастгоҳи азими тарғиботиву тичоратӣ табдил ёфтааст. Дар тамоми давлатҳо, ҳоло истилоҳи «глобализатсия»-ро ба қор мебаранд. Ба он маъно, ки дар ин раванд ҳарчи мекӯшад, як фараҳанг болои фарҳанги дигар ғолиб ояд. Ё маҳви фарҳангҳо ба вучуд омадааст. Дар ин замина, барои ба ҳадаф расидан, телевизионро дар тамоми ҷаҳон ҳамчун дастгоҳи ёрирасон дар ин самт истифода мебаранд. Чуноне гуфтем, дар замони кунунӣ, умуман, баъди пайдоиш хурду калон ҳама рӯ ба тамошои телевизион оварданд. Новобаста аз самти фаъолият, имрӯз аксарияти телевизионҳо тамошобини худро дорад ва тамошои телевизион як қисми ҳаёти моро ташкил медиҳад. Ҳатто будани онро дар хонаҳои мардум ҳатмӣ меҳисобанд. Ҳамин аст, ки имрӯз ҳеҷ як хонаро бе телевизион тасаввур карда наметавонем.

Албатта, ба кадом намуди фаъолият пардохтани телевизион аз самти пешгирифтаи он вобаста аст. Фароғатӣ, таблиғӣ, омӯзишӣ, маърифатӣ, варзишӣ, иқтисодӣ ва ғайра. Ҳар кишвар вобаста ба ин қонунҳои махсуси худро қабул кардааст. Дар кишвари мо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи телевизион ва радиошунавонӣ» амал мекунад, ки моддаҳои он самти фаъолияти телевизионро муайян мекунад [3]. Моддаи 9-и қонуни мазкур, ки дар бораи вазифаҳои асосии ташкилотҳои давлатии телевизион ва радиошунавонист, вазифаҳои асосии телевизион ва радиоро муайян мекунад. Дар моддаи мазкур чунин омадааст: «Сари вақт огоҳ намудани шувандагони радио ва тамошобинони телевизион аз ҳаводиси ҷамъиятию сиёсӣ ва дигар воқеоти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва хориҷи он, паҳн намудани ахбори расмӣ, санадҳои мақомоти ҳокимияти қонунгузор, иҷроия ва ҳокимияти судӣ, ки ба таблиғи расмӣ ҳуқуқ доранд; таҳия ва паҳн кардани барномаҳои иқтисодӣ, публицистӣ, фарҳангӣ маърифатӣ, таълимӣ, шавқангез, варзишӣ; инъикоси

рамзи давлати Ҷумҳурии Тоҷикистон; мусоидат ва таҳкими робитаҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон» [3].

Хуб аст, ки имрӯзҳо дар кишвари мо низ вобаста ба самтҳо телевизионҳо фаъолияти рӯзмарра доранд. Барои кӯдакон «Баҳристон», барои дӯстдорони варзиш телевизиони «Варзиш» ва «Футбол», барои тамошои филмҳо «Синамо», барои воқиф шудан аз рӯйдодҳои олам «Ҷаҳоннамо», инчунин, телевизиони «Тоҷикстон» ва «Сафина» барои хабарҳои расмӣ ва дигар мавзӯҳои дохилию хориҷӣ пешбинӣ шудаанд.

Чуноне дар китоби «Асосҳои журналистикаи телевизион» омадааст: «Телевизион беш ва пеш аз ҳамаи анвои кори эҷодӣ мустафид буда, ба талаботи маънавии ҷомеа вобастагӣ дорад. Ҷолиб, вале факт аст, ки сатҳи фарохонду арзишҳои онро ҷомеа, бинанда муайян мекунад. Телевизион ҳамеша талаб ва завқи гирандаашро ба инобат мегирад» [92, с. 76]. Аммо қисмати зиёди бинандаҳо ё аксарият тарафдори он нестанд, ки дар баробари фароғат телевизион аз таблиғот низ кор гирад. Зеро он ба табиати бинанда то ҷое муносиби ҳол нест. Аммо фаъолияти корӣ новобаста аз хоҳиши бинанда, дар баробари фароғат бояд аз таблиғ низ кор гирад. Зеро ба ин васила дар навбати аввал буҷаи телевизион ғанӣ мегардад. Ин ҷо таблиғи молу маҳсулот дар назар гирифта шудааст, ки реклама меғӯем. Аммо дар умум, ҳама кори телевизион аз таблиғ иборат аст.

«Ҷомеа қишрҳо дорад, ҳар қишр вобаста ба сатҳи маънавиёт талаботи хос дорад. Чунин ҳам мешавад, ки ягон қишр бо таъсири шабакаҳои ба ном пешрафтаи олам аз телевизионҳо тақозои бемислро тақозо мекунанд», - меғӯяд муҳаққиқ Асадулло Саъдуллоев. Дар дигар ҳолат муассисони телевизионҳо бо дарназардошти он ки ҷомеа чӣ меҳақду чи талабот дорад, бояд чиро телевизион нишон бидиҳад, ба назар гирифта, фаъолияти телевизионро ба ҳамон самт равона месозанд. Дар ин раванд таҳлилҳо ва омӯзиши хостаҳои аудитория низ ба назар гирифта мешавад.

«Асри XX дар таърихи миллати тоҷик чун асри худшиносӣ давлатдорӣ ва шохкориҳову созандагӣ абадан нақш хоҳад баст. Дар қатори дигар бозёфтҳо

воридшавии телевизион-«ҷаҳоннамо ё оинаи нилгун»-ро низ ба ҳаёти мардуми тоҷик метавон чун падидаи нек арзёбӣ кард. Қариб 60 сол аст, ки телевизиони Тоҷикистон дар фазои иттилоотии ҷумҳурӣ ба сифати як воситаи муқтадири ахбор ба мардуми кишвар хизмат мекунад» [125, с. 5]. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 3-юми октябри соли 1959 телевизион ба фаъолият оғоз кард. Дар марҳилаи аввал пайдоиш, ҳатто як даҳаи аввал, солҳои 60 то 70 метавон гуфт, ки вазифаи асосии телевизион танҳо хабар расонидан буду бас. «Таҳлилҳо нишон дод, ки телевизион дар як муддати кӯтоҳи фаъолияти худ бо имкониятҳои фаровонаш тавонист, ҳамчун як воситаи қудратманду тавоно ба силоҳи муҳимми идеологии Ҳизби коммунист мубаддал гардид» [26, с. 20-21].

Дар марҳалаҳои ибтидоии фаъолияти телевизион дар Тоҷикистон, самтҳои кории он бештар ба паҳши барномаҳои фарҳангӣ, иттилоотӣ ва тарбиявӣ равона гардида буданд. Аммо масъалаҳои ахлоқӣ, ки имрӯз яке аз бахшҳои муҳимми мазмун ва мундариҷаи барномаҳои телевизионӣ махсуб меёбанд, дар он давра дар маркази таваҷҷуҳ қарор надоштанд. Тавре ки муҳаққиқ Мирзоев И. зикр мекунад: «Телевизион дар давраи аввали фаъолият дар Тоҷикистон ба масъалаҳои ахлоқӣ камтар дахл мекард» [51, с. 14]. Ин ишора нишон медиҳад, ки рушди мазмуну самти ахлоқии барномаҳо бо мурури замон, бо иваз шудани вазъи ҷомеа ва болоравии ниёзҳои маънавии мардум сураат гирифтааст.

Дар солҳои 1970-1985 шакли пешниҳоди маводди телевизион дигар шуд. Ба таъкиди муҳаққиқи тоҷик З. Эшматов «Тули ин солҳои фаъолиятш Телевизиони Тоҷикистон марҳала ба марҳала рушду такомул ёфт ва чун як воситаи муқтадири таблиғотӣ то ба имрӯз расид. Бояд таъakkур дод, ки рушду нумӯи телевизион дар Тоҷикистон чун дигар ҷумҳуриҳои бародарӣ ба таърихи таъсис ва ташаккули телевизиони марказии Иттиҳоди Шуравӣ алоқамандии бевосита дорад» [51, с. 14]. Акунун «Телевизиони Тоҷикистон» оҳиста-оҳиста ба дигар самтҳо дахл мекардагӣ шуд. Муҳтавои барномаҳо низ беҳтару хубтар гардид. Дар солҳои 1985-1991 бошад, мазмуну муҳтавои барномаҳо дар Телевизиони Тоҷикистон ҷанбаи миллӣ ва худшиносии миллӣ пайдо намуданд.

Марҳилаҳои таърихӣ тушаккул ва таҳаввули телевизиони Тоҷикистонро муҳаққиқ З. Эҳматов то давраи истиқлолият чунин гурӯҳбандӣ кардааст:

1. Солҳои 1969-1970 давраи ташаккули телевизиони тоҷик аст. Дар ин даҳсола пахши барномаҳои таҷрибавӣ бомуваффақият анҷом ёфта, пахши мунтазами намоишҳо ба роҳ монда шуд. Дар ин айём намоишҳо шакл гирифта, ба қолаби муайяни эҷодӣ ворид шуданд. Малакаву маҳорати касбии кормандони эҷодиву техникӣ низ то андозае такмил ёфт.

2. Марҳилаи дуюм солҳои 1970-1985 аст, ки дар ин давра телевизиони тоҷик қомилан касбӣ шуда, аз нигоҳи эҷодӣ ва техникӣ заминаи он мустақам гардид. Журналистони касбӣ ба қори телевизион ҷалб карда шуда, имконияти сабту танзим маҳз дар ҳамин давра фароҳам ва таҳияи ҷолибу тамошобоб роҳандозӣ шуд.

3. Давраи сеюм ба таъкиди З. Эҳматов аз соли 1985 то соли 1991-ро фаро гирифта, ба давраи бозсозӣ дар Иттиҳоди Шуравӣ ва то ба замони соҳибистиклолии Тоҷикистон рост меояд. Ин давраи фаъолияти телевизион махсусиятҳо дорад. Аввал ин ки телевизион бо таҷҳизоти нави техникӣ мучахҳаз шуд. «Тағйир ёфтани ғояи барномаҳо, ҷанбаи миллий пайдо кардани намоишҳо бо шарофати бозсозӣ ва рӯйи қор омадани барномаҳои ҷолибу диданбоб, ташкили гуфтугӯи мустақим, намоишҳои танқидӣ аз хусусиятҳои дигари ин давра аст» [125, с. 9].

Телевизиони Тоҷикистон ба андешаи мутахассисони соҳа ҳафт давраи тақомулро аз сар гузаронидааст. Марҳилаи аввал ба солҳои 50-70-асри XX рост меояд. Вай, асосан, телевизиони ахборӣ буда, ба масъалаҳои мубрами ахлоқӣ камтар дахл мекард. Дар марҳилаи дувум (1970-1985) барномасозӣ дар телевизион тибқи муқоиса бо телевизиони марказӣ сурат мегирифт. Вале ҷолиб аст, ки дар ҳамин марҳала «домани жанрҳои телевизионӣ васеъ ва муҳтавои барномаҳо пуробуранг гардид».

«Солҳои 1991-1997 барои кормандони эҷодӣ техникаи телевизиони Тоҷикистон марҳалаи ҳассос, сарнавиштсоз ва пурмасъулият дониста шудааст, зеро аз рӯзҳои аввали соҳибистиклолии кишвар дар Тоҷикистон ихтилоф авзои

сиёсии мамлакатро ноҷур сохт» [117, с. 73], – таъкид мекунад С. Хоҷазод. Агар дар солҳои 1980-1991 дар телевизион барномаҳое, ки дар худ ҷанбаи ҳувиати миллӣ доштанд, ҷойи намоёнро ишғол кунанд, пас аз соли 1994 самти телевизион ба куллӣ дигар шуд. Зеро дар ин давра барномаҳо хислати сиёсиро касб карданд. Шуруъ аз соли 1994 масъалаи сулҳу ваҳдат ва ҳамдигарфаҳмӣ нуқтаи меҳварии барномаҳоро ташкил меод. Вазъи ба вучудодада дар баробари дигар сохтору идораҳои дахлдор, як ҷузъи созанда ва барқароркунандаи сулҳ – телевизионро низ водор намуд, ки раванду марҳилаҳои музокирот барои дастбӣ ба сулҳу оштии миллиро ба мавзӯи меҳварии худ табдил диҳад.

Метавон ин давраро замони аз ҳама душвор дар паҳши барномаҳо барои телевизион унвон кард. Зеро барномаҳо метавонистанд, ки дар он лаҳзаҳои ҳассос ба ҳолати бавучудодада таъсири манфӣ расонад. Баъди имзои Созишномаи истиқрори сулҳ дар кишвар ба ин тараф даврони ободонию бунёдкорӣ ва созандагӣ фаро расид. Акнун мебоист телевизион самти худро ба куллӣ дигар кунанду дар тарғиби сиёсати пешгирифти пардозад.

Телевизион, ки дар ҳама ҳолат ба вазъи рӯйдода дар ҷомеа самташ нигаронида мешавад, ҷузъе аз воситаҳои таъсиррасон ба афкори ҷомеа унвон шуданаш ҳам аз ҳамин нуқта сарчашма мегирад. Телевизион иштирокчию бевоситаи тамоми ҳодисаҳо дар ҳама давр аст. Аз ин лиҳоз, манфиату руҳияи мутамаркази ҷомеа, гурӯҳу қишрҳои ҷудогонаи онро омӯхта, барои тасиррасонӣ ба афкори ҷамъиятӣ мусоидат мекунанд. «Ақидаҳо ва назари одамон оид ба масъалаҳои рӯзмарраи ҷории ҳаёти ҷамъиятӣ» ҳамчун афкори ҷамъиятӣ фаҳмида мешавад ва ба ин таъбир агар тақия кунем [30, с. 35], «афкори ҷамъиятӣ асосан ба психологияи инсон, ба ҳиссиёт, эҳсосот ва одатҳои одамон таъсир мерасонад» [30, с. 35]. Телевизион ҳам дар навбати худ роҳу усул ва равишҳоро бояд пеш гирад, ки ба ҳамин нуқта бурда расонад. Маълум гардид, ки телевизиони Тоҷикистон дар ҳар даҳсолаву панҷсола самти фаъолияти худро дигар кард, ин аз он рӯст, ки ҳолати ба вучудодада ва шуури пазириши ҷомеа

хостгори он буд ва бояд телевизион низ ба майлу хоҳиши ҷомеа самти худро иваз менамуд.

Дар замони мо аз ҳама воситаи муассир иқтисодии таъсиррасонӣ ба афкори ҷомеа, бешубҳа, телевизион боқӣ мемонад. Вай яке аз шабакаҳои пурқуввати таъсирот ба ақлу идрок ва руҳияи инсон мебошад. Он имконоте, ки телевизион дорад, дар ягон воситаи дигар дидан мумкин нест. Ба ҷуз мавҷудияти овоз, дар телевизион тасвирҳои зинда дар экран дар байни ВАО-и электронии дигар телевизионро шухратманд кардааст. Бинобар ин, вай барои таъсиррасонӣ ба шуури ҷомеа фишангҳои бештареро дорост. Аз ҳамин лиҳоз, метавон гуфт, ки дар ҷаҳони муосир телевизион воситаи муҳимме барои ташаккули афкори омма буда, дорои шумораи зиёди аслиҳаҳои таъсиррасонанда ба шуури мардум мебошад.

Сотсиологи рус Борис Грушин таъкид мекунад, ки омӯзиши афкори ҷомеа марҳилаҳои муайяни таърихро дар бар мегирад ва дар ин раванд асоснок намудани бартарияти як афкори омма (сотсиалистӣ) нисбат ба дигар (коммунистӣ), тавре ки як вақтҳо, дар қиёс замони гузаштаи на он қадар дур вучуд дошт, зарурате надорад [18, с. 67]. Бо ин нукта таъкид намудан мехоҳем, ки «Телевизиони Тоҷикистон» дар марҳилаи гузариш ду навъи афкори ҷамъиятиро пушти сар намуд. Албатта, агар ба гуфтаи ин ҷомеашинос така кунем, мебинем, ки дар асл раванди гузариш аз ҷомеа тақозо менамояд, ки дар баъзе масъалаҳо муқоисаро ба кор бурд. Дар ин раванд, ки ҷомеа аз он кор мегирад, барои ба самти мусбат нигаронидани афкори ҷамъиятӣ саҳми телевизион бориз мегардад. Мураккабшавии таркиби иҷтимоии ҷомеа дар давраи муосир, тағйироти доимӣ – аз як афкори ҷомеа ба дигар афкор гузариш кардан ва ба таҳқиқ дар ин ҳолат дар тамоми соҳаҳои фаъолияти ҳаётии мардум, нақш ва аҳаммияти телевизион дар ҷомеа ҳатмист, чун инро таъсири он ба ташаккули афкори ҷомеа тақозо менамояд.

«Системаи васли коммуникатсияи муосир низоми мавзунӣ муомилаи журналист ва аудитория, журналист ва истаҳанҳои густурдаи ахбориро таъмин карда, дар роҳи қонеъ гардондани матолиби мавриди истеъмол аз роҳу

воситаҳои гуногун истифода мебарад» [92, с. 48], – таъкид мекунанд, муҳаққиқон дар китоби «Асосҳои журналистикаи телевизион». Дар воқеъ журналистон барои таъсир расонидан ба афкори ҷомеа аз роҳи усулҳои гуногун кор мегиранд. Пайдоиши жанрҳо ё қолабҳои эҷодӣ аз ҷумлаи асосии онҳост. Ҳар жанре, ки дар телевизион истифода мешавад, пеш аз он, ки як навор ё барнома дар ҷаҳорҷӯба фаро ҳонад, он як намуди усули таъсиррасонист.

«Телевизион ҳамчун кашфиёти ақлу хиради инсонӣ як муъҷизаи басо нодир ва муқтадир асри XX аст» [83, с. 16]. Ҷолиб аст, ки новобаста аз майлу хоҳишхоямон хоҳу ноҳу ба ягон барномаи телевизион таваҷҷуҳ мекунем. Рағбат ҳам пайдо мекунем, як ё чанд барномаи телевизионро тамошо кунем. Мусаллам аст, ки тамошои барномаҳои телевизионӣ танҳо як амали истеъмоли иттилоот нест, балки раванде мебошад, ки дар шуури инсон ғайбиро равшанӣ мекунад, фикрро равшанӣ мекунад, ҳуҷум ва ҳаҷм мекунад, ба таҳлили воқеиятҳо ба вуҷуд меорад. Ин таъсир, бештар вақте муассир мегардад, ки мундариҷаи барномаҳо бо воқеият мувофиқ буда, ба масъалаҳои иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва рӯзмарраи ҷомеа робитаи мустақим дошта бошанд. Ҳамзамон, таъсиргузориҳои барномаҳо ба афкори умумӣ замоне шиддат мегирад, ки онҳо дорои муҳтавои баланд ва равиши касбӣ бошанд. Чуноне муҳаққиқон Давронов Д., Раҳмонова Ҷ. таъкид намудаанд: «Вақте ки тамошобин пайдо шудани рӯзноманигорро дар экран меҳаҷад, интизорӣ мекунад, ба сухани ӯ, фикру андешаи ӯ ва чун шорҳои проблемаҳои рӯз ӯро интизор аст, ин дараҷаи олии профессионализми касбӣ ба ҳисоб меравад» [24, с. 95].

«Агар шакли мавҷудияти санъат асари ҷудогона бошад, пас шакли мавҷудияти телевизион барнома аст» [97, с. 211]. Мақсад аз ин гуфта дар он аст, ки маҳз дар доираи барномаҳо, ки бо усулу равишҳои хоса таҳия ва пахш мегарданд, омма ба телевизион таваҷҷуҳ зоҳир мекунанд. Солҳои соҳибистиқлолӣ ба касе пушида нест, ки маҳз бо таъсири барномаҳои телевизионӣ аҳолии кишвар рӯ ба бунёдкуорию созандагӣ оварданд.

Бетардид телевизион имконоти бузурги муттаҳид намудани мардумро дорад. Масалан, чанд сол қабл аҳаммият ва сатҳи телевизион барои бунёди

НБО-и «Роғун» бараъло мушоҳида гардид, ки доир ба ин ҳамагон огоҳем. Нақши барномаҳо ва намоишҳои телевизионӣ ба афкори ҷомеа ба ҳадде буд, ки мардум ҳама сахмия меҳариданду дар бунёди ин иншооти аср сахм гузоштан меҳостанд. Маҳз тавассути таблиғоти ҳамаҷонибаи телевизион ва дигар воситаҳои ахбори омма, НОБ-и «Роғун» ба унвони як иншооти муҳими миллӣ муаррифӣ гардид ва ин тасаввур дар шуури ҳар як шаҳрванди кишвар ҷойгоҳи устувор пайдо кард.

Танҳо дар моҳи декабри соли 2010 аз тариқи шабакаҳои телевизион ва радиои марбути Кумитаи телевизион ва радиои назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон беш аз 60 барномаи гуногунжанр дар бораи бунёди нерӯгоҳи «Роғун» таҳия шуда буд. Аз ҷумла, дар ин давра барномаҳои мустақими телевизионии фарҳангиву тафреҳии «Пайванд», таҳлилии «Дар мавзуи рӯз», тадқиқотии «Нигоҳи комил», публитсистӣ ва бадеии “Соҳибватан” ва ғайра бо шаклҳои гуногуни пешниҳод ва дар ташаккули афкори умум нақш доштанд. Аз чараёни вусъати корҳо дар ин иншоот дар телевизиони «Сафина» наворҳои кӯтоҳ ва лавҳаю очеркҳои сафари телевизионӣ таҳия карда мешуд. Дақиқ мешуд, ки ин барномаҳо ба афкори қишрҳои гуногуни ҷомеа - наврасон, ҷавонон ва калонсолон равона карда шуда буд. «Дар ҳақиқат ҳам телевизион муҳимтарин воситаи иттилоърасонӣ дар кишвари мо ба ҳисоб меравад. Телевизион на танҳо дар равиши инъикоси афкори иттилоотӣ таҳаввулоти бузург ба амал овард, балки ҳамчунон шакл ва натиҷаи таъсирро ба афкори иҷтимоӣ хеле баланд бардошт» [24, с. 116].

Ба андешаи муҳаққиқ З. Эшматов барномасозӣ ё худ таҳияи намоиш меҳвари аслии фаъолияти рӯзмарраи кормандони телевизион аст: «Ҳар шабакаи телевизионӣ дар доираи он ҳадафҳое, ки назди худ гузоштааст (тарғиби ғоя, ташвиқи сиёсат, ҳукумат кардан, сармоя ғун кардан), бо нигоҳи хоса ва дарку фаҳмиши вижаи худ намоиш омода мекунад» [125, с. 86].

Муҳаққиқи соҳаи журналистика А. Саъдуллоев ба ҳамин масъала чунин андеша дорад, ки «сароғози воситаҳои ахбори умум дар ҳамаи давраи замонҳо ва ҳукумату чараёнҳо таъсир расонидан ба самтҳои идеологии даврон, ташаккули

афкори омма, завқбахшӣ ба кору фаъолият, баланд бурдани сатҳи ғоявӣ, умумимаърифатӣ, фароҳам сохтани шароит ба ташвиқ ва тарғиби хаттӣ, телевизионӣ ва шифоҳӣ ва гузоштани талаботи қатъӣ ба ин фаъолият будааст» [93, с. 33]. Муҳаққиқи дигари тоҷик И. Усмонов низ роҷеъ ба ин мавзуъ чунин андеша дорад: «Ғояи таблиғ кардан мақсади азалии дастгоҳи идеологӣ буду хаст. Дар журналистика таблиғ вазифа ва мақсади ниҳоиро ифода мекунад» [99, с. 4]. Дар воқеъ телевизион, дар маҷмӯъ, як дастгоҳи талиғотӣ аст. Индоракунандаи он бошад, журналистон мебошанд. Нақши телевизион низ дар ташаккули афкори ҷомеа ба он вобаста аст, ки як ҳодиса ба кадом роҳу усул пешниҳод карда мешавад, рӯзноманигор ин ё он далел ва ё воқеаро аз кадом нуқтаи назар баён менамояд. Яъне, журналист бояд донанд, ки муносибати ҷомеа ба ҳодисаи рӯзмарра ба шарҳу тафсири навгониҳо аз ҷониби ӯ вобаста аст. Ба ҳамин васила расонаҳо вобаста ба мавқеъ, фарҳанги сиёсии рӯзноманигор, тамоюли хабарнигор ба ин ё он гурӯҳ дар инъикоси гуногуни рӯйдоду воқеаҳо дар ташаккули афкори мардум саҳм мегузоранд.

Талабот ва диду хоҳиши тамошо аз телевизиони муосири тоҷик имрӯз тақозо менамояд, ки барномаҳоро дар шакли ҷолиб ва диданӣ пешниҳоди ҷомеа гардонад. Аз ҳамин рӯ, рафта-рафта дар телевизионҳои мо усулҳои нави пешниҳоди барномаҳо ба вучуд омаданд. Дар шакли барномаҳо дигаргунӣ ворид шуд. Аз жанрҳои асосие, ки дар солҳои охири фаъолияти телевизион истифодашон дар ҷои аввал меистад, ин очерку ток-шоу мебошад.

Очерк аз жанрҳои маъмул дар тамоми намуди ВАО ба ҳисоб меравад. Аз лаҳзаҳои аввалини пайдоиши матбуот очерк дар саҳифаҳои он ҷойи худро ёфт. Баъди пайдоиши телевизион бошад, очерк аз жанрҳои ба ҳисоб мерафт, ки маҳз бо сабки жанрии худ шахсиятҳоро ба омма муаррифӣ мекарду ғӯшаву канори кишварро ба ҷомеа шинос менамуд: «Очерк жанри публитсистию бадеӣ буда, дар хусуси одамони пешқадам, қаҳрамон, ки ҳаётан барои дигарон намунаи ибрат аст, ба таври бадеӣ нақл карда мешавад» [24, с. 56], – таъкид мекунанд муҳаққиқон Давронов Д. ва Раҳмонова Ҷ. Маҳз ҳамин хусусият очеркро дар самти таъсиррасонӣ ба шуури омма пешгом кардааст, ки он аз ҳаёти нафарони

пешкадам омода карда мешавад. Табиист, ки вақте сухан доир ба нафарони номдору соҳибтаҷриба меравад, эътимоду боварии халқ ҳам зиёд мегардад.

Чуноне гуфтем, аз дигар жанрҳои маъмули телевизиони мо ин жанри ток-шоу мебошад. Дар китоби «Ҷаҳони муосир: мавқеи симо ва садо» доир ба жанри ток-шоу омадааст, ки дар телевизиони солҳои 60-уми асри XX-и Амрико пайдо шуда, ихтирои онро ба журналист Фил Донахиу нисбат медиҳанд. Ривояте мунташир аст, ки ҳини мусоҳиба дар паҳши мустақим Фил Донахиу дарк намуд, ки дигар суол надорад, аз ҳамин сабаб ӯ ба назди як бинандаи дар студия буда рафта, мурочиат кард, ки оё ӯ ба қаҳрамони барнома суол надорад? Хушбахтона, бинанда суол доштааст, гӯё ҳамин тавр Донахиу нафаҳмида монд, ки жанри ток-шоуро асос гузоштааст. «Дар аввали пайдоиши ток-шоу дар телевизиони Россия он бегоҳиҳо намоиш дода мешуд, вале таваҷҷуҳи мардум ба он чандон зиёд набуд, дар замони истиқлолият бо дарбаргирии мавзӯ, таъминоти барнома мувофиқи сину сол, тахассуси ток-шоуҳо тавонистанд ба дили мардум ҷой гиранд» [24, с. 149].

Ток-шоу барои пайдо шудани андешаи ҷомеа доир ба масъалаҳои муҳталиф нақши муҳим мебозад. Масалан, дар барнома ба ягон масоил дахл намуда, зоҳиран чунин менамояд, ки дар студия ҷамъомадагон озодона ибрози андеша карда, ақидаи худро пешниҳод мекунанд, вале дар асл ин тавр нест. Дар ин ҷо баранда (бо мутахассисон) бо маҳорати баланд ақидаи қаблан тарҳрезӣшуда талқин мекунанд ва аудиторияро барои пазириши онҳо омода мекунанд, дар ин маврид маҳорати баранда нақши муҳим мебозад. «Ғайр аз ин тавре менамояд, ки ток-шоу бе омодагии қаблӣ-навиштани сценария ва тарҳрезии нақша таҳия ва пешкаш мешавад» [24, с. 149].

Нақши телевизионҳои тоҷикро дар ташаккули афкори ҷомеа дар паҳши барномаҳои ток-шоу хеле барҷаста мушоҳида кардан мумкин аст. Вобаста ба таҳаввулоти равандҳои сиёсӣ ва иҷтимоии ҷомеа дар кишвар фаъолияти рӯзафзуни телевизион дар барномаҳои ток-шоу ба назар мерасад. Бо таъсири эмотсионалии барномаҳои ток-шоу дар шакл гирифтани ифодаи афкори омма телевизион нақши бориз гузоштааст. Дар баробари ин ду жанр дар телевизион

точик боз зиёданд жанрҳои гуногун, ки чун роҳҳои таъсиррасонӣ ба афкори умум истифода бурда мешаванд.

Дар ин баробар, солҳои охир телевизион ба як навъ дастгоҳи дилхушӣ низ табдил ёфтааст. Баррасии мушкилиҳои гуногун ба шакли ҳаҷву мутоиба, ки омма низ ба он хеле таваҷҷуҳ доранд, дар телевизион ҷойгоҳи махсусро касб мекунад. Сухбатҳо доир ба баррасии ягон масъала ва пешниҳоди роҳҳои ҳали мушкилӣ. «...бо боварӣ имрӯз гуфтан мумкин аст, ки телевизион ба минбари қисми зиёди аҳолии кишвар табдил ёфта, он чун оинаест, ки тамоми зухуроту ҳаводиси ҷомеаро дар худ инъикос менамояд. Телевизион ба ғайр аз эффекти ба истилоҳ иштирокдор будан, инчунин ба омилҳои вобаста аст, ки онҳо ҳосси телевизион буда, дар воситаҳои дигари ахбори омма ва таблиғ вучуд дошта наметавонанд. Ин пеш аз ҳама, ба рангорангии барномаҳои телевизион вобаста аст» [24, с. 146].

Аз таҳлилҳо боло бармеояд, ки телевизион дар марҳилаи имрӯза на танҳо ҳамчун воситаи пахши ахбор, балки ҳамчун абзори таъсиргузор дар раванди шаклирии афкори умум амал мекунад. Барномаҳои гуногунжанр, баҳусус, барномаҳои дорои унсурҳои таҳлилӣ, бо ҷалби таваҷҷуҳи омма имконият медиҳанд, ки масъалаҳои мубрами иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ ба таври сода, аммо таъсирбахш ба ҷомеа пешниҳод гарданд. Ин раванд, ки тавассути услуби муосири пешниҳоди иттилоот амалӣ мегардад, ба ташаккули дидгоҳи ҷамъиятӣ ва ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ мусоидат мекунад. Ҳамин тариқ, телевизион бо рангинӣ, фарогирӣ ва қобилияти таъсиргузорӣ ба сатҳҳои гуногуни шуур, дар ҳақиқат ба минбари ифодаи андешаи ҷамъият табдил ёфтааст ва дар ташаккули сиёсати иттилоотии кишвар мавқеи муҳиммеро ишғол менамояд.

БОБИ II

ВАО-И ВАТАНӢ ВА БУНӢДИ АҲКОРИ СОЗАНДА ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

2.1. Матбуот – василаи аввалини нашру паҳни иттилоот

Саҳми матбуот дар заминагузории истиқлоли кишвар, тарғиб ва талқини худшиносӣ ва ҳудогоҳии миллӣ, дӯстию иттифок, шинохти якпорчагии Ватан саҳми калон гузошту гузошта истодааст. муҳаққиқи тоҷик Муродов М. доир ба ин масъала чунин таъкид мекунад: «Матбуот чун воситаи классикии воситаи ахбори омма аз омилҳои муҳимтарини инъикоскунандаи воқеоти зиндагӣ, ташаккулдиҳандаи афкори иҷтимоӣ буда, дар ҳар даври замон на танҳо ба ҳисси ватандорӣ, худшиносию ифтихори миллӣ мусоидат кардааст, балки майда-майда халқи моро ба пояи ҳудогоҳӣ расонидааст. Тавассути он мо моҳияти зиндагӣ, муаммоҳои ҳаёт, тараққиёт, иқтисодиёт, инкишофи адабиёту санъат ва амсоли инро дарк намудем, муносибати ҳудро ба дунё фаҳмидаву арзиш гузоштем. Ҳамчунин, нақши матбуотро дар шинохту дарки моҳияти ҳастии иҷтимоии миллат, орзую омол ва мақсаду вазифаҳои навбатии он, сарфаҳм рафтан ба ҳастии маънавии шахс ва халқ, нодида гузоштан аз рӯи инсоф нахоҳад буд. Агар ба таърихи матбуоти тоҷик назар афканем, ба ҳақиқати ин гуфтаҳо шубҳа намекунем» [62, с. 22].

Аз асолати матбуот бар меояд, ки он дар тӯли таърих барои пос доштани забони давлатӣ ва ҳифзи арзишҳои миллӣ хизмати басо бузург кардааст. Ҳаминро ба назар гирифта, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон бахшида ба 100-солагии матбуоти тоҷик дар баромади хеш чунин иброз намудааст: «Имрӯз беш аз пеш маълум мегардад, ки нақши воситаҳои ахбори омма дар ҳаёти ҷомеаи муосир чӣ гуна бузург аст. Дар ҳақиқат матбуот ва воситаҳои ахбори омма ба ташаккули афкори ҷомеа таъсири муқтадир ва муассир мерасонанд.

Онҳо, хусусан, дар замони таҳаввулот ва тағйирёбии самтҳои рушди ҷомеа, бадалшавии идеологияҳо ва ташаккули диди нави иҷтимоӣ аҳаммияти хосса пайдо мекунамд. Ҳама гуна ҷомеаи демократӣ, алалхусус ҷомеаи кишварҳое, ки нав ба ин ҷода қадам гузоштаанд, ба воситаҳои ахбори омма ва фаъолияти пурсамари онҳо ниёзманд мебошанд.

Таҷрибаи Тоҷикистони соҳибистиқлол нишон медиҳад, ки рӯзномаву маҷаллаҳо ва телевизиону радио ҳамчун воситаҳои асосии таъсиррасонӣ ба афкори омма метавонанд ба ҳалли мушкилоти мавҷуда фаъолона мусоидат намоянд» [161].

Ҳангоме дар бораи нақши расона сухан меравад, пеш аз ҳама пешорӯи мо матбуот меистад. Зеро матбуот аз воситаҳое мебошад, ки асрҳо боз бо махсусияти худ дар пешбурди тамоми соҳот саҳм мегузорад. Зимнан, он аз аввалин василаҳое ба шумор меравад, ки дар баробари иттилоъ расонидан ба мардум ба ин васила, ба афкор ва шуурашон таъсир мерасонд. Ҳамин хусусиятҳо буд, ки матбуот дар миёни омма аз ҷузъҳои асосӣ ба шумор рафт ва давра ба давра рушд намуд. Шаклҳои бехтари он пешкаши омма гардонида шуд.

Сухани ҷопӣ ҳамчун воситаи паҳн кардани иттилоот ва маърифати ҷамъиятӣ яке аз ихтирооти муҳимми инсоният маҳсуб мешавад. Он дар асри XV бо ихтирои матбаа ба вучуд омад, ки қадами муҳиме дар таърихи адабиёт ва фарҳанги инсонӣ буд. Тибқи маълумоти таърихӣ, аввалин дафтарҳои ҷопӣ бо истифода аз ҳарфҳои ҷудогонаи ҷопӣ (ки ба онҳо «тип» меноманд) дар Аврупо бо дасти Иоханн Гутенберг таҳия шуданд. Технологияи матни ҷопӣ асосан аз Чин пайдо шудааст, ки дар он ҷоп бо истифода аз лавҳаи ҷопӣ ва ҳуруфҳои ҷопӣ амалӣ мешуд. Бо вучуди ин, сухани ҷопӣ бо истифодаи ҳуруфҳои ҷудогона ва матбаа барои наشري васеъ ва зудтар дар Аврупо дар асри XV ташаккул ёфт. Иоханн Гутенберг, ки аслан зодаи шаҳри Майнс (Олмон) аст, аввалин шахсест, ки дар солҳои 1440 ин навъи матбааро ихтироъ кард ва бо он нахустин китоби ҷопӣ, «Инчили Гутенберг»-ро офарид. Иоханн Гутенберг ҳамчун навоар ва ихтироъкор шинохта мешавад, ки тарзи ҷопи ҳарфҳои ҷудогона ва матбааи механикиро ихтироъ кард. Ин ихтироъ ба табдилёбии иттилоот ва омӯзиш дар

Аврупо ва ҷаҳон таъсири ниҳоят калон расонд. Маҳз бо шарофати ӯ паҳншавии китобҳо, иттилоот ва донишҳо ба миқёси васеъ суръат гирифт, ки ин омил барои инқилоби илмӣ, фарҳангӣ ва сиёсӣ замина гузошт.

Мувофиқи таҳқиқотҳои илмӣ, истифодаи матбаа ва матни чопӣ дар дар Осиёи Миёна, аз асри XIX оғоз мегардад. Дар натиҷа, матни чопӣ нақши муассир дар рушди фарҳангӣ, иҷтимоӣ ва сиёсии минтақа бозидааст.

Дар соли 1868 дар Тошканд аввалин нашрияти расмӣ минтақа, «Туркестанские ведомости» ба таъб расид, ки ҳадафаш паҳн кардани иттилооти расмӣ ва хабарҳои маҳаллӣ буд. Ин нашрия ҳамчун нахустин воситаи иттилоотӣ дар Осиёи Миёна ба шумор меравад ва забони асосии он русӣ буд, гарчанде ки барои мақсадҳои омӯзиш ва таблиғ забонҳои маҳаллӣ низ истифода мешуд.

Мутбуот дар ҷомеаи мо дар муқоиса ба мамӯлики Ғарб баъдтар зухур намуд. Аз рисолати аҳдофи он бармеояд, ки мутбуоти мо низ маҳз ба хоҳири ташаккули афкори умум ба миён омад. Тавре ки аз таърихи нашрияти нахустини тоҷикӣ «Бухорои Шариф» бармеояд, маорифпарварони замон бо истифода аз имкониятҳои мавҷуда тавонистанд дар Бухоро бо забони мардуми маҳаллӣ роҳандозӣ намоянд. Онҳо бо қардонии хеш мудирӣ матбаа, Левини яҳудиёро ба ҳамкорӣ моил сохта, розигии ӯро ба ҷопи рӯзнома ба даст оварданд.

Дар мактуб ба Элчихонаи рус (Консулигарии Русияи подшоҳӣ дар аморати Бухоро воқеъ дар Когон) таъкид доштанд, ки таъсис додани нашрияе ба забони мардуми маҳаллии Бухоро ба рушди ривоҷи муносибатҳои тичоратии Бухорову Русия кумак мекунад. Инчунин, барои итминони амири Бухоро ва Элчихонаи рус, Мирзохоҷа Мирзобадаловро, ки дар Элчихонаи рус мутарҷим буд, ба ҳайси мудирӣ масъули нашрия муаррифӣ карданд. «Рӯзномаи «Бухорои Шариф» дар мавқеи маорифпарварӣ истода, хонандагони худро бо забони сода аз воқеаҳои ҷаҳон, масъалаҳои гуногуни таърихӣ, ҷуғрофӣ, адабиёт ва ғайра огоҳ мекард. Дар саҳифаҳои он, махсусан, зарурияти омӯхтани илму дониш ва мақолаҳои ташвиқотӣ оид ба ин масъала ҷоп мешуданд» [152]. Дар навбати аввал аз аҳдномае, ки бо Левини яҳудӣ буд, танҳо пешбурди тичорат фаҳмида мешаваду бас. Ҳол он ки маҳаки нашрияти «Бухорои Шариф»-ро маорифпарварӣ ташкил

медод. Бо матолиби дарҷкарда аз масъалаҳои доғ ба афқору шуури ҷомеа таъсир мерасониданду онҳоро барои таҳсил, омӯхтани илмҳои замона ташвиқу тарғиб менамуданд.

Бешак, рисолати аслии ҳар воситаи иттилоърасон, хоҳ телевизион бошад, хоҳ радио ё матбуот, пеш аз ҳама, созандагист. Яъне, он масъалаҳое, ки оромию сулҳу субот, пешрафту ободӣ, ҳамдигарфаҳмию ваҳдат ва амсоли инро ба бор меорад, ба ҷомеа ташвиқ намуда, роҳҳои ҳалли онро дар шаклҳои гуногун ба омма мешкаш мекунад. Аз ҳамин нуқта метавон хулоса кард, ҳар воситае, ки ба миён меояд, ҳатман дар заминаи кадом масъалаест. Бахусус, аз пайдоиши нашрияти «Бухорои Шариф» мебинем, ки он дар натиҷаи сафари аҳли илму маърифат ба мамолики мутараққии дунё ва ошноии онҳо бо комёбиву муваффақият, дастоварду навгонии мардумони кишварҳои дигар мебошад. «Аз ҷониби дигар, таъсиси рӯзномаҳои форсӣ дар садаи XIX дар сарзаминҳои мухталиф – Ҳиндустону Эрон, Туркияву Афғонистон, Мисру Англия ва ба рағми ҳамаи монеаҳо нашрияҳои форсии охири садаи XIX ва оғози садаи XX «Ахтар», «Қонун», «Ҳабл-ул-матин», «Парвариш», «Чеҳранамо», чаридаву маҷаллаҳои туркиву тоторӣ ва озарбойҷонии «Сирот-ул-мустақим», «Тарҷумон», «Мулло Насриддин» ва монанди инҳо, дастраси мунавварфикрон ва ислохталабони Осиёи Миёна мегардид, ки аз байни одамони одӣ низ касони назаркунанда ба матбуот пайдо шудан гирифтанд» [153].

Дар асл, агар дилхоҳ кишвар ба таҳаввулоту дигаргуниҳо ниёз дошта бошад, дар он будани рӯшанфикрону тараққиҳоҳон ҳатмист. Зеро бидуни ин афрод дигаргунӣ ба миён омаданаш дар гумон аст. Ин раванд ҷунбишу инқилобҳои пайиҳам мебошад. Далелҳои мавҷуда баёнгари онанд, ки дар оғози садаи XX дар баробари ошноии ҷадидон ва маорифпарварони тоҷик бо адабиёту матбуоти ҳамзабонону халқҳои дигар, ҳамчунин, табадулоту инқилобҳои барзиёд ба амал омаданд, ки дар сохти давлатдорӣ давр таъсири амиқ гузошт. «Равшанфикрону тараққиҳоҳони Бухоро бо вучуди маҳдудияти фаъолиятшон ва таъқиби ошқору ниҳон аз ҷониби ҳукуматдорон бо ҳар роҳу восита мекӯшиданд, ки камбуду норасоии ҷомеаро рафъ сохта, мардуми

Бухороро ба сӯйи тараққию тамаддун хидоят намоянд. Мактаби чадидаи Абдулвоҳиди Мунзим, ки ҳамроҳ бо шарикдарсонаш Садриддин Айнӣ, Ҳомидхоҷаи Меҳрӣ ва Аҳмадҷони Ҳамдӣ таъсис дода буд, дар муддати кӯтоҳ дар байни мардум эътибору нуфузи зиёде пайдо карда, боиси эҷоди муборизаи ошқори навгароёну мухофизакорон гардид. Чуноне ки С. Айнӣ таъкид мекунад «Ҳукумати Бухоро, ки ба ягон кори одии маданӣ роҳ наметод, ба нашри рӯзномае, ки дар пеши назараш чун муфаттише шуданаш мумкин буд, чӣ гуна роҳ дода метавонист?» [153].

Маорифпарварони тоҷик дар замони худ матбуотро чун дармонбахши дардҳои маънавии ҷомеа, тарғибгари ахлоқи хубу нек ва пеш аз ҳама василаи асосии ташаккулдиҳандаи афкори ҷомеа дониста, барои таъсиси он тамоми қувваи ҷисмонӣ ва зеҳнии худро истифода намуданд. Билохира, аввалин нашрияи сирф тоҷикӣ 11 март соли 1912 (4 рабеъуссонии 1300) дар ҳаҷми чор саҳифа аз чоп баромад. Муассиси он ҷавонбухориён ва ташаббускорони асли аз онҳо роҳбарони ҳамоноқтаи чунбиши ҷавонбухорӣ – Мирзо Муҳиддин ва Мирзо Сирочи Ҳаким буданд. Мирзо Муҳиддин аз тоҷирони сарватманди қароқўлфурӯши Бухоро ва Мирзо Сирочи Ҳаким аз табибони шинохтаи Бухоро маҳсуб мешуданд. Рӯзномаи «Бухорои Шариф» то 14-уми июли соли 1912 ҳаррӯза мебаромад, баъд он ҳафтае чор бор нашр мешуд. Зеро бо нияти ба мардуми ўзбекзабон расонидани ғояҳои худ, ҷавонбухориён аз 14-уми июли соли 1912 ҷаридаи «Тўрон»-ро ҳам ташкил доданд, ки ҳамчун иловаи «Бухорои Шариф» ҳафтае ду бор чоп мешуд. Дар моҳи сентябр ин нашрия мустақил шуд ва Ғиёс Ҳуснӣ муҳаррири он таъйин гардид.

Азбаски харҷи нашрияҳо ба ин васила хеле калон шуд ва ғоидаи моддии вай камӣ кард, моҳи августи соли 1912 Левӣ аз ҳуқуқи нашр даст кашид. Мирзо Муҳиддин бо дигар ҷавонбухориён маслиҳат карда, иттифоқе таъсис намуданд, ки чопи нашрияҳоро ба зимма гирифт. Акнун таъсири ҷавонбухориён нисбатан бештар гардид ва шумораи мақолаҳои характери пешқадамдошта афзуд.

Ҳамин равияи одӣ ва ҳамин эътибори «Бухорои Шариф» аз тарафи муллоён ва муллобачагони анъанаварона маҳкум ва таъқиб мешуд. Онҳо афкори

чадидиро ҳамчун андешаҳои ба маданияти форсӣ бегона инкор мекарданд. Аммо обрӯи рӯзнома байни хонандагон меафзуд. Ҳар қадаре ки обрӯи «Бухорои Шариф» дар байни аҳоли меафзуд, ҳукуматдорони рус ҳамонро аз вай хавф мебурдагӣ шуданд ва аз пайи бастани он гардиданд. Аз ин рӯ, моҳи декабри соли 1913 намояндаи губернатори Туркистон аз амири Бухоро хоҳиш кард, ки рӯзномаҳоро бандад. Олимхон бо хушнудӣ ин хоҳишро қабул кард. 2 январи соли 1913 ба идораи нашрияҳо бо имзои Петров мактуби зерин расид: «Мувофиқи хоҳиши аълоҳазрат амири Бухоро аз ҳамин рӯз эътиборан нашри «Бухорои Шариф» ва «Тӯрон» манъ карда мешавад» [153].

Аз он ки «Бахорои Шариф» заминаи матбуоти тоҷик аст ва маҳз дар партави он ҷомеаи тоҷикзабон аз аҳаммияти матбуот бархурдор гардид, лозим донистем, ки ба таври фишурда аз таърихи он ёдовар шавем ва ба ин васила, нишон диҳем, ки матбуот ҳамчун воситаи таъсиррасон то кадом андоза неруманд аст. Собит шудааст, ки баъди пайдо шудани «Бухорои Шариф» ва ҷопи 153 шумораи он дар Бухоро таҳаввулоти кулӣ ба миён омад. Садриддин Айнӣ бо ишора ба ин менависад, ки «Бухорои Шариф» ва «Тӯрон» рӯз ба рӯз диққати мардумро ба худ бештар ҷалб мекарданд. Дар тасаввури хонандагон, фикрҳои нав пайдо шудан гирифт. Ин вазъ ба кайфи Элчихона мувофиқ наомад» [153]. Диди мардум ба шакли давлатдорӣ дигар шуд. Андешаву шуури мардум ба дигар маҷро роҳ пеш гирифт. Ҳар қадаре обрӯи «Бухорои Шариф» дар байни аҳоли меафзуд, ҳукуматдорони рус хавфашон бештар гардид. Бо ҳамин омилҳо ин рӯзнома баста шуд ва баъдтар нашрияҳои пайдо шуданд, ки бо таъсир расонидан ба афкори умум аз асоситарин проблемаҳои даврро ҳал намуданд. Бахусус, нашрияи «Овози тоҷик».

«Овози тоҷик» рӯзномаи тоҷикиест, ки дар шаҳри Самарқанд таъсис ёфт. Шумораи аввалини он бо унвони «Овози тоҷики камбағал» 25 август соли 1924 интишор гардидаст. Чуноне аз таърихи пайдоиши ин ҷарида бармеояд, дар ибтидои солҳои 20-уми асри XX гурӯҳе аз фарзандони бонангу номус ва шарафманди тоҷик нагузоштанд, ки ин миллати қадимӣ аз марзи Осиёи Миёна бенасиб монад. Онҳо дар баробари пантуркистон ва дигар душманони тоҷик, ки

нобудии ин миллатро меҳостанд, барои ҳифзи миллати тоҷик ва забону наشريҳои тоҷикзабон саъю кӯшиш ва хизмати шоистае кардаанд.

Анदेशаҳоеро низ вомехӯрем, ки аз аҳаммияти матуботи ин давр, бахусус, наشريи «Овози тоҷик» гуфта шудаанд. «Ш. Шохтемур дар ташкил кардани якумин газетаи тоҷикӣ дар Туркистон – «Овози тоҷик», ки аз моҳи сентябри соли 1924 дар шаҳри Самарқанд чоп мешуд, инчунин, дар нашр кардани аввалин китобҳои дарсӣ, барои ба забони тоҷикӣ таълим додани бачагони тоҷик дар мактабҳои советӣ хеле хизмат кард» [44, с. 34]. «Дар шароите, ки пантуркизм ҳукмфармо аст, масъалаи миллиро ҳал кардан ниҳоят душвор, илова бар ин, мутаассифона, қисми равшанфикрони тоҷик таҳти ин вабои мудҳиш сару ҳисобашонро гум кардаанд. Тақдири одамонро набояд як гурӯҳи одамони очиз ҳал кунад. Онҳо ҳуқуқ доранд ҷумҳурии мухтори худро дошта бошанд, вазъияти ҳозира инро талаб мекунад. Мо ба ин ноил мегардем». «Дар назди КМ Ҳизби Коммунистии Туркистон сексияи коммунистӣ буд, ки ман онро роҳбарӣ мекардам. Барои мо таъсиси рӯзномаи аввалин бисёр зарур буд, вале мо пул надоштем. Ман бо Ҳочибоев шинос шудам ва ӯ, ки дар вазифаи раиси Комитети консесии (предоблконцесском) вилояти Фарғона буд, барои таъсиси газета 2000 рубл дод» [31, с. 16]. Аз ин гуфта бар меояд, ки равшанфикрони давр муҳиммияти матбуот ва ба василаи он таъсир расонидан ба афкори ҷомеа барои ҳифзи арзишҳои миллати худ хеле муҳим медонистанд ва тамоми саъю талоши худро баҳри ба вучуд овардани он ба харҷ медоданд.

Вақте ба таърихи матбуоти солҳои шуравӣ менигарем, раванд тамоман дигаргун аст. Албатта, дар ин миён дар муқоиса ба наشريи «Бухорои Шариф», «Овози тоҷик» ва чандин наشريёе, ки дар замони шуравӣ арзи ҳастӣ намуданд, бисёр фарқиятҳо ба назар мерасад. Аз ҷумла, дастури матолиби ҷопӣ дар «Бухорои Шариф» нисбат ба матбуоти замони шуравӣ озодтар буд. Яъне, баррасии матолиби нашрмешуда аз ҷониби ҳуди ҳайати эҷодӣ сурат мегирифт. Мушкилҳои умдари ба баррасӣ мекашиданд. Аз ҳаёти мардум ва аз проблемаи онҳо менавиштанд. Табиист, ки дар ин ҳолат таъсирнок будани матолиби дарҷшуда дахчанд аст. Ҳамин хусусиятҳо буд, ки «Бухорои Шариф» маълуму

машхур гардид. Аммо агар ба матбуоти замони шуравӣ нигарем, якрангӣ ба назар мерасад. Дар умум, матолибе, ки дар матбуоти тоҷикии замони шуравӣ ба чоп мерасид, шакли пропагандӣ ё таблиғӣ доштанд. Аммо бунёди матбуоти тоҷик дар ин давра реша гирифт. Дар ин давра, чи дар сатҳи музофот ва чи дар сатҳи ҷумҳурий нашрияҳои зиёд, махсусан дар пояи ҳизби ҳоким – коммунистӣ арзи ҳастӣ карданд, ки яке аз онҳо нашрияи расмӣи Тоҷикистон – «Ҷумҳурият» мебошад.

Нахустшумораи «Ҷумҳурият»-и кунунӣ 15-уми марти соли 1925 бо номи «Иди тоҷик» дар Душанбе ба таъриф расид, ки воқеан, барои ҷумҳурии тозатаъсиси Тоҷикистон ва миллати тоҷик рӯйдоди муҳимми таърихӣ буд. Мақсаду мароми рӯзнома аз шумораи дуюм, ки ба худ номи «Бедории тоҷик»-ро гирифт, мушаххасу равшантар гашт. Тоҷик, воқеан, беш аз ҳама ба бедории сиёсӣ ва худшиносии миллӣ ниёз дошт. Рӯзномаи «Бедории тоҷик» бо дарки масъулият ин рисолати бузургро бар дӯш гирифт.

Дар саҳифаҳои нашрияҳо на танҳо муаррих, балки роҳбарони аввал, арбоби сиёсӣ ҳодими ҷамъиятӣ, адибу омӯзгор, муҳандису пизишк, хунарпешаву варзишгар, коргари одиву деҳқони хокпош ва, албатта, беш аз ҳама рӯзноманигор баромад карда, муҳимтарин ва қиматтарин маълумотро ба хонанда пешкаш менамоянд. Фарзандони баруманди тоҷик дар равнақи рӯзномаи «Ҷумҳурият» ғаёлона сахм мегирифтанд. Қаҳрамони Тоҷикистон Садриддин Айнӣ яке аз муаллифони нахустини рӯзнома буд. Ӯ ин рӯзномаро «модари матбуоти Тоҷикистони советӣ» номида, бо истифода аз фурсатҳои фароҳамомада адибонро ба ҳамкорӣ ва мардумро ба рӯзномаҳои ташвиқ менамуд.

Аллома Бобочон Ғафуров низ солҳои сиёми асри гузашта аз муаллифони ғаёли рӯзнома буд ва бисёр мақолаҳои ҷолиби худро, ки ба таъриху фарҳанги миллати тоҷик бахшида шудаанд, маҳз дар рӯзномаи «Ҷумҳурият» ба таъриф расондааст. Устод Мирзо Турсунзода ҳам дар мақолаи худ «Аввалин газета, аввалин мӯъҷиза», ки ба ифтихори 50-солагии «Ҷумҳурият» навишта буд, аз

эътиқоди самими хеш ба ин рӯзнама ва нақши он дар муборизаҳо бо муҳаббати гарм ҳарф задааст.

Дар солҳои гуногун чехраҳои шинохта, ба монанди Абулқосим Лоҳутӣ, Аминҷон Шукӯҳӣ, Ашӯр Ҳалимов, Шодӣ Саидов, Ғоиб Қаландаров, Ибод Файзулло, Нур Табаров, Мазҳабшо Муҳаббатшоев ва Шохмузаффар Ёдгорӣ сармуҳаррири рӯзнама будаанд. Аксари журналистони номдори кишварамон дар «Ҷумҳурият» кор кардаанд. Бисёр адибон, аз қабили Фазлиддин Муҳаммадиев, Мутеъулло Начмиддинов, Ибод Файзуллоев, Салимшо Ҳалимшо, Раҷаб Мардон, Абдулҳамид Самадов ва дигарон дар ин нашрия фаъолият намудаанд.

Рӯзнамаи «Ҷумҳурият» дар муборизаҳо барои манофеи миллӣ пешгому парчамбардор буд. Маҳз бо талошҳои рӯзнамаи «Ҷумҳурият» забони тоҷикӣ мақоми давлатӣ гирифт. Саҳми рӯзнама дар боло бурдани дараҷаи худшиносии миллӣ ҳам шоистаи таҳсин аст [151].

«Бояд иқрор шуд, ки дар ҳеҷ даври замон барои фаъолияти матбуот мисли даврони истиқлол шароити имконоти иҷтимоиву замонӣ ва ҳуқуқиву қонунӣ набуд. Басо хуш аст, ки дар шароити кунунии Тоҷикистон низоми гуногуни матбуот ташаккул ёфта, заминаҳои ҳуқуқии фаъолияти нашрияҳои мухталиф ба вучуд омадааст. Имрӯз дар кишвари мо системаи нави матбуот ҳукмфармост. Баробари нашрияҳои расмӣ давлатӣ, фаъолият доштани нашрияҳои ҳизбии шахсӣ, тижоратӣ, фарҳангии маънавӣ далели гуногунрангу хоси демократия будани матуботи тоҷик аст» [62, с. 36]. Дар асл давраи асосии рушду нумӯи матбуоти тоҷик ба давраи соҳибистиклолӣ рост меояд. Шуруъ аз аввали рӯзҳои истиқлолият нашрияҳои мустақил таъсис дода шуд. Нашрияҳои ҳукуматие, ки аз замони шуравӣ боқӣ монда буданд, фаъолияти худро дучанд намуданд. Дар солҳои аввали 90-уми асри гузашта нашрияву маҷаллаҳои ба мисли «Ҷавонони Тоҷикистон», «Адабиёт ва санъат», «Омӯзгор», «Садои Шарқ», «Фарҳанг», «Илм ва ҳаёт» ва ғайра фаъолият мекарданд.

Дар оғози Истиқлоли давлатии Тоҷикистон, вояҳои ахбори омма, бахусус матбуоти ҷопӣ, ба марҳилаи нав ва пур аз тағйирот ворид гардиданд.

Теъдоди нашрияҳое, ки қаблан бо шумораи аз 100 то 200 ҳазор нусха паҳн мешуданд, бо сабаби мушкилии молиявӣ ва набудани хонанда, тадричан коҳиш ёфт ва баъзе аз онҳо фаъолияти худро қатъ намуданд. Дар маҷмӯъ, матбуоти тоҷик дар ин давра тағйири раванд ва самтгирии худро таҷриба кард. Ин раванд аз як тараф, зери таъсири равандҳои ҷомеаи навин ва эҳтиёҷоти афзояндаи хонандагон, ва аз ҷониби дигар, бо рушди технологияҳои иттилоотӣ ва густариши шаклҳои нави иттилоърасон тавҷеҳ ёфта, зарурати дигаргунсозии шакл ва муҳтавои маводди матбуоти ро ба миён овард.

Дар ин марҳала, шакл ва мазмунҳои нашрияҳое, ки аз қабл фаъолият доштанд, таҷдид гардиданд. Баробари рушди воситаҳои электронии ахбор ва афзоиши дастрасӣ ба иттилооти ғаврӣ тавассути шабакаҳои интернетӣ, нақши матбуоти анъанавӣ бештар ба таҳлил, тавҷеҳ ва шарҳи амиқи масъалаҳои муҳимми иҷтимоӣ равона гардид. Ҳамин тавр, журналистикаи ҷопӣ тадричан аз нақши анъанавии иттилоотрасонӣ ба самти пешниҳод ва баррасии мавқеъҳои таҳлилий ва иҷтимоӣ гузариш намуд.

Матбуоти замони давраи истиқлолият бо вижагиҳои хосса фарқ мекунанд. Бахусус, рангорангӣ, ки дар заминаи он матбуоти ҳукуматӣ, соҳавӣ, ҷамъиятӣ, саҳҳомӣ, ғайриҳукуматӣ ва ғайра амал мекунанд. Хусусиятҳои маъкур бошанд, заминае барои ошкорбаёнӣ ва гуногунфирӣ гардиданд. Талаботи аслии ин ҳама бошад, аз як шакли давлатдорӣ ба дигар шакли давлатдорӣ гузар кардани Тоҷикистон мебошад. Бояд дар раванди демократикунории давлат матбуот саҳм мегузошт ва ҷунин ҳам шуд.

Аз он ки дар ҷомеа барои истиқлоли комил талош мекарданд, баъзе нозукиҳое буд, ки маҳз матбуот метавонист бо таъсир расонидан ба афкори омма, равона кардани фирӯ андешаҳои одамон ба дидгоҳи ҳадафманд, онро дақиқу равшан намояд. Ба таъкиди муҳаққиқ М. Муродов «Демократия ва озодии матбуот ҷизи нав нестанд. Аммо ҷомеаи имрӯзаи мо, ки барои истиқлоли комил талош доранд, ба раванди дигаргуниҳои куллии иқтисодиву иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ҳамчун эъмори органҳои наву демократибунёд ба вучуд пайваستاаст, демократия ва озодии матбуот маънии дигарро касб менамоянд.

Гузашта аз ин, инкишофи ҷамъияти башардӯстонаи демократӣ аз ҳар ҷиҳат ба журналистика, минҷумла матбуот вобаста аст» [62, с. 37].

Истиқлолият ба матбуоти тоҷик, пеш аз ҳама озодӣ дод. Ин «озодӣ» дар худ шарҳу тавзеҳ меҷаҳад. Албатта, қабл аз истиқлолият низ озодӣ буд. Озодии ғайрият буд, озодии баррасии мушкилӣ буд. Аммо озодии баррасии масъала аз дидгоҳ ва паҳлуҳои мухталиф вучуд надошт. «Тибқи арзёбии коршиносони байналмилалӣ матбуоти кишвари мо имрӯз дар қиёс бо бисёр кишварҳо аз дидгоҳи озодии баён пешрафта мебошад. Ба таъбири дигар, матбуот ба мақсаду мароми халқ ва арзишу манфиатҳои миллӣ наздиктар шуд. Имрӯз дар ғайрияти матбуоти мустақили Тоҷикистон, яъне дар ғайрияти онҳое, ки ҳудашон рӯзномаву маҷалла, агентии иттилоотӣ, шабакаи телевизион ё радио таъсис дода, кори онро мустақилона пеш мебаранд, унсурҳои мебинем, ки сазовори пайравӣ кардану омӯختан ҳастанд. Муҳим нест, ки рӯзноманигорон дар кадом самт – матбуоти давлатӣ ё матбуоти мустақил ғайрият доранд» [160].

Мафҳумҳои мисли «матбуоти хусусӣ», «матбуоти соҳавӣ», «озодии баён» ба ҷомеаи мо маҳз дар замони истиқлолият роҳ ёфтанд. Дар ин давра таъсиррасонии матбуот ба афкори ҷомеа маънии тоза пайдо кард. Зеро дар ин давра гуногунандешӣ, ки ҳоси демократия аст, ба вучуд омад.

Дигар паҳлуи ин назари мардум мебошад. Хоҳу ноҳу дар дилҳои ҷомеа фикру ақидаҳо нисбат ба проблемаҳо гуногун мебошад. Яъне, баҳои яктарафа боиси норозигии тарафи дигар мегардад. Хусусияти вижаи матбуоти замони соҳибистиқлолӣ ин аз байн рафтани баҳодиҳии яктарафа буд.

«Агар ба сайри таърихӣ матбуоти тоҷик назар андозем, онро метавон ба се марҳала – давраи пеш аз инқилоб, даврони шуравӣ ва замони истиқлол ҷудо намуд. Бояд гуфт, ки матбуот дар ҷумҳурии мо дар ин давраҳои таърихӣ, аз ҷумла, дар замони шӯравӣ ба таври назаррас рушд кардааст. Воситаҳои ахбори омма, махсусан, дар самти инъикоси масъалаҳои вобаста ба бунёди иншооти сохтмонҳои азим, ташкили ҳаёти нав ва масоили адабиву фарҳангӣ нақши созанда ва пешоҳанг доштанд. Давраи комилан нав ва аз лиҳози сохтор ва

услуги кор ба таври чиддӣ фарқкунандаи фаъолияти воситаҳои ахбори оммаи мо маҳз дар замони Истиқлоли давлатии Тоҷикистон оғоз гардид ва матбуот вобаста ба воқеияти замон тақомулу ташаккул ёфт» [161]. Воқеан, истиқлоли комил дар пайдоиши матбуоти озодандеш инқилоби куллиро ба бор овард. Замони аввали эълони истиқлолияти давлатӣ то миёнаҳои соли 1992 дар таърихи журналистикаи тоҷик мавқеи муҳим ва ҷашмрас дорад. Дар ин давра низомии матбуоти Тоҷикистон комилан тағйир ёфт. Бо вуҷуди он ки як давраи кӯтоҳро дар бар мегирад, аммо дар ин вақт низому равиши матбуот дигаргун гардид. Ин давра идомаи равандҳои оғози солҳои 90-ум ва авҷи ташаккули матбуоти ғайридавлатӣ буд. Нашрияҳои нави «Бизнес и политика», «Тоҷикистон», «Пайванд», «Тоҷик-пресс», «Ориён», «Навиди бозаргон» ва ғайра ба гурӯҳи ҳафтаномаҳои мустақил пайвастанд ва шумори умумии нашрияҳои озод ба зиёда аз 30 номгӯй расид. Авҷи матбуоти хусусии кишвар маҳз ба ин давра рост омадааст. Агар аз рӯйи нишондоди дар боло овардашуда нигарем, дар ин давра Тоҷикистон дар байни ҷумҳуриҳои Осиёи Марказӣ аз лиҳози ҷопи матбуоти мустақил дар ҷои аввал буд. «Дар соли аввали истиқлолият барои матбуоти тоҷик як фазаи комили озодандешӣ фароҳам шуд ва дар баррасии масоили кишвар дигар ҳаросе ва мавзӯи мамнӯе барои рӯзноманигорон вуҷуд надошт. Нуфузи расонаҳои ҷопӣ дар ҷомеа ба таври бегобиқа боло рафт ва ин давра бисёре аз рӯзноманигорон ҳамчун «соли тилоӣ»-и матбуоти тоҷик ном мебаранд. Тибқи омили расмӣ соли 1992, теъдоди интишори солони тамоми нашрияҳо ҳудуди 112 миллион нусхара ташкил дода, барои 6 миллион аҳолии Тоҷикистон ба хубӣ дастрас буд. «Ибтидои солҳои 90-уми садаи 20 давраи шукуфоии матбуоти озоди Тоҷикистон шуморида мешавад, ки ба нашрияҳои монанди «Ҷароғи рӯз», «Растохез», «Сухан», «Адолат» ва монанди инҳо нисбат дода мешавад» [163]. Ин баҳо то андозае нисбист. Аз як тараф ҳамагуна озодӣ нисбист ва аз паҳлуи дигар матбуот озод буда наметавонад.

Аз мазмуну мундариҷа ва муҳтавои матолиби ҷопии нашрияҳои солҳои аввали истиқлолият аён аст, ки ҳар нашрияе, ки рӯйи ҷоп меомад, ҳадаф ё

мақсадҳои як ҷониби манифатҳо ро ифода менамуд. Махсусан дар солҳои ғуртазоди ҷанги таҳмили шарҳравандӣ ин раванд ба таври ало мушоҳида мешавад.

Дар солҳои аввали соҳибистиқлолӣ дар баробари матбуоти мустақил саҳми матбуоти давлатӣ дар ташаккули афкори омма низ калон буд. «Бо ғоён ёфтани ҳокимияти ҳизбӣ рӯзномаҳои марказӣ, аз ҷумла, «Тоҷикистони Шуравӣ» («Ҷумҳурият») ва «Коммунист Тоҷикистони» («Народная газета») тағйири ном карданд ва аз тобеияти ҳизби коммунист озод шуданд» [164].

«Ҷумҳурият» аз 15-уми марти соли 1925 бо номи «Иди тоҷик» фаъолият мекард. Нашрия дар тамоми фаъолияти худ дар муборизаҳо барои манофеи миллӣ пешгому парчамбардор буд. Саҳми ин нашрия дар боло бурдани дараҷаи худшиносии миллӣ баланд арзёбӣ мегардад. Истиқлолияти давлатии Тоҷикистон ба рӯзномаи «Ҷумҳурият» ва кормандони он болу пар бахшид. Марҳилаи наву муҳимтаре барои қору эҷод дар нашрия оғоз ёфт. Вале низои шаҳравандӣ, ки кишварро гирифтори бўҳронҳои шадиди сиёсӣ ва иқтисодӣ ва иҷтимоӣ фарҳангӣ намуд, ба фаъолияти рӯзномаи «Ҷумҳурият» ҳам таъсири манфӣ расонд. Ҳарчанд нашрия ҳамчунон ба арзишҳои давлатӣ ва манфиатҳои миллӣ содиқ буд, вале нақши он дар пешбурди сиёсати давлатӣ тадриҷан камтар ба назар мерасид. Вазъи молиявӣ ва маънавии он низ бо мурури замон мураккабтар гардид.

Вазъи моддӣ ва маънавии он бадтар мегашт. Қор ба дараҷае расид, ки «Ҷумҳурият» дар миёнаҳои солҳои 90-ум ҳафтаҳо, моҳҳо рӯйи ҷопро надид. Аксари рӯзноманигорони соҳибқаламу моҳир ба хоҳири таъмини рӯзгор ноил ҷ «Ҷумҳурият»-ро тарк гуфтанд. Соли 1995 бошад, «Ҷумҳурият» мақоми нашрияи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистонро гирифт ва ҷопи мунтазами он ба роҳ монда шуд. Дар аввалҳо ҳафтае як шумора, баъдтар ду шумора аз ҷоп мебаромад. «Вале ҳатто бо ҳамин миқдор шумора ва адади наشري хеле кам ҳам «Ҷумҳурият» зарурати хешро дар таблиғу татбиқу пешбурди сиёсати дохиливу хориҷии давлат собит сохт ва ҳамзамон маҳбубияти қаблашро дар ҷомеаи кишвар пойбарҷо намуд» [151].

Дар баробари нашрияҳои давлатӣ, даврае, ки дар маҷмӯъ, ба матбуоти тоҷик латмаи саҳт зад ва ба нестшавию аз ҷоп мондани қисме аз нашрияҳо гардид, замони ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ буд. Оғози нооромиҳо дар саҳнаи сиёсии кишвар дар миёнаҳои соли 1992, қисме аз нашрияҳои навтаъсисро ба нестӣ бурд. Дар ин давра рисолати аслии журналистикаи тоҷик як кам аз байн рафт, зеро ихтилоф ва бӯҳрон шуруъ шуд. Сар задани ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ, аз соли 1992 то 1997 даҳҳо ҳазор мардumi Тоҷикистонро қурбон ва садҳо ҳазори дигарро муҳочир карда, иқтисоди кишварро фалаҷ сохт. Табиист, ки он ба соҳаи журналистика низ бе таъсир намонд. Ба андешаи коршиносон, дар ин даргириҳо ҳудуди 60 рӯзноманигори тоҷик ҷони худро аз даст дод. Нооромиҳо расонаҳои кишварро ба бӯҳрон рӯбарӯ кард. Бисёре аз нашрияҳои мустақил фаъолияти худро қатъ намуданд. Номгӯии рӯзномаву маҷаллаҳо аз 145 якбора ба 114 адад фаромад ва теъдоди умумии наشري онҳо ба маротиб коҳиш ёфт.

Воситаҳои ахбори омма, бахусус, матбуот бо талаботи ҷомеа ниёз дорад. Вақте ки талабот бошад, ҷомеа ба навиштаҳои матбуот таваҷҷуҳ зоҳир намоянд, дар он сурат таъсир ва нақши он зиёд мешавад ва номгӯи нашрияҳо низ вобаста ба талабот зиёд мешаванд. Аммо дар ин солҳо дар бархе аз ноҳияҳо набудани хонанда, беталабот мондани нашрияҳо, мушкилоти иқтисодӣ ва камбудии коғаз садди роҳи наشري ҳафтаномаҳо шуд. Дар фазои иттилоотии минтақаҳои дурдасти мамлакат ин вазъ холигиро ба вучуд овард ва аз солҳои аввали ҷанги дохилӣ аксари ноҳияҳои кӯҳистон аз наشري ҳафтаномаҳои маҳаллӣ маҳрум гардиданд. «Масалан, он солҳо дар Бадахшон танҳо як ҳафтаномаи вилоятӣ ҳамагӣ бо теъдоди ҳазор нусха ҷоп мешуд» [164].

Шуруъ аз соли 1997, баъди ҷанги шаҳрвандӣ таърихи навини журналистикаи тоҷик рӯйи кор омад. Баъди имзои Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар кишвар фазои оромӣ ҳукмрон гардид. «Дар ин давра системаи воситаҳои ахбори омма дар Тоҷикистон рушди ба тадриҷ ва собит дошт. Ин раванд то ҳол идома дорад. Дар остонаи тасвиби Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ ва баъди имзои он як

силсила ҳафтаномаҳои нави мустақил, аз қабили «Истиқлол», «Дайджест-пресс», «Чархи гардун», «Суруш», «Крим-инфо», «Азия плюс», «Озодӣ ва инкишоф» вориди майдони матбуот шуданд, ки аз оғози як давраи наву тоза гувоҳӣ медод. Бино ба иттилои Вазорати фарҳанги Тоҷикистон, шумори умумии рӯзнама ва маҷаллаҳо дар соли 1998 то 225 номгӯй афзоиш ёфт ва ин нишондод дар солҳои 2003 278 ва 2007-то 350 адад расид. Вале теъдоди умумии нашри онҳо баръакс коҳиш ёфта, дар оғози солҳои 2000-ум ҳамагӣ 400 ҳазор нусхара ташкил менамуд.

Дар солҳои баъдӣ феҳрасти расонаҳои мустақил бо таъсиси ҳафтаномаҳои ҷамъиятиву сиёсии «Нерӯи сухан», «Рӯзи нав», «Факты и комментарии», «Миллат», «Фараж», «Нигоҳ», «Озодагон», «Пайкон», «СССР» ва даҳҳо нашрияти дигар васеътар шуд ва онҳо фазои иттилоотии кишварро гармтар карданд. Агарчи иддае аз ин ҳафтаномаҳо бо сабабҳои мухталиф баста шуданд, шумори қобили таваҷҷуҳи нашрияҳои мустақили феълӣ ва ширкати ғаёли онҳо дар баррасии масъалаҳои доғи сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии ҷумҳурӣ аз он далолат медиҳад, ки дар Тоҷикистон як фазои нисбатан озод барои матбуоти даврӣ фароҳам шуд. Ҳамзамон, заминаҳои мусоиди ҳуқуқӣ барои нақши расонаҳои ҷопӣ боиси ҳар сол ба майдони матбуот ворид шудани даҳҳо нашрияҳои нав мегардад.

Чуноне ки М. Муродов таъкид мекунад «дар матбуоти замони истиқлол сол ба сол рақобати нашрияҳо зиёд мегардид, бо талаби айём ва хости гурӯҳе аз эҷодкорон нашрияҳои нав рӯи ҷоп омаданд. Баъзе аз нашрияҳо ба ин рақобат тоб наоварда, майдони матбуотро тарк намуданд. 7-уми августи соли 2003 ҳафтаномаи «Рӯзи нав» ҳамчун «минбари озод» ба майдони матбуот дохил гардид, январи соли 2004 нашрияи «Оламу одам» чун минбари ҳамагон ба таъъ расид, моҳи марти соли 2004 нашрияи «Зиндагӣ» ва 1 сентябри соли 2005 нашрияи «Миллат» ба ғаёлият шуруъ карданд» [60, с. 56]. Ҳамин тавр, сар аз солҳои аввали соҳибистиқлолӣ ба тадриҷ дар фазои иттилоотии кишвар нашрияҳои нав ба нав пайдо гардиданд. Онҳо вобаста ба хоҳишу талаботи аудитория матолиби гуногунранг ба ҷоп мерасониданд. Ба ҳамин восита,

матוליби чопшуда вобаста ба завқу талаби хонандаҳо нақши созгори худро ба афкор ва шуури ҷомеа ба таври назаррас иҷро менамуд.

Ҳар наشريи таъсисёфта бо пайдоиши худ аудиторияи махсуси худро дошт. Ин аудитория бошад, албатта, пеш аз ҳама, ба нақши наشريя дар миёни ҷомеа мароқ зоҳир менамуд. Дар маҷмӯъ, наشريяҳо бо фаъолияти ҷашмрас нақш ва вазифаи азалии худро дар бунёд ва татбиқи афкору андешаҳои гуногун сомон медоданд. Муҳаққиқ М. Муродов таъкид мекунад, ки «... дар ҳар давраи замони матбуоти даврии мо афкори гуногунро инъикосу баррасӣ намуда, ба рангорангии афкори оммавӣ мусоидат кардааст» [62, с. 45]. Дар ин давраи фаъолият низ матбуоти мо вобаста ба талабот ва вазъи ҷомеа нақши созгор дошт.

Хулоса, дар ҳама вазъ демократисозии Тоҷикистон, ба эътидол овардани мардум, таҳкими сулҳу суботи сиёсӣ, ҳамдигарфаҳмию ваҳдати миллӣ, ки бо роҳи таъсир расонидани андешаҳои созанда ба афкори ҷомеа ба даст меоянд, матбуоти даврӣ нақши калон дошт. Ин раванд, хусусан, дар солҳои аввали соҳибистиклолӣ бараъло ба назар мерасад.

Аз рисолати ҳуди матбуот бар меояд, ки он хос барои тарғиби афкори ҷомеа бобати ин ё он масъала мебошад. Бахусус, дар даврае, ки рисолати он дучанд мегардад, наشريяҳо бояд фарогири матолибе бошанд, ки ба фикру андеша ва диди ҷомеа таъсири мусбат расонанд. Мазмуну мундариҷаи маводди наشريяҳо бояд тарзе бошад, ки ба таъбу завқи хонанда созгор бошанд. «Чаро ки дар фаъолияти кори матбуот хонанда аз омили муҳим ба ҳисоб меравад. Фикру андеша ва мулоҳизоти хонанда нисбати ин ё он мавод, воқеан, аз як рӯ, ғизое барои омма, наشريя ва эҷодкор гардад, аз сӯйи дигар ба ҷараёни ташаккули демократикунонии афкору ирода мусоидат мекунад» [62, с. 45].

Дар маҷмӯъ, матбуоти тоҷик рисолати худро дар замони аввали соҳибистиклолӣ, дар гузашти Тоҷикистон аз як шакли давлатдорӣ ба шакли дигар, тарғиби худшиносӣ ва ҳудудҳои миллӣ дар замони ҷанги таҳмилӣ, даст ёфтани оромӣ ва истиқлолияти комил, тарғиби бунёдкорию созандагӣ ва дахҳо мафҳуми дигар, ки ғояи мантиқии онҳоро афкори неку мусбат ва созанда

ташкил медиҳад, иҷро кардааст. Сарфи назар аз он ки дар замони нооромиҳо баъзе нашрияҳо бо истифода аз эҳсоси мардум, матолиберо низ ба нашр расонданду дар афкори ҷомеа ҳисси бадбинӣ ва нифокро бедор намуданд, аммо ағлаб нашрияҳои ҷопӣ кӯшиданд, ки бо истифода аз маводди таҳлилию хонданӣ ва мавқеи бетарафии худ афкори ҷомеаро ба роҳи дурусту мусбат таҳрик диҳанд.

2.2. Нақши матбуоти даврӣ дар ташаккули афкори умум (дар мисоли нашрияи “Ҷумҳурият”)

Дар марҳалаи кунунии рушди ҷомеаи иттилоотӣ, ки бо шиддат гирифтани раванди рақамисозӣ ва густариши васеи шабакаҳои иҷтимоӣ, телевизион ва сомонаҳои интернетӣ тавсеа меёбад, нақш ва мақоми матбуоти анъанавӣ, бахусус нашрияҳои даврӣ, ба таври назаррас коҳиш ёфтааст. Таҳаввулоти замони муосир ва шаклҳои нави интиқоли иттилоот сабаб гардиданд, ки муҳити рақобат барои воситаҳои ахбори омма боз ҳам шадидтар гардад ва талаботи хонандагон дар баробари суръат, эътимоднокии ва муҳтавои ҷолиби мавод афзоиш ёбад.

Дар чунин шароит матбуоти ҷопӣ ва пеш аз ҳама, рӯзномаву маҷаллаҳои даврӣ, бо зарурати мутобиқшавӣ ба воқеияти нав рӯ ба рӯ шудаанд. Яъне, бо дарназардошти таҳаввулоти зикршуда, аз нашрияҳои даврӣ талаб карда мешавад, ки дар навиштани матолиб сабку услуби муъҷаз, пурмазмун, таъсиргузор ва диққатҷалбкунанда истифода баранд, то тавонанд на танҳо мавқеи худро дар бозори иттилоот нигоҳ доранд, балки хонандагони навро низ ҷалб намоянд.

Дар ин замина, рӯзномаи «Ҷумҳурият» ҳамчун яке аз нашрияҳои бонуфузу таърихӣ ҷумҳурӣ, ки аз замони таъсисёбӣ то имрӯз дар фазои иттилоотии кишвар ҷойгоҳи хосси худро нигоҳ доштааст, намунаи ибратомӯзи мутобиқшавӣ ба шароити нав арзёбӣ мегардад. Ин рӯзнома тавонистааст бо нигоҳ доштани вижагиҳои касбии матбуоти анъанавӣ, ҳамзамон, дар муҳтаво,

шакл ва намуди пешниҳодии маводди худ ислоҳоти муҳимму зарурӣ ворид намояд.

Баррасии мавқеи нашрияҳои даврӣ дар шароити муносири рақобати воситаҳои иттилооти оммавӣ, таҳлили механизмҳои мутобикшавии онҳо ва пажӯҳиши таҷрибаи рӯзномаи «Ҷумҳурият» ба сифати мисоли барҷаста, метавонад ба дарки амиқи вазъи феълӣ ва дурнамои рушди матбуоти тоҷик мусоидат намояд.

Дар тули фаъолияти худ «Ҷумҳурият» дар тарғиб ва ҳимояи забони миллий, марзу бум, ниғаҳдошти яқпорчагии Тоҷикистон, истиқлолияти давлатӣ, ваҳдати миллий саҳми калон дорад. Ҳоло нашрияи «Ҷумҳурият» бо теъдоди беш аз 50 ҳазор нусха аз чоп баромада, ягона рӯзнома дар миқёси ҷумҳурӣ ба шумор меравад. Рӯзнома дорои сомонии худ буда, ҳамаҷуза матолиби нашршуда дар он гузошта мешавад.

Доир ба пайдоиш ва таърихи рӯзномаи «Ҷумҳурият» дар сомонаш чунин омадааст: «Нахустшумораи «Ҷумҳурият»-и кунунӣ 15-уми март соли 1925 бо номи хушсадову умедбахши «Иди тоҷик» дар Душанбе ба таъъ расида, воқеан ҳам барои ҷумҳурии тозатаъсиси Тоҷикистон ва миллати мутамаддини тоҷик рӯйдоди муҳимми таърихӣ буд. Зеро замонаи бераҳм рӯшанфикронамонро нишони тир мекард, китобҳои ниёконамонро дар оташи ҷаҳолат месӯхт ва доираи амали забони тоҷикиро маҳдуд месохт.

Мақсаду мароми рӯзнома аз шумораи дуввум, ки ба худ номи «Бедории тоҷик»-ро гирифт, мушаххасу равшантар гаштанд. Тоҷик воқеан ҳам беш аз ҳама ба бедории сиёсӣ ва худшиносии миллий ниёз дошт. Рӯзномаи «Бедории тоҷик» бо дарки масъулият ин рисолати бузургро бар дӯш гирифт.

Нашрияи «Ҷумҳурият» таърихи зиндаи Тоҷикистон ва мардуми он мебошад. Он дар муборизаҳо барои мановфеи миллий пешгому парчамбардор буд. Маҳз бо талошҳои рӯзномаи «Ҷумҳурият» забони тоҷикӣ мақоми давлатӣ гирифт. Саҳми рӯзнома дар боло бурдани дараҷаи худшиносии миллий ҳам шоистаи таҳсин аст. Истиқлолияти давлатии Тоҷикистон ба рӯзномаи «Ҷумҳурият» ва кормандони он болу пар бахшид. Марҳилаи наву муҳимтаре

барои кору эҷод оғоз ёфт. Соли 1995 «Ҷумҳурият» мақоми нашрияи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистонро гирифт ва чопи мунтазами он ба роҳ монда шуд: аввалҳо ҳафтае як шумора, баъдтар ду шумора. 14-уми марти соли 2000 бо фармони Президенти мамлакат «Ҷумҳурият» нашрияи расмӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳисобида шуд. Нақшу саҳми «Ҷумҳурият» дар тарғибу ташвиқи дастовардҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии Тоҷикистони соҳибистиклол бебаҳс мебошад» [155].

Рӯзномаи «Ҷумҳурият» қабл аз солҳои соҳибистиклолӣ низ ҳамчун нашрияи расмӣ дар ҳудуди мамлакат таҳти унвони «Тоҷикистони советӣ» нашр карда мешуд. Аз сатҳ ва дараҷаи маводди тӯли ин солҳо дар рӯзнома нашргардида маълум мегардад, ки аҳаммияти муҳими ташаккули афкори ҷамъиятиро доро буда, хонандагони сершуморро соҳиб буд. Махсусан пас аз дигаргуниҳои сиёсӣ ва ирфонӣ охири солҳои 80-уми асри пешин сатҳ ва дараҷаи маводди нашршаванда боз ҳам бештару таваҷҷуҳи ҷомеа ба он куллан тағйир ёфтааст.

Мо барои равшантар эҳсос намудани мавзӯ ва хусусияти маводди нашршаванда зарур шуморидем, ки чанд шумораи ин рӯзномаро аз соли 1990 мавриди таҳлил қарор дода бошем. Пеш аз ҳама нуқтаи басо ҷолиби диққат ин унвонгузори маводди нашрия мебошад. Дар шумораи №170 аз 28 июли соли 1990 матлабҳои таҳти унвони «Трактори ҳамакора», «Алафи фаровон», «Бо маблағи колхоз», дар шумораи №173 аз 3 августи соли 1990 таҳти унвони «Дашти лабташна шунав», дар шумораи №201 аз 6 сентябри соли 1990 таҳти унвонҳои «Дастагуле дар оғӯши кӯҳсор», «Одам ҳасту коргар нест», «Ҳоит обод мешавад» ва даҳҳои дигар маводди ҷолиби публитсистиро вомехӯрем. Хусусияти хоси ин маводҳои нашршуда аз он иборат аст, ки хусусияти сирф ҳизбӣ надорад ва аслан ба рушди иқтисодиву иҷтимоии мамлакат дар он солҳои душворро ифода менамояд. Фаъолияти рӯзноманигорӣ дар баробари тавсиф аз фаъолияти анҷомдодашуда, инчунин танқиди мушкилоти мавҷударо низ дар бар мегирад, ки дар маводҳои соли зикргардида баръало дида мешавад.

Пас аз мақоми нашрияи расмӣи Ҷумҳурии Тоҷикистони соҳибистиқлолро соҳиб гардидан низ рӯзномаи «Ҷумҳурият» фаъолияти самаровари худро идома дода, ба хонандагони худ матлабҳои басо диққатҷалбкунанда ва арзишмандро пешкаш намуд. Дар арафаи иду чашнҳои муҳими миллию давлатӣ саҳифаи аввали рӯзномаро номаҳои табрикии сарвари давлат, дар саҳифаҳои дигар рушди иқтисодиву иҷтимоии кишвар ва матолиби арзишманд нашр карда мешуданд. Масалан дар шумораи №41 аз 12 апрели соли 2005 маводе таҳти унвони «Деҳқонон шитоб доранд» басо муҳиму диққатҷалбкунанда мебошад. Сарлавҳаи мазкур нишон медиҳад, ки мардуми заҳматкаш ба оғози мавсими киштукор бо рӯҳияи баланд ва омодагии ҷиддӣ машғуланд. Ин унвон паёми умедбахш дошта, аз фаъолият, меҳнатдӯстӣ ва талоши деҳқонон барои ҳосили фаровон дарак медиҳад, ки барои Тоҷикистони баъдичангӣ басо рамзиву муҳим арзёбӣ карда мешавад.

Соли 2005 барои мардуми тоҷик ҳамчун соли қабули яке аз аввалин пешниҳодҳои Тоҷикистон дар арсаи байналмилалӣ басо муҳиму рамзӣ мебошад. Дар яке аз шумораҳои нашрия аз моҳи март соли 2005 матлабе таҳти сарлавҳаи «Даҳсолаи байналхалқии «Об барои ҳаёт» оғоз ёфт» нашр гардидааст, ки қисмати асосии матлаб чунин оғоз меёбад: «22 март Рӯзи байналхалқии об ва боигарии обӣ эълон шудааст. Мувофиқ ба резолютсияи Ассамблеяи генералии СММ дар ситоди СММ маъракаи ботантанае гузашт, ки ба оғози «Даҳсолаи амалиёти байналхалқии «Об барои ҳаёт 2005-2015» бахшида шуда буд. Дар ин бора сардори департаменти хабарнигории Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон Игор Сатторов дар нишасти матбуотӣ хабар дод».

Ин матлаб намунаи хабари расмӣ ва иттилоотии муҳиме мебошад, ки ба мавзӯи глобалӣ ва барои Тоҷикистон дорои аҳаммияти бузург рабт дорад. Рӯзноманигор дар ин хабар бо услуби расмӣ ва кӯтоҳ рӯйдоди байналмилалӣ-оғози «Даҳсолаи амалиёти байналхалқии Об барои ҳаёт 2005-2015»-ро ба хонандагон мерасонад. Иқтибоси манбаи расмӣ (Игор Сатторов) эътимоднокии иттилоотро таъмин мекунад ва нишон медиҳад, ки хабар ба таври касбӣ таҳия шудааст. Нашри чунин мавод на танҳо огоҳии ҷомеаро дар бораи сиёсати об ва

масъулияти инсон дар истифодаи дурусти он баланд мебардорад, балки чойгоҳи Тоҷикистонро ҳамчун пешсаф дар ташаббусҳои ҷаҳонии марбут ба захираҳои об муаррифӣ мекунад.

Дар шумораҳои соли 2010 яке аз масъалаи муҳимтарин ин масъалаи бунёди НБО «Роғун» мебошад. Давоми ин сол дар шумораҳои гуногуни рӯзнома маводҳои зерин ба ин масъала бахшида шудаанд: шумораи № 1-2 аз январи соли 2010 «Роғун – имтиҳонгоҳи номус ва ҳамбастагии миллӣ»; № 5-6 аз 7 январи соли 2010 «Бунёди нерӯгоҳи Роғун масъалаи ҳаёту мамоти давлати Тоҷикистон аст!»; №7 аз 9 январи соли 2010 «Роғун – агар ба ҳашар ниёз аст, бо чон мепазирем»; №20 аз 6 феввали соли 2010 «Роғун хоби киро ҳаром мекунад»; № 31-32 аз 11 марти соли 2010 «НБО-и Роғунро бе Шумо ҳам месозем»; № 33-34 аз 13 марти соли 2010 «Ба сохтмони нерӯгоҳи Роғун таваҷҷуҳ бештар мегардад» ва дахҳо матлаби дигар дар ҳар шумораи рӯзнома, ки барои он солҳои хусусияти хос ва муҳими ҳам сиёсӣ ва ҳам иқтисолӣ дошт.

Матлабҳои рӯзномаи «Ҷумҳурият» дар соли 2010, ки ба мавзӯи сохтмони Нерӯгоҳи барқи обии Роғун бахшида шудаанд, аз нигоҳи публицистӣ аҳамияти ғавқулодаи сиёсӣ, иҷтимоӣ ва маънавӣ доранд. Онҳо намунаи олии журналистикаи ватандӯстона ва публицистикаи сафарбаркунанда ба ҳисоб мераванд, ки қудрати суҳанро ба хидмати манфиатҳои миллӣ равона кардаанд.

Рӯзномаи «Ҷумҳурият» дар ин маврид вазифаи хоси худ – бедор кардани ҳисси ватандӯстӣ, ифтихори миллӣ ва масъулияти шаҳрвандиро бо тавоноӣ иҷро намуд. Мақолаҳои мисли «Роғун – имтиҳонгоҳи номус ва ҳамбастагии миллӣ» ва «Бунёди нерӯгоҳи Роғун масъалаи ҳаёту мамоти давлати Тоҷикистон аст!» бо забони эҳсосӣ ва далелҳои қавӣ навишта шуда, хонандаро ба андеша ва амал даъват мекарданд. Дар онҳо на танҳо иттилоъ, балки нерӯи қавии равонӣ ва ҳисси ҳамбастагӣ эҳсос мешуд. Ин гуна навиштаҳо рӯҳи миллӣ ва иродаи ҷомеаро бедор намуда, Роғунро аз як сохтмони техникӣ ба рамзи ваҳдат ва худшиносии миллӣ табдил доданд. Ҳар як ҷумлаи ин матлабҳо на танҳо хабар, балки паёми мубориза барои истиқлолияти энергетикӣ ва сарбаландии давлат

буд. Ин матлабҳо василаи ташаккули афкори умум гардиданд, онҳо байни мардум ва давлат иртиботи равонӣ барқарор карданд. Бо забони даъватгарона ва бо ишораи масъулияти шаҳрвандӣ, рӯзнама мардумро ба ҳисси ягонагӣ даъват намуда, сохтмони Роғунро ҳамчун корномаи умумимиллӣ муаррифӣ кард.

Дар ин шумораҳои ин солаи нашрия ҳамчунин маводҳои, ки баробарии гендерӣ, саломатии ҷомеа, фарҳангу маданият, вазъи сиёсӣ иқтисодии ҷаҳони муосир, мушкилоти иқтисодиву иҷтимоии замон ва монанди инҳоро низ дар мегирад. Масалан мақолаи «Занон неруи созандаанд» дар шумораи 29 – 30 аз 6 мартӣ соли 2010 мақоми занон дар ҷомеа, «Панҷрӯд – маккаи ҳаводорони шеърӣ форсӣ-тоҷикӣ» дар шумораи № 13-14 арҷгузорӣ ба фарҳанг ва адабиёти миллӣ, «Саломатии модар – саломатии миллат» дар шумораи 29-30 аз 6 мартӣ соли 2010 аҳамияти солимии ҷомеа ва монанди ин мақолаҳои басо ҷолиб ва дорои аҳамияти бузургӣ илмиву амалиро метавон вохӯрд, ки дар ташаккули афкори аҳоли ва ҷомеаи кишвар басо саҳмгузор, дар рушди иқтисодиву иҷтимоии мамлакат бошад нақши басо муҳими таърихӣ идеологиро иҷро намуд. Дар чанд соли охир рӯзнамаи «Ҷумҳурият» бо маводди ҷолиб ва шакли пешниҳодот миёни хонандаҳо маҳбубияти тоза касб намуд. «Сухани рӯз», «Тоҷикистон», «Ҷаҳон дар як сатр», «Шаҳрванд: Ҷӯшаи номаҳои бетаҳрир», «Ҷаҳон», «Ҷиноят ва ҷазо» ва «Пурсиш ва посух» аз рубрикаҳои доимии нашрия дар солҳои охир мебошад. Бо истифода аз матолиби дар солҳои мухталиф нашршуда дар рӯзнамаи «Ҷумҳурият», таҳлилу баррасӣ менамоям ва мебинем, ки чӣ гуна «Ҷумҳурият» дар як муддати кӯтоҳ ба ин сатҳи баланд расид. Кадом омилҳо таъсир гузоштаанд, то эътиоди омма ба нашрия боло равад ва боиси қавӣ гардидани иртиботи мардум ба ҳаёти расмӣ гардад. Ҳамчунин, кадом мавзӯҳо нақши нашрияро дар ҷомеа пуртаъсир намудааст.

Маҷмуан, дар ҳар шумораи нашрия аз 15 то 25 маводди хабарӣ таҳлилӣ ба ҷоп мерасад, ки онҳо фарогири мавзӯҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, энергетика, муҳоҷират, илм, маориф, фарҳанг ва туризм мебошанд. Ҳамчунин, аз он ки «Ҷумҳурият» нашрияи расмӣ кишвар мебошад, дар ҳама шумораи он одатан дар саҳифаи аввал, баъзан дар ҳама саҳифа паёмҳо, суҳанронӣҳо,

мулоқотҳо, сафарҳо, мусоҳибаҳо, барқияҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба нашр мерасанд. Қонуну фармонҳои Президент, қарорҳои ҳукумат, амрҳои Президент низ дар ин нашрия ба чоп мерасанд.

Бо вучуди он ки «Ҷумҳурият» нашрияи расмист, аммо дар ин росто, аз матолиби хонданию қолиб низ орої намебошад. Муҳаққиқ М. Муродов ба ҳамин мазмун чунин таъкид мекунад: «Нашрияи «Ҷумҳурият» дар низоми матбуоти имрӯзаи мо аз ҳар ҷиҳат бартарӣ ва афзалият дорад, ки инро метавон дар шакли воҳид, мундариҷаи рангин, ороиши касбӣ, усули замонавии таҳияи мавод, гуногунҷанрии матолиб, забони шево ва қобилияти хуби нигорандагии ходимонаш арзёбӣ намуд» [63].

Мавзӯҳои рӯзнома шарҳу тавзеҳи рафти воқеаҳо дар Тоҷикистон ва ҷаҳон, таҳлил ва шарҳи масъалаҳои сиёсӣ ва иқтисодӣ, иҷтимоӣ-ҳуқуқӣ ва ҳаёти иҷтимоӣ ва фарҳангии мамлакатро дар бар мегирад. Нашрия ба андозаи А-2 дар 4 саҳифа нашр мешавад. Дар як ҳафта 5 маротиба: рӯзҳои душанбе, сешанбе, чоршанбе, панҷшанбе ва ҷумъа рӯйи чоп меояд.

Дар рӯзнома аксари жанрҳо истифода мешаванд. Аммо хабар дар ин рӯзнома қойгоҳи махсус дорад, аз он ки хабар сареҳиятро меписандаду қомеа низ навгониро дар он ҷӯё мешаванд, он бояд ба таври фаврӣ ба омма пешниҳод карда шавад. «Ҷумҳурият», ки нашрияи ҳаррӯза аст, рӯйдодҳоро ба таври фаврӣ ба омма паҳн мекунад ва аз ҳар навгонии кишвару хориҷ оммаро огоҳ месозад.

Қариб дар ҳама шумораҳои рӯзномаи «Ҷумҳурият» ахбори дохилу хориҷ ба назар мерасад. Зери як рубрикаи «Ҷаҳон дар як сатр», ки дар саҳифаҳои 1 ва 3-и нашрия қой дода шудааст, ҳамарӯза хабарҳои ҷаҳон дар шакли хроника ва хабари қутоҳ пешкаши хонандаҳо мешавад. Масъули гӯша ё рубрикаи ҳамарӯза бо истифода аз хабаргузориҳои машҳури дунё, муҳимтарин рӯйдодҳоро таҳияву тарҷума ва ба чоп мерасонад.

Аз он ки ҳама хабарҳои ин гӯша дар шакли хроника ва хабари қутоҳ зери таҳияи як нафар ба чоп мерасанд, табиист, ки якшаклии онҳо аён аст. Аз ҳамин сабаб, мо лозим надонистем, ки ахбори ин гӯшаро низ ба таҳлили худ дохил кунем.

Рубрикаи «Тоҷикистон» дар саҳифаи аввали рӯзномаи «Ҷумҳурият» ҷойгир аст. Зери ин рубрика ҳамагӯза хабарнигорони нашрия хабарҳо ба таъби расонидаанд. Дар шумораи №7-и 9 январи соли 2017 чор хабар ҷой шудааст. «Дар натиҷаи тадбирҳои андешидаи Ҳукумати мамлакат соли 2017 шумораи сайёҳон 24,9% афзуд», сарлавҳаи хабаре мебошад, ки дар ин шумора ба ҷой расидааст. Нахуст бояд гуфт, ки сарлавҳа хеле дароз аст. Аллакай аз сарлавҳа ҳавсалаи хонанда барои идомаи минбаъдаи хабар мекоҳад, зеро ҳадаф муайян шудааст. Матни хабар чунин аст: «Ҷорӣ шудани реҷаи бераводид бо 11 кишвари ҷаҳон, дар тӯли панҷ соли аввали фаъолият аз андоз аз ғоида озод намудани ширкатҳои сайёҳӣ, аз андоз аз арзиши иловашуда ва боҷи ғумрукӣ озод намудани воридоти таҷҳизот ва масолеҳи сохтмонӣ барои бунёди иншооти сайёҳӣ, таъсиси мақоми алоҳидаи давлатии бахши сайёҳӣ, татбиқи самараноки Барномаи рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2015-2017, дар шабакаи Интернет фаъол шудани Портали миллии сайёҳӣ бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ ва дигар тадбирҳои андешидаи Ҳукумати мамлакат имконият доданд, ки соли 2017 шумораи сайёҳон дар кишвар 24,9 % афзояд», – шарҳ медиҳад муаллиф. Ин хабари васеъ буда, муаллиф бо зикри чанд сарчашма зиёд шудани «шумораи сайёҳон дар кишвар 24,9 %»-ро зикр мекунад.

«Баррасии масоили мубрами ҳамкориҳо. Муовини якуми вазири корҳои хориҷӣ Низомиддин Зоҳидӣ бо Сафири фавқулода ва мухтори Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Муҳаммадгул Залмай Юнусӣ мулоқот кард. Ҳангоми вохӯрӣ мусоҳибон атрофи масъалаҳои мубрами муносибатҳои дуҷонибаи Тоҷикистону Афғонистон ва таҳкими ҳамкориҳо дар соҳаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ ва амният мубодилаи афкор намуданд». Хабарӣ баъдӣ ба талаботи жанри ҷавобгӯ набуда, дар он бисёр камбудӣҳо ба назар мерасанд. Фаврият аслан риоя нашудааст. Ҳатто дақиқ нест, ки кай вохӯрӣ доир гаштааст.

Дар хабари баъдӣ мушоҳида мекунем, ки ин раванд то кадом андоза риоя карда шудааст. Ин хабари кутоҳ, ки мазмунӣ: «22 декабри соли 2017

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни ироаи Паём ба Маҷлиси Олӣ, дар баробари дигар вазорату идораҳо, дар назди Бонки миллии низ як қатор вазифаҳо гузоштанд. Дар робита ба ин, бо мақсади иҷрои саривақтии вазифаҳои гузошташуда, раёсати Бонки миллии Тоҷикистон бо қарори навбатӣ, чиҳати таъмини рақобати солим дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва дастрасии аҳоли ба воситаҳои молиявӣ, қалби бештари сармоя ба низоми бонкӣ, ба Дастурамали №176 «Дар бораи тартиби танзими фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ» тағйирот ворид намуда, ҳадди ақалли сармояи оинномавиرو барои таъсиси бонк 50 миллион сомонӣ муқаррар намуд», – ифода мекунад, аслан хабар нест. Танҳо бо як ҷумла аз Паём гуфтаеро дубора муаллиф таъкид кардааст. Яъне, хабаргузори ва роҳҳои огоҳонидани ҷомеа ба воситаи хабарҳо дар нашрия ҷоннок ба назар намерасад. Ин тарзи пешниҳоди матраб нақши нашрияро қамранг кардааст ва таъсиррасонӣ дар нашрия заиф шудааст. Мебояд, ки дар шакли пешниҳод ва сареҳияти ахбори рӯзнома диққати ҷиддӣ дода шавад.

Рубрикаи «Ҷаҳон» рӯйдодҳои ҷаҳонро дар бар мегирад. Дар ин ғӯша 4 то 6 хабар аз расонаҳои машҳури дунё, мисли «РИА Новости», «АИР Новости», «Space News», «Khaieej Times», «Reuters», «Росталт.ру», «Interfax.ru», «Zakon.kz» ва ғайраҳо таҳия мегарданд. Ин ғӯша аз чанд чиҳат барои таъсир расонидан ба афкори умум муфид аст. Аз ҷумла, вақте ки дар ин ғӯша хонанда хабарҳои ҷаҳонро меҳонаду аз набзи ҷаҳон огоҳ мешавад, онро ба осоиштагии кишвар муқоиса намуда, дар нигоҳдошти сулҳу субот ҷаҳд менамояд. Ҷун аз рӯйи мушоҳидаҳо дар ғӯша одатан хабарҳои ҷоп шудаанд, ки аз нооромии дунё оварда шудаанд. Чанде аз сарлавҳаҳои меорем: «Низомии Камерун 12 сайёҳи аврупоиро аз асорат озод карданд» «Ҷангии «ДИ» дар ихотаи низомии Сурия», («Ҷумҳурият» 5.04.2018. №68), «Боздошти таблиғари террористон дар кишварҳои ИДМ», «Ба Афғонистон дар мубориза бо терроризм танҳо Русия ёрӣ дода метавонад» («Ҷумҳурият» 7.04.2018. №68), «ИМА ба «ҳамлаи кимёӣ» дар Сурия «ҷавоби байналмилалӣ низомӣ» доданист» («Ҷумҳурият» 11.04.2018. №68). Дар дигар самтҳо низ хабарҳо ба ҷашм

мерасанд, аммо бештари онҳоро вазъи ноороми дунё ташкил медиҳад. Агар зери ин рубрика маводди таҳлилӣ низ ба чоп мерасид аз манфиат холӣ намебуд. Саҳифаи 2 ва 3-и нашрияро аслан маводди таҳлилӣ ташкил медиҳад. Дар самти сиёсат ва тарғиби ҳамаҷуза матолибе ба нашр мерасад, ки барои тарғиби сиёсати ҳукумат ва ба афкори умум расонидани он мусоидат мекунад.

Дар ин самт дар чор моҳи соли 2018 ҳудуди 120 мавод аз чоп баромадааст. Мавзӯҳои бахши сиёсӣ аслан ба Истиқлолияти давлатӣ, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Паёми Президент, Ваҳдати миллӣ, хатари терроризму экстремизм, хатари ҳизбҳои динӣ ба давлатдорӣ миллӣ ва дар умум ҳама он масъалаҳое, ки ҳадафу мақсад ва дурнамои сиёсатро бозгӯ мекунад, ба ҷомеаи Тоҷикистон бо таҳлилу баррасӣ фаҳмонида шудаанд.

Самти фарҳанг дар рӯзномаи «Ҷумҳурият» ҷойгоҳи махусус дорад. Дар ҳама шумораҳои нашрия як ё якчанд маводди фарҳангиро вохӯрдан мумкин аст. Масалан, дар боби ҳифзи забони тоҷикӣ ва гиромидошти он дар шумораи №44 27.02.2018 таҳти унвони «Забони тоҷикон» мақолаи Шоири халқии Тоҷикистон Камол Насрулло аз чоп баромадааст, ки дар он гуфта мешавад: «Мо тоҷиконем ва аминем, ки миллати фарҳангпарвар ва некманиши мо ҳамеша дар олами илму ҳикмат, шеърӯ адаб ва инсонигариву сифатҳои шоиставу баланди инсонӣ, мисли маниши неку ҳомии роҳи ростин будан, тоҷе аз шараф бар сар доштааст. Имрӯз мо тоҷикон бо Истиқлолияти давлатии худ тоҷи шарафи худро бар сар ниҳодаем ва ифтихорманду сарфароз аз ҳувияти миллӣ ва гузаштаи пурифтихори хешем. Бале, мо миллате ҳастем, ки бунёди зебоипарастӣ дорад, зебоихоро мепарастем ва ҳар чи зебову шоиста аст, мансуби хеш медонем ва бо он ифтихор мекунем. Ва вожаи «тоҷ»-ро ба исми миллати шарифи мо тоҷбахши тақдир бахшидааст, яъне ин амри Худованд аст ва мо онро бо ифтихор дар номи худ ҷовидона нигоҳ хоҳем дошт» [135, 2018. – 27 феврал]. Албатта, дар дигар нашрияҳо низ дар ин боб мақолаҳо ба ҷашм мерасанд, аммо афзалият ва пуртаъсир шудани аксари матолиби «Ҷумҳурият» дар он аст, ки бештари мақолаҳоро дар баробари ходимони ҳуди нашрия, нафарони шинохтаи кишвар, мисли нависандаҳо, шоирон ва олимон, менависанд.

Ҳамчуни, дар шумораҳои соли 2018 маводҳои зиёдеро вомехӯрем, ки доир ба зинда намудани ҳунар ва русуми мардумӣ бахшида шудаанд. Вижагиҳои матолиби нашршудаи мавзӯҳои фарҳангӣ дар он аён мегардад, ки онҳо дар заминаи хушкӣ ҳолӣ навишта нашудаанд, балки бо роҳи таҳқиқ ва муайян намудани нозуки ва таърихи ҳунарҳои мардумӣ пешкаши хонанда шудаанд. Масалан, «Ашағлони ростина...» яке аз урфу одатҳои тоҷикони қадима ба ҳисоб меравад ва он то чанд соли қабл дар баъзе аз деҳоти кишварамон монда буди ҳалос. «Ашағлони ростина...» – зеро ҳамагон унвон барои аз сари нав эҳё намудани ин одат маводде ба ҷоп расидааст, ки бозгӯйиқунандаи таърих ва сабаби истифодаи он аст: «Аз қадим фарҳанги мардуми мо таронаҳое, ки ақоиди бостонии инсонҳоро роҷеъ ба ҳаводиси табиат ва воқеаҳои зиндагӣ ибраз намудаанд, мавқеи муҳим доранд. Чуни таронаҳоро «сурудҳои афсуни» гуфтаи ҷои аст. Тавассути таронаҳои афсуни мардум ҳар гуна ҳаводиси ноҳуши табиат ва рӯзгорашонро пешгӯӣ карда, бо ин роҳ ба зироаташ хайру баракат таманно менамуд. Масалан, ҷиҳати раҳӣ аз ноҳушиҳо маросиме ташкил мекарданд, ки он дар байни мардуми водии Хатлон, Рашт як қисми водии Ҳисор «Ашағлон» ва байни мардуми Ҳисор, Сурхандарё, Қашқадарё, Бухоро, Самарқанд, водии Фарғона «Сусхотун», «Сусмомо», «Ялқонхотун», «Момӣ борон», «Ҷилахотун», «Тӯӣ Сусмомо» ва ғайра ном дошт. Иҷроқунандагони маросим, ки асосан пиразанҳо буданд, ба Ашағлон - Ҳудӣ борон, ки дар «Авасто» бо ин симӣ обӣ ободонӣ ва баҳру дарёҳо бо номӣ Аноҳито мавҷуд аст, мурочиат мекарданд, ки борон фиридад» [135, 2018. – 15 феврал], – омадааст дар мақола. Ба ин мазмун, чандин мақоларо вохӯрдан мумкин аст, ки барои эҳӣ расму русум ва анъаноти гузашта бахшида шудаанд.

Давомӣ соли 2019 низ дар рӯзнома маводҳои зиёди ҷолибу хонданӣро мутолиа мумкин аст. Дар шумораҳои нашршудаи соли 2019 бештар дар масъалаҳои ободонӣ созандагӣ, таҷлили ҷашну маросимҳои миллии аҷдодӣ, истеҳсоли маҳсулоти ватанӣ, банӣди корхонаҳои саноатӣ ва ободонӣ бунёдкорӣ мақолаҳо ҷоп шудаанд. Аз ҷула, дар шумораи №18 таҳти сарлавҳа

«Исфара. Симои нави шаҳри куҳан» маводе ба нашр расидааст, ки аз пешрафт ва ободкориҳо дар шаҳри Исфара дар он оварда шудааст. Ба таъкиди муаллифи мақола: «Исфара яке аз минтақаҳои қадимаи кишвар аст, ки ба шарофати соҳибистиклолӣ ва заҳмати софдилонаи мардуми сарбаланду меҳнатдӯст ва илмпарвару адабпарвараш, беш аз пеш шукуфтан дорад. Сокинони ин шаҳри бостонӣ бо шукргузорӣ аз фазои орому осудай Ватан баҳри боз ҳам ободтар намудани он камари ҳиммат бастаанд» [135, 2019. – 23 январ]. Муаллиф дар мақолаи худ хонандаро ба андешае водор месозад, ки маҳз иқдомҳои ҳамешагӣ, талошу заҳмат дар роҳи ободонӣ метавонад, дилхоҳ ҷойро ободу зебо созад. Ба хулосаи муаллиф натиҷаи талошу заҳмати сокинон аст, ки имрӯз шаҳри бостонии Исфара симои шаҳри муосир ва пешрафтaro гирифтааст. Дар шумораи дигари ин сол ба ҳамин мавзӯ монанд, мақолаи дигар вобаста ба рушду пешрафт ва ободкориҳо дар шаҳри Душанбе таҳти унвони «Душанбе. Фардо аз имрӯз зеботар мешавад» ба чоп расидааст. Дар ин мақола муаллиф таъкид месозад, ки баҳши меъморию шаҳрсозӣ ҳамеша зери таваҷҷуҳи роҳбарияти олии Тоҷикистон қарор дорад. Аз ҷумла, рушди чашмраси шаҳри Душанбе натиҷаи ҳамин тавваҷҷуҳ ба ҳисоб меравад. Дар мақола оварда шудааст: «Дастуру супоришҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба таҳия ва тасҳеҳи нақшаҳои генералии шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ, дар асоси қоидаҳои шаҳрсозӣ бунёд намудани иншоот ва биноҳои замонавӣ боз як тақонест ба рушду нумуи шаҳрсозӣ. Аз ин рӯ, Тоҷикистон рӯз ба рӯз мешукуфат. Солҳои охир, симои тамоми шаҳру ноҳияҳои кишвар куллан дигар шудааст, хусусан пойтахти он – Душанбе» [135, 2019. – 29 март]. Ҳамин тавр, вобаста ба масъалаи ободонию созандагӣ дигар мақолаҳоро низ мутолиа намудан мумкин аст, ки маҳаки талбиғ ва ташвиқи он тафаккури хонанда ҷо намудани созандгӣ ва рушд мебошад.

Дар баробари ин, дар шумораи соли 2019 ҷуноне зикр намудем, оид ба дигар мавзӯҳо низ матлабҳо ба нашр расидаанд. Аз ҷумла, дар шумораи №188 соли 2019 вобаст қасби омӯзгорӣ дар саҳифаи аввали рӯзнома мавод ба чоп расидааст. Дар матлаб таҳти унвони «Муқаддастарин пешаи рӯи олам» муаллиф

оид ба касби пурифтихори омӯзгорӣ андешаҳояшро овардааст. Дар мақола ба хонанда талқин мегардад, ки «устод, омӯзгор – муаллиф маданияти баланд дошта, бо тамкину одоби хосса суҳанронӣ менамояд, намуди зоҳирии худро ҳамеша таҳти назорат қарор медиҳад ва пурсабриро таҳаммулпазириро шиори ҳамешагии худ менамояд» [135, 2019. – 4 октябр]. Муаллиф дар мақола ба андешаи хонанда ҷо намудан меҳаҳад, ки омӯзгори асилу ҳақиқӣ ҳамеша ҳусни баён ва муоширати худро такмил медиҳад ва покизагию боназokatиро риоя карда, бо маданияти худ намунаи ибрати шогирдон мегардад.

Соли 2020 низ рӯзномаи «Ҷумҳурият» бо фарогирии тамоми соҳаҳо матолиби худро дар жанрҳои мухталиф ба нашр расонидааст. Мавзӯе, ки дар ин сол бештар нашр шудааст ва мо онро мавриди таҳлилу таҳқиқ қарор додем, ин мавзӯи कोरोनाвирус мебошад. Аз масъалаҳое, ки дар ин давра хабарсоз гашта буд, ки мавзӯи कोरोनाвирус буд. Дар ин давра маҳз паҳни иттилооти бардурӯғ ва хабарҳои ҳангомаофар боис гашта буд, ки ҷомеа бо таҳлука аз ин вабо зиндагӣ мекард. Бо назардошти ҳамин ҳолат рӯзномаи «Ҷумҳурият» барои паст кардани шиддати ин ҳангомаҳо силсила маводҳоро дар шаклҳои гуногуни жанрӣ ба нашр расонидааст. Масалан, дар шумораи №127 мавод таҳти унвони «Коронавирус. Аз муборизаи босамар то судури фармоне, ки коми наҳзатиҳоро талх кард», дар шумораи №116 таҳти унвони «COVID ва Кабири – ду вирусе, ки тухми мусибат мекоранд», дар шумораи №99 таҳти унвонҳои «Коронавирус. Набояд ба иғвои шабакаҳои иҷтимоӣ дода шуд!», «436 нафари дигар аз бемории COVID-19 шифо ёфт», «Дар рӯи ғизо зарарҳои COVID-19 нест!», дар шумораи №97 таҳти унвони «1008 нафар аз бемории COVID-19 шифо ёфт», дар шумораи №95 таҳти унвони «Коронавирус. Дар 15 дақиқа аз нурҳои ултабунавш набуд мешавад!» ва амсоли ин матлабҳо ба нашр расидаанд. Дар маҷмӯъ агар мазмун ва моҳияти мақолаҳоро ба таҳлил кашем, дар онҳо як навъ руҳбаландкунии ҷомеа ба зиндагӣ, роҳҳои табобат, нотарс будан дар баробари ин беморӣ, гӯш надодан ба иғвои дигарон, дода нашудан ба овозаву дасисаҳо ва ғайра ба хонанда пешкаш карда шудааст. Гуфтан мумкин аст, ки аз мавзӯҳои марказӣ ва пурнашри соли 2020 дар нашрияи «Ҷумҳурият» маҳз ҳамин мавзӯ мебошад.

Дар солҳои 2021-2022 низ шумораи хонандагони рӯзнома бештар гардида, он мавқеи калидии худро ҳамчун серхонандатарин рӯзнома нигоҳ доштаст. Дар ин давра «Ҷумҳурият» ба бозтоби сиёсати давлатӣ, қарорҳо ва паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, масъалаҳои иҷтимоӣю иқтисодӣ, фарҳангӣ ва сиёсӣ аҳамияти махсус меод. Матлабҳои нашргардида дар шаклҳои таҳлил, мусоҳиба, гузоришҳои махсус ва мақолаҳои таҳқиқотӣ чоп гардида, мавзӯҳои мубрами ба рушди минбаъдаи муносибатҳои байналмилалӣ, иқтисод, истиқлолияти энергетикӣ, амнияти озуқаворӣ, ташаккул ва нигошдошти иқтисоди фарҳангӣ ва худшиносии миллиро дар бар мегиранд. Дар ин давра нашрия дар таҳкими афкори ҷамъиятӣ, баланд бардоштани маърифати сиёсӣ ва ҳуқуқии шаҳрвандон ва таблиғи арзишҳои миллию фарҳангӣ саҳми назаррас гузошт.

Рубрикаи «Сухани рӯз»-и нашрия, ки аз қисматҳои муҳим ба шумор меравад. Дар ин қисмат асосан суханҳое интихоб ва нашр карда мешаванд, ки аз қисматҳои фарзандони фарзонаи тоҷик, аҳамияти таъриху фарҳанг ва Истиқлоли давлативу Ваҳдати миллии Тоҷикистон тавсиф менамоянд. Дар шумораи №8 аз 13 январи соли 2021, ҳамчун сухани рӯз андешаҳои Президенти кишвар оид ба Қаҳрамони Тоҷикистон Шириншоҳ Шохтемур ҷой дода шудааст, ки қобили тавачҷуҳ мебошад: «Шириншоҳ Шохтемур дар умри кӯтоҳи худ тавонист дар таърихи миллат саҳифаҳои дурахшонро сабт намояд. Хизматҳои беназири ӯро ба назар гирифта, Ҳукумати мамлакат баъди 70-соли фаромӯшӣ ин фарзанди ҷонфидои миллатро бо унвони олии кишвар - Қаҳрамони Тоҷикистон сарфароз гардонид» [135, 2021. – 13 январ]. Ин суханҳо барои миллати тоҷик аҳамияти бузурги тарбиявӣ ва таърихӣ доранд, зеро эҳтиром ба шахсиятҳои миллатро тақвият дода, ҳисси ватандӯстӣ ва ифтихори миллиро дар дилҳои мардум бедор месозанд, ки мақсади асосии нашрия низ аз рубрикаи «Сухани рӯз» маҳз ҳамин мебошад.

Дар шумораи мазкури рӯзнома дар рубрикаи «Ҷаҳон» сарлавҳаи ҷолибе мавриди диққати хонандагон қарор мегирад. Сарлавҳа «Дар Россия озмоиши вакцинаи нави «Спутник Лайт» оғоз меёбад» унвон гирифтааст, барои хонанда

чолиб аст, зеро мавзуи мубрами ҷаҳонӣ – мубориза бо пандемияи COVID-19-ро инъикос мекунад. Он таваҷҷуҳи мардумро ба пешрафтҳои илмии Россия ҷалб намуда, ҳамзамон аҳамияти ҳамкориҳои байналмилалӣ ва умеди ҷомеаро ба ҳалли мушкилоти тандурустӣ нишон медиҳад. Сарлавҳа содда, равшан ва дорoi арзиши иттилоотии баланд мебошад. Аммо метавон ба шакли илмии сарлавҳаи мазкур аҳамияти ҷиддӣ дода, танҳо дар ин ҷумлаи кӯтоҳ мушкилоти хурдero пайдо намоем. Ба фикри банда дар сарлавҳаи мазкур хатогӣ дар истифодаи вожаи «озмоиши» дида мешавад, зеро аз нигоҳи услуби илмӣ ва забони расонаӣ бояд «озмоиши клиникаи вакцинаи нав» гуфта мешуд, то мазмун дақиқ ва илмӣ ифода ёбад.

Давоми солҳои 2020 ва 2021 масъалаҳои мазкур, махсусан мубориза бо пандемияи COVID-19 аз мавзӯҳои доимии матолиби рӯзнома ба шумор мерафт. Дар шумораи №17 аз 26 январи соли 2021 таҳти унвони «Пандемия: вақте ҷомеа аз як гиребон сар баровард» матлабе нашр гардидаст. Матлаби мазкур шакли хулосавии мувохисаи рӯзноманигор бо сардори Хадамоти назорати давлатии тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли мебошад. Вақте хонанда ба сарлавҳаи матлаби мазкур ошно мегардад, фикр мекунад, ки муҳтавои онро талошҳои дастаҷамъонаи ҷомеаи Тоҷикистон барои мубориза бо пандемияи COVID-19 ташкил менамояд. Аз нигоҳи сарлавҳа матлаб ҷаззоб ва ҷалбкунанда мебошад. Аммо баъди ошноӣ бо муҳтаво андешаи хонанда комилан тағйир меёбад. Зеро тавре дар матлаб қайд мешавад, он ба таври пурра масъалаи «таъмини доруҳои муассиру бехатар ва сатҳу сифати хизматрасонӣ»-ро дар давраи пандемия дар бар мегирад. Аслан матлаби мазкур ҷанбаи таҳлилӣ низ надошта, комилан маводди омӯрӣ мебошад, ки доир ба таъминоти доруворӣ ва техникӣ маълумот медиҳад. Аз ин бармеояд, ки матлаб ва сарлавҳаи он ба ҳамдигар мутобиқ нестанд.

Чун анъана дар шумораҳои гуногуни рӯзнома рубрикаи «Дар партави Паём» ҷой дода шудааст, ки бардоштҳо ва иҷрои дастуру супоришҳои аз Паёми Президенти кишвар бардоштгардидаро шарҳ медиҳад. Матлаби рӯзномаи «Ҷумҳурият» таҳти унвони «Лаҳш», ки дар шумораи №47 аз 4 марти соли 2021

чоп шудааст, аз нигоҳи мазмунӣ дорои арзиши иҷтимоиву иқтисодӣ ва сиёсӣ мебошад. Дар ин матлаб қайд мешавад, ки: «Ноҳияи Лахш яке аз мавзеъҳои зебоманзари ҷумҳурӣ буда, иқлими салқину форамаш барои парвариши меваю картошка ва талу теппаҳои он барои чорводорӣ басо мусоил мебошанд. Ба иттилои раиси ноҳия Файзулло Баротзода, дар Лахш ба рушди соҳаи картошкапарварӣ, ки яке аз манбаъҳои асосии даромаднокии аҳоли мебошад, диққати хоса зоҳир мешавад. Аҳли заҳмат дастурҳои дар Паёми навбатии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ироагаштаро бобати афзун намудани кишти картошка амиқан дарк намуда, баҳри иҷрои он омодагӣ мегиранд». Дар матни мазкур татбиқи дастуру ҳидоятҳои Пешвои миллат оид ба рушди соҳаи кишоварзӣ, бахусус картошкапарварӣ дар ноҳияи Лахш бозтоб ёфтааст. Матн нишон медиҳад, ки аҳолии ноҳия бо дарки масъулият барои иҷрои Паёми Президент саъю кӯшиш менамоянд, ки ин ба таври умум фазои мусбати рушд ва ҳамбастагии сиёсати давлатӣ бо ҳаёти мардумро инъикос мекунад. Бо вучуди ин, дар матн як қатор камбудииҳои услуби рӯзноманигорӣ низ мушоҳида мешаванд. Аввалан, ҳисси яктарафагии таблиғотӣ эҳсос мегардад, зеро матн бештар хусусияти тавсифӣ дорад ва аз иқтибос ё андешаҳои мустақими шахрвандон, мутахассисон ё деҳқонон ҳолӣ аст. Дуюм, маълумоти оморӣ ва таҳлилӣ дар бораи ҳаҷми истеҳсол, рушди иқтисодӣ ё натиҷаҳои назаррас зикр нашудааст, ки ин сатҳи иттилоотиро коҳиш медиҳад. Сеюм, услуби забонӣ каме расмӣ ва хушки хабарӣ аст, ки таъсири эҳсосӣ ва ҷолибияти хонданро кам мекунад. Дар маҷмӯъ, мақола бо вучуди мазмуни созанда ва ҳамоҳангии он бо Паёми Президент, аз нигоҳи услуби рӯзноманигорӣ ниёз ба таҳкими ҷузъиёти воқеӣ, гуногунрангии манбаъҳо ва истифодаи сабки таҳлилӣ дорад, то бештар таъсирбахш ва эътимоднок гардад.

«Ҷумҳурият» ҳамчун нашрияи серхонанда ва таҷассумгари таъриху фарҳанги ғаниву тӯлонии миллати тоҷик ҳамеша дар гиромидошту ҳифзи ном ва корномаи фарзандони фарзонаи миллати тоҷик талоши ҷиддӣ менамояд ва пайваста дар арафаи ҷашнҳои давлативу миллӣ ва санаҳои таърихӣ озмунҳои

зиёдеро баргузор менамояд. Икдоми мазкур аҳаммияти бузурги илмӣ ва амалӣ дорад, зеро на танҳо ҳисси ватандӯстӣ ва ифтихори миллиро дар ҷомеа таъвият мебахшад, балки ба таҳкими худшиносии миллий ва посдошти арзишҳои таърихиву фарҳангии халқи тоҷик мусоидат намуда, боиси дарёфти истеъдодҳои нави соҳаи рӯзноманигорӣ мегардад. Аҳаммияти ин озмунҳоро академики Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон Кароматулло Олимов чунин таъкид доштааст: «Озмунҳое, ки «Ҷумҳурият» мегузаронад, як навъ муаррифгари ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоию фарҳангии кишвари мо мебошанд ва аз ин ҷиҳат анъанаи хуб ба шумор мераванд» [135, 2021. –15 декабр].

Сафҳаи аввали шумораи №202 аз 11 октябри соли 2021 матлаби ҷолибе зери рубрикаи «Ҷамъбасти озмун» таҳти унвони «Ҷумҳурият: хидматҳои мондагори Шириншоҳ Шохтемурро бозтоб намуд» ҷойгир шудааст. Матлаби мазкур пурра шакли хабариро дар бар гирифта, доир ба маросими ҷамъбасти озмуне, ки нашрияи «Ҷумҳурият» дар ҳамкорӣ бо Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон доир ба гирифтани хотираи Қаҳрамони Тоҷикистон Шириншоҳ Шохтемур баргузор гардидааст, иттилоот менамояд. Аҳаммияти хос ва ҷолибияти матлаб аз он иборат аст, ки аҳли ҳаёти эҷодии рӯзнома дар як матлаб ҳам расми нақш тоҷиконаро дар пазириии меҳмонҳо тавсиф намуда, дар баробари ин ҷаззобияти хона-музейи Шириншоҳ Шохтемурро тавсиф намудаанд. Бо ҳамаи ин иқтифо накарда, бардоштҳои иштирокчиёни маросими ҷамъбасти озмунро доир ба шахсият ва хизматҳои фарзонафарзанди модари тоҷик Қаҳрамони Тоҷикистон Шириншоҳ Шохтемур ба таври зебо ва услуби хоси публицистӣ дарҷ намудаанд. Матлаби мазкур нигоҳ накарда ба он, ки хусусияти иттилоотрасонири дорад, хонданибоб ва ҷолиби диққату тавачҷуҳ мебошад.

Ҷаъолияти сермахсули нашрия сол аз сол афзун гардида истодааст. Танҳо давоми моҳи феввали соли 2022 дар шумораҳои рӯзномаи «Ҷумҳурият» зиёда аз 80 матолиби гуногуни иттилоотӣ ба таъри расонида шудааст.

Тавре аллакай қайд намудем, рӯзномаи Ҷумҳурият дар баробари масъалаҳои сиёсӣ ва муҳраи иқтисодиву иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ба хабару

гузоришҳо доир ба рушди варзиши миллӣ ва ҷаҳонӣ низ диққати ҷиддӣ равона менамояд. Дар рӯзнома таҳти рубрикаи «Варзиш» хабару иттилооти ҷолиби диққат ва муҳимтар аз ҳама саривақтӣ доимо нашр карда мешаванд. Масалан дар рӯзнома таҳти унвони «TEL AVIV GRAND SLAM 2022» сарлавҳаи алоҳида барои хабарҳои варзишӣ интихоб карда шудааст. Саҳифаи мазкур аз ҷониби шореҳи варзиши рӯзнома омода карда шуда, аз хабарҳои «Темур бо медали биринҷӣ баргашт», «Бозигарони олимпӣ хотима ёфт», «Ҳоккей» ва «Ҷоми Осиё – 2022» иборат мебошад. Барои таҳлил мо хабари кутохро таҳти унвони «Ҷоми Осиё – 2022» интихоб менамоям. Матни хабар шакли зеринро дорад: «Дар натиҷаи қуръакашии марҳилаи финалии Ҷоми Осиё – 2022 миёни футболбозони то 23-сола (1 – 19 июн, Ўзбекистон) мунтахаби олимпи Тоҷикистон дар гурӯҳи «D» бо тимҳои Арабистони Саудӣ, АМА ва Ҷопон бозӣ мекунад. Се гурӯҳи дигар чунинанд: Гурӯҳи «А»: Ўзбекистон, Эрон, Қатар, Туркменистон. Гурӯҳи «В»: Австралия, Урдун, Ироқ, Кувайт. Гурӯҳи «С»: Корея, Тайланд, Ветнам, Малайзия» [135, 2022. – 22 феврал]. Ба фикри банда хабари зикршуда дорои арзиши иттилоотӣ буда, хонандаро бо натиҷаи қуръакашии Ҷоми Осиё-2022 миёни футболбозони то 23-сола ошно месозад. Матн равшан ва фаҳмо навишта шудааст, аммо аз ҷиҳати услуби рӯзноманигорӣ каме хушку якранг буда, ҷолибият ва таҳлил надорад. Дақиқияти баъзе ҷузъиёт, аз ҷумла номи пурраи мусобиқа ва шакли баёни «се гурӯҳи дигар чунинанд», низ ба ислоҳ дорад. Хабар бояд бо забони расмӣтар, ҷузъиёти бештар ва сохтори ҷолибтар пешниҳод мегардид, то таъсири хонандагӣ он афзояд.

Яке аз вазифаҳои асосии ВАО махсусан рӯзномаҳо аз он иборат аст, ки дар ҳама ҳолатҳо аҳоли ва хонандагони худро бо маълумоти комилан дақиқ ва боварибахш дастрас намоянд. Хусусан дар давоми ҳодисаҳои нохуши моҳи майи соли 2022 дар Рӯшони ВМКБ маълумотҳои дақиқ ва саривақтии «Ҷумҳурият» боиси таъмини амният ва оромии ҷомеа гардид. Масалан дар рубрикаи «Тоҷикистон» – рӯзнома аз 19 майи соли 2022 матлабе таҳти унвони «Вазъ дар Рӯшон ором аст», бо таъкиди ба маълумотҳои дақиқи мақомоти қудратии кишвар «Ҷумҳурият» хонандагони худро бовар мекунонад, ки оромӣ дар

минтақа таъмин мебошад ва ҷойе барои хавотирӣ нест: «Бо мақсади таъмини амнияти шаҳрвандон, тартиботи ҷамъиятӣ аз тарафи мақомоти ҳифзи ҳуқуқ амалиёти зиддитеррористӣ оғоз гардид. Дар натиҷа 8 силоҳбадаст безарар, ёздаҳ нафар захмӣ ва беш аз ҳафтод аъзои ғайридастаи террористӣ дастгир шуд. Аз гурӯҳҳои муташаккили ҷиноятӣ миқдори зиёди силоҳ ва муҳимоти ҷангӣ мусодира гашт. Вобаста ба ин, аз ҷониби прокуратураи вилоят парвандаи ҷиноятӣ оғоз шуда, тафтишот идома дорад. Аз миёни сокинони озоишта касе осеб надидааст. Ҳоло вазъ дар ноҳия ором буда, сокинон ба ғайридастаи ғайридаста оғоз карданд». Хабарӣ мазкур хусусияти расмӣ ва амниятӣ дорад ва ба яке аз вазифаҳои асосии журналистикаи давлатӣ - расонидани иттилооти бозғамӣ дар бораи вазъияти ҷамъиятӣ - ҷавобгӯ мебошад. Дар матн воқеа бо забони расмӣ, дақиқ ва оро аз эҳсосот ироа шудааст, ки ин ба талаботи хабарҳои амниятӣ мутобиқ аст. Ҷузъиёти мушаххас - шумораи безараргардонидашудагон, захмиён, боздоштшудагон ва вазъи ороми ниҳой – боиси баланд шудани сатҳи эътимоднокии матн мегардад. Чопи ҷунин хабар дар рӯзнома аҳаммияти баланд дорад, зеро ҷомеаро аз вазъияти воқеӣ огоҳ сохта, ҳисси амният, итминон ва эътимод ба ғайридастаи мақомоти давлатӣ ва ҳифзи ҳуқуқро тақвият медиҳад.

Ба андешаи муҳаққиқи соҳаи журналистика М. Муродов ҷанд омил боиси баланд гардидани нуфузи нашрия миёни хонандагон ва таъсиррасон шудани он гаштааст: «Якум, нашрия аз ҳисоби ҳаҷман хурд кардани матолиб, доираи мавзӯоташро гуногун намуда, ба масъалаҳои муҳим бештар эътибор медиҳад; дуюм, тӯли се соли охир дар ҳамкорӣ бо мақомоти ҳокимиятҳои маҳаллӣ озмунҳо ташкил намуд. Дар озмунҳое, ки ба ғайридастаи кору пайкори Қаҳрамонони Тоҷикистон Нусратулло Маҳсум ва Садрӣдин Айнӣ баргузор гардид, нашрия беш аз 80 матлаб интишор намуд; сеюм, се сол қабл нашрия саҳифаи махсусро бо номи «Шоми шанбе» таъсис дод, ки дар таҷрибаи матбуоти даврии тоҷик падидаи тоза аст. Дар ин саҳифа навидҳои тоза ва ҷолиби фарҳангиву адабӣ дар шакли хабар, лавҳа, шеърӣ ҳикоя аз воқеиёти арзишманди башарӣ, рӯзгори шахсиятҳои барҷастаи ватанӣ хориҷӣ бо ороиши хуби диққатангез интишор карда мешавад; ҳаҷорум, забон ва услуби

“Љумхурият” сода, равон, орий аз ҳар гуна илтифоти маҳалливу гуфторӣ аст» [135, 2018. –13 апрел].

Рӯзномаи «Љумхурият» имрӯз ба таври кофӣ ба ҳадафу мароми худ расидааст. Вале чанд камбудие, ки доир ба пешниҳоди хабар ва баъзе масъалаҳои дигар овардем, ба кори рӯзнома ҳалал ворид месозанд. Бояд донист, ки дар айнаи ҳол нақши матбуотро пешниҳоди ҷолиби матлабҳо миёни аудитория мустаҳкам менамояд.

Дар шароити муосири иттилоотӣ, ки рақобат миёни ВАО шиддат ёфтааст, нақши матбуоти даврӣ дар ташаккули афкори умум муҳим ва зарурӣ боқӣ мемонад. Таҳлили фаъолияти рӯзномаи «Љумхурият» нишон медиҳад, ки ин нашрия бо истифодаи шаклҳои гуногуни таҳлили матлабҳо, равиши содаву равон, истифодаи васеи васоити адабӣ-иттилоотӣ ва таҳкими робита бо кишрҳои гуногуни ҷомеа тавонистааст дар ташаккули афкори умум нақши фаъол ва муассир бозад.

Таҳлили 5-солаи мо нишон дод, ки рӯзномаи «Љумхурият» тавассути пешниҳоди масъалаҳои мубрами рӯз, бозтоби иқдомҳои муҳимми сиёсӣ, фарҳангӣ ва иҷтимоӣ, инчунин, иштироки фаъол дар таҳкими арзишҳои миллӣ ва ватандӯстӣ, на танҳо ҳамчун манбаи иттилоот, балки ҳамчун омили шаклдихандаи муҳити фикрии ҷомеа баромад мекунад. Бо роҳандозии саҳифаҳои махсус, ташкили озмунҳои тематикӣ ва равиши муосири таҳрирӣ, рӯзнома ба эҳёи таваҷҷуҳи хонандагон ба матбуоти ҷопӣ мусоидат намудааст.

Ҳамин тавр, «Љумхурият» мисоли барҷастаи мутобиқшавии матбуоти анъанавӣ ба шароити иттилоотии муосир буда, нақши худро дар ташаккули афкори умум, таҳкими шуури шаҳрвандӣ ва тақвияти мавқеи расонаҳои миллӣ устувор нигоҳ медорад. Таҷрибаи ин рӯзномаро барои арзёбии мақоми матбуоти даврӣ дар ҷомеаи имрӯза намунаи омӯзишӣ ва илмӣ метавон арзёбӣ намуд.

2.3. Телевизиони Тоҷикистон ва махсусияти барномаҳои он дар фазои иттилоотӣ

Дар шароити афзоиши рақобати расонаҳо ва табдил ёфтани иттилоот ба манбаи калидии таъсиррасонӣ ба ҷомеа, нақши телевизион ҳамчун яке аз

пурқувваттарин воситаҳои таъсир ба афкори умум ва ташаккули муҳити маънавию сийёсӣ беш аз пеш муҳим мегардад. Ҳарчанд шабакаҳои иҷтимоӣ ва расонаҳои рақамӣ имконоти васеъ фароҳам овардаанд, телевизион то ҳанӯз дар бисёре аз кишварҳо, аз ҷумла, Тоҷикистон, мақоми марказии иттилоърасонӣ, таҳлил ва ташвиқи арзишҳоро нигоҳ доштааст. Таҳқиқи фаъолияти телевизиони Тоҷикистон ва барномаҳои он дар чунин фазо, барои фаҳми воқеии хусусиятҳо, ҳадафҳо ва таъсири онҳо ба ҷомеа, муҳим мебошад.

Мавқеи телевизион дар муҳити иттилоотии ҷомеаи муосир ба мазмун ва шакли барномаҳои он саҳт вобаста аст. Дар ҳамин замина, муҳаққиқон бар онанд, ки «маҳаки мавҷудияти телевизионро барнома ташкил медиҳад» [97, с. 211]. Барнома телевизионро ба мардум мешиносонад. Он ба телевизион низом мебахшад. Сабку услуб ва равиши кори телевизионро барномаҳои он муайян мекунанд. «Барномасозӣ ё худ таҳияи намоиш меҳвари аслии фаъолияти рӯзмарраи кормандони телевизион аст. Ҳар шабакаи телевизионӣ дар доираи он ҳадафҳое, ки назди худ гузоштааст (тарғиби ғоя, ташвиқи сийёсат, ҳукумат кардан, сармоя ғун кардан), бо нигоҳи хоса ва дарку фаҳмиши вижаи худ намоиш омода мекунад» [125, с. 48].

Агар мантиқан ҳам фикр кунем, телевизион бе барнома ва таҳияи намоишҳо дар ҷаҳорҷӯбаи махсус фаъолият карда наметавонад. Маҳз бо паҳши барномаҳои худ кормандони телевизион завқу хоҳиш ва талаботи бинандаҳоро қонеъ месозанд. Ба таъкиди муҳаққиқон — Саъдуллоев А. ва Шоев М. «Махсусияти шабака ба муносибати соҳибони он ба воқеият, ба завқ ва сатҳи маърифати бинандагон вобаста аст» [92, с. 25].

Дилхоҳ шабакаи телевизионӣ бо паҳши барномаҳо дар сабку жанрҳои гуногун ҳадаф ва нақшаҳои худро амалӣ месозад. Вобаста ба характеру хусусияти шабакаи телевизионӣ, барномаҳо омода гашта, пешкаши бинандаҳо мегарданд. Ба ҳамин мазмун, муҳаққиқи соҳа Эшматов З. мегӯяд: «...муайянкунандаи хислату характери ҳама гуна шабакаи телевизиониро аз мавқеъгирии таҳиягарони он дар иртибот ба ин ё он воқеаву рӯйдод дар барномаҳояшон баръало эҳсос кардан мумкин аст» [125, с. 50].

Вобаста ба даври замон, шаклҳои давлатдорӣ, талабот ва завқу хоҳиши ҷомеа телевизион фаъолияти худро ба роҳ мемонад. Агар ба ташаккул ва фаъолияти Телевизиони Тоҷикистон нигарем, дар давраи фаъолияти худ зина ба зина дар барномаҳои худ тағйирот ва сабку услуби нав ворид сохт. Дар ҳар давра бо вижагӣ ва махсусияти том барномаҳо омода ва пахш менамуд. «Барои мисол, дар Иттиҳоди Шуравии собиқ принципҳои асосии фаъолият ва вазифаҳои асосии телевизионро қонуну қарорҳои давлатӣ муайян мекарданд. Аз ин рӯ, телевизиони Тоҷикистон низ наметавонист аз доираи муайяни идеологии давр берун фаъолият намояд» [125, с. 51].

Агар ба таври мухтасар ба таърих ва ташаккули телевизиони Тоҷикистон назар афканем, он бо номи «Студияи Душанбе» 3 октябри соли 1959 дар шаҳри Душанбе бори нахуст ба фаъолият оғоз кард. «Намоишҳои аввалини телевизиони Тоҷикистон қариб якуним соат давом мекард. То охири соли 1960-ум ҳаҷми барномаи иттилоотии «Ахбор» 10 дақиқа ва ҳаҷми умумии барномаҳои ҳаррӯза ба 3 соату 30 дақиқа расонида шуд. Дар солҳои 70-80-уми асри гузашта намоишҳои «Чойхонаи Дилкушо», «Беғараз панд», «Театр ва тамошобин» барои тамошобинон маҳбубияти хосса доштанд ва ҳамзамон, дар ташаккули маънавию тарбиявии мардум саҳми калон доранд. Барои ҷолибияти ин барномаҳои телевизионӣ коргардонҳо Шодибек Ҳотамбеков, Наим Латифов, Социда Ғуломова, Музаффар Ғаниев, Иззат Самадов обуранги бадеӣ дода, диққати тамошобинро бештар ҷалб менамуданд» [162]. Аз фаъолияти таърихӣ ва ташаккули Телевизиони Тоҷикистон бар меояд, ки он дар ҳама давраи фаъолияти худ барномаҳои ҷолиб ва мувофиқ ба завқи бинандаро пешкаш менамуд.

Бешак ҳамин тавачҷухо диққат ба як ё чанд барнома аз он шаҳодат медиҳад, ки навори пахшшуда ба афкори омма таъсиррасон буда, дар ҳадафи гузоштаи худ муваффақ шудааст. А. Саъдуллоев чунин андеша дорад, ки «Сароғози воситаҳои ахбори умум дар ҳамаи даври замонҳо ва ҷараёнҳо таъсир расонидан ба самтҳои идеологии даврон, ташаккули афкори омма, завқбахшӣ ба қору фаъолият, баланд бурдани сатҳи ғоявӣ, умумимаърифатӣ, фароҳам сохтани

шароит ба ташвиқ ва тарғиби хатгӣ, телевизионӣ ва шифоҳӣ ва гузоштани талаботи қатгӣ ба ин фаъолият будааст» [93, с. 33]. Вобаста ба давраи замон, телевизион дар маркази фаъолияти худ ғояҳои ҷой медиҳад, ки таълиғгари идеологияи давра бошад. Ба ҳамин маънӣ муҳаққиқи журналистикаи тоҷик И. Усмонов мегӯяд: «Ғояи таълиғ қардан мақсади азалии дастгоҳи идеологӣ будааст. Дар журналистика таълиғ, вазифа ва мақсади ниҳониро ифода мекунад» [99, с. 34]. Донишманди англис Бертран Рассел гуфта буд, «ҳар ҳукумате, ки ба телевизион таваҷҷуҳ мекунад, фуқарояшро ба хости худ тарбият менамояд ва мутеъ мегардонад. Чунин ҳукумат на ба артиш ва на ба полис ниёзманд нест» [95, с. 14]. Гуфтаи мазкур ба он маъност, ки ба иқтисоду неруи таъсиррасонии телевизион ҳеҷ гуна восита баробар шуда наметавонад, зеро ба он хоссу ом, ҳамагӣ таваҷҷуҳ доранд ва зери таъсири он фаъолият мекунанд.

Дар Тоҷикистон низ аз замони пайдоиши худ телевизион ҳамчун дастгоҳи таълиғотӣ ҳамеша дар қиблаи ҳукумату давлат фаъолият менамуд ва аз арзишҳои миллӣ ҳамеша ҳимоят мекард. Онҳоро ба мардум таълиғ менамуд ва дар доираи барномаҳои махсус, бо истифода аз шаклҳои таъсиррасонӣ ба афкори ҷомеа аҳаммият ва арзиши онҳоро дақиқ мекард ва нақши худро мустаҳкам менамуд.

Бо ба даст омадани истиқлолият ва баъди чанд соли оромӣ дар кишвар майдони фаъолияти телевизионҳо фарох гардид. Ҳатто доир ба ҳар самт телевизиони махсус ба фаъолият пардохт.

Айни замон, дар баробари дигар шабакаҳои Телевизиони Тоҷикистон бо барномаҳои худ ҷой ва мақоми хоссари касб мекунад. Ин шабакаи телевизионӣ, ки фаъолияти беш аз 60-сола дорад, ҳамеша бо барномаҳои вижаи худ ба афкор ва шуури омма таъсир мерасонд ва дар фазои иттилоотии кишвар нақши бориз дорад. Дар баробари дигар шабакаҳои телевизионӣ, дар замони соҳибистиқлолӣ фаъолияти телевизиони мазкур боз ҳам густурдатар гардид. Акнун ин шабака бо пешниҳоди барномаҳои гуногун дар самтҳои мухталиф, иқтисоду иҷтимоӣ, илму ирфон, хоҷагидорӣ, варзиш, солимӣ, ободию бунёдкорӣ, худшиносию

худогоҳӣ ва ғайраҳо, ки меҳвари асосии истиқлолияти кишварро ташкил медиҳанд, барномаҳо омода ва пешкаш месозад.

Бо зиёд шудани шабқаҳои телевизионӣ интиҳоби тамошобинон низ васеъ гардид. Дар ин замина, рақобат намудану аудитория пайдо кардан низ ба дараҷае мушкил гардидааст. Телевизиони Тоҷикистон бо барномаҳои «Ирфон», «Парвози шоҳин», «Эҷод», «Тоҷикистон ва ҷаҳон», «Этикет», «Сайри маънӣ», «Роҳи рушд», «Агроиктисод», «Қошона», «Муд», «Ахтари адаб», «Равондармонӣ», «Як ба як», «Дар мавзуи рӯз», «Ҳукумат», «Меҳвар», «Ҷаҳони иқтисод» ва даҳҳо барномаи дигар дар ҷумҳурӣ ва берун аз он тамошобини худро пайдо намудааст. Ба василаи барномаҳои худ дар самтҳои гуногун дар ташаккули афкори ҷомеа нақши муайян дошта, ба воситаи барномаҳои худ дар пешбурд ва рушди кишвар ҷойгоҳи назаррасро касб мекунад.

Барои боз ҳам равшан шудани асли матлаб, пешниҳод, сохтор, мазмуну мундариҷа, роҳҳои таъсиррасонӣ, камбудӣҳо ва вижагиҳои барномаҳои пурбинанда ва дар маҷмӯъ, нақши созандаи Телевизиони Тоҷикистонро дар солҳои 2018-2022 ба таҳқиқ фаро мегирем.

Чуноне ки ба мо маълум аст, назар ба ҳама воситаҳо, телевизия бо имкониятҳои ба худ хос роҳҳои таъсиррасонии бештар дорад ва ҳамин имкониятҳо ҷойгоҳи телевизия ва нақши онро дар қиёс ба дигар ВАО мустақкам намудааст. Садову симо ва навишта ҳарсе дар як дастгоҳ ҷой доранд, ки ин имконият дар дигар воситаҳои ВАО дида намешавад. Бо шумули сомонаҳои интернетӣ, ки на ҳамеша дар онҳо иттилооти хубу дақиқ ва сара ҷой дорад, радио бо садо ва матбуот бошад, бо навиштаҳо ба афкори ҷомеа таъсир мерасонанд.

Дар телевизия паҳши ҳар барнома бо мақсаду мароми хоса аст, ки ба воситаи он ба шуури омма ҳалли ин ё он масъаларо ҷой медиҳанд. Дар ҳолатҳои дигар, ҷомеаро барои корҳои бунёдкорӣ созандагӣ ва умуман, ҳама самтҳо ҷалб месозанд.

Барномаи «Агроиктисод»-и Телевизиони Тоҷикистон, чуноне аз номаш маълум аст, доир ба масъалаҳои гуногуни иқтисодӣ баррасӣ мешавад. Дар ин

барнома ходимони телевизион аз ҳар боби масоили иқтисодӣ ҳарф зада, навору навиштаҳоро доир ба ин самт пешкаши бинандаҳо месозанд. Дар барномаи «Агроиқтисод», ки 22-юми январи соли 2018 дар телевизион пахш шудааст, доир ба муътадил нигоҳ доштани ҳарорати гармхона дар фасли сармову тобистон маслиҳати муфид дода шудааст.

Дар ин барнома дастандаркорон доир ба муътадил нигоҳ доштани гармхона ба бинандаҳо маълумоту тавсияҳо дода, аз ҷумла, зикр мекунанд, ки «Муътадил нигоҳ доштани ҳароратхона дохили гармхона ва риояи қоидаҳои махсуси парвариши растаниҳои ситрусӣ имкон медиҳад, ки на танҳо ҳосилнокии навъи ин дарахтони мевадиҳанда зиёд гарданд, ҳамзамон шароит фароҳам мегардад, ки муҳлати ба ҳосилдароии онҳо дар солҳои наздик таъмин гардад» [136, 2018. – 22 январ]. Дар ин барнома муаллифон доир ба роҳҳои парвариши лиму дар гармхона маълумот дода, бо нишон додан аз гармхонае як фарди лимупарвар бо номи Назар Камолов ба бинанда тарзи нигоҳдошт ва беҳтарин роҳҳои лимупарвариро дар гармхона нишон медиҳанд.

Барнома ба бинанда аз он ҷиҳат нафъовар аст, ки дар он қоидаҳои махсуси агротехникии парвариши лиму нишон дода мешавад. Ҳамчунин, ҳислати таъсиррасонии барнома дар он дақиқ мешавад, ки муаллифони барнома ба воситаи он ба гурӯҳи бинандагоне, ки ба ин кор сару кор доранд, беҳбудӣ ва роҳҳои омӯхташонро истифода мекунанд.

Барномаи дигари «Агроиқтисод» доир ба парвариши аспи зоти «тоҷикӣ» наворбардорию таҳия ва пахш шудааст. Қаҳрамони барнома Собир Одинаев дар бораи ҷӣ тавр парвариш намудани аспи зоти «тоҷикӣ» ба бинандагон маълумот дода, роҳҳои нигоҳу бин ва парвариши ин намуди аспро ба бинандаҳо мефаҳмонад: «Собир Одинаев соли аввал нест, ки аспҳои давандаро барои иштирок дар бозиҳои миллии аспдавони тамрин медиҳад. Ё нозукиҳои ин навъи варзишро аз мураббӣҳо омӯхта меоҳад дар варзиши классикии асптозӣ бозиҳои милливу байналмилалӣ зоти аспи «тоҷикӣ»-ро муаррифӣ намояд» [136, 2018. – 9 апрел]. Баранда бо ҳамин сарсухан ва аспдавонии Собир Одинаев барномаро шурӯъ менамояд.

Дар рафти барнома каҳрамони он доир ба аспи зоти «тоҷикӣ» маълумот дода, ба бинандаҳо нишон медиҳад, ки ин зоти асп дар мусобиқаҳои аспдавонӣ ва бузакашӣ бо қувва ва давиши тези худ ба дигар зоти аспҳо бартарӣ дорад. Ҳамчунин, дар рафти барнома фикру андешаҳои мутахассисонро ба бинандаҳо пешниҳод мекунад. Аз ҷумла, дар барномаи мазкур гуфта мешавад, ки «То солҳои 2000-ум зоти аспи асли тоҷикӣ 1846 сарро ташкил меод. Ҳарчанд саршумор дар ин давра кам монда бошад ҳам, сифати зот беҳбудиро талаб мекард. Бо мақсади беҳтар кардани сифати зоти аспи асли зоти «тоҷикӣ» зиёд кардани саршумори он ва тақмили сифатҳои генетикии он китоби «Зоти аспи «тоҷикӣ» таҳия гардид, ки дар он тамоми хусусиятҳои хоси ин аспи ҷобуку даванд дарҷ гардидаанд. Ҷоп шудани ин китоб имкон дод, ки навъи зоти аспи асли «тоҷикӣ» дар миёни аспарварон маҳбубияти бештар пайдо намояд» [136, 2018. – 9 апрел]. Дар рафти барнома доир ба таърихи пайдоиш ва имкониятҳои парвариши асп дар шароити Тоҷикистон ба бинандаҳо нишон дода мешавад.

Самти дигаре, ки дар барномаи «Агроиктисод» ба бинандаҳо аз он маълумот дода шудааст, тарзи нигоҳубин ва парвариши картошка мебошад. Маълум аст, ки картошка ҳамчун зироати муҳимми истеъмоли дар водихо, доманакӯҳҳо ва мавзёҳои кӯҳии Тоҷикистон дар баландиҳои қариб то 3 ҳазор метр парвариш меёбад. Барои парвариши картошка ва ҳосили фаровон ба даст овардан тамошои барномаи мазкур муфид мебошад. Чунки дар он доир ба интиҳоби ҷои кишт, навъи тухмӣ, дар кадом вазъи боду ҳаво дигар махсусиятҳо бо факту далел ба бинандаҳо нишон дода шудааст. Дар барнома журналист аз таҷрибаи кишоварзон мисол оварда, мегӯяд: «Картошка дар қитъаҳои кӯҳию доманакӯҳӣ, ки иқлими мусоиду хоки ҳосилхез дорад, ҳосили баланд медиҳад. Аз ин рӯ ноҳияҳои кӯҳдомани мамлакат манбаи асосии таъминкунандаи бозори истеъмоли бо ин навъи сабзавот мебошад» [136, 2018. – 24 декабр]. Журналист дар рафти барнома доир ба он ки имкониятҳои картошкапарварӣ дар Тоҷикистон зиёданду аксарият онро намедонанд, муълумоти муфассал дода, роҳҳои беҳтару хубтар ва ҳосили бештар ба даст оварданро ба бинандаҳо нишон додааст. Бо истифода аз андеша ва таҷрибаи мутахассисон таъкид

мекунад, ки дар ҳолати ба чунин қоидаҳо амал кардан, ҳосил зиёд шуда, таъмини бозори мамлакат бо ин навъи зироат ба маротиб беҳтар мегардад. Дар ҳоле, ки талаботи аҳолии мамлакат ба картошка торафт меафзояд ва он ҳамчун нони дуҷум истифода мешавад, майдони кишт бояд зиёд гардад. Олимони соҳа дар ин барнома андеша ронда, зарур мешуморанд, ки барои ба даст овардани ҳосили баланд бояд аз тухмиҳои хушсифат истифода бурд.

Ҳамин тавр, дар ҳар барномаи «Агроиктисод» доир ба як ҷузъи иқтисоди кишвар, зироатпарварӣ, чорводорӣ, боғу ток ва ғайраҳо барнома омода мегардад. Барнома дар ҳаҷми начандон зиёд, ки аз 20 то 25 дақиқаро дар бар мегирад, бо шаклу усули хуб пешкаши бинандаҳо мегардад. Барнома асосан ба кишоварзони мамлакат бахшида шуда, роҳҳо ва шаклҳои рушди иқтисоди кишварро ба бинанда нишон медиҳад. Дар ин баробар, камбудии низ дар барнома ҷой дорад. Аз ҷумла, зикр наёфтани камбудии ва такрору обшуста будани ҷумлаҳо ба назар мерасад. Ҷанбаи таъсиррасонии барнома бошад, дар он зоҳир мегардад, ки ба ин васила ба омма намудҳои беҳтарини фаъолияти кишоварзӣ, ки барои рушди иқтисоди кишвар замина мегузорад, фаҳмонида мешавад. Ин дар навбати худ ба бинанда таъсир расонидан аст.

Барномаи «Тоҷикистон ва ҷаҳон» аз зумраи он барномаҳост, ки тӯли чанд сол дар Телевизиони Тоҷикистон бетанаффус таҳия ва пахш мегардад. Он фарогири муҳимтарин мавзӯҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва фарҳангии Тоҷикистон ва ҷаҳон мебошад. Яке аз нашрҳои, ки 27 октябри соли 2020 пахш шудааст, ба сармояи инсонӣ бахшида шудааст. Дар ин наشري барнома журналист масъалаҳои истифодаи дурусти сармояи инсонӣ ва нигоҳи коршиносро оид ба ин масъала ҳаллу баррасӣ месозад. Барнома бо назари коршиносон оғоз шуда, минбаъд журналист дар тақвияти андешаи онҳо чунин ибраз меорад: «Воқеан, сарвати инсонӣ боигарии ҳар давлат ва ҳар миллати ҷаҳон аст» [147, 2020. – 27 октябр]. Дар идома журналист истифодаи захираҳои инсониро дар мисоли давлатҳои пешрафтаи ҷаҳон таҳлил намуда, унсурҳои мусбӣи онро барои Тоҷикистон барои таҷриба намуна меорад. Бо таҳия ва наشري ин барнома журналист ба бинанда мерасонад, ки дар замони мусоир яке

аз омилҳои асосии рушди ҷомеа, баланд рафтани сатҳи рифоҳи иҷтимоӣ ва беҳтар шудани шароити зиндагӣ сармояи инсонӣ ба шумор меравад. Дар дигар барномаи «Тоҷикистон ва ҷаҳон», ки 20 апрели соли 2021 таҳия ва пахш шудааст, журналист масъалаи нақши амният ва сулҳу оромиро дар рушди Тоҷикистон таҳлилу баррасӣ намудааст. Дар ин нашри барнома ба фарқ аз барномаи дигари таҳлилшуда барнома бо андешаи журналист оғоз мегардад. «Бо гузашти рӯзҳо, равандҳои пурмӯҳарои сиёсӣ амниятии ҷаҳон ва таҳдиди вазъи беҳдошти ҷаҳонӣ кишварҳои дунё ба сулҳу оромӣ ва суботи сиёсӣ бештар эҳтиёҷ пайдо намуданд» [148, 2021. – 20 апрел]. Таҳия ва пешкаши барнома нишон медиҳад, ки журналист дар расонидани ҳадафи худ муваффақ шудааст. Чун қиёсгузори ҳаёти амни Тоҷикистон бо давлатҳои ҷангзада, тақвияти андеашҳо бо таъя ба назари коршиносон ва истифодаи кадрҳои муваффақ имкон додаанд, ки бинанда мавзӯро дақиқ дарк намояд. Барномаи дигар «Тоҷикистон ва ҷаҳон», ки 14 январи соли 2022 таҳия ва тариқи Телевизиони Тоҷикистон нашр шудааст, масъалаи фалсафаи ахлоқии «Сайри гули лола» таҳлилу баррасӣ гардидааст. Аз нигоҳи аввал аксар бинанда фестивали мазкурро танҳо тамошои манзараи зебои гулҳо мепиндорад. Вале журналист бо истифода аз сарчашмаҳо ва андешаи коршиносон фалсафаи амиқи ахлоқи доштани онро ба бинанда мефаҳмонад.

Дар маҷмӯъ, барномаҳои «Тоҷикистон ва ҷаҳон» дар мавзӯҳои мухталиф таҳия гардида, масъалаи фарогирро ҳамаҷониба ба бинанда пешкаш месозад. Муваффақияти журналист дар он аст, ки ҳар лаҳза кӯшиш мекунад ба бинанда як маълумоти навро пешкаш кунад.

«Ахтарони адаб» барномаи дигари Телевизиони Тоҷикистон аст, ки бо вижагиҳои худ миёни тамошобинони ин шабакаи телевизионӣ маҳбубият пайдо намудааст. Дар ин барнома доир ба осору эҷод, рангинбаёнии каломи ноби адибони классики муосири тоҷику форс сухан меравад. Дар барнома журналист дар бораи таъриху ҳаёти адибон, улғуи шеърӣ ғазал ва навиштаҳои насрии онҳо ба бинандаҳо маълумот медиҳад. Маҳаки барнома, пеш аз ҳама, огоҳ намудани ҷомеа аз маълумотҳост, ки то ҳол аксарият ба он дастарсӣ надоранд.

Ҳамчунин, он ғазалу пандҳое, ки дар барнома қироат ва пешкаши бинандаҳо карда мешаванд, аз лиҳози таъсир расонидан ба афкори ҷомеа ҷиҳати сайқали ақлу идрок, донишу биниш, некукорию некхоҳӣ ва дахҳо амалҳои хуби дигар бе таъсир намононад.

Яке аз нашрҳои «Ахтарони адаб» доир ба ғазалсарои адабиёти тоҷику форс дар асри 14 Носири Бухорӣ таҳия шудааст. Журналист дар аввали барнома доир ба эҷодиёти шоир, зиндагинома, аҳамияти асарҳо ва ашъори боқимондаи Носири Бухорӣ ба бинандагон маълумот медиҳад. Аз ҷумла, дар барнома гуфта мешавад, ки «Носири Бухорӣ дар фосилаи ду шоҳи аҳримансиришт Чингиз ва Темур зиндагонӣ кардааст. Доир ба асри Носири Бухорӣ як силсила асарҳои таърихӣ, аз ҷумла доир ба даврони муғул ва темур иншо шудаанд, ки то андозае вазъи сиёсӣ иҷтимоӣ он даврро бозгӯ мебошанд» [139]. Ҳамин тавр, дар барнома доир ба эҷодиёти Носир Бухорӣ маълумоти васеъ дода мешавад. Аҳамияти барномаи мазкур дар он аст, ки аксарият доир ба ин шоири ғазалсарои асри 14 тасаввурот надоранд. Аксарият ҳатто онро намедонанд. Аммо дар ин барнома муаллиф бо истифода аз маъхазҳо ва андешаи профессори соҳа Шарифмурод Исрофилниё ба бинанда маълумоти васеъ медиҳад.

Барномаи дигари «Ахтарони адаб» дар бораи ҳаёту фаъолият ва эҷодиёти шоири асри XIII Ҳаким Санӣ таҳия шудааст. Нашри мазкур низ чун дигар барномаҳои «Ахтари адаб» дар қолаби муайян омода шудааст. Дар барнома дар баробари аз ҳаёту фаъолияти адибон огоҳ намудани бинанда, ҳамчунин, порчаҳои шеърӣ низ қироат карда мешавад.

Барномаи «Ахтарони адаб» аз он ҷиҳат зарур аст, ки ба воситаи нишон додани он ҷомеа дар баробари он ки аз таърихи адабии худ огоҳ мешавад, ҳамчунин рӯ ба ҷустуҷӯ ва хондани ашъор ва эҷодиёти қаҳрамонони барнома меоранд. Ҳамчунин, ашъори қироатшуда низ бо сабку услуби хосси адабӣ бо зероҳанг ба шуури бинандаҳо бетаъсир намононад. Барнома аз лиҳози ҳаҷм андак калон буда, ҳар барнома ҳудуди 40 дақиқаро дар бар мегирад.

Либос чузье аз фарҳанги миллист. Ин масъала бебаҳс аст, ки ҳар давлат либоси хосси худро дорад. Аз ҷумла, кишвари моро низ дар қатори дигар чузью шаклҳои фарҳангамон бо либосамон мешиносанд. Таблиғи либосҳои миллӣ ва ба афкори умум таъсир расонидан баҳри ба бар намудани он вазифаи ВАО-и кишвар аст. Барномаи «Муд» дар меҳвари худ ҳамин рисолатро ҷой додааст.

Дар ҳар барномаи «Муд» дар баробари нишон додани либосҳои миллӣ, ҳамчунин, доир ба аҳаммият ва таърихи он низ маълумот дода мешавад. Масалан, дар барнома журналист чунин мегӯяд: «Либоси миллӣ дар баробари забону фарҳанг аз рукнҳои асосии ҳастии миллат маҳсуб меёбад. Либоси миллӣ низ дар шебу фарози таърих борҳо дар вартаи нобудшавӣ қарор гирифтааст. Аммо эҳсоси баланди худшиносии бонувони тоҷик ва тарроҳони боистеъдод зебогӣю шинамӣ либоси зебои тоҷикиро то ба наслҳои имрӯза расонидааст. Либос ин як порча матоъ нест, балки ҳамчун рукни муҳимми фарҳанги миллӣ ба ҳисоб меравад. Дар либоси миллии ҳар миллат таҳаюлу тафаккур ва табиати он сарзамин инъикос гардида аст. Дар либоси миллии мо низ рангорангии табиати зебои Тоҷикистон, ифғат, шарму ҳаёи зебандаи бонувони тоҷик тасвир ёфтааст» [144]. Ҳамин тавр дар ҳар наشري барномаи «Муд» доир ба шаклҳои гуногуни либоси миллӣ мавод омода карда мешавад.

Барнома дар ҳаҷми на камтар аз 15 дақиқа омода шуда, дар он тарроҳону духтарон барои нишон додани шаклҳои гуногуни либосҳои миллӣ ба навор гирифта мешаванд. Ҷуноне маълум аст, дар замони рушду пешравиҳо мутобиқ ба замон будани либосҳои миллӣ низ аз талаботи асосист. Аз ин рӯ, дар тарҳҳои замонавӣ пешниҳод кардани либосҳои миллӣ зарурист. Барномаи «Муд» бо ҷалби тарроҳони ватанӣ ба бинандаҳо беҳтарин намунаҳои либоси миллиро нишон дода, онҳоро барои ба бар намудани он ҷалб месозад ва ба ин васила фарҳанги миллиро тарғиб менамояд.

Рӯзгори одамони аҷиб ва фатҳи қуллаҳои баланди онҳоро дар Телевизиони Тоҷикистон барномаи «Парвози шоҳин» инъикос ва ба афкори умум равона месозад. Ин барнома аз ҳаёту ғайолият ва роҳи пурмашаққати сарояндагону

хунармандон, адибу нависандагон, муаррихону олимон ва дар мачмуъ шахсиятҳои баруманди тоҷик омода карда мешавад.

«Парвози шоҳин» ба дигар барномаи Телевизиони Тоҷикистон «Ахтарони адаб» аз рӯйи шакли пешниҳод монандӣ дорад. Аммо дар ин барнома шахсиятҳои ба тамошобин нишон дода мешаванд ва дар бораашон гап меравад, ки дар ин ё он соҳа ва дар рушди фарҳангу тамаддун, адабиёт, фарҳанг ва илми кишвар саҳми босазо гузоштаанд.

Се барномае, ки мо ба таҳқиқ фаро гирифтем, аз ҳаёти шахсиятҳои омода шудааст, ки дар риштаҳои гуногун қору ҷаъолият намудаанд. Аз ҷумла, барномаҳо доир ба ҷаъолияти адиб ва нависанда Садриддин Айний, профессор Мирзоодил Наимов ва сароянда Султон Абдулло омода шудаанд.

Дар барнома аз рӯзгори ин шахсиятҳо ба бинанда маълумотҳои пешниҳод мегарданд, ки меҳру муҳаббат ва шавқи онҳоро зиёд мегардонад. Аз ҷумла, дар оғози барномае, ки ба ҳаёту ҷаъолияти С. Айний бахшида шудааст, журналист ҷунин мегӯяд: «Рӯзгори инсон китоберо мемонад ва хуш ба ҳоли он нафар, ки китоби умри ӯ шоистаи васф ва тақдири ҳамзамонону ояндагон мегардад. Зиндагии шоир, нависанда, муаррих, муҳаққиқ, тарҷумон, ходими хизматнишондодаи Тоҷикистон, доктори илмҳои филология, академик ва нахустин Президенти Академияи илмҳои Тоҷикистон, дорандаи ҷандин мукофоту ордени собиқ ИҶШ ва Ҷумҳурии шӯравии Тоҷикистон, академики фаҳрии Ҷумҳурии шӯравии Ёзбекистон, Сардафтари адабиёти муосири тоҷик, билохира аввалин Қаҳрамони Тоҷикистон – устод Садриддин Айний, ки тавассути хираду маърифат ва ҳиммату хизмати ҷавонмардона ба халқу меҳан номи худро дар дилу дидаи ҳамзамонону фардоиён ҷо намуд, мактаберо мемонад, ки дар зехну равони ҳар фард эҳсоси худшиносиву худогоҳӣ, муҳаббат ба илму фарҳанг ва арҷгузорӣ нисбат ба таъриху тамаддуни ниёгонро ҷо менамояд» [145].

Дар мачмуъ, барнома барои таблиғи худшиносӣ ва худогоҳӣ муфид аст, зеро дар он ғояҳои шинохти арзишҳои маънавӣ ва шахсиятҳои барӯманди кишвар муаррифӣ мегарданд. Дар барнома аз усулҳои таъсиррасонӣ кам қор гирифта шудааст. Аз ҳамин лиҳоз, он қаме дилгирқунанда ба назар мерасад.

Вале барномаҳое, ки дар онҳо суруду мусиқист, чаззоб ба назар мерасанд. Аз хамин рӯ, бояд ҳама барномаҳо бо шаклҳои хоси диққатҷалбкунӣ омода шаванд. Дар акси ҳол, аксари тамшобинон бо масрафи вақти беш аз 30 дақиқа барномаро тамошо намекунанд.

Дилхоҳ навишта, навор ва садо замоне ба афкори омма созгор мегардад, ки он бозгӯӣ дарди мардум ва мушкилкушоӣ ҷомеа бошад. Роҳу васила барои раҳо шудан аз мушкилиро ба омма пешниҳод созад. Вақте ки як барнома дар телевизион хос барои ҳалли мушкилоти тамошобинон равона мешавад, он ҳатман тамошобини худро пайдо месозад ва вақте ки барнома тамошобин пайдо намуд, гувоҳи он аст, ки барнома дар ташаккули афкор ва шуури омма нақши калон дошта аст.

Имрӯз пошхӯрии оила ва мушкилоти хушунат ҳамчун проблемаи рақами як ба ҳисоб меравад. Оиладорӣ дарбаргирандаи мафҳумҳое чун масъулият, ноумедӣ, боварӣ, нобоварӣ, хушбахтӣ, бухрони равонӣ, орзу, муносибат, дард, муҳаббат ва ғайраҳо мебошад. Ин ҳама бошад, роҳу тадбирҳоеро хоҳон аст, ки дар мустақамии оила сабаб мешаванд. Яке аз чунин барномаҳое, ки ба ҳалли мушкилиҳои хонаводагӣ бахшида шудааст, «Равондармонӣ» мебошад.

Дар ин барнома бо ҷалби мутахассисон, хусусан, ҷуноне аз суроғи барнома маълум аст, равоншиносон барои ҳалли муҳимтарин масоили хонавода бахшида шудааст. Дар ин барнома саволҳо дар тури ҳафта аз ҷониби тамошобинон ба унвони барнома ирсол мегарданд ва дар он як навъ мушорикати байниҳамӣ ба назар мерасад. Ҳамчунин, дар барнома равоншиносон доир ба хусусиятҳои психологӣ барои оила тавсияҳо медиҳанд.

Яке аз барномаҳои фарҳангии фароғатии Телевизиони Тоҷикистон «Атри сухан» мебошад. «Атри сухан» минбари истеъдодҳои ҷавонони лаёқатманд буда, инчунин, аз нав маъмул намудани анъанайи ниёгон байтбарак, бурро хондани шеър бо назардошти дарки мазмуну муҳтаво ва риояи оҳанги забони модарӣ мебошад. Барнома аз бахшҳои гуногун иборат аст. Дар он донишҷӯёни мактабҳои олии кишвар даъват карда мешаванд. Аз рӯйи низомномаи барнома донишҷӯён ба ду гурӯҳ ҷудо мешаванд.

Барои мисол яке аз барномаҳои «Атри сухан»-ро таҳлилу баррасӣ мекунем. Бахши аввали барномаи «Атри сухан» «Тарафшон» ном гирифтааст. Дар оғози бахш журналист шуруъ мекунанд: «Адабиёт дар тамоми давраи замони бехтарин ва муваффақтарин ҳофизаи фарҳанги Наврӯз ба ҳисоб меравад. Ин рисолатро имрӯз низ аҳли адаб идома медиҳанд. Нуктаи муҳим ин аст, ки беш ва пеш аз ҳама дар муаррифии анъанаву ойинҳои наврӯзӣ аҳли адаб, хоса, қаламкашон нақши бориздоранд. Шоирон бехтарин вассофони баҳору наврӯзанд ва аз давраи Малик-ушшуаро устод Абуабдулло Рӯдакӣ то кунун бехтарин шеърҳо дар васфи баҳору Наврӯз ва гулу борону табиат эҷод гардидааст. Дар бахши аввали барнома гурӯҳҳоро мебояд бо чанд шеъре арӯси сол ва Наврӯзи ҷаҳонафрӯзро васф намоянд» [138].

Бахши дуюми барнома «Чустучӯ» ном дошта, дар он ба гурӯҳҳо сетои вожаи пешниҳод мекунанд, гурӯҳҳо аз миёни ин калимаҳо яктоашро интихоб намуда, шеърҳои мегӯянд, ки калимаи интихобкардашон дар он шеърҳо мавҷуд бошанд.

Бахши сеюми барнома «Падида» ном гирифтааст. Дар ин бахш ҳунари ҳудроҷавонон нишон медиҳанд. Дар бахши 4-ум бошад, гурӯҳҳо байтбарак мекунанд ва номи бахш низ «Байтбарак» ном гирифтааст.: «Инак бинандагони гиромӣ бахши 4-уми барномаро оғоз мекунем, ки «Байтбарак» ном гирифтааст. Байтбарак яке аз анъанаҳои ниёгон аст ва он имрӯз миёни мардум ҳале маъмул мебошад. Бояд гуфт, ки байтбарак барои барқарор ва қавӣ намудани қувваи ҳофиза мусоидат намуда, дар дилу зеҳн эҳсоси худшиносӣ ҳудроҷавонро тақвият мебахшад. Ин лаҳза мо як байтеро қироат мекунем гурӯҳҳоро мебояд бо ҳарфи охири ин байт мушоираро идома диҳанд, агар дар рафти байтбарак дар муддати 20 сония кадом гурӯҳе натавонист ҷавоб бигӯяд, мағлуб мегардад» [138].

Ҳамин тавр, барномаи озмунии «Атри сухан» ҳар даъфа бо ҳамин шакл пешкаши бинандаҳо карда мешавад. Барнома ҷолибу тамошобоб аст. Он бо шакли озмунӣ пешниҳод гардида, аз иштирокчиён ҷобукию ҳушёрӣ талаб мекунанд. Ҷуноне аз таҳлили кардамон бар меояд, дар баробари зинда намудани расми ниёғонамон – байтбарак, ҳамчунин дар барнома чанд ҷиҳати дигарро низ

ба назар гирифтани мумкин аст. Аз ҷумла, ин барнома ба тамошобинон, хоссатан, ҷавонон, ҳушёрӣро зиракӣ, огоҳӣ ва ҳозирҷавобиро талқин мекунад.

«Этикет» барномаест, ки ба ҷомеа одоби рафтор ва тарзи муошират ба дилхоҳ кор ва муносибатро ба бинандаҳо нишон медиҳад. Бинандаи зиёд доштани барнома худ гувоҳи он аст, ки баррасии мавзӯи он миёни ҷомеа муҳим аст. Чанд барномае, ки мо барои таҳқиқ тамошо намудем, аз вижагиҳои махсус бархурдор аст. Аз ҷумла, иштироки бевоситаи журналист дар мавзӯи баррасишуда, фикру андешаҳои мутахассисон, омода намудани сахнаҷаҳои ҷолиб дар рафти барнома, ки онро боз ҳам дидани ва таъсирнок намудааст.

Мавзӯҳои, ки дар барномаи «Этикет» баррасӣ мешаванд, инҳоянд: «Этикаи муносибат дар марказҳои истироҳатӣ ё худ одоби истироҳат», «Одоби муносибату муошират дар беморхона», «Риояи меъёрҳои одоб дар бозору мағоза», «Риояи меъёрҳои одоб дар кинотеатр» ва ғайра.

Сабку услуби суҳанронӣ низ дар барнома дилчасп ва шуниданист. Масалан, барномае, ки дар бораи «Этикаи муносибат дар марказҳои истироҳатӣ ё худ одоби истироҳат» аст, чунин шуруъ мешавад: «Истироҳати хуб на танҳо тану ҷонро роҳату руҳу равонро оромӣ мебахшад, балки заминаи асосии муваффақиятҳои беназир дар ҳама паҳлӯҳои ҳаёт маҳсуб меёбад ва босамар гузаронидани вақт дар рӯзҳои истироҳати дар бартараф намудани монеаҳо баҳри фатҳи қуллаи мақсуд кӯмак мерасонад. Вале тамошобинони азиз фаромӯш насозед, ки дар ҳама ҳолат риояи одоб ба манфиати кор аст, ҳатто ҳангоми истироҳат кардан низ моро зарур аст, чанд қоидаҳои риоя созем. Мо низ аҳли эҷоди барномаи «Этикет» хоҳони онем, ки бинандагони азиз, шумо ҳамеша муваффақу комёб бошед, ба ҳамин маънӣ барномаи навбатии «Этикет» маҳз ҳамин мавзӯ, яъне этикаи муносибат дар марказҳои истироҳатӣ ё худ одоби истироҳат, баҳшида мешавад» [149].

Вучуди барномаи «Этикет» дар шароити кунунии мо бисёр зарурӣ ба ҳисоб меравад. Зеро донишони қоидаҳои одоб дар ҷойҳои ҷамъиятӣ бисёр зарур аст. Барномаи «Этикет» бошад, аз рафторҳои бад бинандаро манъ карда, роҳҳои дурусти муомилаву муоширатро ба бинандаҳо меомӯзонад.

«Тоҷикон санъати баланду қадимаи меъмориву кандакорӣ доранд, ки эҳё ва рушду тавсеаи он вазифаи меъморону сохтмончиён аст. Сифати масолеҳи сохтмонӣ масъалаи асосии соҳаи сохтмону меъморӣ ба ҳисоб меравад. Дар Донишкадаи санъат ва дизайни Тоҷикистон солҳост, ки донишҷӯёнро аз рӯйи ихтисоси дизайн - меъмор ва меъмории ороишӣ омода мекунад. Эҷодгар дар пояи муайяни замон зиндагӣ ба сар мебарад, агар эҷод бикунад, навгоние ба миён оварда тавонад, замони худашро барои фардо бисозад, худ меъмор аст» [150]. Ин гуфтаҳо оғози барномаи «Эҷод» аст, ки доир ба касби меъморӣ таҳия ва пахш шудааст.

Барномаи «Эҷод» тарзи эҷоди ин ё он касбро ба бинанда нишон медиҳад. Ҳамчунин аз муҳимияти касбомӯзӣ дар барнома ҳарф зада мешавад. Ба василаи барномаи «Эҷод» ба афкори ҷомеа касбомӯзӣ ва азхудкунии он ҷой дода мешавад.

Барномаи «Роҳи рушд» дар Телевизиони Тоҷикистон бозгӯкунандаи ободонию созандагӣ дар қаламрави ҷумҳурӣ таи солҳои соҳибистиклолист. Дар ин барнома доир ба рафти сохтмон ва иншоотҳо, бунёди майдону маҷмааҳои варзишӣ, роҳу пулҳо ва дар маҷмӯъ, доир ба тамоми пешравиҳо дар кишвар ғап меравад.

«Рушди созандагӣю бунёдкорӣ дар шаҳру ноҳияҳои кишвар таи солҳои охир ба он мусоидат намуд, ки соҳаи меъморию шаҳрсозӣ низ ба пешравиҳои назаррас ноил гардад. Таҷрибаи чандинсола ва татбиқи садҳо лоиҳаи меъморӣ мактаби бузурге барои мутахассисони соҳа маҳсуб ёфта, ба рушди ҳамаҷонибаи санъати меъмории миллӣ асос гузоштааст», – омадааст дар барнома [146].

Барномаи мазкур доир ба баланд бардоштан санъати меъморӣ, бо техникаи замонавӣ сохтани иншоот, ба талабот ҷавобгӯ будани сохтмонҳо, бо масолеҳи нав замонавӣ бунёд ёфтани иншоотҳо, таҳияи лоиҳаҳои замонавӣ омода карда мешавад. Дар баробари ин, барнома доир ба дигар соҳот, ки ба рушду нумӯи кишвар сабаб мешавад, таҳияи карда мешавад,

Аз ҷумла, яке аз барномаҳои «Роҳи рушд», ки перомуни мавзеъҳои сайёҳии кишвар омода карда шуд, доир ба пешрафти ин соҳа маълумот дода мешавад.

Барнома дар шароити кунунӣ аз чанд ҷиҳат зарур ва муфид аст, зеро сайёҳӣ яке аз соҳаҳои сердаромад ва бо шуғл фаро гирифтани аҳолии қобили меҳнат, баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардум, рушди дигар соҳаҳои хизматрасонию истеҳсолӣ, муаррификунандаи таъриху фарҳанг, табиат ва анъанаҳои милли ба ҳисоб меравад: «Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои табиати зебою нотақрор ва олами набототу ҳайвоноти нодир аст, ки назираш дар ҷаҳон кам арзёбӣ мегардад. Имрӯз дар мамлакат мавзёҳои таърихӣ фарҳангии зиёде мавҷуданд, ки дар ҳоли ташкили инфрасохтори зарурӣ онҳо ба манбаи даромади иловагӣ табдил ёфта, аз ин ҳисоб маблағҳои иловагӣ ба бучаи давлат ворид мегарданд» [146].

Дар умум, паёми барнома ба мардум чунин аст, ки Тоҷикистон чун кишвари соҳибистиклол дар солҳои охир ба пешрафтҳои назаррас ноил гаштааст. Агар барнома аз ҷиҳати нишон додани пешравиҳо ва бунёди иншоот маълумоти мусбӣ диҳат, аз тарафи дигар, ба афкори ҷомеа ҷо мекунонад, ки мамлакати мо низ дар солҳои наздик ба як кишвари пешрафта ва мутараққӣ табдил меёбад.

Бо вучуди паҳлуҳои зиёди мусбат, дар барнома камбудӣҳо низ ба назар мерасанд. Дар онҳо шаклҳои диққатҷалбкунӣ кам истифода шудааст. Масалан, дар нишон додани бунёди сохтмонӣ иншоот бо коргарони қаторӣ, ки корҳои асосиро маҳз онҳо мекунанд, суҳбат намешавад. Ё дар нишон додани барнома доир ба рушди сайёҳӣ аз сайёҳони хориҷӣ фикру андешаи онҳо дар бораи ҷойҳои сайёҳии кишвари мо, истифодаи наворҳои нав ба назар намерасад.

Дар доираи Стратегияи милли рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 дар соли 2019 барномаи таҳлилӣ фарогири мавзӯҳои мухталиф вобаста ба рушди соҳаҳои кишвар дар Телевизиони Тоҷикистон пахш шудааст. Аз ҷумла, дар наشري барномаи таҳлилие, ки 4 декабри соли 2019 тариқи телевизион нашр шудааст, фарогири масъалаҳои иқтисодӣ буда, масъалаҳои татбиқи нишондодҳои стратегия мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Дар барнома таҳлил мешавад, ки «стратегияи мазкур роҳҳо и рушди иқтисодии

ҷумхуриро дар давраи муайян пешбинӣ мекунад ва барои расидан ба ин ҳадафҳо истифодаи имкониятҳо дар он нишон дода шудааст».

Аз барномаҳои марказии Телевизиони Тоҷикистон ин барномаи «Дар мавзуи рӯз» мебошад. Журналисти барномаи мазкур дар ҳама нашрҳои он кӯшиш намудааст, ки мавзӯҳои мубрам ва рӯмарраро ба бинандагон бо иштироки коршиносони самтҳои гуногун таҳлилу баррасӣ намояд. Аз ҷумла, дар нашре, ки 27 августи соли 2019 тариқи телевизион пахш шудааст, масъалаи дигар шудани иқлим, боришоти ғайримуқаррарӣ ва гармии аз ҳад беш мавриди таҳлил қарор гирифтаст. Хусусияти хоси ин барнома дар он аст, ки журналист кӯшиш мекунад, он масъалаҳое дар барнома баррасӣ намояд, ки дар шабу рӯз айнӣ мавриди таваҷҷуҳи ҷомеа қарор доранд. Ҳамин аст, ки дар оғози ҳар барнома журналист ба ибораҳои чун «таваҷҷуҳи ҷомеа», «мурочиатҳои хос», «даъват атрофи ин мавзӯ», «муҳим будани баррасии масъала» ишора мекунад. Аз ҷумла, дар барномаи мавриди назар низ журналист чунин барномаи худро оғоз мекунад: «Мурочиатномаҳои хос, даъвати ҷомеа ба эҳтиёткорӣ ва тадбирҳои саривақтӣ дар робита ба гармӣ ва ё боришоти ғайримуқаррарӣ пайваста сурат мегирад. Аз рӯи мушоҳида имсол сербориш аст, ки баъзан ғайриодатӣ маънидод мегардад... Дар ин робита бо сардори маркази матбуоти назди Кумитаи ҳолаҳои фавқулода мудофияи граждании назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Умеда Юсфӣ ва сардори шуъбаи пешгӯиҳои боду ҳавои Маркази бодухавосанҷии малакат Фаридун Аҳмедов шарҳ медиҳем... » [140, 2019. – 27 декабр]. Ба ҳамин тартиб миёни журанист ба мусоҳибон як навъ саволу ҷавоб ба миён меояд. Бо ҷалб шудани коршиносон ба барнома таҳлили меҳварии мавзӯ албатта хуб аст, вале суҳбати яксамта ва дар ҳар мавзӯ аз барраси якҷонба дилгиркунанда ба назар мерасад. Аз ҳамин нуқтаи назар барномаи «Дар мавзуи рӯз» дар баробари он ки мавзӯҳои доғро интихоб мекунад, бояд таҳлилу баррасиро дар меҳвари худ ҷой диҳад. Дар нашри дигари барнома, ки дар 28 октябри соли 2020 таҳия ва пахш шудааст, журналист атрофи афзалият ва бартариатҳои сохти конституционӣ ва пояҳои устувори давлатдорӣ бо ҳуқуқшинос суҳбат намудааст. Дар ин барнома низ мушоҳида

мешавад, ки мусоҳиб нисбат ба журналист бештар фаъол аст. Ҳамин фаъол будани мусоҳиб боис шудааст, ки ҷолибияти барнома кам шуда, муҳтавои он паст шавад. Баръакси ду барномаи дар боло оварда, нашри дигари барнома, ки 20 ноябри соли 2020 дар Телевизиони Тоҷикистон нишон дода шудааст, пурра берун аз студия сабт гардида, ҷолияти зиёдро дар худ гирд овардааст. Дар барномаи мазкур журналист баръакси нашри барномаҳои дигар, онро мувофиқ ба масъалаи баррасишуда ва мавзуи интиҳобгардида сабт кардааст. Дар ин барнома журналист масъалаи зимистонгузарониро дар ноҳияи Варзоб ба бинанда таҳлил намуда, ҳолати омодагии ноҳияро ба зимистон нишон медиҳад. Албатта масъалаи мазкурро барои аудиторияи васеъ наметавон пешбинӣ кард, вале тавсия ва ҳолати корҳои анҷомшуда барои қисме аз бинандагон, ки иртибои корӣ ба масъала доранд, метавонад ҷолиб бошад.

Дар нашрҳои соли 2021-и барномаи «Дар мавзуи рӯз» дида мешавад, ки журналист ин нозукиҳоро пурра дар барнома истифода намудааст. Масалан дар барномае, ки 1 марти соли 2021 тариқи телевизион пахш шудааст, мавзуи истиқлоли сиёсӣ бо коршинос суҳбат намуда, кӯшиш мекунад, ки риштаи суҳбатро нигоҳ дорад. Дар ин нашри барнома журналист кӯшиш мекунад, ки ба бинанда маҳаки мавзуи интиҳобшударо пешниҳод кунад. Журналист дар оғоз қайд мекунад, ки: «Дар шароити ташвишовари ҷаҳони муосир истиқлоли сиёсӣ яке аз рукнҳои асосӣ доништа мешавад. Чун ки бе доштани истиқлоли сиёсӣ ҳеҷ миллате бақои худро ҳифз намуда наметавонад» [141, 2021. – 1 март]. Ба назар мерасад, ки дар ин нашри барнома журналист хеле фаъол аст. Дар ҳар андешаи коршинос кӯшиш мекунад бо анешаҳои тоза суҳбати ҷолибияти дигар бахшад. Ҳамчунин, дар давоми барнома барои боз ҳам ҷолиб шудани барнома гузориши алоҳида таҳия шудааст.

Барномаи дигаре, ки давоми соли 2019 дар Телевизиони Тоҷикистон пайваста нашр гардидааст, ин барномаи «Ҳукумат» мебошад. Барномаи мазкур ба мақсади таҳлили масоили иқтисодию иҷтимоӣ ва раванди татбиқи ҳадафҳои стратегӣ дар Тоҷикистон таҳия ва пахш шудааст. Назари дақиқи коршиносон вобаста ба масъалаҳои ҳалталаби ҷомеа, муайянсозии дурнамои рушд ва

нақшаҳои мукаммали сатҳи давлатӣ муҳтавои асосии ҳар нашри барнома дар бар мегиранд. Яке аз нашрҳои барнома, ки 7 июли соли 2019 тариқи Телевизиони Тоҷикистон паҳш гардидааст, фарогири масъалаҳои иҷроӣ дастур ва нақшаҳои муқарраргардида натиҷагирӣ карда шудааст. Дар ин барнома омилҳои иҷро нагардидани баъзе намудҳои андоз мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Барнома бо сабки ҷолиб пешниҳод шуда, дар он тавсияи мутахассис, таҳлили қоршинос, назари шаҳрванд, гузоришҳои алоҳидаи журналистон, андешаи қормандони қасбу қори гуногун истифода шудааст, ки дар муқаммал намудани барнома ва ҷолиб сохтани он нақши созгор бозидаанд.

Барномаи таҳлилий-сиёсии «Меҳвар» барномаи дигар Телевизиони Тоҷикистон, ҷуноне аз унвонаш маълум аст, дар меҳвари худ асосан як масъалаи сиёсиро фаро гирифта, журналист бо мусоҳибон онро таҳлилу баррасӣ месозад. Аз ҷумла, дар барномае, ки мо барои таҳқиқ интиҳоб намудем, масъалаи пешгирӣ аз қоронавирус, вақиснагузаронӣ ва даҳолати гурӯҳҳои иртиқой ба он таҳия шудааст. Журналист дар оғоз суҳбатро аз он оғоз мекунад, ки: «Беш аз як сол аст, ки ҷаҳон бо бӯҳрони қоронавирус мубориза дорад. Бояд гуфт, ки шеваи мубориза бо ин беморӣ дар ҳамаи ин муддат якранг набудааст. Аз ҳамин лиҳоз баъзе давлатҳо ин бӯҳронро тавонистанд, бидуни талафоти ҷиддӣ пушти сар намоянд. Бояд гуфт, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон низ аз қабилӣ ҷунин давлатҳост. Тавре маълум аст, айнаи ҳол дар Ҷумҳурии Тоҷикистон раванди вакцинақунонӣ бо суръат идома дорад. Вале мушоҳида мегадрад, баъзе гурӯҳҳои иртиқой меҳоҳанд ин равандро ҳаладор намоянд. Сиёсиқунони вакцина ба гурӯҳҳои иртиқой ҷӣ медиҳад ва то қадом андоза вакцинақунонӣ қафили саломатии одамон аст?» [143]. Бо ба миён мондани ҳамин савол журналист баҳсро миёни ду мусоҳиби худ оғоз мекунад. Суҳабти мусоҳибон дар ин барнома як навъ ҷавоб ба саволи дар миёнгузошта буда, журналист ба воситаи мусоҳибони худ тариқи ҳамин савол ба масъала равшанӣ меандозад. Дар дигар нашрҳои барномаи мазқур низ тартиби пешбурд ҷунин буда, матраҳ намудани масъала бо саволгузорӣ оғоз мегадрад.

Барнома дигари Телевизиони Тоҷикистон «Андоз бақои давлат» баръакси барномаи «Меҳвар», ки масъалаҳои гуногунсамти сиёсиро матраҳ мекунад, сиёсати фискалӣ, масъалаҳои низоми андозбандӣ ва таъмини даромадҳои буҷети давлатиро дарбар мегирад. Дар барномаи мазкур асосан қоршиносони масоили иқтисодӣ, намоёндагони мақомоти андоз, ҳуқуқшиносон ва таҳлилгарони иқтисодӣ ҷалб гардида, масъалаҳои марбут ба тақмили қонунгузори андоз, расмикунони муносибатҳои андозӣ, меъёрҳои андоз, имтиёзҳои андоз, андозбандӣ, шаффофияти низоми пардохти андоз, нақши андозҳо дар рушди иҷтимоию иқтисодии кишвар, инчунин, роҳҳои баланд бардоштани фарҳанги андозсупорӣ дар ҷомеа мавриди таҳлил ва муҳокима қарор мегирад. Аз ҷумла, барномае, ки мо мавриди таҳлилу баррасӣ қарор додем, ба масъалаи назорати пардохти андозҳо ва мониторинги андозӣ бахшида шудааст. Дар ин нашри барнома журналист таъкид мекунад, ки «муқаррарот дар бораи назорати андозӣ аз моддаи 41-и Кодекси андоз оғоз гардида, тибқи он самтҳои амали мақоми назораткунанда ва андозсупоранда ба танзим дароварда шудааст» [137]. Вобаста ба ин журналист бо истифода аз меҳмонон оид ба назорати андозӣ, шаклҳо ва аз ҷониби кадом мақомот назорат шудани он шарҳу тафсир пешниҳод мекунад. Дар умум, агар дигар нашрҳои барномаро низ ба инобат гирем, ҳадафи аслии он ташаккули фаҳмиши дурусти ҷомеа нисбат ба моҳият, зарурат ва аҳаммияти андозҳо чун манбаи асосии нигоҳдорӣ ва рушди инфрасохтор, таъмини иҷрои барномаҳои давлатӣ ва таҳкими иқтисодии давлат аст. Тарқиқ барномаи мазкур боло бурдани сатҳи маърифати иқтисодии аҳоли ва ташвиқи масъулияти шаҳрвандӣ дар самти иҷрои уҳдадорҳои андоз, чун як вазифаи муҳим фаҳмонида мешавад.

Барномаи «Иқтисоди ҷаҳон»-и Телевизиони Тоҷикистон чун барномаи «Андоз бақои давлат» дар маҷмӯъ ба самти иқтисод нигаронида шуда, моҳиятан он фарогири дигар масъалаҳо мебошад. Чуноне аз унвони барнома бар меояд, дар доираи он мизони иқтисоди ҷаҳон баррасӣ мегардад. Барномаи мазкур аслан дар шакли хабару гузориш пешниҳод гардида, муҳимтарин ахбори олам ва дохилро дар самти иқтисод, рушди он, имтиёзҳои иқтисодӣ, таваррум ва

амсоли ин ба бинанда нишон дода мешавад. Ҳама нашрҳои барномаи мазкур дар як қолаб, маҷмуи хабару гузоришҳои иқтисоӣ таҳия ва пешниҳод мегарданд. Аз ҷумла, дар нашре, ки 14 январи соли тариқи Телевизиони Тоҷикистон дар барномаи «Иқтисоди ҷаҳон» нишон дода шудааст [142], чор гузориш вобаста бо бардоштани музди меҳнати кормандон, имтиёзҳо барои соҳибкоруни сармоягузoron, паст кардани сатҳи камбизоатӣ ва солҳои 2022-2026 – «Солҳои рушди саноат» гузоришҳои таҳлилӣ пешниҳод шудааст.

Умуман аз таҳлили он барномаҳо дар тури солҳои 2018-2022 нишон дод, ки Телевизиони Тоҷикистон дар ҳифзи манфиатҳои миллӣ, тарғиби расму русум, нигоҳдошти фарҳанг, баланд бардоштани ҳисси ҳештаншиносию меҳанпарастӣ ва монанди ин саҳм гузошта, бо паҳши барномаҳои худ дар ташаккули афкори созандаи ҷомеа нақши бениҳоят калон дорад. Аз таҳлили барномаҳои телевизион ба хулосае омадан мумкин аст, имрӯз Телевизиони Тоҷикистон бо фикру андеша ва шуури аудиторияи худ ҳамрадиф мебошад. Дар умум, ин шабакаи телевизионӣ бо барномаҳои гуногунжанр доир ба соҳоти гуногун дар миёни тамошобинон мавқеи намоёнро касб кардааст. Дар баробари он барномаҳое, ки дар боло таҳлил намудем, ҳар кадом доир ба як бахши зиндагӣ омодаву паҳш шудаанд ва табиист, ки дар ҳаёти ҷамъиятӣ бетаъсир намеронанд. Ҳамчунин, барномаҳое низ мавҷуд аст, ки танҳо сеткаи барномаҳоро пур мекунад. Бешак, аз рӯи мантиқу мазмун ва шакли пешниҳоди барномаҳо онҳо ба аксарият писанд намеоянд. Масалан, барномаҳои «Сайри маънӣ», «Як ба як», «Андоз бақои давлат» аз рӯи пешниҳод дар сатҳи хеле паст қарор доранд. Онҳо дар ташаккули афкори ҷомеа аз ягон ҷиҳат таъсир расонида наметавонанд. Тарзи пешниҳод, сохтакориҳо дар барнома, мубрам будани мавзӯ, ба дарозо кашидани суҳан, яқрании барномаҳо тамошобинро дилгир мекунад. Ҳамчунин, камбудии дигар ин аст, барномаҳо бояд дар шакли замонавӣ пешниҳод гарданд. Вақти барномаҳо кам карда шавад. Дар ин ҳолат таваҷҷуҳ ба барномаҳо меафзояд. Ватане ки таваҷҷуҳ зиёд шавад, афкори омма низ ба он равона мегардад ва таъсирнокӣ меафзояд. Аз рӯи вазифа Телевизиони Тоҷикистон тариқи барномаҳои худ бояд дар савқ

бахшидани афкори созанда, ватандӯстона, ободкорона ва тақвиятбахшандаи арзишҳои миллию фарҳангӣ ва таърихӣ саҳми шоён гузорад.

Телевизиони Тоҷикистон ҳамчун яке аз воситаҳои муассири таъсиррасонӣ ба афкори умум ва ташаккули муҳити иҷтимоӣ-фарҳангии кишвар, дар раванди муаррифӣ ва ҳифзи манфиатҳои миллӣ, тарғиби расму ойинҳои мардумӣ ва баланд бардоштани ҳисси ҳештаншиносӣ ва ватандӯстӣ нақши назаррас мебозад. Аз таҳлили барномаҳои пешниҳодшавандаи он бармеояд, ки қисми муҳими ин мундариҷа ба ҳадафҳои стратегӣ – ташаккули афкори созанда, боло бурдани маърифати сиёсӣ ва шаҳрвандӣ ва таҳкими арзишҳои фарҳангии миллӣ равона шудаанд.

Бо вучуди мавҷудияти барномаҳои таъсиргузору пурмуҳтаво, мушоҳида мешавад, ки на ҳамаи барномаҳо ба меъёрҳои замонавии расонаӣ ва талаботи аудитория ҷавобгӯ мебошанд. Бархе аз барномаҳо, ба монанди «Сайри маънӣ», «Як ба як», «Андоz бақои давлат» бо сабаби мазмунӣ заиф, пешниҳодоти сунъӣ ва набуди ҷозибаи визуалӣ наметавонанд ба ташаккули афкори ҷамъиятӣ саҳми назаррас гузоранд. Ин нишон медиҳад, ки таҳияи барномаҳо бояд на танҳо дар мазмун, балки дар шакл, формат ва услуби иҷро ба талаботи имрӯзӣ мутобиқ гардонида шавад.

Дар шароити рақобати расонаӣ ва афзоиши имконоти иттилоотӣ рақамӣ, тақвияти нақши Телевизиони Тоҷикистон дар ташаккули афкори умум бояд бо таҷдиди назар дар сиёсати муҳтавои барномасозӣ, ҷалби мутахассисони соҳибтаҷриба ва таҳияи барномаҳои ҷолибу замонавӣ амалӣ гардад. Танҳо дар ин сурат телевизиони мазкур метавонад дар заминаи маърифати миллӣ, иттиҳод ва худшиносии шаҳрвандон саҳми воқеӣ гузорад ва мақоми худро дар фазои иттилоотӣ кишвар боз ҳам таҳким бахшад.

БОБИ III

НАЗАРПУРСӢ – ВАСИЛАИ ОМУӢЗИШ ВА ТАҲҚИҚИ АҲКОРИ ОММА

3.1. Баррасии назари коршиносон дар бораи нақши расонаҳо дар афкори омма

Иттилоот ва хабару андешаҳои тавассути барандаҳо ё муҷриҳои иттилоотӣ паҳншаванда аксаран омили асосии ташаккули андешаву афкор ва шаклгирии рафтори халқу миллатҳо мегардад. Таърих гувоҳ аст, ки ҳанӯз садсолаҳои пеш инсоният ба дарёфт ва паҳнсозии иттилооти дорои хусусияти муҳимми сиёсӣ иқтисодӣ ва иҷтимоӣ машғул буд ва тавассути барандагони гуногун онро роҳандозӣ мекард. Асрҳои пеш аз барандагони асосӣ ва паҳнкунандагони иттилоот хатрасонҳо, пайкҳо, чорчиҳо ва онҳое, ки махсусан дар ҷойҳои серодам ба паҳнсозии иттилооти хусусияти расмидошта машғул буданд, ба шумор мерафтанд. Ин гуна барандагони иттилоот аксаран эҳтиёҷоти қишри элитаи аҳоли ва ё коргарони дарбору қасрҳои шоҳону султонҳо ва амиру императорҳоро ба сомон мерасониданд.

Инсоният бо ташаккули илму техника ва иқтидори зеҳнии худ тавонист, дар муддати кӯтоҳ дар самти паҳннамоии иттилоот ба натиҷаҳои баланд ноил гардад. Ибтидо китобҳо, рӯзномаву газетаҳо, баъдан, маҷаллаву дигар барандагон тавонистанд, ки то ба дараҷае эҳтиёҷоти дар ин самт доштаи қишрҳои гуногуни аҳолиро бароварда гардонанд.

Дар асри XX бо ба ҳаёти ҷомеа ворид гардидани дастовардҳои нави илмиву техникӣ радиову телевизион низ ҳамчун баранда ва паҳнкундаи расмӣ иттилоот, ки дастрасии умумро соҳиб ҳастанд, машҳур гардида, мавриди истифода қарор гирифтанд. Вазифаи асосии ҷамаи барандагони иттилооту хабархоро, пеш аз ҷама, таъсиррасонӣ ба шаклгирии афкори ҷомеа ташкил менамояд. Дар давоми асри XX шумораи зиёди хонандагони рӯзномаҳо ва таваҷҷуҳи ҷомеаи кишварҳои гуногун ба ин навъи барандагони иттилоот боиси

он гардида буд, ки чомеа эҳтиёҷи аниқи худро ба онҳо пайдо созад. Айни ҳол ҳамаи барандагони расмӣ иттилоотро расонаҳо ва ё ВАО меноманд.

Васоити ахбори омма дар замони муосир қисми ҷудонашавандаи фаъолияти рӯзмарраи ҳаёти инсоният гардидааст. Маҳз тавассути ВАО имрӯз мо метавонем аз авзои амниятиву сиёсӣ ва иқтисодиву иҷтимоии кулли кишварҳои ҷаҳон маълумот пайдо созему фикру андешаи худро оид ба он баён созем. Васоити ахбори омма ва афкори ҷамъиятӣ имрӯзҳо дар алоқаи зич бо ҳамдигар қарор доранд. ВАО имрӯз аз ҷониби аксари коршиносони ватаниву хориҷӣ ҳамчун ҳукумати ҷорум, ки дар натиҷаи афкори ягонаи истифодабарандагону шунавандагон ба вуҷуд меояд, унвон гирифтааст.

Қисмати мазкур ба омӯзиши ҳамаҷониба ва таҳлили амиқи нақши васоити ахбори омма (ВАО) ва дигар воситаҳои паҳнсозии иттилоот дар раванди шаклгирии афкори чомеа бахшида шудааст. Мақсад аз таҳқиқи ин бахш, муайян сохтани сатҳу шиддати таъсири ВАО ба афкори ҷамъиятӣ дар асоси ҷамъовариӣ маълумоти таҷрибавӣ ва ҳулосаҳои респондентон, мусоҳибон ва коршиносони соҳавӣ мебошад. Ин таҳқиқот дар заминаи пурсишномаҳои тарҳрезӣшуда сурат гирифта, ҷанбаҳои гуногуни таъсири ВАО-ро аз нигоҳи амаливу назариявӣ фаро мегирад.

Бо тақя ба андешаҳои иброзгардидаи иштирокдорони таҳқиқот ва таҳлили муфассали ҷавобҳои пешниҳодшуда, чанд нуқтаи меҳварӣ мавриди тавачҷуҳ қарор мегирад. Пеш аз ҳама, зикр кардан зарур аст, ки мусоҳибон андешаҳои гуногун вобаста ба нақши воситаҳои ахбори омма дар раванди иттилоотрасонӣ ва таъсиргузорӣ ба ташаккули мафкураи иҷтимоӣ баён доштаанд. Гурӯҳи респондентон зимни арзёбӣ ба саволҳои асосии зерин посух доданд:

– Шумо нақши ВАО-ро дар ташаккули афкори умум чӣ гуна арзёбӣ мекунед? Шумо то кадом андоза нақши ВАО-ро дар қабули қарорҳои сиёсӣ дар замони муосир муҳим мешуморед? Аз нигоҳи Шумо оё ВАО иқтидори таъсиррасонӣ ба идеология ва қарорҳои ҳукуматҳоро доро мебошад ва агар ин кор имконпазир бошад, пас бо кадом шакл?

– Оё таҷрибаи мамлакатҳои Ғарб дар роҳи истифодаи ВАО ҷиҳати расидан ба манфиатҳои гуруҳҳои сиёсӣ дар фазои пасошӯравӣ қабулшаванда аст ё не? Ба фикри Шумо иддаои он ки ВАО-и пасошӯравӣ танҳо ба манфиати режимҳои сиёсӣ фаъолият мекунад, дуруст аст? Агар ин иддао дуруст бошад, омилҳои асосии ин тарзи истифода кадом аст?

– Ба назари Шумо телевизион ҳамчун барандаи иттилоот то кадом андоза имкони тағйир додани андешаи оммаро доро мебошад? Кадом шакли таҳқиқоти телевизионӣ ва барномаҳои дар он пахшшаванда бештар имкони таъсиррасонӣ ба афкори ҷомеаро доро мебошанд? Таҷрибаи ҳалли мушкилоти характери сиёсидошта тавассути баррасии он дар ток-шоуҳои телевизионӣ то кадом андоза натиҷаро самараноктар мегардонад? Ба андешаи Шумо, оё дар мамлакатҳои Ғарбӣ таҷрибаи истифодаи дебатҳои телевизионӣ қабл аз интихоботҳо ва маъракаҳои дигари муҳимми сиёсӣ ба натиҷаҳои он таъсир расонида метавонад?

– Ба фикри Шумо чаро дар замони муосир расонаҳо ҳамчун муҳимтарин абзори сиёсӣ қарор дода мешаванд? Фарқи расонаҳои хусусӣ аз расонаҳои давлатии иттилоърасон дар чист? Ба андешаи Шумо кадом навъи расонаҳо ба ҷомеа таъсири бештар мерасонанд?

– Сензура дар ВАО то кадом андоза шаффофиятро дар фаъолияти рӯзноманигорӣ ғайримақсаднок мегардонад? Шаффофияти хабару гузоришҳои сиёсиро бо кадом усулҳо метавон таъмин намуд? Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои пешгирии сензура ва таъмини озодии баён кадом чораҳо андешида шудааст ва кадом чораҳои дигарро мебоҷад дар ин самт андешид?

– Оё мафкураи сиёсӣ ва динии рӯзноманигор ба ҷомеа таъсири ҷиддӣ мерасонад? Агар таъсир расонад, онҳоро номбар кунед (мусбат ва манфӣ)? Баҳодихии яктарафаи масъалаҳои сиёсӣ ва характери амниятидошта аз ҷониби ВАО ба ҷомеа чӣ таъсир мерасонад? Оё хабарҳои беасос ва сармоягузоришуда дар ВАО аз хабарҳои воқеӣ тафовути зиёд доранд?

– Ба ақидаи Шумо муборизаи иттилоотӣ чист ва онро бо кадом таъбир метавон тавсиф намуд? Оё Шумо бар он боваред, ки дар замони муосир

давлатҳо нақшаву стратегияҳои ҷангҳои иттилоотиро таҳия менамоянд? Ҷангҳои иттилоотии муосирро дар чӣ гуна шароит ва омилҳо тасаввур менамояд? Фазаи иттилоотии як кишвар метавонад ба мафкура ва тасаввуроти ҷомеаи кишвари дигар таъсири манфӣ расонад?

– Фазаи кунунии иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистонро чӣ гуна баҳогузорӣ менамояд? Матбуоти кунунии тоҷик то чӣ андоза дар шаклгирии мафкураи аҳоли саҳмгузор мебошад? Таъсири матбуот дар кадом давра дар шаклгирии мафкураи ҷомеаи Тоҷикистон бештар мушоҳида мешавад? Ин таъсирот бештар ба чӣ вобаста буд?

– Фазаи иттилоотии Тоҷикистони имрӯза бештар ба кадом навъи хабару иттилоот эҳтиёҷ дорад? Кадом барномаҳои дар телевизионҳои Тоҷикистон пахшшаванда ба мафкураи аҳоли таъсири амиқ мерасонанд? Ба андешаи Шумо матбуоти тоҷик ба кадом навъи тағйирот ва ислоҳотҳо эҳтиёҷ дорад?

– Нақши телевизиони «Тоҷикистон» ва нашрияи «Ҷумҳурият» дар фазаи иттилоотии Тоҷикистон чӣ гуна аст? Мақсади асосии телевизиони «Тоҷикистон» ва нашрияи «Ҷумҳурият» аз чӣ иборат аст? Кадом навъи барномаҳо ва хабару гузоришҳо метавонанд, матлабҳои ВАО-и Тоҷикистонро бештар гардонанд?

Ҷавоб ба ин саволҳо ба мо имкон медиҳанд, ки дар асоси таҳлили таҷрибавӣ ва муқоисавии маълумотҳо, хулосаҳои илмӣ ва бозғатимод дар бораи ҷойгоҳи воқеии ВАО дар равандҳои иҷтимоӣ ва сиёсии ҷомеа пешниҳод намоем. Ҳамин тариқ, натиҷаҳои бадастомада на танҳо андешаву дидгоҳҳои шахсиятҳои алоҳида, балки муносибати умумии гурӯҳи васеи коршиносон ва шахрвандони ғайро дар ин самт инъикос менамоянд.

Яке аз саволҳои асосӣ, ки гуногунандешӣ ва духурагии қарорҳои баъзе иштирокчиёни пурсишномаро ба вучуд овардааст, ба масъалаи таъсири ВАО ба афкори ҷамъиятӣ дахл дорад. Ҳарчанд аксари иштирокчиён ба саволи «Шумо нақши ВАО-ро дар ташаккули афкори умум чӣ гуна арзёбӣ мекунед? » ҷавоби кутоҳ пешниҳод намудаанд, аммо метавон дар инчо низ гуногунандеширо пай бурд. Масалан, яке мусоҳибони мо ВАО-и муосирро «ҳукумати чорум» унвон

додан нахостааст, дар ҳоле, ки мутахассиси дигар ВАО-ро «ҳукумати чорум ва рамзӣ» унвон намудааст [165]. Ин духурагии ақида, пеш аз ҳама, дар натиҷаи он ба вучуд омадааст, ки мутахассисон асосан ба дасти сеюм дар қабули қарорҳои матолиби дар ВАО нашршаванда эътимод доранд.

Респонденти дигари мо ақидаи худро бо он асоснок мекунад, ки ВАО барои он «ҳукумати чорум» мебошад, ки он ба манфиати ҷамъиятии шаҳрвандон равона карда шуда, боиси «ташаққули афкори ҷамъиятӣ ва ташаққули манфиатҳои ҷамъиятии шаҳрвандон» мегардад [165]. Аслан, рад намудани ақидаи муҳаққиқи мазкур низ ба матлаб мувофиқ нест, зеро рисолати асосии ВАО-ро «ташаққули дарки воқеият» дар бинанда ташкил менамояд [165]. Вале новобаста ба ин ВАО на ҳамчун ҳокимияти рамзӣ ва ё ҳукумати пасипардагӣ, балки чун оинаи ошкорои талабу дархост ва хоҳишҳои аҳоли аз ҷониби мақомоту муассисаи дахлдор мебошад. Яъне, аҳоли метавонанд, бо дар телевизиону рӯзнома ва ё дигар барандагони ВАО расонаӣ намудани мушкилоташон барои пайдо намудани роҳи ҳал ба ҷойи зарурӣ муроҷиат кунанд. Ин роҳи содда, осон ва санҷидашуда аксаран боиси ҳалли мушкилоти мавҷуда мегардад. Таҷриба аз самаранокӣ ва натиҷанокии он баръало дарак медиҳад.

Мусоҳиби дигар фикри худро оид ба хато будани «ҳукумати чорум» номидани ВАО чунин шарҳ медиҳад: «Дар асл матбуот «ҳокимияти чорум» нест, балки афкори ҷамъиятӣ ин мақоми рамзист, ки тариқи ВАО гуфта мешавад. Бубинед, моддаи 6-и Конститутсияи Тоҷикистон низ маҳз халқро манбаи ягонаи ҳокимияти давлатӣ унвон мекунад. Ин чунин маъно дорад, ки ҳар тасмими ҳукумат набояд аз зовияи хостаи мардум берун бошад» [165]. Аз гуфтаҳои муҳаққиқи мазкур ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки вазифаи асосӣ ва рисолати ВАО-ро маҳз тағйир додани афкори ҷомеа ташкил менамояд. ВАО бояд бо интихоби мавзӯи дурусти таҳқиқотӣ ва ба ҷомеа расонидани ҳақиқатҳо ба шакли фикру ақидаҳои ҷомеа таъсири ҷиддӣ расонад ва ҳатто дар баъзан ҳолат бояд боиси тағйир ёфтани қарорҳои сиёсӣ низ гардад. Агар ВАО иқтидори аслий ва рисолати асосии худро ба таври ошкоро истифода намояд, пас

метавон ба ақидае, ки бузургтарин аслиҳа дар асри навин “иттилоот” мебошад, бешаку шубҳа бояд бовар кард.

Дар баробари ақоиди мазкур, иштирокдори дигари пурсишнома мисоли беҳтареро оид ба масъалаи таъсири ВАО ба ташаккули афкори ҷамъиятӣ баён менамояд. Мавсуф қайд месозад, ки ВАО дар баробари ташаккули афкори омма, ҳамчунин, дар ташаккули рафтори он низ нақши калидӣ мебозад. Ӯ ин ақидаи худро бо мисоли мазкур асоснок менамояд: «Шумо ин сахар тавассути ВАО (интернет, телевизион, радио ва ғолиб дигар) маълумот гирифтед, ки эҳтимоли боридаи борон дар назар аст ва ба ҳулосае меоед, ки бояд чатр гиред. Аз ин мебарояд, ки ВАО натавонад афкор, балки рафтори моро ташаккул медиҳад. Аммо он аз дараҷаи ғайриодии пурсамари ВАО ва эҳтимолиҳои ӯ миёни афроди ҷомеа вобаста аст» [165].

Дар ҳақиқат, тавре ин мусоҳиб ба андешаи худ илова намудааст, ВАО барои он, ки матолиби нашрменамудааш ба ҷомеа таъсиргузор бошад, пас бояд дараҷаи эҳтимолиҳои онро боло барад. Махсусан, дар замони муосир, ки шабакаи ҷаҳонии интернет ба таври ҳангуфт рушд намудаду ҳамагӯна сомонҳои иҷтимоӣ маркази гардиши иттилооту хабарҳо гардидаанд, беэҳтимод будани хабару гузоришҳои радиову телевизион ва рӯзномаву маҷаллаҳо боиси коста гардидани боварии ҷомеа ба ин навъи сарчашмаҳои иттилоӣрасон мегардад.

Ин матлабро зимни пурсишнома нафари дигар низ баён дошта, мегӯяд, ки ВАО бояд «мавқеи расмӣ ва раднашаванда»-и худро дошта бошад [165]. Танҳо бо ба инобат гирифтани ин паҳлуи масъала, ки ба эҳтимолиҳои, асоснокӣ ва мавқеи расонандаи матлаб вобаста аст, нақши ВАО-ро дар ташаккули афкори умум неқ ва муассир арзёбӣ намудан ба мақсад мувофиқ буда метавонад.

Респонденти дигар замони муосирро «замони таҳаввулот ва тағйирёбии самтҳои рушди ҷомеа, бадалшавии идеологияҳо ва ташаккули диди нави иҷтимоӣ» [165] унвон кардааст, ки чунин ҷомеа бе дастрасӣ ба иттилооти саҳеҳ, мақсаднок ва муҳим аз ҳама, боэҳтимод наметавонад аз уҳдаи иҷрои вазифа ва рисолатҳои худ баромада бошад.

Пас ба масъалаи мазкур хулоса намуда истода, метавон ошкоро қайд намуд, ки муҳаққиқоне, ки дар пурсишномаи сотсиологӣ иштирок намудаву ақидаҳои худро баён намудаанд, ба нақши ВАО дар ташаккули афкори ҷамъиятӣ пурра розиянд ва ҳатто аксаран ин ҷанбаро яке аз самтҳои асосии рушди ҷомеаи муосир унвон намудаанд.

Пас аз таҳлил ва омӯзиши ақидаву пешниҳодҳои мухталиф доир ба масъалаи баррасишаванда, метавон ба чунин хулоса омад, ки ВАО дар ҷомеаи муосир нақши калидӣ дорад, ки на танҳо ҳамчун канали интиқоли иттилоот, балки ҳамчун воситаи муҳимми ташаккули афкори ҷамъиятӣ низ баромад мекунад. Дар шароити ҷомеаи иттилоотӣ, ки дастрасӣ ба иттилоот васеътар шудааст, таъсири ВАО ба шуури одамон махсусан намоён мешавад.

ВАО дар бораи рӯйдодҳои кишвар ва ҷаҳон маълумот медиҳад. Ин ба ҷомеа имкон медиҳад, ки аз мушкilot ва масъалаҳои мубрам огоҳ бошанд. Аммо, интиҳоби мавзӯ ва таъкид дар пешниҳоди иттилоот метавонад дарки рӯйдодҳоро ба таври назаррас тағйир диҳад. Масалан, таваҷҷуҳ ба ҷанбаҳои манфӣ метавонад тарс ва нобоварию ба вучуд орад, дар ҳоле ки хабарҳои мусбӣ метавонанд ба некбинӣ мусоидат кунанд. Яъне, интиҳоби мавзӯи баррасишаванда ва тарзи расонидани хабар дар пешбурди фаъолияти ВАО муҳимтарин нуқта гардад ва ҳатто аксаран боиси ташаккули ақидае гардад, ки пайравони зиёдеро ҷамъ менамояд.

Тавре дар таҷба ба мисолу пешниҳодҳои респондентон қайд намудем, ВАО на танҳо аз хабару рӯйдодҳои ҷомеа иттилоъ медиҳад, балки рӯзномаи фаъолияти ҳаррӯзаро низ дар инсон ташкил мекунад.

Ақидаҳои иброзгардида моро ба он бовар моил месозад, ки ВАО қодир аст, тасвирҳои гурӯҳҳои одамон, рӯйдодҳо ё падидаҳоро эҷод кунад. Ин метавонад боиси пайдоиши стереотипҳо гардад, ки метавонанд ҳам мусбат ва ҳам манфӣ бошанд. Масалан, инъикоси доимии манфии гурӯҳи муайяни этникӣ метавонад боиси ғаразнокӣ ва таъбиз гардад. Мисолҳои возеҳу равшани онро мо бо ҷаҳони муосири иттилоотӣ метавонем муқоиса созем. Айни ҳол низ дар баъзе масъалаҳои муҳимми сиёсӣ ва баҳсталаби муносибатҳои байналмилалӣ ақидаи

пешниҳоднамудаи ВАО-и хориҷӣ ҳамчун дурусттарин матлаб баҳогузорӣ карда мешавад ва зиёда аз ҳафтод дарсади аҳолии ҷаҳон бар он бо соддагӣ бовар мекунанд.

ВАО дар шаклгирӣ ва тарҳрезии ҳаёти сиёсии ҷомеа нақши муҳим мебозад ва ба интиҳобот ва афкори ҷамъиятӣ дар бораи сиёсатмадорон таъсир мерасонанд. Маъракаи сиёсӣ ВАО-ро барои пешбурди ғояҳо ва номзадҳои худ ҷаҳолона истифода мебаранд. Дар ин замина, ба назар гирифтани муҳим аст, ки маълумотро бо майли муайян пешниҳод кардан мумкин аст, ки ба дарки интиҳобкунандагон таъсир мерасонад. Яъне афкори ҷамъиятии ҷомеаи муосир чунон ташаккул ёфтааст, ки матлабе ки дар ВАО оид ба ин ё он номзад нашр мешавад, боиси тағйир ёфтани фикри ҷомеа нисбат ба натиҷаи интиҳобот мегардад. Дар ин масъала метавон аз интиҳоботи президентии ИМА даст кашидани Ҷо Байденро пас аз муҳофизаи телевизионӣ бо номзоди Ҳизби ҷумҳурихоҳон Доналд Трамп ёдовар гардид. Боварии мардум пас аз ин муҳофизаҳо нисбат ба номзоди демократҳо ба дараҷаи хеле зиёд поён рафт ва ин боиси ақибнишинии президенти ИМА ва бозпас гирифтани номзодиаш ба маснади президентии ИМА гардид. Ин гуна мисолҳо бисёранд ва бешак аз иқтидори бузурги олами ВАО дар ҷомеаи муосири ҷаҳонӣ дарак медиҳанд.

Ҳамин тариқ, ВАО ба ташаккули афкори ҷамъиятӣ таъсири назаррас мерасонад. Он на танҳо аз рӯйдодҳои гуногун иттилоъ медиҳад, балки дарки воқеиятро тавассути эҷоди рӯзнома ва тасвирҳо ташаккул медиҳад. Дар шароити муосир, ки фазои иттилоотӣ зерини таъсири равандҳои мураккаби сиёсӣ ва геополитикӣ қарор дорад, муносибати интиқодӣ ва таҳлилӣ нисбат ба истеъмоли иттилоот ба як ниёзи муҳим мубаддал гардидааст. Огоҳӣ аз имконияту иқтидори воқеаҳои ахбори омма ва истифодаи мақсадноки он метавонад ба таҳкими амнияти иттилоотӣ ва ҳифзи манфиатҳои миллӣ мусоидат намояд. Аз ин рӯ, истифодаи самаранок ва оқилонаи ВАО ҷиҳати таҳкими худшиносии миллӣ ва таъмини рушди устувори ҷомеа аҳамияти махсус касб мекунад.

Масъалаи дигар, ки дар доираи пурсиши мазкур бо намояндагони ВАО, мутахассисони соҳаи журналистикаи миллӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ баррасӣ карда шуд, ин аҳаммияти ВАО ҳамчун механизми қабули қарорҳои сиёсӣ мебошад. Мақсади асосии истифодаи чунин навъи савол дар пурсишнома аз он иборат аст, ки мо хостем муайян намоем, ки оё ВАО метавонад, бо шаклдиҳии афкори ҷамъиятӣ барои муайян намудани самти сиёсати давлатҳо нақшгузор бошад. Дар замони муосир натиҷаи асосии ҳамаи муборизаву мушкилот ва ҳатто набардҳои бузурги ҷаҳонӣ маҳз тавассути ҳалли масъалаҳои сиёсӣ ва қабули қарор аз ҷониби ҳукуматҳои кишварҳои гуногун муайян карда мешавад. Ин қарорҳо тибқи талаботи ҳукукии аксари кишварҳои демократии ҷаҳон бояд бар асоси хоҳиш ва нияту мақсадҳои аҳли ҷомеа ва аҳоливу шаҳрвандон қабул карда шавад. Бо муайян намудани мақсади аҳоли ва навъи қарор метавон бар он расид, ки дар ҳақиқат давлатҳо бо таъсири иттилооту ахборҳои дар расонаҳо паҳншаванда ва дар пайи он иродаи шаклгирандаи аҳоли ҳаракат мекунанд ё не?

Мухотаби мо нақши ВАО ва таъсири онро дар қабули ҳама гуна қарорҳои сиёсӣ басо бузург арзёбӣ намуда, илова менамояд, ки: «ВАО василаи асосии таъсиррасонии гуруҳҳои манфиатдор, субъектҳои алоҳида ва дар умум афроди ҷомеа ба қабули қарорҳои сиёсии Ҳукумат гардидааст» [165]. Ақидаи худро ин мусоҳиби мо бо он қувват мебахшад, ки бино ба иттилои ТАСС имрӯз зиёда аз 68%-и сарони давлатҳои аъзои СММ дорои аккаунти расмӣ худ дар хабаррасонҳо ва сомонаҳои иҷтимоӣ буда, тариқи ин воситаҳо аз афкори ҷамъиятӣ огоҳ ва доир ба ин ё он мушкилоти ҷомеа андешаи худро баён менамоянд.

Иштирокдори дигари пурсишнома бошад, ба эътибор гирифтани фикру андеша ва афкори ҷомеаро аз ҷониби ҳукуматҳо «нишонаи эҳтиром ба андешаву афкори ҷамъиятӣ» унвон намудааст. Ў қайд месозад, ки ҳукумате, ки ба иродаи мардум ва хоҳишу ниятҳои онҳо эътибори ҷиддӣ медиҳад, ҳамеша дар пайомад ба қарорҳои қабулкардааш дорои пайравон ва тарафдорони худ мебошад, ки нисбати эътимод ва муҳаббату самимияти ҷомеа мебошад [165].

Аммо ҳамаи инҳо аз мушкилоти асосии ВАО-и миллӣ ба шумор намеравад. Чихати бештар намудани таъсири афкори ҳома тавассути барномаҳои дар ВАО нашргардида, мебояд аҳаммияти амалии ин барномаҳову нигоришҳо бештар карда шавад. Яъне, пеш аз ҳама, бояд ВАО инъикосгари ҳаёти воқеии ҳома ва бозгӯи мушкилоти аҳоли бошад. Ба андешаи муҳотаби дигари мо, барои иҷрои рисолати мазкурро ба ВАО-и мо қабл аз ҳама чизи дигар мутахассисони дорои таҷриба ва завқу малакаи баланди касбӣ зарур мебошанд. Чуноне илова менамояд, ки барои расонидани иттилооти дақиқ ҳамаи намуди баранда ва расонандагони иттилоот бояд: “Барои инъикоси мавқеи ҳома дар татбиқи қарорҳои Ҳукумат низ назарҳои таҳлилӣ, асоснок ва саривақтиро таҳия ва инъикос намояд. Талош намояд то бо таҳияи маводҳои ҳолиб дар ташаккули идеологияи солими ҳома воқеан ҳой гирад» [165].

Мақсади асосии ба миён гузоштани саволи мазкур, ки оё ВАО иқтисодии таъсиррасонӣ ба идеология ва ё қарорҳои ҳукуматҳоро дорад ё не аз он иборат буд, ки мо андешаи муҳаққиқон ва қароррасони ватаниро, ки аксаран фаъолияти таҳлилиро пеш мебаранд, таҳқиқ намоем. Таҷрибаи давлатҳои абарқудрати ғарбӣ ва махсусан, кишварҳои Аврупои Амрико шаҳодат аз он медиҳад, ки маҳз ташаккули сиёсати озодона нисбат ба воқеаҳои ахбори омма метавонад воқеае барои дарки мушкилот ва муҳимияҳои аҳолии оддӣ бошад. Имрӯзҳо дар кишварҳои ғарбӣ танҳо як хабари соддатарин, ки шояд аҳаммияти бузурги сиёсӣ идеологӣ надорад, бар асари баёни эътирозу норозигӣ ва дархостҳои қишрҳои гуногуни аҳоли боиси муайян намудани самти пешбурди сиёсати давлатӣ мегардад. Таҷрибаи кишварҳои боло номбаршуда ба мо баръало нишон медиҳанд, ки қабул накардани пешниҳоду дархостҳои қишрҳои алоҳидаи аҳоли боиси шикаст хӯрдани сиёсати як низоми метавонад. ВАО ва иқтисодии асосии он идеологияи аҳоли метавонад, ҳамеша бо он ки манфиати аҳоли ҳимоя карда шавад, боиси муайян гардидан, иваз шудан ва ё пурра аз байн рафтани ин ё он қарори давлатҳову ҳукуматҳо гардида бошад.

Саволи дигаре, ки зимни пурсишнома аз қароррасону мутахассисон пурсида шуд, бештар ба масъалаи муқоисагӯзорӣ миёни ВАО-и Ғарбу Шарк,

махсусан, кишварҳои пасошӯравӣ ва Амрикову Аврупо мебошад. Мутаассифона, дар давраи Шуравӣ тавре борҳо таъкид карда шуд, воситаҳои ахбори омма ҳамчун абзори сиёсӣ аз ҷониби гурӯҳҳои дар сари қудратбуда, васеъ истифода бурда мешуд. Ҳизби коммунистии иттиҳод ва воҳидҳои он дар кишварҳои иттифоқӣ ҳама гуна матолиби дар ВАО нашршавандаро аз назари пурраи таҳлили намояндагони мақомоти дахлдор гузаронида, пасон ҷиҳати нашр иҷозат медоданд ва ё баръакс нашр намекарданд. Ин омил боиси пастравтани сатҳи рақобатнокии рӯзноманигорон, боло гирифтани сензура дар соҳа ва аҳаммияти амалии худро аз даст додани касби пурифтихори рӯзноманигорон мегардид.

Бояд таъкид кард, ки дар баробари чунин фазои номусоид, ки аксаран ба матолиби дорои аҳаммияти сиёсӣ ва амниятӣ равона гардида буд, дар давраи Ҳукумати Шуравӣ журналистикаи таҳлилӣ ва танқидӣ низ ба сатҳи баланди инкишоф расида буд. Албатта, ин омил бештар ба сиёсати пешгирифти ҳизб ва манфиатҳои он вобастагӣ дошт. Вале новобаста ба ин фаъолият намудани рӯзномаву мақолаҳое, ки ошкоро ва ё ғайриошкоро ба танқиди ин ва ё он фаъолияти мақомоти давлатӣ ва ё намояндагони он машғул буд, аз он шаҳодат медиҳад, ки сензураи мутлақ вучуд надошт. Пас аз эълони сиёсати “бозсозӣ” дар соли 1985 ва авҷ гирифтани ошкорбаёнӣ дар ҷомеа мавқеи ВАО боло рафт. Шумораи зиёди рӯзномаву маҷаллаҳои ғайридавлатӣ, ки дар солҳои охири ҳокимияти Шуравӣ ба таъбир мерасиданд, аз он далелат медиҳанд, ки сатҳи нави инкишофи матбуот дар тамоми кишварҳои пасошӯравӣ фаро расидааст.

Оид ба масъалаи самаранокии истифодаи таҷрибаи ВАО-и ғарбӣ дар фазои пасошӯравӣ метавон ҳаминро қайд намуд, ки кишварҳои минтақаи Осиёи Марказӣ ҳамчун ворисони минтақавии Иттиҳоди Шуравӣ бо ба даст овардани истиқлолияти худ якбора ба фазои қушоди иттилоотӣ ворид гардиданд. Ҳарчанд дар интиҳои ҳукмронии иттиҳод то дараҷае озодии баён дар ҷомеа ташаққули ёфта бошад ҳам, дастрасӣ ба манбаъҳои бузурги иттилоотии кишварҳои Ғарб мавҷуд набуд. Танҳо пас аз расидан ба Истиқлоли комили худ кишварҳои пасошӯравӣ тавонидаанд, аз ҷаҳорҷӯбаи шахшудаи иттилоотии Шуравӣ раҳой

ёбанд ва методу усулҳои нав ба нави фаъолияти рӯзноманигориро аз худ намоянд.

Вақте нақш ва дараҷаи ВАО-ро дар кишварҳои пешрафтаи ҷаҳонӣ мебинем, ба ақидае омада метавонем, ки шояд истифодаи ин таҷриба барои кишварҳои мо, аз ҷумла, Тоҷикистон манфиатнок бошад. Дар асл ин ақида дуруст аст, аммо дар замони муосир, ки бархӯрди тамаддунҳо ва ҷаҳонишавии фарҳангҳо унвон карда мешавад, имкони истифодаи дурусту самараноки ин таҷриба наметавонад, танҳо бо ба роҳ мондани фаъолияти модели муайяне самаранок бошад. Пеш аз ҳама, бояд талаботи ҷомеа, аҳоли ва зиёиёни кишвар ба назар гирифта шуда, пас он бо фарҳангу менталитети кишвар мувофиқ намудани ин таҷриба метавон онро ошкоро истифода намуд. Дар ин бора иштирокчиҳои пурсишномаи мо чунин андеша баён намудааст: «Таҷрибаи мамолики ғарб барои кишварҳои пасошӯравӣ қисман қобили қабул аст, зеро минталилети афроди ҷомеа ва шароити фарҳангӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ ва ҳатто идеологии мардум бояд ба инобат гирифта шавад. Яъне, гарчанде таҷрибаи мамолики Ғарб самаранок ҳаст, вале барои мо айнӣ он шояд маҳсулноқ набошад ва баръакс омилҳои нооромӣ ва ноаамнии кишварҳо гардад» [165].

Дар баробари ақидаи самаранокии таҷрибаи кишварҳои ғарбӣ баъзе аз иштирокчиёни пурсишнома ақидаи дигаргуна низ пешниҳод намудаанд. Дар миёни ин қавоид мушоҳида намудани андешае, ки гӯё пиёда сохтани таҷрибаи ғарбӣ дар ВАО-и кишварҳои пасошӯравӣ худ қисме аз сиёсати кишварҳои ғарб мебошад, хеле ҷолиб буд. Мусоҳиби мо ин андешаи худро «пиёда кардани стандартҳои ғарбӣ» [165] унвон намудааст. Шояд андешаи ин респондент ба дараҷае дуруст бошад. Аммо наметавон инро ба он баҳо дод, ки ҷомеа дидаву доништа меҳаҳад, дар ин росто ғарбигароиро тарғиб намояд. Тавре алақай қайд намудем, истифодаи ин таҷриба самаранок аст, дар ҳоле ба урфу одату анъана ва манфиатҳои миллӣ мувофиқ гардонида шавад.

Дар кишварҳои Ғарбӣ бар асари ташаккули илму техника ва бештар гардидани имконоти таҳлилӣ, ки онро бештар авҷи саводи расонаӣ унвон менамоянд, имкониятҳои бештару хубтари ташаккули ВАО ба вуҷуд омадааст.

Аммо инро танҳо ба омили илмӣ тавъам доништан ба дараҷае хато мебошад, зеро бештар он аҳаммияти сиёсиро низ дорад. Ин кишварҳо, ки роҳи тараққиёти сармоядорӣ ва режими демократиро пеш гирифтаанд, аз ВАО ҳамчун воситаи асосии ҳифзи озодии суҳан ва таъмини ҳуқуқҳои инсон истифода менамоянд. Ба манфиати кишварҳои пасошӯравӣ будани истифодаи ин таҷрибаро респонденти дигари мо чунин баён намудааст: «Кишварҳои пасошӯравӣ низ ба худ роҳи рушди демократиро интихоб кардаанд ва дар конститутсияҳои худ инро дарҷ намудаанд. Ҳамин ҳолат худ аллакай дар назар дорад, ки давлат озодии суҳанро кафолат медиҳад ва тасмим гирифтааст, ки ба фаъолияти ВАО мусоидат намояд» [165].

Аслан мушкилоти матбуоти чи тоҷикӣ ва чи дигар кишварҳои минтақаро на дастрасӣ ба иттилооту имконоти татбиқи он, балки норасоии мутахассисони касбии соҳаи рӯзноманигорӣ ташкил менамояд. Дар ҳар ҷомеа маҳз мутахассисон боиси тараққӣ ёфтани он ё он соҳа мегарданд. Омӯзгори хуб шогирдони хуб ба воя мерасонад, духтури хуб солимии ҷомеаро таъмин менамояд. Аз ин ҷост, ки бояд насли рӯзноманигорони нави миллӣ бошууру босавод, соҳиби завқи баланд ва талаботи касбӣ бошанд. Иштирокдори дигари пурсишномаи мо мушкилоти журналистикаи муосири пасошӯравиро бештар ба рушд накардани журналистикаи озод вобаста медонад ва шароити кунуниро дар соҳа чунин баҳогузорӣ намудааст: «Мушоҳида мешавад, ки журналистони варзида ва касбӣ бештар дар ВАО-и ҳукуматӣ ва журналистони ғайрикасбӣ, ки аксар вақт меъёрҳои журналистикаро риоя намеkunанд, дар ВАО-и озод фаъолият доранд. Яъне, дар мисоли Тоҷикистон ВАО ба манфиати режими сиёсӣ амал мекунад, чун шоҳаи ВАО-и ҳукуматӣ фаъолтар аст. ВАО-и хусусӣ бошад, ба манфиати шахсони алоҳида (асосан муассисони ВАО) фаъолият бурда истодаанд ва гӯё ҳадафашон фақат муаррифии ҷеҳра ва шахсиятҳои «худӣ» мебошад» [165].

Аз ҳамаи таҳлилҳои боло ба хулоса омадан мумкин аст, ки ба саволе, ки дар фазои пасошӯравӣ аз расонаҳо чӣ гуна маҳз истифода мешавад, ҷавоби рӯшан нест. Ҳар як ҳолат беназир аст ва ба вазъияти мушаххаси сиёсӣ вобаста

аст. Дар ояндаи наздик рушди расонаҳои мустақил дар фазои пасошуравӣ ба таҳкими ҷомеаи шаҳрвандӣ, рушди иқтисодӣ ва ислоҳоти сиёсӣ вобаста хоҳад буд, ки бо эътимоди зиёд талабот ба иттилооти саҳеҳу саривақтӣ ва матбуотро бештар менамоянд.

Тавре аллакай дар боби алоҳидаи рисолаи мазкур қайд намудем, телевизион аз давраи аввали пайдоиши худ то имрӯз ҳамчун воситаи асосии дастрасӣ ба иттилоот барои аҳоли ва ҷомеа боқӣ мемонад. Аҳаммияти хоси телевизион дар муқоиса бо дигар барандагони иттилоот аз он иборат аст, ки телевизион дар баробари хабару иттилоот, инчунин, бевосита тасвирҳои амалиро инъикос менамояд, ки аҳаммияти бештарро соҳиб мегарданд. Дар замони муосир телевизион ҳамчун барандаи иттилооти шаклу хусусиятҳои нав ба нави пешбурди фаъолиятро касб намуда истодааст. Махсусан, тарзу усули муосири омодаанамоии барномаҳои таҳлилӣ, шоуҳо ва ток-шоуҳо шумори бинандагони телевизионро метавонад бештар намояд. Телевизион ҳамчун объекти муҳимми стратегӣ майдони васеъ ва мусоид барои мафкурасозӣ мебошад.

Телевизион яке аз шаклҳои муҳимми иттилоърасонӣ назар ба дигар шаклҳои ВАО бештар таъсирнок аст. Зеро мардум назар ба радиову сомонаҳо бештар шабакаҳои телевизиониро тамошо мекунанд ва ҳатман он болои афкори ҷомеа таъсири худро мегузорад. Як хабари телевизионӣ метавонад андешаи мардумро доир ба рӯйдоди рӯзмарра дигар намояд. Масалан, вақте мардум аз ҳар ҷо овозаҳо дар бораи гароншавии маҳсулоти ниёзи аввалро мешунаванду ва гӯё захираи кофӣ дар ин масъала вучуд надорад, аммо вақте телевизион роҷеъ ба ин масъала бо нишон додани анборҳои пурри маҳсулот гузориш пешниҳод мекунаду дурӯғ будани овозаҳоро исбот месозад, дар ин ҷо албатта мардум ба ин чиз бовар мекунанд ва ором мегарданд. Ин мисоли воқеиест, ки чанд сол қабл ҳангоми хуруҷи COVID-19 дар кишвар мушоҳида намудем.

Бо вучуди инҳо, метавон қайд намуд, ки телевизион дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон, махсусан, барои аҳолии минтақаҳое, ки дар он дастрасӣ ба интернет маҳдуд аст, манбаи асосӣ ва сарчашмаи ягонаи ба даст овардани

иттилооти муътамад ва боварибахш мебошад. Ин андешаро мусоҳиби мо қобили қабул медонад ва илова менамояд, ки «Телевизион барои қишри васеи аҳоли дастрас аст ва аксар вақт манбаи асосии ахбор барои мардум аст, бахусус дар кишварҳое, ки инфрасохтори интернетӣ нокифоя аст» [165].

Тавре қайд намудем, дар замони ҳозира ҷойи аксари барандагони қаблии иттилоот, матбуотро воситаҳои муосири техникӣ иваз намудаанд. Мутаассифона, имрӯз иқтидори хабаррасонии интернет, сомонаҳои иҷтимоӣ ва дигар навъи расонаандагони иттилоот нисбат ба телевизиону рӯзномаҳо баландтар мебошад. Ин аст, ки дар аксари кишварҳои ҷаҳон имрӯз ҷойи ҳам телевизиону ҳам газетаву рӯзномаҳо танг гардидаасту ин воситаҳо хонанда ва мухлиси худро аз даст додаанд.

Дар баробари ҳамаи ин, мусоҳибони мо аз ин ки мавқеи телевизион дар замони муосир дар таъсир ба афкори ҷамъиятӣ чӣ гуна аст, фикру андешаи муҳолифи худро доранд. Дар ҳоле ки гурӯҳи мусоҳибони мо аз таъсири амиқи телевизион ба шаклгирии афкори ҷамъиятӣ сухан гуфтаву роҳу воситаҳои беҳтар намудани онро матраҳ намудаанд, баъзе дигар ин андешаро инкор менамоянд [165].

Яке аз мусоҳибон дар андешаҳои худ масъалаи вобаста ба аҳаммияти телевизионро бисёр дуруст ва бо нозуқӣ баррасӣ намуда, нақши онро дар таъсир ба афкори ҷамъиятӣ ба ду чиз вобаста медонад: «Ба назари мо он аз ду омил вобаста аст: 1) аз объекти иттилоот, яъне, масъалаи баррасишаванда, 2) аз дараҷаи эътимоди мардум ба шабакаи телевизионӣ» [165]. Аслан, ба ин андеша мувофиқ набудан ҳам ғайриимкон аст, дар ҳақиқат барои таъсиррасонӣ ба чизе бояд нуқтаи таъсир муайян карда шавад. Дар шароити мо нуқтаи таъсирро иттилоот ва дараҷаи эътимоднокии он муайян менамояд. Аз ин ҷост, ки телевизион танҳо бо ҷавобгӯ будан ба ин ду талабот дар замони муосир метавонад ба шаклгирии афкори ҷамъиятӣ то дараҷае таъсир расонида бошад.

Иштирокдори дигари таҳқиқот ақидаеро ҷонибдорӣ менамояд, ки ҳоло дигар телевизион дар ҷомеа соҳиби мавқеи хосе нест ва ҳоло замони интернет ва воситаҳои интернетӣ мебошад. Ё ҳатто мисол меорад, ки интиҳоботи

президентие, ки соли 2016 дар ИМА баргузор гардид, «интихоботи Твиттеру Фейсбук» [165] унвон намуда буданд. Яъне, имрӯз телевизион қобилият ва иқтидори таъсиррасонӣ ба шаклгирии фикру ақида ва андешаи ҷомеаро надошта, танҳо рисолати оддии хабаррасонии худро иҷро мекунад ҳалос.

Яке аз мусоҳибон бар он аст, ки то миёнаҳои даҳаи 2000-ум фазаи телевизионии Тоҷикистон дар муқоиса бо баъд аз он, бо вучуди шумораи нисбатан ками шабакаҳо, дорои равандҳои ғайриодӣ ва унсурҳои рақобатпазирӣ байни муҳтавосозон будааст. Ба гуфтаи ӯ, шакли пешниҳоди барномаҳо, равиши эҷодии рӯзноманигорон ва интихоби мавзӯҳо метавонанд ин давраро ҳамчун марҳилаи бештарини тақомули муҳити телевизионӣ таъриф намоянд.

Дар масъалаи таъсири барномаҳои сиёсӣ ва дебатҳои ток-шоуҳо дар натиҷаҳои маъракаҳои муҳимми сиёсӣ аксаран иштирокдорони пурсишнома ҷавобҳои якхела пешниҳод намудаанд. Аксаран онҳо аз намунаи дар Амрико ва Аврупо истифодашавандаи дебатҳои телевизионӣ қабл аз маъракаҳои интихоботӣ ҷонибдорӣ намуда, ба андешае, ки дар назди экранҳои телевизион ба саволҳои аҳолии ҷавоб додани номзадон барои қарори қабул аз тарафи интихобкунандагон кумаки амалӣ мерасонад, роҳи будани худро баён доштаанд. Аҳаммияти ҳосси ин навъи барномаҳои телевизионӣ дар он зоҳир мегардад, ки ҳар интихобкунанда қаблан аз нақшаи номзад оғох гардида, доир ба шароитҳо ва вазъияте, ки метавонад давоми раёсати ӯ ба вучуд ояндӯ номзад онро бояд дар кадом шакл ҳал кунад, ҷавоби заруриро пайдо месозанд.

Воситаҳои ахбори омма дар замони муосир василаи муҳимми таъсиррасонии сиёсӣ маҳсуб мешавад, зеро он афкори ҷамъиятиро ташаккул медиҳад, қудратро назорат мекунад ва майдони баҳсро фароҳам меорад. Аз ин ҷост, ки дар замони муосир нақши расонаҳо нисбат ба дигар навъи воситаҳо бештар мебошад. Дар навбати худ, ба расонаҳои давлатӣ ва хусусӣ тақсим шудани расонаҳо дар айни замон миёни хонандагон саволи муҳимми дигареро ба вучуд меорад. Кадом навъи ин расонаҳо боэътимод ва сарчашмаи иттилооти он қавитар мебошад.

Барои ин зарур аст, ки қабл аз он ки байни ҳардуи ин расонаҳо монандӣ ва ё фарқро муайян созем, ибтидо мебояд, вазифа ва ё рисолати рӯзноманигоронро новобаста аз шакли фаъолиятшон дар расонаи давлатӣ ва ё хусусӣ муайян созем. Ин масъаларо мухотаби мо бамаврид ва ба таври мушаххас муайян намудааст:

«Дар шароити имрӯзаи ҷаҳонишавӣ яке аз хатарҳои ҷиддии мавҷуда ин ҷангҳои иттилоотӣ аст. Барои иштирок дар онҳо ва ҳифзи манфиатҳои миллӣ журналистон-иштирокдорони моро мебояд:

1. Дониши сиёсӣ, таърихӣ, фарҳангӣ ва дипломатӣ дошта бошанд;
2. Этикаи муошират ва иброи назарро ба таҳлили амиқ ва риояи қоидаҳои имлоиву техникӣ ба роҳ монанд;
3. Кӯшиши паст задани шаъну эътибор, муқаддасоти давлативу миллии давлати дигар ва ё шахси сеюмро надошта бошанд.
4. Истифодабаранди хуби техникаву технологияи замонавӣ буда, аз навгониҳои ҷаҳон ва хабарҳои охири оғох бошанд» [165].

Аз ин вазифагузориҳо ва муайяннамоии рисолати расонаҳо метавон ба қароре омад, ки новобаста ба шакли фаъолият ва сарчашмаи маблағгузорӣ, бояд рӯзноманигор, пеш аз ҳама, ҷонибдори ҳақиқат ва мудофеи пешсафи манфиатҳои миллӣ бошад. Ҳарчанд самаранокӣ ва ё майдони фарох дар ҷамъоварии маводу иттилоот ба рӯзноманигорони расонаҳои хусусӣ мавҷуд будаву маблағгузорӣ низ ба онҳо зиёд аст, вале новобаста ба ин, рисолати аввалиндараҷаи рӯзноманигорон ҷонибдори мавқеи ҳақиқат будани онҳо мебошад. Иштирокдорони пурсишномаи мо низ аксаран ба ин ақида ҷонибдорӣ баён намуда, қайд менамоянд, ки новобаста ба таъсири мақомоти давлатӣ ва ё моликони расонаҳои хусусӣ бояд, пеш аз ҳама, манфиати ҷомеа ва аҳоли тавассути ҳама навъҳои васоити ахбори омма баён карда шуда, маълумоти дақиқу дорой манбаи бозътимод расонаӣ карда шавад, то ҷомеа ба таҳлука наафтаду низому оромӣ вайрон нагардад.

Доир ба ин масъала Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни суханронӣ дар маҷлиси тантанавӣ бахшида ба 100-солагии Рӯзи

матбуоти тоҷик, 11 март соли 2012, таъкид намуда буданд: «Муҳим нест, ки рӯзноманигорон дар кадом самт – матбуоти давлатӣ ё матбуоти мустақил ғайриқонуний доранд. Ҳадафи асосии матбуоти ҳукуматӣ ва мустақил ҳамчун ду шохҳои ба ҳам пайвастаи матбуоти Тоҷикистон иҷрои рисолати касбӣ, яъне хизмати содиқона ва софдилона ба манфиати халқу Ватан мебошад» [165].

Воситаҳои ахбори омма дар ҷаҳони муосир муҳимтарин василаи сиёсӣ ба ташаккули афкори ҷамъиятӣ, рафтори овоздиҳӣ ва сафарбаркунии иҷтимоӣ таъсир мерасонанд. Тафовут байни расонаҳои давлатӣ ва хусусӣ ба сатҳи мустақилият ва тамаркуз марбут аст, ки ба мундариҷа ва дарки ҷомеаи онҳо таъсир мерасонад. Таъсири бештар ба афкори ҷомеа аз ҷониби телевизион, шабакаҳои иҷтимоӣ ва ВАО-и интернетӣ аз сабаби қобилияти зуд ва васеъ паҳн кардани иттилоот, ҳангоми ташаккули эҳсосоти ҷамъиятӣ ва афзалиятҳои сиёсӣ расонида мешавад.

Барои кишварҳои демократӣ таъмини озодии баён аз вазифаҳои аввалиндараҷа ба шумор меравад, ки аксаран аз ҷониби ҳамаи ҳукуматҳо қафолат дода мешавад. Аз ин ҷост, ки дар замони муосир бештар фазои сиёсӣ ва характери рушди давлатҳоро аз дараҷаи таъмини озодии баён дар ин кишварҳо баҳогузорӣ менамоянд. Таъмини озодии баён асосан ба сатҳи ғайриқонунии эҷодии ВАО ва дигар намоёндагони матбуоти кишварҳо вобаста мебошад.

Сензура ҳамчун яке аз абзорҳои таъсиррасонии давлат ба ВАО дар шароити муосир на танҳо шаффофияти ғайриқонунии журналистонро қонеӣ медиҳад, балки бо дарназардошти рушди технологияҳои рақамӣ ва дастрасии озоди иттилоот, татбиқи ҳамаҷонибаи он ба таври амалии пурра ғайриимкон гардидааст:

1. *Маҳдудияти дастрасӣ ба иттилоот:* Сензура ба рӯзноманигорон аз дастрасии озоди маълумот, бахусус, он чизе ки ҳукуматро танқид мекунад ё ба мавзӯҳои ҳассоси сиёсӣ дахл дорад, манъ мекунад. Натиҷаи ҳамин аст, ки нашрияҳо яктарафа шуда, манзараи тамоми воқеаро инъикос намеkunанд.

2. *Худсензура:* Дар зери таҳдиди сензура рӯзноманигорон аксар вақт ба худсензура муроҷиат меkunанд ва аз пӯшиши мавзӯҳои душвор ё баҳсбарангез

худдорӣ мекунад. Ин боиси таҳрифи фактҳо ва паст шудани сифати маҳсулоти журналистӣ мегардад.

3. *Коҳиши эътимод*: Вакте шунавандагон огоҳ мешаванд, ки васоити ахбори умум сензура мешаванд, он эътимод ба рӯзноманигорон ва умуман манбаъҳои иттилоотиро коҳиш медиҳад. Аудиторияи эҳтимолӣ ба ҷустуҷӯи манбаъҳои алтернативӣ шуруъ мекунад, ки метавонад эътимоднок бошад ё ҳатто маълумоти бардурӯғ паҳн кунад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, тавре борҳо қайд карда шуд, барои пеш бурдани фаъолияти солими рӯзноманигорӣ ҳамаи шароитҳои зарурӣ муҳайё мебошад. Бо тақия ба муқаррароти моддаи 30-уми Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки озодии суҳан ва паҳнсозии ахборро қафолат дода, сензураро расман манъ менамояд [1], метавон гуфт, ки дар низоми ҳуқуқи кишвар заминаи мавҷудияти сензура вуҷуд надорад. Аз ин рӯ, ҳар гуна мудохила ба фаъолияти воситаҳои ахбори омма, ки боиси маҳдудсозии озодии баён гардад, бар ҳилофи принципҳои конститутсионӣ мебошад. Ин андешаро мусоҳиби мо низ дастгирӣ менамояд. Масалан ҳамсуҳбати мо доир ба масъалаи мазкур чунин баёни андеша намудааст: «Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои пешгирии сензура ва таъмини озодии баён якҷанд чораҳо андешида шудаанд, аз ҷумла қонунгузори марбут ба ВАО ва ҳуқуқи рӯзноманигорон» [165].

Дар миёни ин ҳама андешаҳо фикру ақидаи респонденти мо дар пурсишномаи сотсиологӣ №6 бештар ҷолиби диққат мебошад [165]. Ба ақидаи ин мусоҳиби мо ҳарҷанд дар Тоҷикистон озодии баён ва фаъолияти озоди ВАО аз ҷониби давлат қафолат дода шуда бошад ҳам, худмаҳдудкунӣ ва ё таҳқиқгузориву санҷишҳои пешакии матолиби нашршаванда аз ҷониби сармухаррирон, сарпарастон ва ё саҳмдорони газетаву рӯзномаҳо ва хусусан дар матбуоти хусусӣ аз ҷониби соҳибмулкони баръало мушоҳида мешавад.

Ба андешаи мо, худмаҳдудкунӣ ба фаъолияти озоди рӯзноманигорӣ хатари ҷиддӣ ворид месозад. Аммо мушкилоти амниятӣ, таҳдиду хатарҳои рӯз аз рӯз афзоишёбандаи гурӯҳҳои гуногуни хиёнаткор, ки сарпарастии онҳоро гуруҳҳои хориҷӣ бар уҳда доранд, метавонад тавассути матлабҳои намоёндагони ВАО ба

ҷомеа таҳдид ворид намояд. Аз ин ҷост, ки танзим ва таҳлили пешакии матолиби нашршаванда ва пешгирии таҳдид ба афкори ҷомеа ба ҳар сураат моро ба фикре мебарад, ки худмаҳдудкунӣ дар фаъолияти баъзе расонаҳо дида мешавад. Маҳз ба хотири ин бояд ба назорати кунунии фазои матбуоти кишвар на ҳамчун худмаҳдудкунӣ, балки ҳамчун роҳи таъмини амнияти миллӣ давлатӣ баҳо дод ва ҷунин қазоват намуд.

Яке аз масъалаҳои асосӣ ва ё паҳлуи муҳими саволҳои саволномаи моро муайян намудани афкори шахсии рӯзноманигор ва дараҷаи таъсири ин афкор ба матолиби нашршаванда ва паҳншавандаи ӯ вобаста мебошад. Аслан маҳаки асосии фаъолияти рӯзноманигориро маҳорати касбӣ, завқ ва хоҳишҳои рӯзноманигор ташкил менамояд. Ҳарчанд аксаран дар шароити муосир ва махсусан дар фазои кишварҳои минтақа ба ин ҷандон аҳаммият дода намешавад, аммо маҳорати касбии рӯзноманигорӣ дар телевизион ва ё хабарнигорӣ дар ин ё он рӯзномаву маҷалларо ҳар шахс соҳиб буда метавонад. Аммо қобилият ва зақу хоҳиши на ҳамчун касб барои даромад, балки ҳамчун шуғли дӯстдошта пеш бурдани онро имрӯз аксари рӯзноманигорон соҳиб нестанд. Албатта, ин ҳолат ба мафкура ва ҷаҳонбинии ҳар як шахс вобаста аст. Асли мақсад дар он аст, ки вақте рӯзноманигор ба касби худ на ҳамчун шуғли дӯстдошта, балки ҳамчун манба ва ё сарчашмаи даромад назар андозад, он гоҳ ин метавонад минбаъд бар зарари давлату ҷомеа хизмат намояд ва таҷрибаи талхе, ки борҳо дар таърих рух додааст, такрор ёбад.

Барои рӯзноманигор доро будани нуқтаи назари шахсӣ басо муҳим аст. Аммо хатарзо он аст, ки агар рӯзноманигор матолиби худро на бар пояи ҳақиқат, балки бар пояи ақидаи шахсии худ ва ё корфамои худ анҷом диҳад, дар ин ҳолат андешаи ҳақ ботил мегардад ва фикри хонанда аҳаммияти худро гум мекунад. Аз ин ҷост, ки вақте ба иштирокдорони пурсишнома бо ин савол муроҷиат намудем, ҷавобҳои мутафарриқ гирифтем.

Аз ҷумла, респонденти мо истифодаи ақидаи шахсӣ ва гурӯҳии рӯзноманигорро хатар ба давлату ҷомеа баҳо дода, онро омили носолимии ҷомеа муаррифӣ намуд: «Баҳодиҳии яктарафаи масъалаҳои сиёсӣ, надоштани

дониши фарох ва нуктаи назари таҳлилии журналист ба амнияти давлат ва иқтисоди мудофиавии кишвар метавонад таъсири ҷиддӣ расонад» [165].

Ҳамсуҳбатони дигари мо бар он ақидаанд, ки маҳз мафкура ва диди шахсии рӯзноманигор метавонад боиси ба вучуд омадани баҳодиҳии якҷониба нисбат ба масоили муҳими иҷтимоӣ гардад, ки дар навбати худ метавонад равандро иҷтимоиро таҳриф намуда, ба нодуруст шакл гирифтани афкори умум мусоидат намояд. «Баҳодиҳии яктарафа ба масъалаҳои сиёсӣ ва амниятидошта дар расонаҳо метавонад мардумро гумроҳ намуда, танишҳои иҷтимоиро афзоиш диҳад. Хабарҳои беасос ва сармоягузоришуда аз хабарҳои воқеӣ бо таҳриф ва ғаразнокӣ худ фарқ мекунанд», - мегӯяд иштирокчии дигари пурсишнома.

Сабаби баҳодиҳии яктарафаи масоили сиёсиро аксаран ҳамсуҳбатони мо ба мавҷуд будани омилҳои коррупсионӣ ва ё маблағгузориҳои матлаби нашршаванда вобаста медонанд ва илова менамоянд, ки ин чиз шарафу номуси касбии рӯзноманигорро паст ва мавқеи онҳоро дар ҷомеа поён мебарад. Новобаста аз ҳама, мафкура ва дигар ақидаҳои шахсии рӯзноманигорон таъмини амниятӣ осудагӣ хабари ростқавлона ва поквичдононаро талаб менамояд. Маҳз ин нуқтаро мусоҳиби мо чунин қайд намудааст: «Фарқи байни хабари беасос ва хабари воқеӣ дар сатҳи воқеъбинӣ, саҳеҳӣ ва гуногунандешӣ андешаҳост. Барои нигоҳ доштани эътимод ва огоҳ кардани ҷомеа, барои рӯзноманигории объективӣ ва мутавозин кӯшиш кардан муҳим аст» [165].

Муҳимтарин саволи пурсишномаи мазкурро фикру андешаи муҳаққиқону коршиносон дар бораи фазои кунунии журналистикаи тоҷик ташкил менамояд. Албатта, фазои матбуоти тоҷик барои кишваре чун Тоҷикистон, ки соҳиби таърихи начандон тулонии соҳибистиклолӣ мебошад, созгор ва ҳатто аз имкон бештар аст. Аммо танҳо бо фароҳам овардани шароити муосир намешавад ба натиҷаи дилхоҳ шарафёб гардид. Ин аст, ки саволи асосие, ки ба коршиносон ва собиқадорони соҳаи журналистика, инчунин, рӯзноманигорони ҷавон пешниҳод карда шуд, маҳз андешаҳои онҳо доир ба матбуоти миллӣ ба шумор мерафт.

Азбаски савол фароҳу доманадор ва паҳлуҳои баррасишавандаи он бисёр буд, ҷавобҳо низ баъзан ғайриинтизор ва гуногунранг буданд. Масалан, яке мусоҳиби мо «фазои кунунии матбуоти тоҷикро барои тамоми кишвар ва аҳолии он созгор ва ҷавобгӯ ба манфиатҳои миллӣ унвон намудааст» [165]. Ин ақидаро ҳамсухбатони дигари мо қобили қабул шуморидаанд ва нуқтаҳои ба назари худ ҷузъиеро илова намудаанд.

Иштирокдорони дигари пурсишнома ва ҷавобҳои онҳо аҷибтар ва ҳатто дар баъзан ҳолатҳо баҳсталаб низ мебошад. Масалан яке аз мусоҳибони мо чунин ақида дорад, ки фазои мутбуоти кишвар таҳти назорати қатъӣ ва ҳамешагии давлат қарор дорад. Ин ақидаро ба таври зайл иброз намудааст: «Фазои иттилоотии муосири Тоҷикистон дорои таъсири назарраси давлат ба ВАО мебошад, ки баъзан озодии баён ва гуногунии афкорро маҳдуд мекунад. Матбуоти Тоҷикистон умдатан аз барномаи расмӣ пуштибонӣ карда, дар ташаққули афкори ҷомеа мувофиқи идеологияи давлатӣ саҳм мегузорад» [165].

Дар пайравии ақидаи мазкур, муҳотаби дигари мо низ маҳз мушкilotи марбут ба назорати ҷиддӣ ва мушкilotи иқтисодии расонаҳои иттилоотиро мушкilotи матбуоти тоҷик унвон намудааст: «Фазои кунунии иттилоотии Тоҷикистон бо назорати ҷиддӣ ва маҳдудиятҳои иқтисодӣ дар фаъолияти расонаҳо хос аст» [165].

Назари муҳотаби дигари мо бештар диққатҷалбкунанда аст. Ў бар он аст, ки матбуоти тоҷик дар арафаи нобудӣ ва куллан аз байн рафтан қарор дорад: «Матбуоти тоҷик охироннафасҳои худро мекашад. Танҳо нашрияхое «зинда» мемонанд, ки ба кори чандрасонай гузаштаанд» [165].

Қобили зикр аст, ки ҳамраъӣ ё қабул кардани кулли андешаҳо ва изҳороти иштирокдорони пурсишнома дар сатҳи илмӣ на ҳамеша имконпазир мебошад, зеро гуногунандешӣ ва тафовутҳои назарӣ яке аз хусусиятҳои табиии раванди таҳқиқот маҳсуб меёбанд. Мақсади асосии таҳқиқи мазкур низ дар он ифода меёбад, ки бо роҳи таҳлили фикру андешаҳои мухталиф, як тасвири воқеӣ ва илмӣ вазъи имрӯзаи ВАО ба даст оварда шавад. Ҳамзамон, мо кӯшиш мекунем, на танҳо мушкilotи мавҷударо муайян кунем, балки имконоти рушди

минбаъдаи соҳа, роҳи бартарафсозии маҳдудиятҳо ва ояндаи кори расонаҳоро низ дар партави дидгоҳҳои гуногун таҳлил намоем.

Тоҷикистон кишвари ҷавон ва тозаистиклол мебошад ва матбуоти он, ки сарчашма ва ибтидоияш таърихи беш аз садсола дорад, барои шароити кунунии кишвари ҷавон аз бисёр ҷиҳатҳо ҷавобгӯии талаботи давр мебошад. Вале мушкилоте, ки аксари иштирокчиёни пурсишнома онро қайд намудаанд, масъалаҳои ҷузъӣ ва назарногир намебошанд ва барои бехтар гардидани вазъи матбуоти ватанӣ қадами муҳим ба шумор мераванд. Дар ин ҷо нишон додан ва пешниҳод намудани роҳи ҳалли мушкилоти соҳа, ки тӯли солҳо мушоҳида шудаанд, фазои матбуоти мамлакатро бехтару хубтар мегардонад.

Дар Тоҷикистон имрӯз шаклири афкори ҷамъиятӣ ва таъсири ВАО ба аҳоли мисли солҳои пешин бузург ва назаррас нест. Вале новобаста ба ин, имкони тағйир додани ҳолат ва бештар намудани таъсири матбуот ба аҳоли мавҷуд аст. Барои ин, зарур аст, то дар ҷараёни фаъолияти рӯзноманигорӣ ба арзишҳои миллӣ, фарҳангӣ арҷ гузошта шавад ва қоидаҳои касбияти рӯзноманигорӣ риоя гардад. Дар чунин ҳолат матлабҳои дар матбуот нашршаванда нуқтарас ва ба мақсад мувофиқ мегардад. Аммо ин танҳо ба сатҳи озодии сухан ва таъмини озодии баён вобаста нест, балки маҳорати касбии рӯзноманигорон ва тарзу усули воқеъбинонаи хабаргузорӣ низ басо муҳим мебошад. Ҳамаи ин нуқтаҳо дар ҷараёни баррасии зербоби мазкур пурра баррасӣ карда шудаанд ва хулосаҳои асосӣ ва ниҳойӣ онд ба масъалаи мазкур дар қисмати хулосаи рисолаи илмӣ баён карда мешаванд.

Дар асоси таҳлили маводди бадастомада равшан гардид, ки муносибати ҷомеа ба фаъолияти ВАО дар Тоҷикистон то ҳадди зиёд зери таъсири омилҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ шакл мегирад. Таҳқиқ нишон дод, ки миёни ҷомеа ва расонаҳо фазои мутақобилаи эътимод дар сатҳи кофӣ ташаккул наёфтааст, ки он метавонад ба сифат ва муҳтавои паҳншавии иттилоот таъсири мустақим расонад. Аз як тараф, шароити ҳуқуқиву иқтисодии фаъолияти матбуот омилест, ки муҳтавои иттилоотро маҳдуд менамояд, аз тарафи дигар, ҳуди ҷомеа низ ба

расона ҳамчун воситаи таъсиррасон ва тағйирдиҳандаи воқеият ба назар мерасад, ки ба таври ҷиддӣ муносибат намекунад.

Ин ҳолат собит месозад, ки танҳо мавҷудияти расонаҳо ҳамчун институти иҷтимоӣ кафолати таъсиргузори онҳо ба афкори ҷомеа нест, агар ин таъсир бо мазмун, бозғатимодии иттилоот ва риояи меъёрҳои касбии рӯзноманигорӣ ҳамоҳанг набошад. Аз ин рӯ, масъалаи бозсозии эътимод миёни ҷомеа ва ВАО, тақвияти мустақилияти муҳтавои расонаӣ, рушди қобилияти таҳлилии рӯзноманигорон ва таъмини муҳити шаффофи иттилоотӣ бояд самтҳои афзалиятноки ислоҳот дар ВАО-и кишвар бошанд.

3.2. Таъсири расонаҳо дар шинохти аудитория

Ташаккул ва рушди технологияи муосир боиси беҳтар гардидани зиндагиву ҳаёти инсонҳо гардид. Интернет, телефонҳои мобилӣ, телевизион ва дигар олооти технологӣ ҳаёти мо, инсонҳоро тағйир ва то ҳол ба тағйир додани зиндагии инсоният идома медиҳад. Дар замони муосир ҳаёти бе техникаву технология бисёр душвор мебошад. Маҳз ташаккули технологияи муосир сабаби он гардид, ки ВАО ҳамчун ягона манбаъ ва сарчашмаи иттилоотрасонӣ мавқеи худро аз даст дода бошад. Аммо бо ин гуфтан ғайриимкон аст, ки матбуот, шабакаҳои телевизионӣ ва ё дигар сарчашмаҳои иттилоотӣ дар замони муосир мавқеи худро пурра аз даст дода бошанд.

Дар ҷаҳони муосир васоити ахбори омма омилҳое мебошанд, ки ба тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ таъсир мерасонанд. Нақши ВАО дар стратегияи рушд, ташаккули афкори ҷамъиятӣ, таъйини самтҳои рушди равандҳои иҷтимоӣ ва сиёсии давлатҳои ҷавону мустақили миллӣ махсусан бузург ва назаррас аст. Огоҳӣ ва баҳодиҳии объективии равандҳои муҳимми сиёсӣ, иҷтимоӣ ва маънавии дар кишвар ва ҷаҳон рухдода маҳз бо ёрии васоити ахбори омма имконпазир аст. Бо дарназардошти имкониятҳои таъсиррасонӣ ба муносибатҳо ва равандҳои муҳимми иҷтимоӣ ва сиёсӣ, дар нақш ва масъулияти ВАО дар ҷомеаи муосир сояи шубҳа боқӣ намонанд. Тасодуфӣ нест, ки аз рӯйи дараҷаи таъсиррасонӣ ба афкори ҷамъиятӣ ВАО-ро ҳокимияти чорум меноманд.

Бо рушди бесобиқаи технологияҳои рақамӣ ва иттилоотӣ, шинохти аудитория, яъне, донишони сохтор, ниёз, ангеҷаҳо ва рафтори иттилоотии шахрвандон бо яке аз унсурҳои калидии фаъолияти муассир ва мақсадноки ВАО табдил ёфтааст. Ҷомеаи муосир бо як раванди фазои пурҳарорати иттилоотӣ рӯ ба рӯст, ки дар он на танҳо манбаъ, балки суръат, дақиқият ва муносибати ахлоқиву касбӣ ба паҳнкунии иттилоот низ аҳамияти калидӣ доранд.

Дар чунин шароит, расонаҳо на танҳо нақши интиқолдиҳандаи иттилоотро мебозанд, балки ҳамчун омили ташаккулдиҳандаи воқеият, арзишҳо, рафтор ва дидгоҳҳои иҷтимоӣ амал мекунанд. Маҳз ба ҳамин далел, имрӯз масъулияти расонаҳо аз хабардиҳии одӣ фаротар рафта, ба таҳлил, баҳогузорӣ, таҳкимбахшии худшиносии миллӣ ва ҳидоятгари маърифат табдил ёфтааст.

Дар баробари ин, зарурати мутобиқ кардани муҳтаво бо ниёзҳои аудитория – аз рӯйи синну сол, сатҳи дониш, маҳал, ҷаҳонбинӣ ва манфиатҳо аҳамияти бештар касб мекунад. ВАО, ки шинохти дақиқи аудиторияро дар маркази стратегияи худ қарор намедиханд, бо хатари аз даст додани таъсир ва эътимод рӯ ба рӯ мешаванд.

Дар раванди таҳкими низомии демократӣ, нақши воситаҳои ахбори омма, хосса матбуоти озод ва мустақил, ҳамчун ҷузъи муҳимми фарҳанги сиёсӣ, қобили тавачҷуҳ аст. Тавре ки муҳаққиқ А. Алиев зикр мекунад: «Матбуоти озод ва мустақил ҳамчун атрибути асосии демократия низ аҳамияти калон дорад. Аз як тараф он дар муқаррар кардани принципҳои демократӣ дар ҷомеа нақши пешбарро мебозад, аз тарафи дигар ҳамчун нишондиҳандаи хусусияти демократия баромад мекунад» [11, с. 14].

Дар ташаккули асосҳои қавии давлатдорӣ муосир ва ташаккули фарҳанги сиёсӣ ҳам дар тамоми ҷаҳон ва ҳам дар Тоҷикистон ҳоло зарурат ба истифодаи оқилонаи ВАО ба миён омадааст.

Яке аз ҳуқуқҳои бунёдии инсонро дастрасӣ ба иттилоот ва озодии баён ташкил медиҳад, ки заминаи меъёрии ин соҳа аз маҷмӯи санадҳои муҳими байналмилалӣ иборат аст. Дар ин замина, моддаи 13-и Конвенсияи амрикоии ҳуқуқи башар, ки соли 1978 татбиқ гардидааст, таъкид менамояд: «Ҳар кас ба

озодии сухан ва андеша ҳуқуқ дорад. Ин ҳуқуқ ҷустуҷӯ, дарёфт ва интиқоли ҳама гуна иттилоот ва ғояҳоро, новобаста аз марзҳо, ба таври шифохӣ, хаттӣ, ҷопӣ, бо воситаи санъат ва ё дигар усулҳои ихтиёрии шахс дар бар мегирад».

Воситаҳои ахбори омма яке аз абзорҳои муассири таъсиррасонӣ ба афкори ҷамъиятӣ ба шумор мераванд. Таҳқиқотҳо нишон медиҳанд, ки моҳияти ин таъсир дар тарзи таҳия, интиқол ва пешниҳоди иттилоот зоҳир мегардад, зеро ВАО, бо истифода аз усулҳои гуногуни иттилоотӣ, ахбори расидаро бо шарҳу таҳлили худ муаррифӣ мекунанд ва ба ин васила «ба ташаккули афкор, мавқеъ ва назари ҷомеа, гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва афрод таъсири муайян мерасонанд» [16, с. 20-21].

Дар ҷомеаи муосир ВАО 3 вазифаи муҳимро иҷро мекунад:

- интиқоли иттилоот;
- шарҳи ҳодиса;
- арзёбӣ ё омӯзиши воқуниши ҷомеа ба маълумоти гирифташуда.

Ҷаъолияти иттилоотии ВАО метавонад, танҳо бо мақсади шарҳ ба рӯйдод ва равандҳои сиёсӣ назари муносиб ташаккул диҳад ва изҳор кунад. Вазифаи дигари матбуот танқид ва назорат аст. Ин вазифа барои демократикунонии ҷомеа ва таъмини қонунгузорӣ хеле муҳим аст. Вазифаи назорати матбуот ба таъсири афкори ҷамъиятӣ таъя мекунад, зеро онҳо наметавонанд, даъвоҳои маъмурӣ ё иқтисодиро алайҳи вайронкунандагони қонун татбиқ кунанд. Аммо назорати матбуот дар бисёр ҳолатҳо нисбат ба кори мақомоти дахлдор самараноктар ва ҷиддитар аст. Зеро ВАО ба одамон ва рӯйдодҳо на танҳо арзёбии ҳуқуқӣ, балки ҳам арзёбии иҷтимоӣ ва ҳам арзёбии руҳонӣ медиҳад. Дар байни вазифаҳои дар боло номбаршудаи ВАО, вазифаи сафарбаркунии ҷамъиятӣ, махсусан, бо аҳаммияти давлатии худ фарқ мекунад. Дар ҷалби одамон ба ҳаракати муайяни иҷтимоӣ ва сиёсӣ ё беамалии бошуурона қудрати таъсири ВАО танҳо беандоза аст [16, с. 20-21].

ВАО дар ташаккули афкори ҷомеа дар ҳар кишвар нақши муҳим доранд, хусусан, дар Тоҷикистон, ки рушди устувори ҷомеа ва ҳифзи манфиатҳои миллӣ аҳаммияти калон дорад. ВАО-и миллӣ ҳамчун манбаи асосии иттилоот ба

мардум хабарҳои воқеӣ ва бозътимодно пешниҳод намуда, ба огоҳии ҷомеа мусоидат мекунад.

Тавассути телевизион, радио, рӯзномаву маҷаллаҳо ва сомонҳои интернетӣ, шаҳрвандон аз рӯйдодҳои дохилӣ ва байналмилалӣ огоҳ мегарданд. ВАО на танҳо хабар мерасонад, балки дар таҳкими ҳувиати миллий ва боло бурдани ҳисси ватандӯстии мардум нақши муҳим дорад. Инчунин, ВАО ба ташаккули афкори сиёсӣ мусоидат намуда, шаҳрвандонро аз сиёсати давлатӣ ва равандҳои муҳими ҷамъиятӣ бохабар месозад. Ин огоҳӣ ба иштироки ғайбонаи мардум дар ҳаёти сиёсӣ иҷтимоӣ ва таҳкими суботи миллий мусоидат менамояд.

Дар шароити ҷаҳонишавии иттилоот ва афзоиши бегонагии маданияҳои хабарӣ, нақши васоити ахбори оммаи миллий ба ҳайси абзори стратегӣ дар ҳифзи маданияти миллий беш аз пеш муҳим гардидааст. ВАО-и миллий, ки ғайбияти он ба арзишҳои фарҳангӣ, таърихӣ ва сиёсати иттилоотии давлатӣ таъя мекунад, ҳамчун як навъ «сипари иттилоотӣ» бар зидди паҳншавии иттилооти ғарзнок, таҳрифшуда ва ё таблиғотии дорои ҳадафҳои беруна амал мекунад. Дар ҷунин муҳит, ки фазои иттилоотӣ, ҳамзамон, майдони рақобат ва таъсиргузори гардидааст, расонаҳои миллий бояд на танҳо мақоми интиқолдиҳандаи иттилоот, балки муназзими афкори ҷамъиятӣ, ҳимоятгари суботи иҷтимоӣ ва инъикоскунандаи ҳадафҳои миллий бошанд.

Бо пешниҳоди муҳтавои таҳлилӣ, эътимодноқ ва воқеӣ, расонаҳои ватанӣ метавонанд дар ташаккули дидгоҳҳои солими шаҳрвандон, боло бурдани сатҳи маърифати сиёсӣ ҳукукии ҷомеа ва таҳкими ҳувиати миллий саҳми назаррас гузоранд. Ба ин тартиб, ВАО на танҳо иттилоотрасон, балки иштирокдори ғайби равандҳои стратегии миллисозӣ ва ваҳдатгарой мебошад. Нақши онҳо дар тавсеаи ҳудуди миллий, таъвияти дидгоҳи ватандӯстӣ ва ташаккули масунияти иттилоотии ҷомеа дар замони ҳассоси ҷаҳонишавӣ решаӣ мебошад.

Яке аз ҳадафҳои асосии рисолаи номзодии мазкур омӯхтан ва муайян кардани нуқтаи назари ҷомеа вобаста ба таъсири матолиби дар ВАО нашршаванда ба онҳо мебошад. Махсусан омӯзиши ақидаи қишрҳои гуногуни

ҷомеа боиси мукамалшавӣ ва таҳлили дақиқи масъалаи таҳлилӣ мегардад. Аммо дар раванди таҳқиқоти мазкур муҳим аст, қабл аз муайян намудани ақидаи ҷомеа ба назарияҳои мукаммали илмие, ки масъалаи мазкурро мавриди таҳлил қарор медиҳанд, диққат дода бошем. Илми муосир ба дараҷае рушд намудааст, ки ҳар як нуқтаи кӯчаки таҳқиқоти мазкур масъалаи баҳси назарияҳои гуногуни илмӣ гардида истодааст. Таъсири ВАО ба ҷомеа ва нақши он дар ташаккули афкори умум низ қисмати муҳими назарияҳои ҳам сотсиологӣ ва ҳам сиёсӣ мебошад.

Дар асри нав интернет, телефонҳои мобилӣ, телевизион ва дигар олати рақамӣ на танҳо ҳаёти инсонҳоро осонтар намуданд, балки равандҳои иртибот ва интиқоли иттилоотро низ пурра дигар карданд. Ба гуфтаи Ҳаролд Лассуэлл, ки яке аз аввалин назарияпардозони илмии соҳаи коммуникатсия мебошад, ҳар як раванд ё амали иртиботӣ бо посух ба панҷ суоли калидӣ тавсиф мешавад: кист фиристанда, чӣ мегӯяд, ба воситаи кадом иттилоотрасон, ба кӣ ва бо кадом таъсир [39, с. 524-534]. Агар ин назарияро ба вазъи муосири ВАО татбиқ намоем, маълум мегардад, ки таъсири онҳо ба ҷомеа ба таври мустақим аз хусусияти паём, воситаи интиқол ва хосиятҳои иҷтимоиву фарҳангии қабулқунанда вобаста аст. Ҳамин тавр, ВАО ҳамчун фиристандаи асосии иттилоот, бо интиҳоби мавзӯ, шакл ва услуби паём, самти афкори ҷамъиятиро муайян месозад. Натиҷаҳои пурсишҳои сотсиологӣ низ нишон медиҳанд, ки шаҳрвандон бештар аз он манбаъҳое иттилоот мегиранд, ки дар онҳо паём ба таври равшан, муассир ва ба эҳтиёҷоти иттилоотии ҷомеа мутобиқ пешниҳод мегардад. Яъне таъсир маҳз аз мувофиқати байни «феристанда кист» ва «ба кӣ» вобаста аст, ки ба модели, ки Лассуэлл пешниҳод намудааст, пурра мутобиқат дорад.

Бо рушди бисёрҷанбаи технологияҳои иттилоотӣ ва рақамӣ, ВАО аз мақоми воситаи одии иттилоотрасонӣ гузашта, ба омили таъсиргузори иҷтимоӣ ва сиёсии ташаккулдиҳандаи воқеият табдил ёфт. Дар ин замина, татбиқи назарияи таъйини рӯзнома (Agenda-Setting), ки аз ҷониби МакКомбс ва Шоу пешниҳод шудааст, аҳаммияти хос пайдо мекунад. Аз рӯйи ин назария, расонаҳо бо

интихоби мавзуъҳо ва такрори онҳо дар зехни чомеа «руйхати аҳамиятнокии масъалаҳо» [95, с. 56-59]-ро месозанд. Ҳангоми таҳлили пурсишҳои сотсиологӣ мушоҳида мешавад, ки аксари иштирокчиён ба он масъалаҳое таваҷҷуҳ зоҳир мекунанд, ки дар барномаҳои телевизионӣ ва шабакаҳои иҷтимоӣ бештар инъикос меёбанд. Масалан, мавзуҳои вобаста ба рушди миллӣ, сиёсати иҷтимоӣ ва ваҳдати миллӣ аз ҷумлаи мавзуҳои зиёдтар такроршаванда мебошанд, ки чомеаро ба онҳо ҳассос гардондаанд. Ин ҳолат ба таври возеҳ собит месозад, ки ВАО тавассути сохти рӯзномаҳо ва интихоби мавзуҳо самти афкори ҷамъиятиро идора мекунанд, ки ин мутобиқи қонунмандиҳои назарияи мазкур аст.

Аз ҷиҳати дигар, на танҳо интихоби мавзӯ, балки тарзи пешниҳоди он низ ба дарки иҷтимоӣ таъсир мерасонад. Дар ин замина, назарияи ҷаҳорҷӯбсозӣ (Framing Theory), ки аз ҷониби Гофман ва Энтман ташаккул дода шудааст, аҳамияти назариявии баланд дорад. Бар асоси ин назария, ВАО воқеиятро дар қолабҳои муайян пешниҳод мекунанд, ки ин қолабҳо дидгоҳи қабулкунандагонро шакл медиҳанд [34, с. 103-113]. Таҳлили ҷавобҳои пурсиш нишон медиҳад, ки вақте расонаҳо мавзӯҳоро дар қолаби арзишҳои миллӣ, худшиносӣ ва рушди иҷтимоӣ пешниҳод мекунанд, дар зехни шаҳрвандон эҳсоси ифтихор, масъулият ва иштироки шаҳрвандӣ тақвият меёбад. Аммо вақте масъалаҳо дар қолаби танқидӣ ё номуайян пешниҳод мегарданд, сатҳи эътимод ба манбаъ коҳиш меёбад. Ҳамин тавр, «қолаб»-и иттилоотӣ ба арзёбии шунаванда ва ба самти рафтори иҷтимоии ӯ таъсир мерасонад.

Бо мақсади дарёфти назари чомеа ва омӯзиши воқеии муносибати шаҳрвандон ба фаъолияти ВАО дар Тоҷикистон, таҳқиқоти сотсиологӣ оммавӣ дар шакли пурсишнома анҷом дода шуд. Ин таҳқиқот, ки бо истифода аз усули анкетавии ҷамъоварии маълумот ба роҳ монда шуд, ба таҳлили мушаххаси се ҷанбаи асосӣ равона шудааст:

- Сатҳи дастрасӣ ва истифодаи шаҳрвандон аз манбаъҳои гуногуни ахбор;
- Мизони эътимод ба расонаҳои миллӣ дар муқоиса бо манбаъҳои хориҷии иттилоот;

- Мавқеъ ва нақши расонаҳо дар ташаккули афкори иҷтимоӣ ва сиёсии ҷомеа.

Мақсади тарҳрезии ин саволҳо дар он аст, ки бо таъия ба назарияҳои асосии коммуникатсионӣ, аз ҷумла модели Лассуэлл, назарияи «Agenda-Setting» ва «Framing» робитаи байни воситаҳои ахбори омма ва ташаккули афкори ҷамъиятӣ дар шароити иҷтимоӣ-сиёсӣ ва фарҳангии Тоҷикистон муайян карда шавад. Саволҳо махсус барои санҷидани он таҳия шудаанд, ки чӣ гуна дастрасӣ ба манбаъҳои иттилоот, сатҳи эътимод ба расонаҳои миллӣ ва тарзи пешниҳоди воқеият дар воситаҳои ахбор бо қонунмандии назариявии мазкур мутобиқат доранд ва то кадом андоза онҳо дар ташаккули муносибати шаҳрвандон ба иттилоот, худшиносии миллӣ ва идроки иҷтимоии ҷомеаи Тоҷикистон нақш мегузоранд. Маълумоти бадастомада имконият медиҳад, ки дар заминаи афкори худӣ шаҳрвандон таъсири воқеии ВАО арзёбӣ гардида, тавсияҳои амалӣ барои беҳтарсозии муҳтаво ва самтгирии фаъолияти расонаҳо таҳия карда шаванд.

Ин қисмати супоришнома бо иштироки аҳолии касбу кори гуногун ва гуногунсол баргузор карда шуда, дар он саволҳо, асосан, барои қишри гуногуншӯғли аҳоли омода карда шудааст. Тибқи натиҷаҳои пурсишномаи мазкур аз шумораи умумии 84 нафар иштирокдор 52 нафари онҳоро занон ва 32 нафари онҳоро мардон ташкил доданд:

Диаграммаи 1.

[Сарчашма: натиҷаи таҳқиқи довталаби дараҷаи илмӣ].

Аз шумораи мазкур бармеояд, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таваҷҷуҳи бонувон ба матбуоти даврӣ ва шабакаҳои телевизиониву радиой, ки асосан ВАО-и миллиро ташкил менамоянд, зиёд мебошанд. Бонувон ҳамчун қишри пешсафи ҷомеаи Тоҷикистон имрӯз дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти давлативу ҷамъиятӣ фаъолона иштирок намуда, натиҷаҳои назаррас нишон медиҳанд. Шумораи ками таваҷҷуҳи мардон, ки аз натиҷаи пурсишнома маълум гардидааст, бештар ба хоҳиши дар пурсишнома иштирок накардани онҳо вобаста мебошад. Мутобиқи модели коммуникатсионии Лассуэлл, ки равандҳои иртиботро тавассути унсурҳои «фиристанда - паём - восита - қабулкунанда - таъсир» шарҳ медиҳад, чунин таносуби ҷинсӣ нишон медиҳад, ки дар муҳити иттилоотии Тоҷикистон гурӯҳи занон ҳамчун қабулкунандагони фаъол ва таъсирпазир нақши калидӣ доранд. Афзалияти иштироки онҳо дар пурсишнома шаҳодати он аст, ки каналҳои иттилоотӣ ва шакли паёмҳои расонаҳо бештар ба ниёзҳои иҷтимоӣ ва арзишҳои ин гурӯҳи иҷтимоӣ мутобиқ гардида, самаранокии иртиботро дар сатҳи амалӣ афзоиш додаанд.

Қисмати асосии иштирокдорони пурсишномаро, ки донишҷӯёну омӯзгорон ташкил медиҳанд, синну соли миёна доранд (Расми 1).

Расми №1.

[Сарчашма: натиҷаи таҳқиқи довталаби дараҷаи илмӣ].

Боиси қайд аст, ки шумораи зиёда иштирокчиёнро (84,5%) ташкил додани ҷавонон дар муайян намудани таъсири ВАО ба мафкураи онҳо нақши созгор мегузорад. Зеро Тоҷикистон кишваре аст, ки зиёда аз 60 дарсади аҳолии онро ҷавонон ташкил медиҳанд. Дар асоси маълумоти диаграммаи синну соли иштирокчиён, ки нишон медиҳад 84,5% иштирокчиён дар синни 16-25 сол, 10,7% дар синни 25-35 сол ва 4,8% дар синни 35-50 сол қарор доранд, натиҷаҳо ба назарияи «Agenda-Setting» мувофиқат мекунанд. Аз нуктаи назари ин назария, расонаҳо тавассути интихоби мавзӯҳо ва шакли пешниҳоди онҳо дар зехни гурӯҳҳои синнусолии гуногун «рӯйхати аҳамият»-ро муайян месозанд. Бартарии иштирокчиёни синни ҷавон нишон медиҳад, ки расонаҳои миллӣ бештар ба мавзӯҳои тамаркуз доранд, ки барои ҷавонон ҷолибанд, мисли пешрафти технология, шабакаҳои иҷтимоӣ ва масъалаҳои иҷтимоӣ фарҳангии муосир. Ин ҳолат далели он аст, ки ВАО дар Тоҷикистон тавонистаанд тавассути сохти рӯзномаи иттилоотӣ афкори ҷамъиятии ҷавонро ғайр аз ҳама ба тавачҷуҳои онҳоро ба масъалаҳои муҳим равона намоянд. Пурсишнома ҳамчун натиҷаи амалии таҳқиқоти илмӣ моро ба натиҷаҳои мерасонад, ки мушкилоти мавҷудаи соҳаи матбуот ва хизматрасонии шабакаҳои ин соҳаро муайян намоем ва роҳҳои ҳалли онро дар қисмати хулоса ва пешниҳодҳои рисола баён кунем.

Қисмати асосии саволҳои пурсишнома ба дараҷаи омӯзиш ва таъсири хабару иттилооти дар ВАО-и миллӣ нашршаванда ва таъсири он ба ҷомеа бахшида шудааст. Муаллиф зимни омода намудани пурсишнома, пеш аз ҳама, ба дараҷаи тавачҷуҳои иштирокчиён ба ВАО диққати худро равона намудааст. Аз ин аст, ки саволи аввали пурсишнома чунин муайян карда шудааст: «Барои гирифтани иттилоот бештар аз кадом васоити ахбори омма (ВАО) истифода мебаред?»

Ба иштирокдорон ҷавобҳо дар шакли вариантҳои алоҳида пешниҳод карда шуд, ки мақсади он муайян намудани бартарии навъи ВАО дар миёни аҳолии Тоҷикистон мебошад. Натиҷаҳо дар шакли зерин муайян карда шуд [Расми №2]:

[Сарчашма: натиҷаи таҳқиқи довталаби дараҷаи илмӣ].

Маълумоти диаграмма нишон медиҳад, ки 78,6% иштирокчиён сомонаҳои интернетӣ, 11,9% телевизион, 7,1% матбуоти даврӣ ва танҳо 2,4% радиоро барои ба даст овардани иттилоот истифода мекунанд, ки ин натиҷа ба назарияи коммуникатсионии Лассуэлл мувофиқат дорад. Тавре аллакай қайд кардем, модели ӯ равандро тавассути унсурҳои «фиристанда - паём - восита — қабулкунанда - таъсир» мефаҳмонад. Дар ин замина, афзалияти истифодаи интернет нишон медиҳад, ки воситаи иртиботӣ дар замони муосир ба унсuri асосии самаранокии иртибот табдил ёфтааст. Дар шароити Тоҷикистон ин ҳолат ифодаи гузариши ҷомеа ба муҳити рақамӣ буда, самти интиқоли иттилоот ва тарзи қабулро дигар кардааст. Афзалияти интернет ҳамчун воситаи асосӣ собит месозад, ки ВАО барои расидан ба аудитория бояд шабакаҳои онлайн ва платформаҳои рақамиро дар маркази стратегияҳои коммуникатсионии худ қарор диҳанд, то таъсири иттилоотӣ мутобиқи талаботи замон таъмин гардад. Бо ин гуфтан мумкин аст, ки имрӯз шабакаҳои иҷтимоӣ ҷойи ВАО-и анъанавӣ аз қабili рӯзнома, радио ва телевизионро танг намуда, маҳбубияти бештарро

соҳиб гардида истодаанд. Ин таваҷҷуҳи аҳоли ба шабакаҳои иҷтимоӣ дар Тоҷикистон боиси паст гардидани таваҷҷуҳ ба рӯзномаву маҷаллаҳои даврӣ ва телевизиону радиоҳо гардида, сатҳи барномаву матолиби нашршавандаро бамаротиб поён бурдааст. Саволе ба миён меояд, ки чӣ гуна сомонаҳои иҷтимоӣ ба ҳаёти инсоният ба осонӣ ворид гардид ва бартарии хоси ин навъи сарчашмаҳои иттилоотӣ аз дигар намудҳои ВАО дар чист?

Сомонаҳои иҷтимоӣ ба туфайли дастрасӣ, қобилияти баланди интерактивӣ ва иқтидори паҳннамоии иттилоот ба осонӣ ба ҳаёти инсоният ворид шуданд. Баръакси навъҳои анъанавии ВАО, аз қабилӣ телевизион, радио ва нашрияҳои чопӣ, шабакаҳои иҷтимоӣ ба қорбарон имкон медиҳанд, ки на танҳо ахбор гиранд, балки дар муҳокимаи онҳо ғайрола иштирок кунанд, хабарҳоро мубодила кунанд ва ҷараёнҳои иттилоотии худро эҷод кунанд.

Яке аз бартариҳои асосии шабакаҳои иҷтимоӣ суръати паҳнкунии иттилоот мебошад. Хабарҳо, аксҳо, видеоҳо ва андешаҳо аз ҷониби қорбарон нашр карда мешаванд ва дар тули сонияҳо барои миллионҳо нафари дигар дастрас мешаванд. Ин, махсусан, дар ҳолатҳои ғайролода муҳим аст ва суръатнокӣву хароҷоти ғайраро дар раванди ба даст овардани иттилоот барои инсонҳо камтар менамояд.

Ғайр аз он, шабакаҳои иҷтимоӣ ба ҳар як шахс имконият медиҳанд, ки на танҳо истеъмолкунанда, балки эҷодкунандаи иттилоот ва хабару гузоришҳо бошанд. Ҳар як қорбар метавонад саҳифаи шахсии худро кушода, дар онҳо ғайролият кунад, фикрҳои худро мубодила намояд, маводди таҳлилий нашр кунад ё мустақиман паҳш кунад, ки ғайрои иттилоотиро ба гардиш оварда бошад.

Яке аз бартариҳои равшани сомонаҳои иҷтимоӣ дар он аст, ки онҳо мундариҷаи саҳифаҳои худро бо мақсади фарқкунӣ ва ҷалби аудитория ба таври возеҳ ва равшан таҳия мекунанд. Алгоритмҳои сомонаҳои иҷтимоӣ худкор буда, афзалиятҳои ҷустуҷӯии саҳифаҳои қорбаронро таҳлил мекунанд ва ба онҳо ахбор ва нашрияҳоро пешниҳод мекунанд, ки ба манфиатҳои онҳо мувофиқанд ва истеъмоли иттилоотро қулайтар ва муассиртар мекунанд. Яъне, сомонаҳо майлу хоҳиш ва иродаи қорбаронро ҳонда метавонанд, ки ин ба қорбарон дар

дастрас намудани иттилооти ба майлу завқи онҳо мувофиқ бисёр кӯмак мерасонад. Дар баробари ин, маҳбубияти сомонаҳои иҷтимоиро меафзояд.

Ҳамин тариқ, сомонаҳои иҷтимоӣ тарзи ба даст овардан ва паҳн кардани иттилоотро ба таври назаррас тағйир дода, онро барои ҳар як шахс динамикӣ, фардӣ ва дастрастар кардаанд. Аз ин ҷост, ки имрӯз миёни аҳолии Тоҷикистон ва махсусан, насли ҷавони кишвар аз маҳбубияти бештар бархӯрдор буда, дар симати аввали намудҳои истифодашавандаи ВАО-и кишвар қарор гирифтааст.

Зимни пурсишнома иштирокчиён ба суоле, ки «Чаро маҳз ин воситаро истифода мебаред?» ҷавобҳои зайлро пешниҳод намудаанд [Расми №3]:

Расми №3.

[Сарчашма: натиҷаи таҳқиқи довталаби дараҷаи илмӣ].

Аз таҳлили масъалаи мазкур бармеояд, ки аҳолии кишвар бештар ба тарзи дастрасӣ ва суръати ба даст овардани иттилоот таваҷҷуҳ зоҳир менамоянд. Сатҳи дақиқият ва сарчашмаи муътамади иттилоот муҳим ба шумор намеравад.

Пас аз муайян намудани ҳолати мазкур зарур шуморидем, ки сабаби ин таваҷҷуҳро муайян намоем. Чаро аҳоли ба суръат ва дастрасӣ ба иттилоот бештар таваҷҷуҳ доранд, нисбат ба эътимоднокии он. Аз натиҷаи омӯзишу

таҳлилҳои инфиродӣ ба чунин хулоса омадем ва омилҳои зеринро муайян намудем:

- маҳдудияти имкониятҳои дигар навъҳои ВАО – рӯзномаву маҷаллаҳо ва телевизиону радиоҳо барои ба аҳоли расонидани хабару гузоришҳо муҳлати бештар сарф мекунанд, ки ин аҳамиятнокӣ ва мубрамияти иттилоотро аз байн мебарад;
- раванди муҳоҷират – қисмати аз аҳолии Тоҷикистон дар кишварҳои хориҷӣ ба муҳоҷират машғуланд ва дастрасӣ ба матбуоти даврӣ ва шабакаҳои телевизиониву радиои ватанро надоранд. Аз ин ҷост, ки онҳо ба сомонаҳои иҷтимоӣ ҳамчун сарчашмаи ба даст овардани иттилоот бештар таваҷҷуҳ зоҳир менамоянд;
- вазъи иқтисоди ва иҷтимоии ВАО – барои наشري рӯзномаҳо ва омода намудани матолиби радиову телевизион дар баробари вақт, ҳамчунин, имконоти техникӣ низ зарур мебошад. Имконоти техникӣ дар навбати худ хароҷоти молиявиро ба вучуд меорад, ки барои ҳам паҳнкунада ва ҳам ба дасторандаи иттилоот мушкilotи муайянеро ба вучуд меорад;
- зарурати мутобик шудан ба шароити зудтағйирёбанда ҷаҳони муосир воқуниши зудро ба тағирот, хоҳ масъалаҳои маориф, хоҳ кор ва хоҳ вазъи иҷтимоӣ талаб мекунад. Ҳар қадаре ки инсон маълумоти муосирро зудтар гирад, ҳамон қадар самараноктар мутобик мешавад ва сомонаҳои иҷтимоӣ ин шароитро барои аҳоли кафолат медиҳанд.

Ҳамин тариқ, зарурати дастрасии зуд ва беамониат ба иттилоот дар Тоҷикистон бо дигаргуниҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва технологӣ шарҳ дода мешавад, ки ғавран ба даст овардани хабару гузориш ва иттилооти навинро барои аҳоли муҳим мегардонад.

Ҳарчанд шабакаҳои иҷтимоӣ миёни аҳолии кишвар аз маҳбубияти бештар бархурдоранд ва таваҷҷуҳро ба дигар навъу воситаҳои ВАО камтар гардониданд, аммо онҳоро аз байн набурдаанд. Мо барои маълумоти пурратар ба даст овардан, бо саволе, ки «ВАО-и дӯстдоштаатонро чӣ гуна дастрас менамояд?» ба иштирокчиёни пурсишнома муроҷиат намудем:

ВАО-и дӯстдоштаатонро чӣ гуна дастрас менамояд?			
Вариант	Ҷавобҳои барои интиҳоб	Шумора	Бо ҳисоби фоиз
А	Тамошо мекунам	21	25%
Б	Тариқи телефон огоҳ мешавам	53	63,1%
В	Дар роҳ	2	2,4%
Г	Обуна ҳастам	5	5,9%
Ғ	Харидорӣ менамоям	3	3,6%

[Сарчашма: натиҷаи таҳқиқи докталаби дараҷаи илмӣ].

Тавре аллакай қайд намудем, аз сабаби бештар истифода гардидани шабакаҳои иҷтимоӣ дар миёни аҳолии кишвар бештар дастрасӣ ба иттилоот тавассути сомонаҳои иҷтимоӣ ба миён оварда мешавад. Аммо ҳарчанд миқдори кам бошад ҳам, қисмате аз аҳолии мамлакат то ҳол ба телевизион ва рӯзномаву маҷаллаҳо таваҷҷуҳ доранд. Тибқи натиҷаи пурсишнома агар аҳолии кишварро 10 миллион нафар муайян намоем, пас аз ин шумора зиёда аз 2 миллион нафар барои дастрасӣ ба иттилоот аз телефонҳо ва зиёда аз 500 ҳазор нафар аз рӯзномаву маҷаллаҳо истифода менамоянд. Ин моро ба он бовар меорад, ки то ҳол истифодабарандагони иттилоот ба навъҳои анъанавии он, аз қабили радиову телевизион ва рӯзномаҳо таваҷҷуҳ доранд.

Яке аз саволҳои муҳимтарине, ки зимни пурсишнома ба иштирокчиён дода шуд, ин *ба кадом мавзӯҳо таваҷҷуҳ намудани истифодабарандагони ВАО мебошад*. Дар шароити Тоҷикистон муайян намудани ин масъала чандон осон нест, вале чун ҳамеша ҳастанд мавзӯ ва ё масъалаҳое, ки дар миёни корбарон ва истифодабарандагони иттилоот тарҷеҳи бештарро соҳибанд. Натиҷаи пурсишнома чунин муайян карда шуд [Расми 4]:

[Сарчашма: натиҷаи таҳқиқи довталаби дараҷаи илмӣ].

Таваҷҷуҳи аҳолии Тоҷикистон ба мавзӯҳои сиёсӣ, фарҳангӣ ва варзишӣ ба аҳаммияти онҳо дар ҳаёти ҳаррӯза, таъсир ба ҳувиёти миллий ва суботи иҷтимоӣ вобаста аст. ВАО дар иттилоъ додани шаҳрвандон, ташаккули афкори ҷамъиятӣ ва таҳкими ваҳдати ҷомеа нақши калидӣ доранд. Тибқи назарияи «Agenda-Setting», воситаҳои ахбори омма тавассути интихоби мавзӯҳо ва басомади пешниҳоди онҳо «рӯйхати аҳамиятнокии масъалаҳо»-ро дар зеҳни ҷомеа муайян месозанд. Бартариии мавзӯҳои сиёсӣ ва фарҳангӣ дар натиҷаҳо далели он аст, ки расонаҳои Тоҷикистон таваҷҷуҳи шаҳрвандонро маҳз ба ин самтҳо равона сохта, ба онҳо аҳаммияти афзалиятнок додаанд. Ин ҳолат нишон медиҳад, ки ВАО тавассути стратегияи интихоби мавзӯ тавонистаанд, афкори ҷамъиятиро шакл дода, самти таваҷҷуҳи иҷтимоиро дар муҳити иттилоотии кишвар муайян намоянд.

Вазъи сиёсии кишвар бевосита ба ҳаёти шаҳрвандон таъсир мерасонад, аз ин рӯ, одамон мекушанд, ки аз қарорҳои ҳукумат, муносибатҳои байналмилалӣ, ислоҳоти иқтисодӣ ва интиҳоботу дигар навагонҳои ҳаёти сиёсии кишвар огоҳ бошанд. Дар шароити мушкилоти ҷаҳонӣ ва ноустувории минтақавӣ, аҳолии меҳонад бифаҳманд, ки кишвар чӣ гуна рушд мекунад, кадом қонунҳо қабул

карда мешаванд ва ҷомеа чӣ гуна дурнаморо интизор аст. Ин ба онҳо дар муайян намудани роҳи зиндагиашон кумак мерасонад. ВАО бошад, дар ин масир чун ҳамеша нақши калидиرو иҷро намуда, ба аҳоли хабару наwgонихоро мерасонад ва мафкураи сиёсии онҳоро ташаккул медиҳад.

Фарҳанг дар Тоҷикистон дар ҳаёти ҷамъиятӣ ҷойгоҳи махсус дорад. Мардум ба хабарҳо дар бораи ҳифзи анъанаҳои миллӣ, рушди забони тоҷикӣ, адабиёт, мусиқӣ, кинематография ва санъат таваҷҷуҳ доранд. Илова бар ин, баргузориҳои ҷорабиниҳои фарҳангӣ, фестивалҳо ва идҳо, ба монанди Наврӯз, ҳамеша таваҷҷуҳи зиёди аҳолиро ба бор меорад. ВАО дар таблиғи мероси фарҳангӣ ва таҳкими ҳувияти миллӣ нақши муҳим дорад ва аҳолии Тоҷикистон ба ин масъалаҳо маҳз тавассути ВАО хабардор мегарданд.

Миёни анвои гуногуни варзиш, бахусус, варзишҳои футбол, ҷудо, муҳорибаҳои омехта ва варзиши сабук таваҷҷуҳи аҳолии Тоҷикистонро ба худ ҷалб мекунад. Зеро муваффақиятҳои варзишгарон дар арсаи байналмилалӣ боиси ташаккул ёфтани ифтихори миллӣ мегардад. Ғалабаҳои варзишгарони тоҷик дар мусобиқаҳои бузург, аз қабили Бозиҳои олимпӣ, қаҳрамонҳои ҷаҳон ва Осиё ҳамчун дастовардҳои муҳимми кишвар қабул карда мешаванд. Расонаҳо, матбуот ва шабакаҳои телевизионӣ ҷорабиниҳои варзиширо ғайбона намоиш медиҳанд, бо қаҳрамонҳо ва ғолибони мусобиқаҳои варзишӣ мусоҳиба мекунанд ва барномаҳои таҳлилий омода менамоянд, ки ин таваҷҷуҳи шунавандагон ва тамошобинонро боз ҳам афзоиш медиҳад. Шабакаҳо ва матбуоти даврӣ, ки ба соҳаҳои гуногуни варзиш бахшида шудаанд, солҳои охир дар миёни аҳолии кишвар ва махсусан, насли ҷавон аз муҳаббати хоса бархӯрдор гардида, самти муҳимми рушди ВАО будани варзишро дар Тоҷикистон муайян намуд. Ин гуфтаҳо натиҷаҳои пурсишномаи сотсиологии мо низ баръало нишон медиҳад.

Тавре дар қисматҳои пешинаи диссертатсия қайд намудем, телевизион дар Тоҷикистон аз навҳои маъмултарини ВАО ба шумор меравад ва таърихи тулониро доро мебошад. Аввалин барномаҳои телевизионӣ дар Тоҷикистон дар

солҳои 50-уми асри гузашта намоиш дода шуда, дастрасӣ ба он низ ба ҳамаи аҳоли имконпазир мебошад.

Тибқи пурсишномаи гузаронидашуда, маълум гардидааст, ки 11,9 дарсади иштирокдорони пурсишнома ба маводди дар телевизионҳо пахшшаванда таваҷҷуҳ доранд. Барои муайян намудани бартарии барномаҳое, ки дар ин телевизионҳо намоиш дода мешавад, ба иштирокчиён бо саволи «Агар интихоби шумо телевизион бошад, мавзуи писандидаи шумо дар кадом барнома инъикос карда мешавад?» мурочиат намудем. Дар пурсишномаи мо ба иштирокчиён барои интихоб барномаҳои «Тоҷикистон ва ҷаҳон», «Мавзуи рӯз», «Масъулият», «Нишони ифтихор», «Партави маърифат», «Илм ва инноватсия» ва «Зан ва ҷомеа» пешниҳод карда шуд. Барномаҳои мазкур аз ҷониби муаллиф ҳамчун барномаҳое интихоб карда шуд, ки солиёни дароз дар фазои телевизионии кишвар намоиш дода мешаванд ва шумораи пахшҳои зиёдро доро мебошанд. Дар баробари инҳо, ба иштирокдорон имкони интихоби дигар барномаҳо низ пешниҳод карда шуд. Натиҷа ба таври зайл муайян карда шуд [Диаграммаи №2]:

Диаграммаи №2.

[Сарчашма: натиҷаи таҳқиқи довталаби дараҷаи илмӣ].

Тавре маълум гардид, аз шумораи умумии иштирокчиёни пурсишнома аксарияти онҳо барномаҳо дар боло зикргардидаро пайгирӣ мекунанд ва муҳтавои ин барномаҳои барояшон писанд аст. Махсусан, барномаҳои «Тоҷикистон ва ҷаҳон», «Мавзуи рӯз» ва «Илм ва инноватсия» аз ҷониби иштирокчиён бештар мавриди интихоб қарор дода шудааст. Ин аз дуруст будани пурсишнома ва муҳимму саривақтӣ будани таҳлилҳои мо гувоҳӣ медиҳад.

Дар мисоли пурсишнома барои телевизион бо ҳамин савол ва интихоби барномаҳои радиои «Сарват», «Дармон», «Раҳнамун», «Рухафзо», «Ватанпарвар», «Аз фурӯғ то фурӯғ», «Ҷаҳони андеша», «Тафсир», «Ҳамқадами замон» ва «Ҷаҳони варзиш» пешниҳод карда шуд. Натиҷаи ин савол ба тарзи зайл муайян карда шуд [Диаграммаи 3]:

Диаграммаи №3.

[Сарчашма: натиҷаи таҳқиқи довталаби дараҷаи илмӣ].

Матбуоти даврӣ дар Тоҷикистон дар ташаккули афкори ҷамъиятӣ ҳамчун манбаи асосии иттилоот, таҳлил ва маърифат нақши муҳим мебозад. Рӯзномаҳо ва маҷаллаҳо ба аҳоли дар бораи сиёсат, иқтисод, фарҳанг, маориф ва ҳаёти

иҷтимоӣ хабарҳои муҳим медиҳанд, ки ба огоҳии шаҳрвандон мусоидат меkunанд.

Таърихан, нашрияҳои ҷопӣ воситаи асосии паҳнкунии иттилоот буданд ва бо вучуди рушди фаъоли технологияҳои рақамӣ то ҳол аҳаммияти худро нигоҳ медоранд. Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва афзоиши ҷараёни иттилоот, матбуоти даврӣ ба хонандагон кӯмак мекунад, ки рӯйдодҳоро таҳлил кунанд, тамоюлҳои муҳимро таъкид кунанд ва ақидаи огоҳона ташаккул диҳанд. Яке аз ҷанбаҳои асосии таъсири рӯзномаҳо ва маҷаллаҳо қобилияти таҳлили амиқи равандҳои иҷтимоӣ ва сиёсӣ мебошад. Мақолаҳои таҳрирӣ, мусоҳибаҳои коршиносон ва баррасиҳои таҳлилӣ ба одамон имкон медиҳанд, ки рӯйдодҳои ҷориро беҳтар дарк кунанд ва аҳаммияти онҳоро барои кишвар ва ҷомеа дарк кунанд. Илова бар ин, матбуоти ҷопӣ ба ҳифз ва маъмулгардонии фарҳанг, забон ва анъанаҳои миллӣ мусоидат мекунад. Бо нашрияҳои, ки ба адабиёт, санъат ва таърихи миллати тоҷик бахшида шудааст, ҳисси ифтихори миллӣ ва худшиносӣ ташаккул меёбад. Матбуоти даврӣ, инчунин, дар тарбияи масъулияти шаҳрвандӣ ва фаъолияти сиёсӣ нақши муҳим мебозад. Нашрияҳои, ки масъалаҳои интиҳобот, сиёсати давлатӣ ва муносибатҳои байналмилалиро фаро мегиранд, ба одамон кӯмак мекунад, ки равандҳои мураккаби ҷамъиятиро пайгирӣ кунанд ва қарорҳои огоҳона қабул кунанд.

Ҳамин тариқ, сарфи назар аз рушди технологияҳои рақамӣ, рӯзномаҳо, маҷаллаҳо ва дигар нашрияҳои ҷопӣ ба афкори ҷамъиятӣ дар Тоҷикистон таъсири назаррас расонида, ба маърифат, рушди тафаккури интиқодӣ ва таҳкими худшиносии миллӣ мусоидат мекунад.

Матбуоти даврӣ дар Тоҷикистон таърихи тулонии рушди худро паси сар намуда, ба шакли имрӯзааш омада расидааст. Солҳои пеш талабгори ва хоҳишмадони мутолиаи матолиби даврӣ бисёр буданд, аммо бо ташаккули сомонаҳои иҷтимоӣ ва пайдо шудани шаклҳои электронии рӯзномаҳо талабгори нисбатан кам гардиданд. Вале новобаста ба ин, мо бо пешниҳоди номгӯе аз рӯзномаҳо, аз қабилӣ «Ҷумҳурият», «Садои мардум» ва «Ҷавонони Тоҷикистон» ба иштирокчиёни пурсишнома мурочиат намуда, аз онҳо доир ба

таваҷҷуашон ба рӯзнамаҳо пурсон шудем. Тибқи натиҷаи пурсиши мо 51,2 дарсади иштирокчиёни пурсишнома ба рӯзнамаҳои пешниҳодгардида шиносанду таваҷҷуҳ доранд, 22,6 дарсади онҳо бо ин рӯзнамаҳо шинос нестанд ва боқимонда 26,1 дарсад ба саволи мо бетарафӣ нишон доданд [Расми №5].

Расми №5.

[Сарчашма: натиҷаи таҳқиқи довталаби дараҷаи илмӣ].

Аз рӯйи натиҷаи пурсишнома доир ба рӯзнамаҳо ва матолиби дар он нашршаванда маълум мегардад, ки ҳарчанд сомонаҳои иҷтимоӣ айни ҳол дар маркази диққат ва таваҷҷуҳи корбарони ВАО қарор дорад, аммо аҳоли аз рӯзнамаву маҷаллаҳо рӯй нагардонидаанд ва онҳоро ҳамчун сарчашмаи муътамади ба даст овардани иттилоот васеъ истифода менамоянд. Махсусан, аз миёни рӯзнамаҳои пешниҳодгардида, таваҷҷуҳи бештари иштирокчиён ба рӯзнамаи «Ҷумҳурият» ва «Қавонони Тоҷикистон» бештар мебошад. Инро натиҷаи интихобҳои иштирокчиён нишон медиҳад.

Масъалаи муҳимми дигар, ки зимни пурсиши сотсиологии мо мавриди диққат қарор дода шуд, ин ҳавасмандии аҳоли ба интихоби рӯзнаманигори

писандидаашон ба шумор мерафт. Иштирокдорон аз миёни шумораи зиёди рӯзноманигорон, ки дар рӯзномаву маҷаллаҳо, телевизиону радио ва ё сомонаҳои иттилоотӣ фаъолият менамоянд, рӯзноманигори писандидаи худро интихоб намуданд. Дар миёни номҳои рӯзноманигорони маъруф метавон номҳои Орзу Исоев, журналисти радиои «Азия - Плюс», Шаҳлои Гулхоча, хабарнигори радиои «Озодӣ», Далер Ҳасанзода, хабарнигори телевизиони «Синамо», Фатҳиддини Замон хабарнигори Телевизиони Тоҷикистон, Талабшо Муқимов собиқ журналисти телевизиони «Сафина» ва чандин рӯзноманигори саршиноси ватанӣ ва хориҷии дигар ҷой доштанд. Ошноии корбарони ВАО аз фаъолияти касбии рӯзноманигорон боиси хушнудист ва ҳар хонандаро ба ояндаи дурахшони ВАО дар Тоҷикистон, ки аксаран нохуб унвон мекунанд, умедвор менамояд.

Дар қисмати охири пурсиши сотсиологӣ аз иштирокчиён доир ба ин ки ВАО ба онҳо чӣ гуна манфиат расонида метавонад, савол пурсида шуд. Натиҷаи ин пурсиш чунин мебошад [Расми №6]:

Расми №6.

[Сарчашма: натиҷаи таҳқиқи довталаби дараҷаи илмӣ].

Маълумоти диаграммаи мазкур нишон медиҳад, ки беш аз нисфи иштирокчиён (55,9%) иттилоотро аз воситаҳои ахбори омма барои огоҳ шудан аз навгониҳо, 25% барои афзун намудани донишҳои касбӣ, 9,5% барои сарфаи вақт, 7,1% барои фароғат ва танҳо 2,5% барои гузаронидани вақт истифода мебаранд. Ин нишондиҳандаҳо нишон медиҳанд, ки расонаҳо дар Тоҷикистон на танҳо манбаи иттилоот, балки омили ташаккули арзишҳои маърифатӣ ва иттилоотӣ дар ҷомеа мебошанд.

Аз дидгоҳи назариявӣ, натиҷаҳои мазкур бо назарияи ҷаҳорҷӯбсозӣ (Framing Theory) комилан мувофиқат доранд. Гофман ва Энтман бар онанд, ки расонаҳо воқеиятро танҳо интиқол намедиҳанд, балки онро дар қолабҳои муайян (frames) пешниҳод мекунанд, ки ин қолабҳо ба тарзи дарки воқеият аз ҷониби афрод таъсир мерасонанд. Яъне, ВАО бо интихоби калимаҳо, мавзӯҳо ва тарзи пешниҳоди иттилоот, на танҳо ахборро мерасонанд, балки маънои онро барои аудитория «созиш» медиҳанд. Дар шароити иҷтимоӣ ва фарҳангии Тоҷикистон, ки ҷомеа ба арзишҳои миллию маънавӣ ва иттилооти боэътимод таъял дорад, ин раванд аҳаммияти бештар мегирад. Афзалияти категорияҳои «огоҳшавӣ аз навгониҳо» ва «афзун кардани донишҳои касбӣ» нишон медиҳад, ки ВАО дар ҷомеаи тоҷик воқеиятро асосан дар қолаби иттилоотӣ-маърифатӣ пешниҳод мекунанд. Яъне, қолабҳои расонаӣ ба омӯзиш, рушд ва худшиносии иттилоотӣ равона шудаанд, на ба фароғати ҳолӣ ё истеъмоли саргармкунанда.

Ин натиҷаҳо гувоҳи онанд, ки расонаҳои миллий дар ташаккули “фреймҳои маърифатӣ ва иҷтимоии миллий» нақши муҳим доранд. Паёмҳои онҳо бештар ба баланд бардоштани сатҳи огоҳии шаҳрвандон, ташвиқи донишандӯзӣ ва ҳидоят ба арзишҳои миллий нигаронида шудаанд. Ҳамин тавр, мувофиқи назарияи «Framing», ВАО дар Тоҷикистон тавонистаанд, воқеиятро дар чунин қолабҳое пешниҳод кунанд, ки аудитория онро ҳамчун манбаи дониш, иттилоот ва рушди иҷтимоӣ дарк намояд. Бо дарназардошти ин таҳлил, метавон гуфт, ки паёмҳои расонаӣ дар муҳити Тоҷикистон на танҳо иттилоотро интиқол медиҳанд, балки дар ташаккули сатҳи маърифатӣ ва арзишӣ таъсир расонида, афкори ҷамъиятиро ба самти омӯзанда ва худшинос ҳидоят мекунанд. Ин ҳолат собит

месозад, ки ВАО-и миллии Тоҷикистон дар амал бо назарияи «Framing» ҳамоҳанг буда, дар ташаккули дидгоҳи ҷамъиятӣ ва худшиносии иттилоотӣ нақши муассир доранд.

Муҳимтарин ҳулосаи назарсанҷии мазкур ин муайян намудани таъсири ВАО ба ҳаёти аҳолии Тоҷикистон ва шаклгирии афкори онҳо мебошад. Иштирокчиёни пурсишнома бо ҷумлаҳои кутӯҳ ҳулосаҳои худро баён намуда, нақши ВАО-ро дар ба вучуд омадани фикру ақидаи хос оид ба ин ё он масъала дар байни аҳолии Тоҷикистон созгор унвон намуданд.

Бо ҳулосабарорӣ аз гуфтаҳои иштирокдорони пурсишнома метавон қайд намуд, ки ВАО ба ҷомеаи Тоҷикистон таъсири назаррас расонида, нуқтаи назари мардум, сатҳи огоҳии онҳо ва муносибат ба равандҳои гуногуни иҷтимоӣ, сиёсӣ ва иқтисодиро аз ҷониби онҳо ташаккул медиҳад.

ВАО дар паҳн кардани иттилоот дар бораи фаъолияти ҳукумат, тағйирот дар қонунгузорӣ, муносибатҳои байналмилалӣ ва дигар рӯйдодҳои муҳим нақши муҳим мебозад. Аҳолии Тоҷикистон, бахусус, ҷавонон, барои ба даст овардани хабарҳои ғаврӣ аз платформаҳои рақамӣ ва шабакаҳои иҷтимоӣ бештар истифода мебаранд, ки ин васоити ахбори оммаро омили асосии ташаккули афкори ҷамъиятӣ мегардонад.

Барои бисёре аз шаҳрвандон, ВАО манбаи мундариҷаи фарҳангӣ ва таълимӣ мебошад. Телевизион, радио, рӯзномаҳо ва сомонаҳои интернетӣ масъалаҳои ҳувияти миллӣ, таърих ва анъанаҳоро фаъолона фаро гирифта, ба ҳифз ва рушди мероси фарҳангӣ мусоидат мекунанд. Ҷавонон ва қишри навраси аҳолии кишварро дар руҳияи муҳаббату садоқат ба Ватану миллат ва арҷгузорӣ ба таърихи пурғановати миллат тарбия менамоянд.

ВАО, инчунин, ба рафтори иҷтимоӣ ва ҷаҳонбинии одамон таъсир мерасонад. Гузоришҳо дар бораи мушкилоти ҷомеа, аз қабилӣ камбизоатӣ, экология, тандурустӣ ва ҳуқуқи инсон сатҳи шуури ҷомеаро баланд мебардоранд ва метавонанд ба тағироти мусбӣ мусоидат кунанд. Ҳамзамон, нигарониҳо дар бораи дурустии иттилоот ва таъсири таблиғот вучуд доранд, ки дарки интиқодии ВАО-ро барои шаҳрвандон маҳорати муҳим мегардонад.

Ҳамин тариқ, аҳолии Тоҷикистон ВАО-ро ҳамчун воситаи пуркуvvате мешиносанд, ки қодир аст ҳам иттилоъ диҳад, ҳам маърифат диҳад ва ҳам рӯҳияи ҷамъиятиро ташаккул диҳад, ки ба рушди кишвар ва назари шахсии мардум таъсир расонад. ВАО натаvнҳо дар Тоҷикистон мавқеи худро аз даст намедихад, балки баръакс дар шакли намудҳои нав зоҳир гардида, мавқеи калидиро дар таъсиррасонӣ ба афкори ҷамъиятӣ соҳиб гардида истодааст. Имрӯз бе дастрасӣ ба хабару иттилооти тавассути ВАО паҳншаванда наметавонем барои фардои худ нақшае омода сохта бошем ва маҳз ҳамин нуқтаи ВАО моро ба он умедвор мекунад, ки он ҳеҷ гоҳ мақоми худро аз даст нахоҳад дод ва нақши калидии худро минбаъд низ нигоҳ дошта, густариш медиҳад.

Натиҷаҳои таҳқиқоти сотсиологӣ ва таҳлили назариявӣ нишон медиҳанд, ки аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон васоити ахбори оmmаро (ВАО) на танҳо ҳамчун манбаи иттилоот, балки ҳамчун омили таъсиргузори иҷтимоӣ ва маърифатӣ, ки ба ташаккули афкори ҷамъиятӣ, ҷаҳонбинӣ ва худшиносии миллӣ мусоидат мекунад, дарк менамоянд. ВАО дар муҳити муосири кишвар нақши бисёрсамтӣ доранд: онҳо ҳам иттилоъ медиҳанд, ҳам арзишҳои маънавиро интиқол медиҳанд ва ҳам тафаккури ҷамъиятиро ташаккул медиҳанд. Дар замоне ки ҷомеа бо рушди босуръати технологияҳои иттилоотӣ, рақобати манбаъҳои иттилоотӣ ва ҷаҳонишавии фазои ахборӣ рӯ ба рӯ аст, зарурати таҳкими нақши ВАО дар ҳифзи ҳувияти миллӣ ва таҳкими ваҳдати ҷомеа беш аз пеш меафзояд.

Дар таҳқиқи мазкур муайян гардид, ки фаъолияти ВАО дар Тоҷикистон бо се назарияи асосии коммуникатсионӣ – модели Лассуэлл, назарияи «Agenda-Setting» ва назарияи «Framing» мутобикати назариявӣ ва амалӣ дорад. Мувофиқи модели Лассуэлл, иртиботи самаранок дар он ифода меёбад, ки «фиристанда кист, чӣ мегӯяд, аз кадом иттилоотрасон, ба кӣ ва бо чӣ таъсир». Дар шароити Тоҷикистон, ки расонаҳои миллӣ, бахусус шабакаҳои телевизионӣ ва интернетӣ, манбаи асосии иттилоот ба шумор мераванд, ин модел робитаи мустақими байни фиристанда ва қабулкунандаро дар баробари таъсири

иҷтимоӣ тасдиқ мекунад. ВАО тавонистаанд тавассути мутобиқсозии муҳтавои иттилоот бо ниёзҳои фарҳангӣ ва иҷтимоии шаҳрвандон, иртиботи самараноки иттилоотиро таъмин намоянд.

Аз дидгоҳи назарияи «Agenda-Setting», воситаҳои ахбори омма тавассути интиҳоби мавзӯҳо ва такрори онҳо самти таваҷҷуҳи иҷтимоиро шакл медиҳанд. Натиҷаҳои пурсишнома нишон медиҳанд, ки шаҳрвандони кишвар бештар ба масъалаҳои сиёсӣ, фарҳангӣ ва иҷтимоӣ таваҷҷуҳ зоҳир мекунанд. Яъне маҳз ба ҳамон соҳаҳое, ки расонаҳои миллии онҳоро ғайбона инъикос мекунанд. Ин ҳолат собит месозад, ки ВАО дар ташаққули «рӯйхати аҳаммияти иҷтимоӣ» нақши муайянкунанда дошта, таваҷҷуҳи ҷомеаро ба самтҳои равона месозанд, ки барои субот, худшиносӣ ва ваҳдати миллии муҳиманд.

Тибқи назарияи «Framing», расонаҳо воқеиятро дар қолабҳои муайян пешниҳод мекунанд, ки ин қолабҳо ба тарзи дарки афрод ва дидгоҳи онҳо таъсир мерасонанд. Дар Тоҷикистон, расонаҳои миллии воқеаҳои иҷтимоиву сиёсиро асосан дар қолаби арзишҳои миллии, худшиносӣ, сулҳ ва субот ифода менамоянд. Ин қолабсозии иттилоот боиси афзоиши ҳисси масъулият, ҳамбастагӣ ва эътимоди иҷтимоӣ гардида, ба таҳкими ҳувияти миллии мусоидат мекунад.

Натиҷаҳои таҳқиқ собит месозанд, ки ғайбати ВАО дар Тоҷикистон бо назарияҳои мазкур ҳамзамон мутобиқ ва фарқкунанда аст. Мутобиқ аз ҷиҳати сохтори умумии коммуникатсионӣ; фарқкунанда аз ҷиҳати муҳтавои арзишии миллии ва вазифаи иҷтимоӣ. Аз ҳамин асос, метавон як назарияи миллии навро баён дошт, ки онро «Назарияи миллии ҳамбастагии иттилоотӣ» номидан мумкин аст. Моҳияти ин назария дар он аст, ки воситаҳои ахбори омма дар ҷомеаҳои миллии дар ҳоли рушд, ба мисли Тоҷикистон, на танҳо воситаи интиқоли иттилоот, балки омили ҳамбастагии иҷтимоӣ, таҳкими худшиносии миллии ва ташаққули муҳити маърифатӣ мебошанд. Дар доираи ин назария, ВАО ба сифати «қувваи ҳамбаста» амал намуда, иттилоотро дар қолабҳои арзишӣ ва ватандӯстона пешниҳод мекунанд, ки ин ба ҳамгироии ҷомеа ва устувории давлатдорӣ мусоидат менамояд.

Бо така ба таҳқиқоти гузаронидашуда, метавон ба хулосаи илмӣ расид, ки воситаҳои ахбори омма дар Тоҷикистон дорои имконоти бузурги стратегӣ ва фарҳангӣ мебошанд. Онҳо қодир ҳастанд, ки на танҳо иттилоотро паҳн кунанд, балки ҳамчун воситаи таъсир ба рафтор, ҷаҳонбинӣ ва дидгоҳи шаҳрвандон амал намоянд. Барои истифодаи пурраи ин имконот, зарур аст, ки сиёсати иттилоотии давлатӣ, фаъолияти муассисаҳои расонаӣ ва сатҳи саводи расонаии ҷомеа дар як низоми ҳамоҳанг рушд дода шаванд.

Аз нигоҳи амалӣ, ҳамоҳангсозии сиёсати иттилоотӣ бо усулҳои илмии коммуникатсионӣ, таҳкими заминаҳои омӯзиши фанни саводи расонаӣ дар муассисаҳои таҳсилотӣ ва дастгирии расонаҳои миллӣ бо муҳтавои таҳлилӣ, фарҳангӣ ва таълимӣ метавонанд, самти асосии рушди сиёсати иттилоотии кишвар бошанд.

Дар натиҷаи ҳамаи ин таҳқиқот, метавон чунин пешниҳодҳои илмиро баён дошт:

- дар тадқиқоту омӯзишҳои минбаъда рушд додани «Назарияи миллии ҳамбастагии иттилоотӣ» ҳамчун модели таҳлилии хоси муҳити Тоҷикистон;
- тавзеҳи робитаи байни иттилоот, арзишҳои миллӣ ва афкори ҷамъиятӣ дар заминаи рақамикунонӣ бо така ба «Назарияи миллии ҳамбастагии иттилоотӣ»;
- дар сиёсати давлатӣ ва барномаҳои рушди иҷтимоӣ истифодаи модели мазкур метавонад ба таҳкими ваҳдати миллӣ, боло бурдани маърифати шаҳрвандӣ ва рушди устувори ҷомеаи иттилоотии Тоҷикистон мусоидат намояд;
- таҳкими заминаи кадрӣ таҳлилгарони расонаӣ бо ворид намудани фанҳои вобаста ба коммуникатсияи иҷтимоӣ ва саводи расонаӣ ба барномаҳои низоми таълими олӣ ва таҳқиқоти илмӣ;

Ҳамин тавр, таҳқиқоти анҷомдодашуда собит сохт, ки воситаҳои ахбори омма дар Тоҷикистон на танҳо унсури ҷудонашавандаи низоми иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, балки омили муҳими таҳкими суботи давлатдорӣ ва ҳамбастагии

миллӣ мебошанд. Дар заминаи назарияҳои ҷаҳонии коммуникатсионӣ ва таҷрибаи миллӣ, ВАО дар Тоҷикистон тавонистаанд, паёми иттилоотиро ба паёми маърифатӣ табдил дода, фазои иттилоотии кишварро ба воситаи рушди шуури ҷамъиятӣ ва таҳкими ҳувиати миллӣ гардонанд. Ин раванд нишон медиҳад, ки Тоҷикистон метавонад дар доираи сиёсати миллии худ як модели муосири ҳамбастагии иттилоотиро шакл диҳад, ки он барои наслҳои оянда на танҳо воситаи иттилоот, балки пояи ҳувиат ва устувории маънавӣ хоҳад буд.

ХУЛОСА

Воситаҳои ахбори омма дар баробари пешниҳоди иттилоот, барои ташаққули афкори омма нақши муҳим дошта, ҳамчунин, воситаи асосии огоҳ кардани аҳоли, иҷтимоикунонии сиёсӣ, сафарбар кардани афкори ҷамъиятӣ ва ташаққули худшиносии миллӣ мебошанд. Таҳқиқ тасдиқ кард, ки афзоиши нуфузи рақамӣ ва васоити ахбори иҷтимоӣ ба мубодилаи озоди иттилоот ва ташаққули афкори мустақил дар байни аҳоли мусоидат мекунад. Гузариш аз ВАО-и анъанавӣ ба платформаҳои онлайн ба шаҳрвандон имконият медиҳад, ки маълумоти гуногун гиранд ва дар муҳокимаҳои ҷамъиятӣ иштирок кунанд. Ин ба огоҳии умумии аҳоли таъсири мусбат мерасонад ва ба иштироки фаъолтари шаҳрвандӣ мусоидат мекунад, ки ин як қадами муҳим барои таҳкими равандҳои демократӣ дар Тоҷикистон мебошад.

Яке аз бозёфтҳои муҳимми таҳқиқ зарурати дастгирии фаъолони расонаҳои мустақил ва алтернативӣ дар Тоҷикистон мебошад. Татбиқи тавсияҳои тадқиқотӣ оид ба дастгирии ВАО-и мустақил ва ташкилотҳои журналистӣ ба фароҳам овардани фазои гуногуни иттилоотӣ мусоидат мекунад, ки дар он нуктаи назари гуногун озодона баён карда мешавад, ки ба фаҳмиши беҳтар ва дарки интиқодии масъалаҳои мубрами иҷтимоӣ ва сиёсӣ мусоидат мекунад.

Таҳқиқ аҳамияти баланд бардоштани саводнокии ВАО дар байни аҳолиро таъкид мекунад, ки ба шаҳрвандон имкон медиҳад, ки дар интихоби манбаъҳои иттилоот огоҳона муносибат кунанд ва қобилияти интиқодӣ қабул кардани хабарро афзоиш диҳанд. Маърифати аҳоли дар бораи асосҳои саводи расонаӣ барои шинохти иттилои дурӯғ ва воқеӣ бояд баданд бардошта шавад, то таъсири манфии хабарҳои беасос ва қалбакӣ пешгирӣ карда шаванд.

Таҳқиқи нақши ВАО дар ташаққули афкори ҷамъиятӣ дар Тоҷикистон як қадами муҳим дар дарки равандҳои муносири иттилоотӣ буда, натиҷаҳои он метавонанд ба таҳияи стратегияҳои муассири рушди сиёсати иттилоотӣ ва маърифати иттилоотии ҷомеа мусоидат намоянд. Таъсири ВАО ба дарки воқеият аз ҷониби шаҳрвандон бо маълумоти эмпирикӣ ва равишҳои

назариявии дар ин кор омӯхташуда тасдиқ карда мешавад. Кори диссертатсионии мо низ бо назардошти ҳамин нуктаҳо ва бо фарогирии мақсаду вазифаҳои мушаххас сурат гирифт.

1. ВАО дар ташаккули афкори ҷамъиятӣ, боло бурдани сатҳи огоҳии шаҳрвандон ва ташкили муносибати онҳо ба равандроҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодӣ нақши калидӣ дорад. Он дар паҳн кардани иттилоот дар бораи сиёсати давлатӣ, қонунгузорӣ, муносибатҳои байналмилалӣ ва дигар масъалаҳои муҳим ғайилона саҳм мегузорад [1-М].

2. Барои қисми зиёди аҳоли, хусусан, ҷавонон ВАО на танҳо манбаи иттилоот, балки воситаи маърифатӣ ва фарҳангӣ мебошад. Расонаҳо бо инъикоси мавзӯҳои миллӣ, таърихӣ ва фарҳангӣ ба таҳкими худшиносии миллӣ ва тарбияи ватандӯстии насли нав мусоидат мекунанд. Ҳамзамон, бо баррасии мушкилоти иҷтимоӣ, аз қабилӣ камбизоатӣ, муҳити зист ва ҳуқуқи инсон, расонаҳо ба баланд бардоштани сатҳи шуури шаҳрвандон ва ташаккули ҷаҳонбинии интиқодӣ кумак мерасонанд [6-М; 13-М].

3. Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва паҳншавии иттилооти таҳрифшуда зарурати таҳкими саводи расонаӣ ва қобилияти таҳлилии шаҳрвандон беш аз пеш эҳсос мешавад. Аз ин рӯ, ҳамоҳангии сиёсати иттилоотӣ, рушди касбии журналистон ва баланд бардоштани фарҳанги иттилоотии ҷомеа бояд самтҳои афзалиятноки минбаъдаи ғайолият бошанд [2-М].

4. Таҳқиқ василаҳои асосии таъсири ВАО ба афкори ҷамъиятиро муайян кард. Дар шароити рушди интернет ва технологияҳои иттилоотӣ рақамӣ ВАО-и анъанавӣ (телевизион, радио, нашрияҳои ҷопӣ) ҳарчанд то андозае вазифаи ҳудро нигоҳ медоранд, аммо торафт шабакаҳои иҷтимоӣ нақши бештар мебозанд. Ин таҳаввулот бознигариҳои равишҳои танзими ғайолияти ВАО ва баланд бардоштани саводи расонаии аҳолиро талаб мекунад [7-М].

5. Таҳқиқот нишон дод, ки сатҳи эътимод ба ВАО дар Тоҷикистон аз омилҳои марбут ба объективият ва мустақилияти журналистика вобаста аст. Махсусан, зимни баргузориҳои пурсишномаи сотсиологӣ бо респондентон ин нукта пурра инъикос карда шуд ва аз ҷониби онҳо фикру ақидаҳои ҷолиб барои

пешбурди фаъолияти ВАО дар Тоҷикистон пешниҳод гардид. Танзими фаъолияти ВАО зарур аст, аммо маҳдудиятҳо метавонад эътимоди шаҳрвандонро ба манбаъҳои расмӣ иттилоот коҳиш диҳад ва ҷустуҷӯи иттилооӣ дар платформаҳои алтернативӣ бештар кунад. Дар робита ба ин масъала бояд боварии аҳоли ба ВАО ва пешниҳоди иттилоот аз ҷониби мақомоти давлатӣ ва сохторҳои дахлдори он таъмин карда шаванд [5-М].

6. Дар тақвият ба таҷрибаи миллӣ ва назарияҳои ҷаҳонӣ метавон «назарияи миллии ҳамбастагии иттилоотӣ»-ро ташаккул дод, ки тибқи он ВАО дар ҷомеаи Тоҷикистон на танҳо интиқолдиҳандаи иттилоот, балки омили ҳамбастагии иҷтимоӣ, таҳкими худшиносии миллӣ ва устувории давлатдорӣ мегардад. Барои амалӣ шудани ин модел зарур аст, ки сиёсати иттилоотии давлатӣ, сатҳи саводи расонаӣ ва таҳкими потенциали касбии рӯзманигорон дар як низоми ягона ва ҳамоханг рушд дода шаванд [4-М; 11-М].

7. Таҳқиқ исбот кард, ки афзоиши нуфузи рақамӣ ва васоити ахбори иҷтимоӣ ба мубодилаи озоди иттилоот ва ташаккули афкори мустақил дар байни аҳоли тақдирӣ мебошад. Гузариш аз ВАО-и анъанавӣ ба платформаҳои онлайн ба шаҳрвандон имкон медиҳад, ки маълумоти ғуногун гиранд ва дар муҳокимаҳои ҷамъиятӣ иштирок кунанд. Ин ба огоҳии умумии аҳоли таъсири мусбат расонида, ба иштироки фаъоли шаҳрвандон мусоидат мекунад ва ин омил равандҳои демократиро дар Тоҷикистон таҳким мебахшад [3-М].

8. Яке аз паҳлуҳои муҳими таҳқиқот зарурати дастгирии фаъолонаи расонаҳои мустақил ва ҷамъиятӣ дар Тоҷикистон мебошад. Ин шакли васоити ахбори омма барои рақобати солими эҷодӣ дар бозори иттилоотӣ нақш дошта, имкони ифодаи афкорро барои қишрҳои ғуногуни ҷомеа пешниҳод мекунад. Татбиқи он ба фароҳам овардани фазои ғуногуни иттилоотӣ мусоидат мекунад [5-М].

9. Таҳқиқ зарурати саводи расонаиро таъкид мекунад, ки ба шаҳрвандон имкон медиҳад, ки дар интихоби манбаъҳои иттилоот огоҳона муносибат кунанд ва қобилияти интиқодӣ қабул кардани хабарро афзоиш диҳанд. Ба аҳоли

дар бораи асосҳои саводи расонаӣ ва шинохти хабарҳои қалбақӣ ва ҳақиқӣ бояд маълумот дода шавад, то таъсири манфии хабарҳои беасос ва қалбақӣ пешгирӣ гардад [8-М].

10. Таҳқиқи нақши ВАО дар ташаккули афкори ҷамъиятӣ дар Тоҷикистон як қадами муҳим дар фаҳмидани равандҳои муносири иттилоотӣ буда, натиҷаҳои он метавонанд ба таҳияи стратегияҳои муассири рушди иттилоотии ҷомеа мусоидат намоянд. Барои тақмили сиёсати иттилоотӣ дар Тоҷикистон рушди ВАО-и гуногунмоликият, таъмини гуногунандешии ақидаҳо, баланд бардоштани сатҳи касбии рӯзноманигорон ва ҷорӣ кардани ғайилонаи саводи расонаӣ дар ҷомеа муҳим мебошад [9-М; 14-М].

11. Таҳқиқ зарурати қабули қонунҳоро, ки ғайилияти шабакаҳои иҷтимоӣ ва дигар платформаҳои онлайниро барои риояи стандартҳои қатъии паҳнкунии иттилоот танзим намоянд, исбот менамояд. Ин стандартҳо метавонанд тамғагузориҳои ҳатмии хабарҳои қалбақӣ ва инчунин, рушди системаи санҷиши далелҳоро дар ВАО-и онлайни дар бар гиранд. Инчунин, ҷалби намояндагони шабакаҳои бузурги иҷтимоӣ ва блогерҳо барои эҷоди кодексҳои рафтори худтанзимкунӣ муҳим аст, то одоби расонаӣ ҳифз ва таъсири манфии блогнависҳои муосир ба ҷомеа камтар карда шавад [16-М].

12. Намоишҳои мунтазами телевизионӣ, мубоҳисаҳо ва форумҳои кушодро, ки дар он намояндагони ҳукумат, ҷомеаи шаҳрвандӣ ва коршиносони мустақил метавонанд масъалаҳои муҳимми ҷамъиятӣ ва сиёсиро муҳокима кунанд, ба фазаи ҳаррӯзаи ВАО ворид намудан лозим аст. Ин ба шаҳрвандон имкон медиҳад, ки ақидаҳои гуногунро бишнаванд ва тасвири объективии воқеаҳои дар кишвар рӯйдодаро ташаккул диҳанд. Дар баробари ин, талабу дархостҳои худро ба намояндагони мақомоти давлатӣ бевосита расонида, фикру ақидаҳои онҳоро оид ба ин ё он масъала шунаванд [10-М; 12-М].

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚ

Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсиониро дар самтҳои зерин истифода бурдан мумкин аст:

1. Нуктаҳо ва натиҷаҳои таҳқиқотро кормандони ВАО метавонанд дар фаъолияти ҳаррӯзаи худ мавриди истифода қарор диҳанд, зеро он ба таҳлилу баррасии нақш ва таъсири расонаҳо ба афкори умум бахшида шудааст.

2. Роҳбарияти ВАО-и Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонанд натиҷаҳои кори диссертатсиониро дар идора ва нақшагирии фаъолияти расонаҳо ба хотири таъсири мусбат ба афкори ҷомеа истифода баранд.

3. Натиҷаҳои кори диссертатсионӣ метавонанд барои беҳтар кардани муносибати ҳукумат ба расонаҳо мусоидат кунанд. Барои муқовимат ба таҳмили андешаву афкори ба манфиатҳои ҷомеаи Тоҷикистон бегона зарур аст, ки ба воситаҳои ахбори омма имтиёзҳои молиявӣ дода шавад диҳанд.

4. Маводди диссертатсияро омӯзгорони ихтисоси журналистика ҳангоми таҳияи дастуру барномаҳои таълимӣ, таълими курсҳои махсус дар ин мавзӯ метавонанд аз истифода намоянд.

5. Маводди таҳқиқи диссертатсионӣ метавонад ҳангоми навиштани қорҳои курсӣ, хатм ва магистрии донишҷӯёни тахассуси журналистика ва ҳамчунин навиштани рисолаҳои илмӣ истифода шавад.

6. Ин таҳқиқ барои омӯзиш, таҳлил ва таҳқиқи фаъолияти расонаҳо дар самтҳои гуногун, аз ҷумла пурсишҳои сотсиологӣ, таъсири сиёсӣ раванӣ ва тарғибу ташвиқи идеяҳои созанда аз тариқи ВАО замина буда метавонад.

7. Натиҷаҳои кори диссертатсионӣ метавонанд на танҳо барои беҳтар кардани фаъолияти ВАО, балки барои дигар сохторҳои идеологӣ мавод диҳад, зеро истифода аз усулҳои муосири таъсиргузорӣ ба афкор ба хотири ҳимояи манфиату арзишҳои милливу давлатӣ ва суботи ҷомеа ба манфиат хоҳад буд.

РҶҶҲАТИ АДАБИЁТ

А) РҶҶҲАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

I. Санадҳои меъёрӣ – ҳуқуқӣ

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе, 2016. – 84 с.
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма». [Манбаи электронӣ] // Низоми дастрасӣ: <https://mmih.tj/Search/DocumentView?DocumentId=20009>
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи телевизион ва радиошунавонӣ». – Душанбе, 1996. [Манбаи электронӣ] // Низоми дастрасӣ: <https://mmih.tj/SEARCH/DocumentView?DocumentId=20103&compareid=162335>
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи реклама». [Манбаи электронӣ] // Низоми дастрасӣ: <https://mmih.tj/SEARCH/DocumentView?DocumentId=23585&compareid=162674>
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон». [Манбаи электронӣ] // Низоми дастрасӣ: <https://mmih.tj/SEARCH/DocumentView?DocumentId=14897#>
6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи дастрасӣ ба иттилоот». [Манбаи электронӣ] // Низоми дастрасӣ: <https://mmih.tj/Search/DocumentView?DocumentId=33142>

II. Адабиёт бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ:

7. Абдуллаев, М. Таджикская публицистика и национальная идентичность [Текст] / М. Абдуллаев. – Душанбе, 2014. – 309 с.
8. Азимов, А. Воқеияти зиндагӣ ва матбуоти тоҷик [Матн] / А. Азимов. – Душанбе: Сино, 2000. – 186 с.

9. Азимов, А. Маҳорати журналисти таҳлилгари телевизион [Матн] / А. Азимов. – Душанбе: Шарқи озод, 2013. – 84 с.
10. Азимов, А. Рӯзнама ва рисолати худшиносӣ [Матн] / А. Азимов. – Душанбе: Шарқи озод, 2015. – 152 с.
11. Алиев, А. Роль политической культуры в формировании современного государства и общества [Текст] / А. Алиев. – Баку, Ширваннешр, 2005. – 84 с.
12. Барсукова, О.В. Телевидение как фактор формирования духовно-нравственных ценностей личности: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.01.10 / О. В. Барсукова. – Воронеж, 2012. – 26 с.
13. Бозорзода, Н. Иқтисод ва менечменти васоити ахбори омма (Васоити таълимӣ. Барориши 2. Бо таҳриру иловаҳо) / Н. Бозорзода. – Душанбе: ҶДММ “Ашуриён”, 2022. – 240 с.
14. Владимирова, М. Б. Трансформация массового сознания под воздействием СМИ (на примере российского телевидения) [Текст] / М. Б. Владимирова. – М.: Флинта, 2011. – 137 с.
15. Власть, зеркало или служанка: Энциклопедия жизни современной российской журналистики [Текст]. – М., 1998. – 323 с.
16. Ганунверӣилик ва бейнялхалг таярҷба. Журналистика ва шҷгуг (Законодательство и международный опыт. Журналистика и право) [Текст]. – Баку: Издательство «Qanun», 2002. – 214 с.
17. Глухарев, Д. С. Противодействие экстремизму в современном медиапространстве [Текст] / Д. С. Глухарев // Вестник ЮУрГУ. Серия: Социально-гуманитарные науки. – Челябинск, 2012. – №10. – 137-140 с.
18. Грушин, Б. А. Мнения о мире и мир мнений: Проблемы методологии исследования общественного мнения [Текст] / Б.А. Грушин. – М.: Политиздат, 1967. – 399 с.
19. Гулмуродзода, П. Маорифпарварони тоҷик ва матбуот [Матн] / П. Гулмуродзода // Журналистика ва ҷомеа. – Душанбе, 1999. – 248 с.
20. Гулов, С. Амвоҷи суҳан [Матн] / С. Гулов. – Душанбе: Эҷод, 2005. – 96 с.

21. Гулов, С. Муқаддимаи журналистика [Матн] / С. Гулов, М. Чумъев. – Душанбе: Ирфон, 2016. – 176 с.
22. Ғиёсуддин, М. Ғиёс-ул-луғот [Матн] / М. Ғиёсуддин. – Душанбе: Адиб, 1988. – 416 с.
23. Давлатзода, Х. Нақши расонаҳо дар инъикоси сиёсати давлатӣ [Матн] / Х. Давлатзода. – Душанбе: САҲМ, 2021. – 160 с.
24. Давронов, Д. Чаҳони муосир: мавқеи симо ва садо [Матн] / Д. Давронов, Ч. Раҳмонова. – Душанбе, 2012. – 156 с.
25. Деххудо, А. Луғатномаи Деххудо. Ҷилди 7 [Матн] / А. Деххудо. – Техрон. – 1338. – 3211 с.
26. Джруаев, А. Телевидение [Текст] / А. Джруаев. – Душанбе, 1979. – 112 с.
27. Егорова, Л. С. Влияние информационных войн на стабильность государства [Текст] / Л. С. Егорова // Коммуникология: электронный научный журнал. Том 3. – М., 2018. – №2. – С. 56-62
28. Журналистика ва ҷомеа. Қисми 1 [Матн]. – Душанбе, 1999. – 32 с.
29. Журналистика ва ҷомеа. Қисми 2 [Матн]. – Душанбе, 1999. – 20 с.
30. Зокиров, Г. Донишномаи сиёсӣ [Матн] / Г. Зокиров. – Душанбе: Деваштич, 2007. – 602 с.
31. Имом, Ш. Таърихи бедории миллӣ ва истиқлоли Тоҷикистон [Матн] / Ш. Имом. – Душанбе: Суннатулло, 2003. – 368 с.
32. Искандаров, К. Славный сын таджикского народа [Текст] / К. Искандаров. – Душанбе, 1999. – 58 с.
33. Исмоилзода, З. Б. Жанрҳо ва баъзе қолабҳои нав дар журналистика (тавсифномаи мухтасар) [Текст] / З. Б. Исмоилзода. – Душанбе, 2019. – 172 с.
34. Казаков, А. А. Теория установления повестки дня vs. фрейминг: к вопросу о соотношении подходов [Текст] / А.А. Казаков // Полития: Анализ. Хроника. Прогноз. – М., 2015. – № 1 (76). – С. 103-113.

35. Камолиддинов, Б. Меъёри забони адабӣ ва забони матбуоти тоҷик (дастур барои журналистони ҷавон) [Матн] / Б. Камолиддинов. – Душанбе: Пойтахт, 2015. – 108 с.
36. Кара-Мурза, С. Г. Манипуляция сознанием [Текст] / С. Г. Кара-Мурза. – М.: Алгоритм, 2004. – 528 с.
37. Каримзода, Х. И. Особенности освещения социально-политических вопросов на телеканалах таджикистана (на примере программ «первого канала телевидения Таджикистана» и информационного канала «Джахоннамо»): дис. ... канд. филол. наук.: 10.01.10 [Текст] / Х. И. Каримзода. – Душанбе, 2017. – 165 с.
38. Кисамӣ, Ю. Р. Нақши расонаҳо дар ҳамгироии кишварҳои форсизабон [Матн] / Юнуси Ранҷкаши Кисамӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2012. – №4/5. – С.278-282.
39. Косяков, В. А. Реферативный обзор книги Д. МакКуэйла “Теория массовой коммуникации” (1 часть) [Текст] / В. А. Косяков, Е. А. Универсальюк // Вопросы теории и практики журналистики. – Т. 8. – Иркутск, 2019. – №3. – С. 524-534.
40. Қутбиддинов, А. Хосияти публитсистика [Матн] / А. Қутбиддинов, Ҷ. Раҳмонова. – Душанбе, 2018. – 164 с.
41. Қутбиддинов, А. Ҳ. Моҳият ва таъиноти матбуоти маҳаллӣ [Матн] / А. Ҳ. Қутбиддинов. – Душанбе: Аржанг, 2018. – 160 с.
42. Қутбиддинов, Б. Бо забон пайкари миллатро месохт [Матн] / Б. Қутбиддинов // Забон ва ҳувияти миллӣ. – Душанбе: Шарқи озод, 2018. – С. 130-132.
43. Лассуэлл, Г. Структура и функции коммуникации в обществе [Текст] / Г. Лассуэлл // Коммуникация и общество. – М.: Прогресс, 1948. – С. 37-51.
44. Ленин, В. И. Полное собрание сочинений: в 55 т. Т. 13 [Текст] / В. И. Ленин. – М.: Политиздат, 1969. – 471 с.

45. Липпман, В. Общественное мнение. Пер. с англ. В. И. Кошкина [Текст] / В. Липпман. – М.: Институт Фонда «Общественное мнение», 2004. – 384 с.
46. Макашов, А. В. Шириншо Шотемур [Матн] / А. В. Макашов, В. А. Руднитский. – Душанбе: Ирфон, 1964. – 152 с.
47. Масъалаҳои ташаккули идеяи миллӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (маводи конфронси илмӣ- амалӣ) [Матн]. – Душанбе: Ирфон, 2007. – 260 с.
48. Махмудзода, М. Забони матбуот [Матн] / М. Махмудзода. – Душанбе: Адиб, 2017. – 180 с.
49. Мирбобоев, М. Журналистикаи телевизионӣ [Матн] / М. Мирбобоев. – Душанбе: Ирфон, 2018. – 392 с.
50. Мирзоалӣ, С. Равзанаи иттилоотӣ / С. Мирзоалӣ. – Душанбе, 2007. – 65 с.
51. Мирзоев, И. Рукни чорум [Матн] / И. Мирзоев. – Душанбе, 2012. – 268 с.
52. Муайян намудани афзалиятҳои медиавии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон: ТВ, радио, наشرҳои чопӣ, сомонаҳо, шабакаҳои иҷтимоӣ ва месенҷерҳо. – Душанбе, 2018. – С 33-41.
53. Муқим, Ҷ. Дастурамал барои радиожурналистони ҷавон [Матн] / Ҷ. Муқим, Н. Абдуروف. – Душанбе, 2008. – 96 с.
54. Муқим, Ҷ. Гендер ва журналистика [Матн] / Ҷ. Муқим, П. Гулмуродзода. – Душанбе, 2006. – 117 с.
55. Муқим, Ҷ. Радиои Би-Би-СИ: дирӯз ва имрӯз [Матн] / Ҷ. Муқим. – Душанбе, 2006. – 69 с.
56. Муқим, Ҷ. Сиёсат ва ҷанги иттилоотӣ [Матн] / Ҷ. Муқим. – Душанбе, 2006. – 71 с.
57. Муқимов, М. А. Нақши ВАО дар низоми нави ҷаҳонӣ [Матн] / М. А. Муқимов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2018. – №2. – С. 251-255.
58. Муллоев, Ш. Б. Современная таджикская журналистика [Текст] / Ш. Б. Муллоев, А. А. Рахимов. – Душанбе, 2016. – 146 с.
59. Муродов, М. Аз замон то замон [Матн] / М. Муродов. – Душанбе: Шӯҷоиён, 2010. – 248 с.

60. Муродов, М. Аз таърихи ташаккул ва инкишофи ҳаҷви публитсистӣ дар матбуоти даврии тоҷик [Матн] / М. Муродов. – Душанбе: Сино, 2007. – 144 с.
61. Муродов, М. Асосҳои эҷоди журналистӣ [Матн] / М. Муродов. – Душанбе: Ирфон, 2014. – 256 с.
62. Муродов, М. Баъзе масъалаҳои журналистика ва ҳаҷви публитсистӣ [Матн] / М. Муродов. – Душанбе: Деваштич, 2005. – 122 с.
63. Муродов, М. Дар роҳи дарёфти эътимод [Матн] / М. Муродов // Ҷумҳурият. – 2018. – 13 апрел.
64. Муродов, М. Забон ва фарзонафарзандони миллат [Матн] / М. Муродов // Забон ва ҳувиёти миллий. – Душанбе: Шарқи озод, 2018. – С. 99-104.
65. Мухаммадиев, А. У. Роль и значение информации в построении гражданского общества [Текст] / А. У. Мухаммадиев // Молодой ученый. – Казан, 2012. – №12. – С. 386-388.
66. Мухторӣ, Қ. Хадамоти матбуотӣ ва робита бо ҷомеаи шаҳрвандӣ [Матн] / Қ. Мухторӣ, С. Оламиён. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2023. – 140 с.
67. Мухаммад, Р. А. Мудирияти расонаҳо ва муҳандиси афкори умум [Матн] / Р. А. Мухаммад. – Машҳад, 1997. – 270 с.
68. Нуралиев, А. Жанрҳои ахбории матбуот [Матн] / А. Нуралиев. – Душанбе, 2004. – 146 с.
69. Нуралиев, А. Таърихи журналистикаи кишварҳои хориҷӣ. Қ. 1 [Матн] / А. Нуралиев. – Душанбе: Сино, 2001. – 272 с.
70. Оинаи миллат [Матн]. – Душанбе: Эҷод, 2005. – 205 с.
71. Пронина, Е. Е. Психология журналистского творчества [Текст] / Е. Е. Пронина. – М., 2003. – 320 с.
72. Прохоров, Е. П. Введение в теорию журналистики [Текст] / Е. П. Прохоров. – М.: Аспект Пресс, 2001. – 353 с.
73. Прохоров, Е. П. Свобода СМИ в журналистской деятельности [Текст] / Е. П. Прохоров. – М., 2001. – 192 с.

74. Пулодов, Қ. Таърих ва таҳаввули матбуоти тоҷик Қ. Пулодов [Матн] / Қ. Пулодов. – Душанбе: Матбуот, 2020. – 312 с.
75. Равшангари афкори чома [Матн]. – Душанбе: Деваштич, 2009. – 70 с.
76. Рахимджонов, Х.У. Этические нормы как механизм саморегулирования в журналистских сообществах Таджикистана»: дис. ... канд. филол. наук.: 10.01.10 [Текст] / Х. У. Рахимджонов. – Душанбе, 2017. – 164 с.
77. Раҳимова, Н. Х. Роль СМИ в сближении национальных культур жителей Республики Таджикистан [Текст] / Х. Н. Раҳимова // Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. – Худжанд, 2021. – №2. – С. 21-30.
78. Раҳимҷонов, Х.У. Меъёрҳои этикаи касбӣ ва журналистикаи тоҷик [Матн] / Х. У. Раҳимҷонов. – Душанбе: Ирфон, 2018. – 184 с.
79. Раҳматов, А. Таъсири расонаҳои рақамӣ ба ҷавонон [Матн] / А. Раҳматов. – Душанбе: Аржанг, 2022. – 192 с.
80. Раҳмонов, А. Чома ва шабакаҳои иҷтимоӣ [Матн] / А. Раҳмонов. – Душанбе: Сомон, 2020. – 200 с.
81. Раҳмонов, Э. Тоҷикон дар оинаи таърих. Китоби якум: Аз Ориён то Сомониён [Матн] / Э. Раҳмонов. – Лондон: FLINT RIVER EDITIONS, 2000. – 240 с.
82. Российская социологическая энциклопедия [Текст]. – М, 1998. – 672 с.
83. Роҳнамои эҷодии телевизион [Матн]. – Душанбе: Интерньюс, 1999. – 189 с.
84. Садуллоев, Дж. М. Концепция межгосударственной телерадиокомпании «Мир» в контексте интеграционных процессов на постсоветском пространстве [Текст] / Дж. М. Садуллоев. – Душанбе: РТСУ, 2011. – 96 с.
85. Садуллоев, Дж. М. Межгосударственная телерадиокомпания «Мир» – как новый тип межгосударственного средства массовой информации в контексте интеграционных процессов СНГ: дис. ... докт. филол. наук: 10.01.10 [Текст] / Дж. М. Саъдуллоев. – Душанбе, 2013. – 315 с.
86. Сангинзода, М. Меъёрҳои ахлоқии журналистика [Матн] / М. Сангинзода. – Душанбе: Ирфон, 2020. – 224 с.

87. Сангинов, Р. ВАО ва чомеа [Матн] / Р. Сангинова. – Душанбе: Ирфон, 2019. – 280 с.
88. Сафарзода, М. А. Таъсири телевизион ба афкори умум (Нашри дуюм) [Матн] / М.А. Сафарзода. – Душанбе: ЧДММ “Шоҳин-С”, 2021. – 172 с.
89. Сафаров, Х. Х. Место средств массовой информации России в информационном пространстве Республики Таджикистан: автореф. дис. ... канд. филол. наук.: 10.01.10 [Текст] / Х. Х. Сафаров. – Душанбе, 2013. – 23 с.
90. Сафарова, М. А. Телевидение и его влияние на общественное мнение (на примере государственных телевизионных каналов Таджикистана): дис. ... канд. филол. наук.: 10.01.10 [Текст] / М. А. Сафаров. – Душанбе, 2016. – 147 с.
91. Саъдуллоев, А. Хосияти адабиёт [Матн] / А. Саъдуллоев. – Душанбе: Адиб, 2000. – 256 с.
92. Саъдуллоев, А., Шоев, М. Асосҳои журналистикаи телевизион [Матн] / А. Саъдуллоев, М. Шоев. – Душанбе, 2005. – 480 с.
93. Саъдуллоев, А. Начвои начотофарин [Матн] / А. Саъдуллоев. – Душанбе, 2008. – 112 с.
94. Сербина, Г. Н. Роль интернета в формировании новостной повестки дня: критический анализ теории Agenda-setting [Текст] / Г. Н. Сербина. – Вестник Томского государственного университета. – Томск, 2015. – № 397. – С. 56-59.
95. Советское радио и телевидения [Текст]. – М., 1966. – 266 с.
96. Сохибова, Б. Н. Информация и ее интерпретация как фактор развития современного таджикского телевидения (на примере Первого канала телевидения Таджикистана и информационного канала «Джахоннамо»): дис. ... канд. филол. наук.: 10.01.10 [Текст] / Б. Н. Сохибова. – Душанбе, 2015. – 164 с.
97. Телевизионная журналистика [Текст]. – М.: Высшая школа, 2002. – 304 с.

98. Умарова, Г. Телевизион ва воқеияти Тоҷикистон [Матн] / Г. Умарова. – Душанбе: Шӯроиён, 2011. – 108 с.
99. Усмонов, И. Назарияи публитсистика [Матн] / И. Усмонов. – Душанбе, 1999. – 100 с.
100. Усмонов, И. Воситаҳои ахбори омма ва сиёсати хориҷии Тоҷикистон [Матн] / И. Усмонов. – Душанбе: Сино, 2003. – 64 с.
101. Усмонов, И. Одобӣ сухан / И. Усмонов. – Душанбе: Сино, 2005. – 53 с.
102. Усмонов, И. Журналистика. Ҷилди 1 [Матн] / И. Усмонов. – Душанбе, 2005. – 480 с.
103. Усмонов, И. Таърихи журналистикаи тоҷик / И. Усмонов, Д. Давронов. – Душанбе: Маориф, 2008. – 278 с.
104. Усмонов, И. Журналистика. Ҷилди 3 [Матн] / И. Усмонов. – Душанбе, 2008. – 400 с.
105. Усмонов, И. Жанрҳои публитсистика [Матн] / И. Усмонов. – Душанбе, 2009. – 139 с.
106. Усмонов, И. Журналистика. Ҷилди 4 [Матн] / И. Усмонов. – Душанбе, 2011. – 474 с.
107. Усмонов, И. Тоҷикнома. Китоби 1 / И. Усмонов. – Душанбе: Матбуот, 2018. – 328 с.
108. Усмонов, И. Тоҷикнома. Китоби 2 / И. Усмонов. – Душанбе: Матбуот, 2018. – 384 с.
109. Усмонов, И. К. Таърихи журналистикаи тоҷик (курси лексияҳо) [Матн] / И. К. Усмонов, Н. К. Усмонова. – Душанбе, 2020. – 249 с.
110. Файзуллозода, С. Таҳқиқоти сотсиологӣ дар журналистика [Матн] / С. Файзуллозода. – Душанбе: Адабиёт, 2019. – 144 с.
111. Фарҳанги забони тоҷикӣ [Матн]. – Москва: Советская энциклопедия, 1969. – 951 с.
112. Фарҳанги мукаммали забони тоҷикӣ [Матн]. – Душанбе: Шарқи озод, 2011. – 832 с.

113. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷ. 1 (нашри дуюм) [Матн]. – Душанбе: Шӯҷоиён, 2010. – 966 с.
114. Философский энциклопедический словарь [Текст]. – М., 2002. – 576 с.
115. Херман, Э. Производство согласия: политическая экономия средств массовой информации [Текст] / Э. Херман, Н. Хомски.. – М.: Логос, 2003. – 416 с.
116. Хоҷазод, С. Донишномаи радио ва телевизиони Тоҷикистон [Матн] / С. Хоҷазод. – Душанбе: Шӯҷоиён, 2009. – 900 с.
117. Хоҷазод, С. Таърихи телевизиони Тоҷикистон [Матн] / С. Хоҷазод. – Душанбе, 2007. – 288 с.
118. Хоҷазода, С. Ҷангҳои равоӣ ва таъмини амнияти фазои расонаӣ [Матн] / С. Хоҷазода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2012. – №4/5. – С. 254-256.
119. Ҳамидов, И. И. Нерӯи ояндасозии миллат [Матн] / И. И. Ҳамидов. – Душанбе: Ирфон, 2011. – 140с.
120. Ҳусейнов, Т. Фаҳми расонаӣ ва фарҳанги иттилоотӣ [Матн] / Т. Ҳусейнов. – Душанбе: Адабиёти илмӣ, 2023. – 210 с.
121. Ҷумҳурият: Рӯзноманигорӣ ватандорист [Матн]. – Душанбе: Шарқи озад, 2010. – 296 с.
122. Шарифзода, Қ. Дар бораи ду мақолаи ҳамономи Мунзим [Матн] / Қ. Шарифзода // Устод Садриддин Айнӣ ва асолати забони тоҷикӣ. – Душанбе, 2009. – С. 33-39.
123. Шарифзода, Қ. Дар ҷустуҷӯи шахсият [Матн] / Қ. Шарифзода – Душанбе: Ирфон, 2017. – 192 с.
124. Эшматов, З. А. Становление и развитие Таджикского Телевидения: дис. ... канд. филол. наук.: 10.01.10 [Текст] / З. А. Эшматов. – Душанбе, 2016. – 180 с.
125. Эшматов, З. Таъсис ва ташаккули телевизиони Тоҷикистон [Матн] / З. Эшматов. – Душанбе, 2016. – 130 с.

III. Адабиёт бо забони хориҷӣ

126. Allan, S. News Culture [Text] / S. Allan. – London: McGraw Hill, 2010. – 324 p.
127. Bernays, E. Propaganda [Text] / E. Bernays. – New York: Ig Publishing, 2005. – 170 p.
128. Boyd-Barrett, O. Media Imperialism: Continuity and Change [Text] / O. Boyd-Barrett. – London: SAGE, 2016. – 240 p.
129. Castells, M. Communication Power [Text] / M. Castells. – Oxford: Oxford University Press, 2009. – 592 p.
130. Curran, J. Power Without Responsibility: Press, Broadcasting and the Internet in Britain [Text] / J. Curran, J. Seaton. – London: Routledge, 2018. – 480 p.
131. Fenton, N. Digital, Political, Radical [Text] / N. Fenton. – London: Polity Press, 2016. – 248 p.
132. Pavlik, J.V. Media in the Digital Age [Text] / J. V. Pavlik. – New York: Columbia University Press, 2008. – 272 p.
133. Rosenberry J. Public Journalism 2.0: The Promise and Reality of a Citizen-Engaged Press [Text] / J. Rosenberry, B. St. John. – New York: Routledge, 2010. – 248 p.

IV. Сарчашма

а) Наширияҳо

134. Рӯзномаи «Тоҷикистони советӣ»
135. Рӯзномаи «Ҷумҳурият»

б) Барномаҳои телевизионӣ

136. Агроиктисод / Телевизиони Тоҷикистон [Навор]. – 2018.
137. Андоз бақои давлат / Телевизиони Тоҷикистон [Навор]. – 2022. – 11 январ.
138. Атри суҳан / Телевизиони Тоҷикистон [Навор]. – 2018. – 12 март.
139. Ахтарони адаб / Телевизиони Тоҷикистон [Навор]. – 2018. – 12 феврал.
140. Дар мавзуи рӯз / Телевизиони Тоҷикистон [Навор]. – 2019.
141. Дар мавзуи рӯз / Телевизиони Тоҷикистон [Навор]. – 2021. – 1 март.

142. Иқтисоди ҷаҳон / Телевизиони Тоҷикистон [Навор]. – 2022. – 14 январ.
143. Меҳвар / Телевизиони Тоҷикистон [Навор]. – 2021. 30 июл.
144. Муд / Телевизиони Тоҷикистон [Навор]. – 2018. – 16 декабр.
145. Парвози шоҳин / Телевизиони Тоҷикистон [Навор]. – 2018. – 4 апрел.
146. Роҳи рушд / Телевизиони Тоҷикистон [Навор]. – 2018.
147. Тоҷикистон ва ҷаҳон / Телевизиони Тоҷикистон [Навор]. – 2020.
148. Тоҷикистон ва ҷаҳон / Телевизиони Тоҷикистон [Навор]. – 2021.
149. Этикет / Телевизиони Тоҷикистон [Навор]. – 2018. – 10 апрел.
150. Эҷод / Телевизиони Тоҷикистон [Навор]. – 2018. – 5 январ.

в) Манбаъҳои интернетӣ

151. Аввалин муъҷиза [Манбаи электронӣ] // Низоми дастрасӣ: URL: <https://jumhuriyat.tj/7981-avvalin-muiza.html> (санаи муроҷиат: 12.07.2020).
152. Бухорои Шариф [Манбаи электронӣ] // Низоми дастрасӣ: URL: https://tg.wikipedia.org/wiki/Бухорои_Шариф (санаи муроҷиат: 25.06.2020).
153. “Бухорои шариф” – нахустин нашрияи форсизабон дар Осиёи Миёна [Манбаи электронӣ] // Низоми дастрасӣ: URL: http://www.bbc.co.uk/tajik/institutional/2012/03/120306_ea_bukharai_sharif (санаи муроҷиат: 28.06.2020).
154. ВАО-и миллӣ. Чӣ бояд кард, ки он рақобатпазир бошад? [Манбаи электронӣ] // Низоми дастрасӣ: URL: http://jumhuriyat.tj/index.php?art_id=28117 (санаи муроҷиат: 20.03.2019).
155. Дар бораи нашрия. [Манбаи электронӣ] // Низоми дастрасӣ: URL: <https://jumhuriyat.tj/quotumuriyatquot/dar-borai-nashrija/> (санаи муроҷиат: 25.06.2020).
156. Қутбиддин, Б. Чанд хосияти фазои иттилоотӣ. [Манбаи электронӣ] // Низоми дастрасӣ: URL: <http://journalism.tnu.tj/index.php/na-di>

- zhurnalist/241-chand-khosiyati-fazoi-ittiloot (санаи муроҷиат: 20.08.2020).
157. Лойко, М. Что такое “общественное мнение” и как СМИ формируют его сегодня [Электронный ресурс] // Режим доступа: URL: <http://концептуал.рф/что-такое-obschestvennoe-mnenie-i-kak-smi-formiruyut-ego-segodnya> (санаи муроҷиат: 25.10.2019).
 158. Маъруфзод, С. Амнияти иттилоотӣ кафили амнияти ҷаҳон [Манбаи электронӣ] // Низоми дастрасӣ: URL: <https://moh.tj/?s=%D0%9C%D0%B0%D1%8A%D1%80%D1%83%D1%84%D0%B7%D0%BE%D0%B4+%D0%A1+%D0%90%D0%BC%D0%BD%D0%B8%D1%8F%D1%82%D0%B8+%D0%B8%D1%82%D1%82%D0%B8%D0%BB%D0%BE%D0%BE%D1%82%D3%A3+%D0%BA%D0%B0%D1%84%D0%B8%D0%BB%D0%B8> (санаи муроҷиат: 11.04.2020).
 159. Муқимов, М. А. Ҷанги иттилоотӣ ва таъмини амнияти фазои иттилоотӣ [Манбаи электронӣ] // Низоми дастрасӣ: URL: <https://jovidmuqim.wordpress.com> (санаи муроҷиат: 11.04.2020).
 160. Ориён [Манбаи электронӣ] // Низоми дастрасӣ: URL: <http://orien.info/president/2840-emomal-ramon-man-az-biser-navishta-oirz-nomanigoron-ogo-astam-va-onoro-dar-mavridoi-zarur-mavridi-istifoda-aror-mediam.html> (санаи муроҷиат: 08.07.2020).
 161. Суханронӣ дар маҷлиси тантанавӣ бахшида ба 100-солагии матбуоти тоҷик [Манбаи электронӣ] // Низоми дастрасӣ: URL: <http://president.tj/node/222> (санаи муроҷиат: 17.06.2020).
 162. Телевизиони Тоҷикистон (Шабакаи 1) [Манобеи электронӣ] // Низоми дастрасӣ: URL: https://tg.wikipedia.org/wiki/ТВ_Тоҷикистон (санаи муроҷиат: 11.08.2020).
 163. Тоҷикистон [Манбаи электронӣ] // Низоми дастрасӣ: URL: <https://tg.wikipedia.org/wiki/Тоҷикистон> (санаи муроҷиат: 10.07.2020).

164. Тоҷикистон: журналистикаи 19 соли истиқлолият [Манбаи электронӣ]
// Низоми дастрасӣ: URL: http://jumhuriyat.tj/index.php?art_id=4089
(санаи мурочиат 12.07.2020)

г) Пурсишномаи сотсиологӣ

165. Нусхаи варақаҳои пурсиши сотсиологӣ муаллиф

**Б) РҶҲАТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРАҶАИ
ИЛМӢ**

**I. Таълифоти муаллиф дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи
Комиссияи олии аттестатсионӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон:**

- [1-М]. Мавлонов, Х. Д. Нақши расонаҳо дар шаклгирии афкори умум [Матн] /
Х. Д. Мавлонов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши
илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2020. – №3. – С. 305-310.
- [2-М]. Мавлонов, Х. Д. Таъсири ҷангҳои иттилоотӣ ба афкори умум [Матн] / Х.
Д. Мавлонов // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. Бахши илмҳои филологӣ. –
Душанбе, 2020. – № 3. – С. 275-279.
- [3-М]. Мавлонов, Х. Д. Инъикоси низоҳҳои сиёсӣ дар матбуоти ибтидои солҳои
90-уми ХХ [Матн] / Х. Д. Мавлонов // Идоракунии давлатӣ. – Душанбе,
2020. – №4/2. – С. 280-288.
- [4-М]. Мавлонов, Х. Д. Нақши матбуоти ибтидои солҳои 90-ум дар ҳаёти ҷомеа
[Матн] / Х. Д. Мавлонов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.
Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2021. - №2. – С. 227-233.
- [5-М]. Мавлонов, Х. Д. Эътимод ба ВАО – заминаи пайдоиши афкори умум
[Матн] / Х. Д. Мавлонов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.
Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2021. – №7. – С. 386-390.
- [6-М]. Мавлонов, Х. Д. Афкори умум ва ташаккули он ба воситаи телевизион
[Матн] / Х. Д. Мавлонов // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. Бахши илмҳои
филологӣ. – Душанбе. 2021, – № 5. – С. 215-219.

- [7-M]. Гулов, С. Н., Мавлонов, Х. Д. Матбуот аз василаҳои аввалин дар шаклдиҳии афкори умум [Матн] / С. Н. Гулов, Х. Д. Мавлонов // Номаи донишгоҳ. – Хучанд, 2021. – №1. – С. 114-120.
- [8-M]. Мавлонов, Х. Д. Телевизион – унсури таъсиррасон ба афкори умум [Матн] / Х. Д. Мавлонов // Идоракунии давлатӣ. – Душанбе, 2020. – №3. – С. 83-88.
- [9-M]. Давлатализода, Х. Д. Нақши воситаҳои ахбори омма дар ташаккули афкори ҷамъиятӣ: таҳлили назариявӣ ва арзёбии таҷрибаи Тоҷикистон [Матн] / Х. Д. Давлатализода // Паёми Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ. Бахши илмҳои филологӣ. – Кӯлоб, 2025. – №4 (41). – С. 359-367

II. Таълифоти муаллиф дар маҷмуа ва нашрияҳои дигари илмӣ:

- [10-M]. Мавлонов, Х. Д. Телевизион – унсури таъсиррасон ба афкори умум [Матн] / Х. Д. Мавлонов // Маводди конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои муҳими идоракунии давлатӣ ва худидоракунии маҳаллӣ дар шароити татбиқи ҳукумати электронӣ». – Душанбе, 2020. – С. 156-160.
- [11-M]. Мавлонов, Х. Д. Иттилоот воситаи муассири идоракунии афкори ҷомеа [Матн] / Х. Д. Мавлонов // Маводди конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Ислоҳоти низомии идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатӣ: моделҳои муосири самаранокии он». – Душанбе, 2021. – С. 72-78.
- [12-M]. Мавлонов, Х. Д. Афкори умум ва ташаккули он ба воситаи телевизион [Матн] / Х. Д. Мавлонов // Маводди конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Нақши илмҳои гуманитарӣ дар рушди илм ва маорифи кишвар». – Душанбе, 2021. – С. 219-226.
- [13-M]. Мавлонов, Х. Д. Нақши барномаи «Тоҷикистон ва ҷаҳон» дар муборизаҳои иттилоотӣ [Матн] / Х. Д. Мавлонов // Маҷмуаи мақолаҳои конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ амалӣ дар мавзӯи «Таҳсилоти

- журналистӣ дар Тоҷикистон: вазъият, мушкилот ва пешомад (Эҳдо ба 25-солагии Рӯзи ваҳдати миллӣ). – Душанбе, 2022. – С. 289-293.
- [14-М]. Мавлонов, Х.Д. Ифротгароии иттилоотӣ ва хатари он ба амнияти миллӣ [Матн] / Х. Д. Мавлонов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ – назариявӣ дар мавзуи «Нақши ВАО дар таъмини амнияти иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Кӯлоб, 2023. – С. 54-57
- [15-М]. Мавлонов, Х. Д. Таъсири иттилоот ба арзишҳои маънавии ҷомеа дар замони муосир [Матн] / Х. Д. Мавлонов // Маводди конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзуи «Самтҳо ва тамоюлҳои стратегии рушди журналистика, филология ва лингводидактика» (Стратегии и тренды развития журналистики, филологии и лингводидактики). – Душанбе, 2023. – С. 163-170
- [16-М]. Мавлонов, Х. Д. Таъсири ВАО дар шаклгирии афкори умум: андеша ва воқеият [Матн] / Х. Д. Мавлонов // Маҷмуаи мақолаҳои конференсияи ҷумҳуриявии илмию амалӣ дар мавзуи «Воситаҳои ахбори омма ва ҳимояи манфиатҳои миллӣ». – Душанбе, 2025. – С. 167-174

ЗАМИМАҶО

Замимаи 1. Намунаи пурсишнома барои рисолаи номзадӣ

ПУРСИШНОМА БАРОИ РИСОЛАИ НОМЗАДӢ

Ташаххури зиёд барои қабули даъвати мӯсоҷиба. Таҷриба ва маърифати Шӯмо барои ин таҳқиқот бебаҳо ҳоҳад буд ва иштироки Шӯмо барои муваффақияти ин таҳқиқоти мо саҳми назаррас ҳоҳад гузошт. Дар зер Шӯмо метавонед маълумоти муфасссалро дар бораи лоиҳа, маълумоти пурсишнома ва саволҳо пайдо намоед.

1.	Маълумот дар бораи пурсишнома ва сохтори он
a.	Мақсади пурсишнома: Ҳадафи ин пурсишнома ҷаъғ овардани андешаҳои муҳаққиқон, коршиносон ва ҷомеаи шаҳравандӣ онд ба нақши ва таъсири ВАО дар ташаххули афкори улумӣ мебошад. Андешаҳои ҷамъоваришуда ҳамчун саҳми арзанда дар таҳқиқоти рисолаи номзадӣ қиммат ҳоҳад кард.
b.	Маълумот дар бораи муаллиф: Мавлонов Ҳуршед Давлаталиевич – докторант (PhD)-и кафедраи телевизион ва радиопушнавонии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.
c.	Иштирок: Иштироки Шӯмо дар ин пурсишнома комитан ихтиёрӣ. Ҳеҷ гуна ӯҳдадорӣ ба ҷавоб додан ба ҳама саволҳо вуҷуд налорад. Лутфан, фикри ақидаҳои худро озодона ва ба қадре баён намоед, ки ба Шӯмо мувофиқ бошад.
d.	Мақсиди ва истифодаи маълумоти аз мӯсоҷиба ҷамъовардашуда: Иштироки Шӯмо арзишманди ва ҷавобҳои Шӯмо танҳо барои мақсадҳои таҳқиқот истифода мешаванд. Маълумоти ҷамъшуда ҳифз карда мешавад ва бо ягон шахси сеюм мубодила карда намешавад. Он ба рисолаи ман ва эҳтимолиан ба мақолаҳои илмӣ ман, ки метавонанд дар асоси як қисми рисола нашр шаванд, саҳм ҳоҳад гузошт. Вобаста ба ин, андешаҳои Шӯмо дар ҳар ҷойи рисола иктибос ҳоҳад шуд (бо маълумоти пурраи Шӯмо, ё танҳо бо номи пурраи Шӯмо, ё танҳо бо мансубияти Шӯмо, ё ҳамчун беном).
e.	Пешниҳоди андешаи Шӯмо: Ман аз он миннатдор ҳоҳам буд, агар Шӯмо дар давоми 10 рӯзи гирифтани ин даъват маърифати худро пешниҳод намоед. Шӯмо метавонед пурсишномаи пурраи худро тавассути почтаи электронӣ ба суроғи дар зер овардашуда ё танҳо тавассути ҷавоб додан ба почтаи даъвати гирифтагон ба ман фириштед.
f.	Тамос: Агар Шӯмо дар бораи равақи пурсишнома ягон савол ё нигаронӣ дошта бошед, лутфан бо ман тавассути почтаи электронӣ hurgbed.0001@mail.ru ва телефон +992 988 68 76 08 Telegram, WhatsApp дар тамос шавед. Ман ҳамеша омодаам, ки ба Шӯмо ҷавоб диҳам.
2.	Маълумот дар бораи пурсишнома

Лутфан шакли зеринро тур намоед:

Ин таъво барои мақсадиҳои иттилоотӣ аст. Шӯмо вариантҳои иктибос мекунед, ки чӣ тавр Шӯмо дар рисолаи ман муаррифи мешавед.

a.	Унвони илмӣ (агар бошад):
b.	Номи турра:
c.	Мансубият (агар бошад):
Чӣ гуна шумо дар кори таҳқиқотӣ иктибос овардан мехоҳед? Лутфан аз имлоиҳои зер иктибос кунед ва ҷавоби худро (х) мувофиқи он қайд кунед.	
d.	Бо маълумоти турра:
e.	Танҳо бо номи турра:
f.	Танҳо бо мансубият..
g.	Анонимӣ:
h.	Дигар (лутфан варианти худро дар ин ҷо навишед) :

3.	Саволҳои мӯсоҷиба
Лутфан андешаҳои худро онд ба Всаҳтҳои зерин пешниҳод намоед. Лутфан ба ҳар як савол то дараҷани имкон, ба таври муфасссал шарҳ диҳед. Агар саволе ба Шӯмо писан набошад, метавонед аз ҷавоб додан худдорӣ намоед. Саҳми турарзини Шӯмо бо баҳон балианд дар муваффақияти рисолаи ман арзёбӣ мегардад.	
1.	Шӯмо нақши ВАО-ро дар ташаххули афкори улумӣ чӣ гуна арзёбӣ мекунед? Шӯмо то қадом андоза нақши ВАО-ро дар қабули қарорҳои сиёсӣ дар замонӣ муосир муҳим мешуморед? Аз нигоҳи Шӯмо оё ВАО иктилори таъсиррасонӣ ба идеология ва қарорҳои ҳукуматдорро доро мебошад ва агар ин қор имконпазир бошад, пас бо қадом шакл?
	Ҷой барои шарҳи Шӯмо:
2.	Оё таҷрибаи мамлакатҳои Ғарб дар роҳи истифодаи ВАО ҷиҳати расидан ба маъниатҳои гуруҳҳои сиёсӣ дар фазои пасопураи ҳабушаванда аст ё не? Ба фикри Шӯмо идлаи он ки ВАО-и пасопураи танҳо ба маъниати режими сиёсӣ

	фаъолият мекунад, дуруст аст? Агар ин идлао дуруст бошад, омитҳои асосии ин тари истифода қадом аст?
	Ҷой барои шарҳи Шӯмо:
3.	Ба назари Шӯмо телевизион ҳамчун барандаи иттилоот то қадом андоза имкони тағйир додани андешаи омиро доро мебошад? Қадом шакли таҳқиқоти телевизионӣ ва барномаҳои дар он пахшшаванда бештар имкони таъсиррасонӣ ба афкори ҷомеадро доро мебошад? Таҷрибаи ҳалии мушқилооти характери сиёсидошта тавассути баррасии он дар ток-шоуҳои телевизионӣ то қадом андоза нағҷиро самараноктар мегардонад? Ба андешаи Шӯмо, оё дар мамлакатҳои Ғарб таҷрибаи истифодаи дебатҳои телевизионӣ қабл аз интиҳоботҳо ва маърақаҳои дигари муҳими сиёсӣ ба нағҷаҳои он таъсир расонида метавонад?
	Ҷой барои шарҳи Шӯмо:
4.	Ба фикри Шӯмо ҷаро дар замонӣ муосир расонаҳо ҳамчун муҳимтарин аъзори сиёсӣ қарор дода мешаванд? Фарқи расонаҳои хусусӣ аз расонаҳои давлатии иттилоърасон дар чист? Ба андешаи Шӯмо қадом наъви расонаҳо ба ҷомеа таъсири бештар мерасонад?
	Ҷой барои шарҳи Шӯмо:
5.	Сензура дар ВАО то қадом андоза шаффофиятро дар фаъолияти рӯзноманигорӣ тағйирмақсаднок мегардонад? Шаффофияти ҳабару гузоришҳои сиёсиро бо қадом усулҳо метавон таъмин намуд? Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои пешгирии сензура ва таъмини озодии баён қадом ҷорҳо андишда шудааст ва қадом ҷорҳои дигарро мебошад дар ин самт андишиш?
	Ҷой барои шарҳи Шӯмо:
6.	Оё мафҳури сиёсӣ ва динии рӯзноманигор ба ҷомеа таъсири ҷиддӣ мерасонад? Агар таъсир расонад, онқоро номбар кунед (мӯсобат ва маънӣ)? Баҳодиҳии яктарафаи масъалаҳои сиёсӣ ва характери амниятидошта аз ҷониби ВАО ба ҷомеа чӣ таъсир мерасонад? Оё ҳабарҳои беасос ва сармағузоршуда дар ВАО аз ҳабарҳои воқеӣ тафовити зиёд дорад?
	Ҷой барои шарҳи Шӯмо:

7.	Ба ақидаи Шӯмо қанги иттилоотӣ қист ва онро бо қадом таъбир метавон таъсир намуд? Оё Шӯмо бар он боваред, ки дар замонӣ муосир давлатҳо нақшаи стратегияҳои қангҳои иттилоотиро таҳия менамоянд? Қангҳои иттилоотии муосирро дар чӣ гуна шароит ва омитҳо тасаввур менамояд? Фазои иттилоотии як кишвар метавонад ба мафҳура ва тасаввуроти ҷомеаи кишвари дигар таъсири маънӣ расонад?
	Ҷой барои шарҳи Шӯмо:
8.	Фазои қунунии иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистонро чӣ гуна баҳогузори менамояд? Маънӯти қунунии тоҷик то чӣ андоза дар шаклирии мафҳури аҳолӣ саҳмгузор мебошад? Таъсири маънӯти дар қадом давра дар шаклирии мафҳури ҷомеаи Тоҷикистон бештар мушқилода мешавад? Ин таъсирот бештар ба чӣ вобаста буд?
	Ҷой барои шарҳи Шӯмо:
9.	Фазои иттилоотии Тоҷикистони имрӯза бештар ба қадом наъви ҳабару иттилоот эҳтиёс дорад? Қадом барномаҳои дар телевизионҳои Тоҷикистон пахшшаванда ба мафҳури аҳолӣ таъсири амӣқ мерасонад? Ба андешаи Шӯмо маънӯти тоҷик ба қадом наъви тағйирот ва ислохотҳо эҳтиёс дорад?
	Ҷой барои шарҳи Шӯмо:
10.	Нақши телевизионӣ "Тоҷикистон" ва нағҷирии "Ҷумҳурият" дар фазои иттилоотии Тоҷикистон чӣ гуна аст? Мақсади асосии телевизионӣ "Тоҷикистон" ва нағҷирии "Ҷумҳурият" аз чӣ иборат аст? Қадом наъви барномаҳо ва ҳабару гузоришҳо метавонанд, матлабҳои ВАО-и Тоҷикистонро бехтар қардонад?
	Ҷой барои шарҳи Шӯмо:
11.	Агар Шӯмо ягон шарҳ, пешниҳод ё таъсияҳои иловагӣ дошта бошед, лутфан илова намоед.
	Ҷой барои шарҳи Шӯмо:

Ташаххури зиёд барои мубодилаи афқор ва таъсияҳои турарзинатон. Дастирии Шӯмо бо баҳон балианд қалдронӣ мегардад. Агар Шӯмо ягон савол ё нигаронӣ дошта бошед, дар вақти диҳоҳ бо суроғи почтаи электронӣ ва телефони дар боло овардашуда тамос гирид. Ба Шӯмо дар фаъолияти минбаъдагон барори қор орумадам!

Замимаи 2. Намунаи анкета барои пурсишномаи сотсиологӣ

АНКЕТА № _____

барои пурсишномаи сотсиологӣ

Мўҳтарам мусоҳиб, мо дар мавзӯи "Нақши расонаҳо дар таъшиқоти афкори ҷаҳон" кори таҳқиқотӣ ба ағҷам расонидаишем. Ёмдворем посухҳои ҷиддиаш Шумо барои муайян намудани ҷанбаҳои таъшиқи ин мавзӯ ба мо ғри мерасонад.
Қаблан сиюсгузорем!

1.	Саволҳо
1.	Барои гирифтани иттилоот бештар аз кадом васонти ахбори омма (ВАО) истифода мебаред?
	а) <u>маълумоти давраӣ</u> б) радио в) телевизион г) самонаҳои интернетӣ д) дигар сарчашмаҳо (номбар кунед)
2.	Чаро маҳз ин васитари истифода мебаред?
	а) дастрасиаш осон аст б) иттилооташ бозғамидор аст в) иттилоотро сариқаст нешаниҷод менамояд г) иттилоотро шарҳи таъзеҳ медиҳад д) воқеаҳо ро натаҷо инъикос, бақи табии менамояд
3.	ВАО-и писандидаатро чӣ гуна дастрас менамояд?
	а) тамошо мекунам б) тариқи телефон огоҳ мешавам в) дар роҳ г) обуна ҳастам д) хариҷдорӣ менамоям
3.	Бештар кадом мавзӯҳое, ки тариқи ВАО пахш карда мешаванд, ба Шумо писанд аст?
	а) сийёсӣ б) иҷтимоӣ в) иқтисодӣ г) фарҳангӣ д) варзашӣ
4.	Аз кадом васитаҳо бештар ин мавзӯҳоро пайгирӣ менамояд?
	а) <u>маълумоти давраӣ</u> б) радио в) телевизион г) самонаҳои интернетӣ д) дигар сарчашмаҳо (номбар кунед)
5.	Агар интихоби Шумо телевизион бошад, мавзӯи писандидаи Шумо дар кадом барнома инъикос мешавад?

а) "Тоҷикистон ва ҷаҳон", "Мавзӯи рӯз", "Маълумат", "Нишони ифтихор", "Партави маърифат", "Илм ва инноватсия", "Илм ғуруғи маърифат", "Зан ва истиклол"
б) дигар (номбар кунед)
6. Дар ҳолати радио будан кадом барномаҳо ро гӯш мекунед?
а) "Сарваст", "Дармон", "Раҳнамо", "Ғуҳафзо", "Ватанпарвар", "Аз ғуруғи то ғуруғи", "Ҷаҳони андеши", "Тафсир", "Ҳамаҷаҳаи замон", "Ҷаҳони варзашӣ" б) дигар (номбар кунед)
7. Агар интихоби Шумо маълумоти даврий бошад, кадом рӯзномаҳо ро номбар карда метавонед?
а) "Ҷомеаиҷаҳон", "Садои мардум", "Ҷаҳони Тоҷикистон" б) дигар (номбар кунед)
8. Барномаи кадом рӯзноманигор ба Шумо писанд аст (ном ва ҷойи қорашро зикр намоед)?

9. Иттилооте, ки аз ВАО мегирида ба Шумо чӣ маъниат меорад?
а) аз нақсонҳои огоҳ мешавам б) ба маълумоти воқеаҳо сарфаҳм меравам в) дониши касбиятиро афзун менамоям г) фарогат мебарам д) вақтамро меғзаронам
10. Доир ба таъсири расонаҳо чӣ гуфтаишед?

2. Маълумот дар бораи мусоҳиб			
Ҷинс	Синну сол	Ҷаъолият	Ҷойи истиқомат
мард	16-25 сол		
зан	25-35 сол		
	35-50 сол		
	+50 сол		